

ความเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมญี่ปุ่นที่นำไปสู่ลัทธิทหารนิยม
ระหว่าง ค.ศ. 1919 -1941

สารนิพนธ์
ของ
นางสาวไพรินทร์ กนกกิจเจริญพร

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชีย

มีนาคม 2547

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

320.54
พ.ศ. ๑๙๑๓
๑.3

ความเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมญี่ปุ่นที่นำไปสู่ลัทธิทหารนิยม
ระหว่าง ค.ศ. 1919 -1941

บทคัดย่อ

ของ

นางสาวไพรินทร์ กนกกิจเจริญพร

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชีย
มีนาคม 2547

h 243612

ไพรินทร์ กนกกิจเจริญพร. (2546). ความเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมญี่ปุ่นที่นำไปสู่
ลัทธิทหารนิยมระหว่าง ค.ศ. 1919-1941. สารนิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์เอเชีย).
กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. กรรมการควบคุม: ผู้ช่วย
ศาสตราจารย์มาลินี ประเสริฐธรรม.

สารนิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาถึงความเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมญี่ปุ่นที่นำไปสู่ลัทธิ
ทหารนิยมระหว่าง ค.ศ. 1919-1941

จากการศึกษาพบว่าความเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมที่นำไปสู่ลัทธิทหารนิยมเป็น
การต่อต้านแนวโน้มเสรีนิยมประชาธิปไตย. และต้องการสนับสนุนลัทธิจักรวรรดินิยมทางทหารของ
ญี่ปุ่น ซึ่งเกิดขึ้นจากปัจจัยภายในและภายนอกประเทศ ปัจจัยภายในประเทศ ได้แก่ การปลุกฝัง
ลัทธิชาตินิยมในกระบวนการปรับปรุงประเทศสมัยเมจิ ทำให้ชาวญี่ปุ่นมีความเป็นชาตินิยมสูงโดย
พื้นฐาน และปัญหาต่างๆ ที่ญี่ปุ่นประสบภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เป็นต้นมา โดยเฉพาะปัญหา
ทางเศรษฐกิจซึ่งรัฐบาลไม่สามารถแก้ไขได้ ปัจจัยภายนอกประเทศ ได้แก่ สถานการณ์ภายนอก
ประเทศภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ที่ส่งผลให้ชาวญี่ปุ่นรู้สึกว่าคุณเหยียดผิว เชื้อชาติ และถูกกีดกัน
ทางการขยายอิทธิพลทางทหารและทางเศรษฐกิจจากมหาอำนาจตะวันตก ทำให้ประชาชนกลุ่มหนึ่ง
มองเห็นความล้มเหลวของการพัฒนาประเทศตามแนวทางเสรีนิยมตะวันตก จึงเกิดการรวมตัวเป็น
ขบวนการชาตินิยมญี่ปุ่น

ในระหว่าง ค.ศ. 1919-1930 ขบวนการชาตินิยมญี่ปุ่นยังคงเป็นเพียงขบวนการเล็กๆ ที่นำ
โดยฝ่ายพลเรือน มีการเผยแพร่อุดมการณ์ในการฟื้นฟูประเทศ เช่น แนวทางปฏิรูปญี่ปุ่นโดยทั่วไป
(Reconstruction of the Japanese State) และมีการรวมกลุ่มเพื่อจัดตั้งสมาคมชาตินิยมขึ้น ต่อ
มาทศวรรษ 1930 ขบวนการชาตินิยมเหล่านี้เติบโตโดยมีกลุ่มทหารหนุ่มหัวรุนแรงเข้าร่วม และเป็น
ผู้นำในการปฏิบัติการทั้งภายในและภายนอกประเทศ และผลจากการดำเนินงานของขบวนการชาติ
นิยมครั้งนี้ ทำให้พรรคการเมืองไม่สามารถจัดตั้งรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตยแบบตะวันตก และ
ประเทศญี่ปุ่นเข้าสู่ยุคลัทธิทหารนิยม รวมทั้งรัฐบาลภายใต้การนำของทหารญี่ปุ่นได้ดำเนินนโยบาย
จักรวรรดินิยมทางทหาร โดยรุกรานจีนจนเกิดสงครามจีน - ญี่ปุ่น ค.ศ. 1937 และโจมตีเพิร์ลฮาร์
เบอร์ของสหรัฐอเมริกาปลาย ค.ศ. 1941

THE MOVEMENT OF JAPANESE NATIONALISM TO MILITARISM
1919 -1941

AN ABSTRACT
BY
MISS PAIRIN KANOKKITCHAROENPORN

Presented in partial fulfillment of the requirements
For the Master of Arts degree in Asian History
At Srinakharinwirot University
March 2004

Pairin Kanokkitcharoenporn. (2004). *The Movement of Japanese Nationalism to Militarism 1919-1941 A.D.* Master Project, M.A. (Asian History). Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University. Master Project: Malinee Prasertdam.

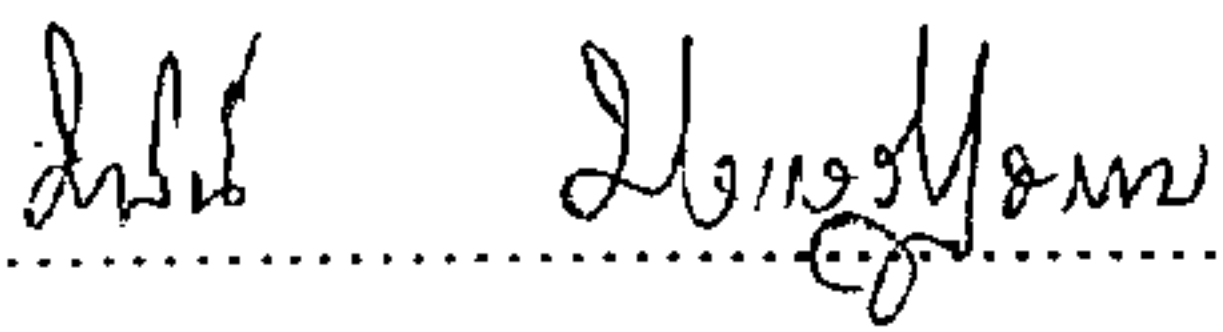
This paper studies The Movement of Japanese Nationalism to Militarism 1919-1941 A.D.

It is found that The Movement of Japanese Nationalism to Militarism was a result of the protest against democratic liberalism and the support of its own military colonialism. There were both interior and exterior factors that contributed to the movement. The interior factors were the development of nationalism during Japan's reform in Meiji period created fundamental nationalism among Japanese people nowadays, and many problems that Japan had been facing after World War 1, especially the economic ones that the government was not able to solve. The external factors were Japan's international situation after World War 1, which made Japanese feel that they were discriminated against, and their limited military and economic growth hindered by the western power. A group of Japanese saw this as failure of western liberalism in developing the country and, therefore, got together as Japan's nationalistic movement.

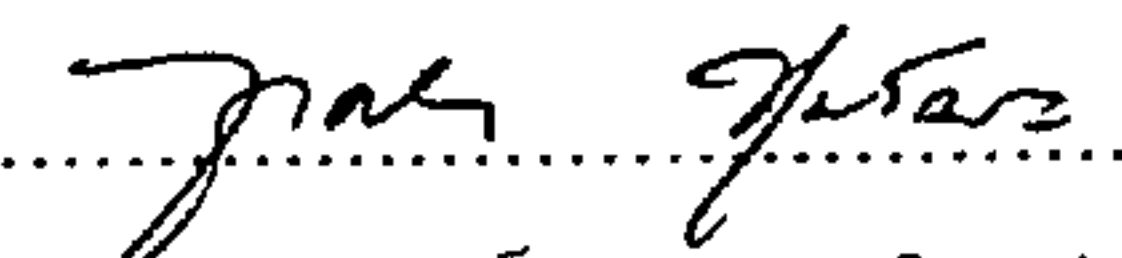
During 1919-1930 A.D., nationalistic movements were only small operations led by civilians to spread ideas of the country's revival, such as Reconstruction of the Japanese State. At that time, there was also assembly to found the nationalism association. In the 1930's, these movements grew bigger and were joined by young extremist militaries who became leaders in many operations both in and out of the country. These movements made the political parties at that time unable to establish a government under western democracy and finally led Japan to militarism period. The government under military leadership continued to carry on military colonialism policies by invading China, which led to China-Japan war in 1937, and attacking the United States' Pearl Harbor at the end of 1941.

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร และคณะกรรมการ
สอบได้พิจารณาสารนิพนธ์ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชีย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ได้

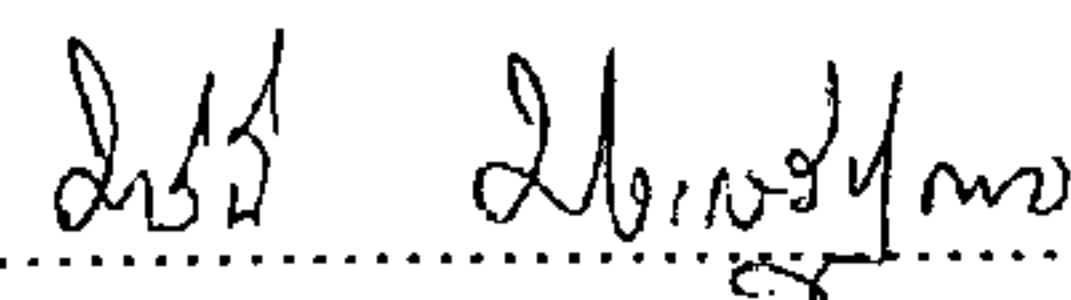
อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

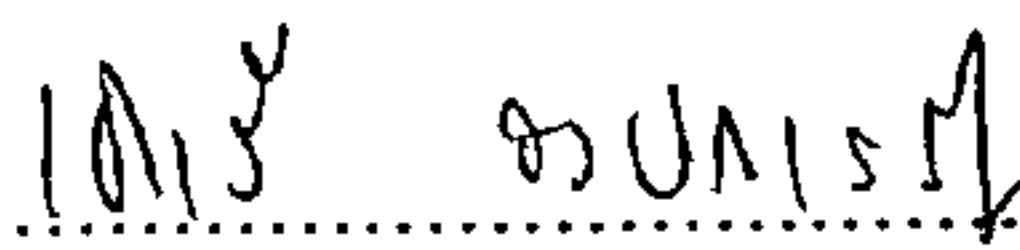

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ มาลีณี ประเสริฐธรรม)

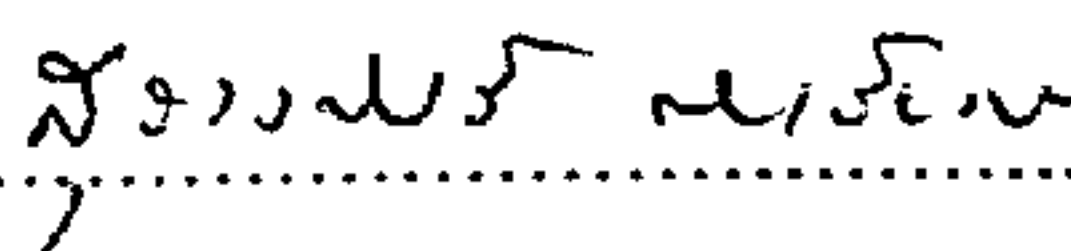
ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชاکริต ชุ่มวัฒน์นะ)

คณะกรรมการสอบ

..... ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ มาลีณี ประเสริฐธรรม)

..... กรรมการสอบสารนิพนธ์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เขาวลี จงประเสริฐ)

..... กรรมการสอบสารนิพนธ์
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรางค์ศรี ดันเสียงสม)

อนุมัติให้รับสารนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชีย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีคณะสังคมศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิตติมา สังข์เกษม)
วันที่ ๑๐ เดือน ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๓

ประกาศคุณูปการ

สารนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยคำแนะนำจากคณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ และแรงใจจากครอบครัว ซึ่งผู้เขียนมีความซาบซึ้งใจในความกรุณาครั้งนี้เป็นอย่างยิ่ง

ขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ มาลินี ประเสริฐธรรม ที่กรุณารับเป็นที่ปรึกษา ซึ่งท่านได้ให้ความช่วยเหลือ คำแนะนำ และตรวจทานแก้ไขข้อบกพร่องด้วยความเอาใจใส่

ขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เซาวลี จงประเสริฐ แห่งภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และ รองศาสตราจารย์ ดร. สุรางค์ศรี ตันเสียงสม แห่งภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ให้ความกรุณาสละเวลามาเป็นกรรมการสอบ และให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์อย่างมาก

ไพรินทร์ กนกกิจเจริญพร

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทนำ.....	ก
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	ง
จุดมุ่งหมายของการศึกษา.....	จ
ความสำคัญในการศึกษา.....	จ
ขอบเขตของการศึกษา.....	ฉ
วิธีดำเนินการศึกษา.....	ฉ
แหล่งข้อมูล.....	ฉ
1 ภูมิหลังญี่ปุ่นตั้งแต่สมัยเมจิถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1868-1918).....	1
แนวทางในการปฏิรูปประเทศสมัยเมจิ.....	2
สภาพภายในประเทศญี่ปุ่น.....	3
การเมือง.....	3
เศรษฐกิจ.....	6
สังคมและวัฒนธรรม.....	8
นโยบายต่างประเทศและความเติบโตของจักรวรรดิญี่ปุ่น.....	10
การยึดครองหมู่เกาะริวกิว คุริล และไบนิน.....	11
สงครามจีนกับญี่ปุ่น.....	11
สงครามรัสเซียกับญี่ปุ่น.....	12
สงครามโลกครั้งที่ 1 และ ข้อเสนอ 21 ประการ.....	13
สรุป.....	16
2 ปัจจัยที่นำไปสู่การเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมระหว่าง ค.ศ. 1919-1941.....	17
ปัจจัยภายนอกประเทศ:สถานการณ์ภายนอกประเทศภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1... ..	17
การประชุมสันติภาพที่ปารีส.....	17
การประชุมที่วอชิงตัน.....	21
การออกกฎหมายกีดกันชาวต่างชาติของสหรัฐอเมริกา.....	23
การประชุมลดกำลังทางเรือที่ลอนดอน.....	24
ปัจจัยภายในประเทศ.....	25
อำนาจของทหาร.....	27

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
2(ต่อ) ทศนคติของทหาร.....	29
การปลุกฝังลัทธิชาตินิยมของรัฐบาลเมจิ.....	30
ความตกต่ำทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1.....	31
ความศรัทธาในชนชั้นทหารของประชาชน.....	36
ความแตกแยกในสังคมญี่ปุ่น.....	37
ความไม่พอใจพรรคการเมืองของประชาชน.....	39
ความไม่พอใจนโยบายต่างประเทศ.....	40
สรุป.....	42
3 ขบวนการชาตินิยมญี่ปุ่นระหว่าง ค.ศ. 1919-1930.....	43
การก่อตั้งกลุ่มชาตินิยมที่สำคัญ.....	43
สมาคมโคะกูริว.....	44
สมาคมตะอินฮอง โคะกุซุอิ.....	45
สมาคมตะอินโปง เซงจิง.....	46
สมาคมยูซุนชะ.....	46
สมาคมโคะกุฮนชะ.....	47
สมาคมเกียวชิชะ.....	48
สมาคมเท็งเก็งโต.....	49
สมาคมโอะซุอิ.....	49
สมาคมชะกุระ.....	50
สมาคมเคะสีเมตัง.....	50
นักชาตินิยมและแนวคิดที่สำคัญที่นำไปสู่ลัทธิทหารนิยม.....	50
คิตะ อิกกิ.....	51
กนโต เซเกียว.....	53
ทะชิบะนะ โคบุชะโร.....	54
โอกะวะ ชูเม.....	54
พันโทอะชิโมะโตะ คิงโงะโร.....	55
พลเอกมะซะกิ จินชะบุโร.....	56
ร้อยโทนิชิตะ มิสึกิ.....	57

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3(ต่อ) พลเอกอะระระกิ ชะตะโอะ.....	58
การปฏิบัติการของกลุ่มนักศึกษาตินิยมหัวรุนแรง : กรณีการฆาตกรรมจางจ้าวหลินขุนศึกแห่ง แมนจูเรีย ค.ศ. 1928.....	61
สรุป.....	64
4 ปฏิบัติการของขบวนการชาตินิยมรุนแรงระหว่าง ค.ศ. 1931-1936.....	65
ปฏิบัติการของขบวนการชาตินิยมรุนแรงภายนอกประเทศ.....	65
เหตุการณ์แมนจูเรีย.....	65
เหตุการณ์ในจีน ค.ศ. 1933-1936.....	74
ความแตกแยกของกองทัพบก.....	75
ปฏิบัติการของขบวนการชาตินิยมรุนแรงภายในประเทศ.....	78
เหตุการณ์เดือนมีนาคม ค.ศ. 1931.....	78
เหตุการณ์เดือนตุลาคม ค.ศ. 1931.....	79
เหตุการณ์วันที่ 15 พฤษภาคม ค.ศ. 1932.....	80
การพยายามก่อการร้ายของขบวนการทหารหนุ่มในระหว่าง ค.ศ.1933-1934.....	83
เหตุการณ์เดือนสิงหาคม ค.ศ. 1935.....	84
เหตุการณ์วันที่ 26 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1936.....	86
การโจมตีทฤษฎีหลักสูงสุดของรัฐ.....	90
สรุป.....	91
5 การดำเนินการทางทหารนิยมของญี่ปุ่น ค.ศ. 1937 - 1941.....	92
ความขัดแย้งระหว่างกระแสลัทธิทหารนิยมกับการฟื้นตัวของพรรคการเมือง.....	92
การดำเนินการทางทหารนิยมภายในประเทศ.....	94
ด้านการปกครอง.....	94
ด้านเศรษฐกิจ.....	96
ด้านสังคม.....	97
การดำเนินการทางทหารนิยมภายนอกประเทศ.....	100
การทำสงครามกับจีน ค.ศ. 1937.....	100
การประกาศนโยบายการจัดระเบียบใหม่ของญี่ปุ่น ค.ศ. 1938.....	104
การโจมตีเพิร์ลฮาร์เบอร์วันที่ 7 ธันวาคม ค.ศ. 1941.....	106

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
5(ต่อ) สรุป.....	109
บทสรุป.....	110
บรรณานุกรม.....	113
ภาคผนวก.....	118
ภาคผนวก ก.....	119
ภาคผนวก ข.....	122
ภาคผนวก ค.....	123
ภาคผนวก ง.....	132
ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์.....	135

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ		หน้า
1	แผนที่แสดงจักรวรรดิญี่ปุ่น ค.ศ. 1915.....	15
2	ภาพเหตุการณ์เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1930.....	26
3	คิตะ อิกกิ.....	59
4	โอกะวะ ชูเม.....	60
5	พลเอกอะระกิ ชะตะโอะ.....	60
6	อิโนะอุเอะ นิสโซะ.....	61
7	พันเอกอิชิวะระ คันจิ.....	70
8	พลโทฮอนโจะ ชิเงะรุ.....	71
9	พลตรีทะตะกะวะ โจชิจิ.....	71
10	ภาพเหตุการณ์แมนจูเรีย ค.ศ. 1931.....	72
11	แผนที่แสดงการยึดครองแมนจูเรียของญี่ปุ่น ค.ศ. 1931.....	73
12	พลเอกอุงะกิ คะซุชิเงะ.....	77
13	พลเอกโทโจ อิเตะกิ.....	77
14	พลโทนะงะตะ เทะซุซัน.....	78
15	ภาพเหตุการณ์วันที่ 26 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1936.....	89
16	ภาพการปลุกฝังอุดมการณ์รักชาติในหมู่เด็กนักเรียนญี่ปุ่น ค.ศ. 1937.....	99
17	ภาพเหตุการณ์สะพานมาร์โคโปโล ค.ศ. 1937.....	103

บทนำ

ในสมัยเมจิ (Meiji, ค.ศ. 1868-1912) เมื่อญี่ปุ่นต้องเผชิญกับการคุกคามจากลัทธิจักรวรรดินิยมของมหาอำนาจตะวันตก ญี่ปุ่นได้มีการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย (Modernization) ตามรูปแบบของประเทศตะวันตก โดยมีอุดมการณ์แห่งชาติคือ ฟุโกกุ-เคียวเฮ (Fukoku Kyōhei) หมายถึงการสร้างประเทศญี่ปุ่นให้มั่งคั่งพร้อมทั้งกำลังทหารที่เข้มแข็ง ซึ่งญี่ปุ่นก็ประสบผลสำเร็จไม่เพียงแต่สามารถรอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตกแต่ยังก้าวขึ้นมาเป็นชาติจักรวรรดินิยมที่ทัดเทียมกับมหาอำนาจตะวันตกในที่สุด นอกจากนี้การปฏิรูปประเทศสมัยเมจิยังได้ทำให้กระแสความคิดตะวันตกทั้งด้านเสรีนิยม และ ประโยชน์นิยม หลังไหลเข้าสู่ประเทศมากขึ้น มีผลให้การพัฒนาของญี่ปุ่นโน้มเอียงไปที่ลัทธิเสรีนิยมทั้ง การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และนโยบายต่างประเทศ เช่น การมีนายกรัฐมนตรีที่มาจากพรรคการเมืองเป็นครั้งแรก แต่ในขณะเดียวกันญี่ปุ่นก็ได้ประสบปัญหาต่างๆ หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 โดยที่รัฐบาลที่มาจากระบบพรรคการเมืองไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้จึงนำไปสู่การเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมแบบรุนแรง ซึ่งต้องการล้มล้างรัฐบาล และกดดันให้ญี่ปุ่นดำเนินนโยบายลัทธิจักรวรรดินิยมทางทหาร¹ ต่อมาในทศวรรษ 1930 ทหารได้ก้าวเข้ามามีบทบาทเป็นผู้นำของขบวนการชาตินิยม และ ความเคลื่อนไหวดังกล่าวได้พัฒนาจนมีผลให้ประเทศญี่ปุ่นถูกครอบงำด้วยลัทธิทหารนิยมไปในที่สุด

ความเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมญี่ปุ่นที่นำไปสู่ลัทธิทหารนิยมระหว่าง ค.ศ. 1919-1941 มีสาเหตุมาจากปัจจัยภายในและภายนอกประเทศ ปัจจัยภายใน ประการแรก คือ อำนาจของทหาร ทหารเป็นองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญเมจิ ค.ศ. 1889 มาตรา 11 และ 12 ได้ระบุให้ทหารบกและทหารเรือขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์² ไม่ได้อยู่ภายใต้อำนาจรัฐบาลฝ่ายพลเรือน ทำให้บทบาททางการเมืองของทหารมีมาก คือ อำนาจในการแต่งตั้งรัฐมนตรีกระทรวงทหารบกและกระทรวงทหารเรือ และ การตัดสินใจเกี่ยวกับกิจการทางทหารอื่นๆ ดังนั้นฝ่ายพลเรือนจึงไม่สามารถควบคุมทหารได้ประการที่สอง คือ ทักษะของทหาร กลุ่มทหารมีความเชื่อว่าตนควรมีฐานะเป็นผู้นำทางการเมืองของประเทศแทนนักการเมืองเพราะทหารได้รับการอบรมให้มีความจงรักภักดี ซื่อสัตย์ และมีระเบียบวินัย ซึ่งจะสามารถนำพาประเทศให้พ้นจากปัญหาต่างๆ ได้ ประการที่สาม คือ ลัทธิชาตินิยมที่ก่อให้เกิดการปฏิรูปประเทศสมัยเมจิ รัฐบาลต้องการให้การพัฒนาประเทศประสบความสำเร็จเท่าเทียมกับมหาอำนาจตะวันตก ดังนั้นจึงปลูกฝังลัทธิชาตินิยมเพื่อระดมการสนับสนุนจาก

---

¹ ลัทธิจักรวรรดินิยมทางทหารหมายถึงการขยายอำนาจการปกครองไปยังดินแดนของชาติอื่นเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เพื่อความมั่นคงของชาติและเพื่อเกียรติภูมิของชาติตนด้วยวิธีการใช้กำลังทางทหารที่เหนือกว่าภูมิภาคอื่น ๆ

² ไซวัฒน์ คำชู. (2523). ทหารกับการเมืองในญี่ปุ่น : การก้าวเข้าสู่อำนาจทางการเมืองก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง. ใน. ทหารกับการเมือง : วิเคราะห์เปรียบเทียบ. หน้า 298.

ประชาชน ประการที่สี่ คือ ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำและภาวะเงินเฟ้อที่เกิดขึ้นตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 1¹ เป็นต้นมา ซึ่งรัฐบาลที่มาจากพรรคการเมืองไม่สามารถแก้ไขให้บรรเทาลงได้ทำให้ประชาชนมองหาผู้นำในการแก้ไขปัญหา จึงเป็นการเปิดโอกาสให้ทหารได้ก้าวเข้ามามีบทบาทอีกครั้งหนึ่ง ประการที่ห้า คือ ความเลื่อมใสเคารพศรัทธาในชนชั้นทหารตั้งแต่อดีต รวมทั้งอุดมการณ์แห่งชาติในการปฏิรูปประเทศสมัยเมจิที่ต้องการสร้างความเข้มแข็งทางทหาร จึงเป็นการปูทางที่จะให้ทหารขึ้นมามีอำนาจ ประการที่หก คือ ความไม่พอใจรัฐบาลที่มาจากพรรคการเมือง เนื่องจากความแตกแยกในรัฐบาลและการทุจริตของนักการเมืองทำให้ประชาชนเสื่อมศรัทธาและมองดูว่านักการเมืองเป็นเครื่องมือของพวกนายทุน ประการสุดท้าย คือ นโยบายต่างประเทศของรัฐบาลที่พยายามประนีประนอมกับต่างชาติ โดยไม่มีการสนับสนุนให้ขยายอำนาจทางทหารเหมือนก่อนสมัยสงครามโลกครั้งที่ 1 ทำให้ประเทศต้องสูญเสียผลประโยชน์ เช่น การที่รัฐบาลให้สัญญาแก่จีนว่าจะยกผลประโยชน์ที่ได้มาในมณฑลซานตง (Shandong) คืนกับจีนทั้งหมดใน ค.ศ. 1922 เป็นต้น

สำหรับปัจจัยภายนอก คือ สถานการณ์ภายนอกประเทศหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 1 ประการแรก คือ การเหยียดผิวและเชื้อชาติ ได้แก่ การประชุมสันติภาพที่ปารีส (Paris Peace Conference) ใน ค.ศ. 1919 ซึ่งมหาอำนาจตะวันตกไม่ยอมให้มีการระบุถึงเรื่องความเสมอภาคทางเชื้อชาติไว้ในกฎบัตรขององค์การสันนิบาตชาติตามความต้องการของญี่ปุ่น และ การออกกฎหมายกีดกันคนเข้าเมือง (โดยเฉพาะชาวญี่ปุ่น) ของสหรัฐอเมริกา ค.ศ. 1924 ประการที่สอง คือ การกีดกันทางการขยายอิทธิพลของญี่ปุ่น ได้แก่ การจัดประชุมที่วอชิงตัน (Washington Conference, ค.ศ. 1921-1922) ได้มีการทำสนธิสัญญาห้ามมหาอำนาจ (The Five Power Pact) มีการกำหนดกำลังอาวุธของญี่ปุ่นให้อยู่ต่ำกว่าสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ เพื่อสกัดกั้นการขยายอิทธิพลของญี่ปุ่นในจีน ต่อมาจึงมีการจัดประชุมลดกำลังทางเรือที่ลอนดอน (London Naval Reduction, ค.ศ. 1930) โดยที่ญี่ปุ่นต้องยอมรับการกำหนดอัตรากำลังทางเรือด้วยอัตราที่เสียเปรียบตะวันตกอีกครั้ง เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นทำให้ชาวญี่ปุ่นรู้สึกได้ถึงความลำเอียงทางเชื้อชาติที่ตนได้รับ และก่อให้เกิดความรู้สึกชาตินิยมขึ้น ประกอบกับภายในประเทศก็ประสบปัญหามากมายดังกล่าว ทำให้ประชาชนกลุ่มหนึ่งมองเห็นความล้มเหลวของการพัฒนาประเทศตามแนวทางเสรีนิยมตะวันตก จึงเกิดการรวมตัวกันเป็นขบวนการชาตินิยมเพื่อเคลื่อนไหวต่อต้านแนวโน้มนิยม นับตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 1 เป็นต้นมา

ระหว่าง ค.ศ. 1919-1930 ความเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมที่นำไปสู่ลัทธิทหารนิยมยังคงเป็นเพียงขบวนการเล็กๆ โดยกลุ่มคนที่เป็นผู้นำในการดำเนินงานส่วนใหญ่เป็นฝ่ายพลเรือน ได้แก่ พวกปัญญาชนซึ่งต้องการให้ญี่ปุ่นได้มีแผนการฟื้นฟูประเทศให้รอดพ้นจากปัญหาต่างๆ ที่ประสบอยู่ ดังนั้นจึงได้มีการจัดตั้งสมาคมของพวกชาตินิยม เพื่อเผยแพร่ความคิดและวิธีการต่างๆ ในการฟื้นฟูประเทศ เช่น สมาคมยูซันชะ (Yūzonsha, ค.ศ. 1920) และสมาคมพื้นฐานแห่งชาติ หรือ โคะกุกุซันชะ (Japan Nation Foundation Society หรือ Kokuhonsha, ค.ศ. 1924) แนวความคิดโดย

¹ Delmer M. Brown. (1955). *Nationalism in Japan : An Introductory Historical Analysis*. p.172.

ทั่วไปของปัญญาชนคือการต่อต้านความคิดเสรีนิยมและสนับสนุนการขยายอำนาจของญี่ปุ่น ซึ่งสะท้อนได้จากแนวความคิดของนักปัญญาชนคนสำคัญ ได้แก่ คิตะ อิกกิ (Kita Ikki, ค.ศ. 1883-1937) เป็นบุคคลที่ต่อต้านระบบทุนนิยมและสนับสนุนลัทธิเผด็จการทางทะเลและบริเวณไซบีเรีย (Siberia) โอกะวะ ชูเม (Okawa Shūmei, ค.ศ. 1886-1957) เขาได้รับอิทธิพลทางความคิดจาก คิตะแต่ไม่ต่อต้านนายทุนมากเท่ากับคิตะ¹ และ เป็นผู้ประสานงานกับฝ่ายทหารจนก่อให้เกิดการปฏิบัติการของขบวนการชาตินิยมฝ่ายทหารในทศวรรษต่อมา และ กนโด เซเกียว (Gondō Seikyo, ค.ศ. 1868-1937) เป็นผู้เผยแพร่ลัทธิชาตินิยมซึ่งมีจุดรวมอยู่ที่ที่ดินเพื่อการเกษตร (Agrarian Nationalism) ต่อมาปลายทศวรรษ 1920 จึงมีการก่อตั้งสมาคมชาตินิยมของทหารขึ้นหลายสมาคม คือ สมาคมชะกุระ หรือ สมาคมดอกเชอร์รี่ (Sakura Kai หรือ Cherry Blossom Society, ค.ศ. 1930) สมาคมเคะสึเมตัง หรือ กลุ่มสันนิบาตเลือด (Kestumeidan หรือ Blood League) สมาคมเท็งเก็งโต (Tenken Tō) และ สมาคมโอซุอิ (Osui Kai) เป็นต้น โดยมีแนวคิดคือ “โครงการฟื้นฟูโชวะ (Shōwa Restoration)” คือการโอนอำนาจบริหารต่างๆ ถวายคืนแก่พระเจ้าจักรพรรดิ การฟื้นฟูอาจกระทำสำเร็จได้ด้วยฝีมือของคนผู้จงรักภักดีและเสียสละรุ่นใหม่ ซึ่งได้แก่ผู้รักชาติที่พร้อมจะใช้กำลังต่อปัจเจกบุคคลหรือรัฐบาล และพร้อมที่จะตายเพื่ออุดมการณ์ของตน² ทำให้กลุ่มทหารหนุ่มหัวรุนแรงพยายามก่อรัฐประหารหลายครั้งในทศวรรษ 1930

หลังจากที่นายกรัฐมนตรี ฮะมะงุชิ ยูโกะ (Hamaguchi Yuko, ค.ศ. 1870-1931) ถูกลอบสังหารโดยนักชาตินิยมหัวรุนแรงในวันที่ 14 พฤศจิกายน ค.ศ. 1930 แล้ว ญี่ปุ่นได้เข้าสู่ยุคหวาดโหด (Age of Terror)³ กล่าวคือได้มีการวางแผนทำรัฐประหารและลอบสังหารบุคคลสำคัญมากขึ้น ขบวนการชาตินิยมได้ปฏิบัติการทั้งภายในและภายนอกประเทศ ภายนอกประเทศนั้นเริ่มต้นที่กองทัพกวางตุง (Kawntung army) ที่รักษาการณ์อยู่บริเวณเส้นทางรถไฟสายแมนจูเรียใต้ได้ปฏิบัติการอิสระจากรัฐบาลโตเกียว (Tokyo) โดยสร้างสถานการณ์ก่อให้เกิดเหตุการณ์แมนจูเรีย (Manchuria Incident) เมื่อวันที่ 18 กันยายน ค.ศ. 1931 จนทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับจีนตึงเครียดขึ้น ส่วนภายในประเทศเหตุการณ์แมนจูเรียครั้งนี้ได้ทำให้กระแสลัทธิชาตินิยมภายในประเทศรุนแรงมาก⁴ และนำไปสู่การปฏิบัติการของขบวนการชาตินิยมหัวรุนแรง ซึ่งพยายามทำรัฐประหารล้มล้างการปกครองของรัฐบาลที่มาจากพรรคการเมืองหลายครั้ง แต่แผนการที่ได้ปฏิบัติการจริงมีเพียง 2 ครั้ง คือ เหตุการณ์วันที่ 15 พฤษภาคม ค.ศ. 1932 (March Incident) และ เหตุการณ์วันที่ 26 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1936 (February 26 Incident) ผลปรากฏว่าผู้นำรัฐบาล พรรคการเมือง ผู้นำธุรกิจ

¹อาร์เธอร์ อี. ไรต์แมน. (2522). *ประวัติศาสตร์และอารยธรรมญี่ปุ่น* = *An Introduction to Japanese Civilization*. แปลโดย เพ็ญศรี กาญจนมัย; และคนอื่นๆ. หน้า 287.

²ดับเบิลยู .จี .บิสลีย์. (2543). *ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่* = *The Modern History of Japan*. แปลโดยทองสุข เกตุโรจน์. หน้า 368.

³มาลินี ประเสริฐธรรม. (2538). *ญี่ปุ่นสมัยใหม่*. หน้า 145.

⁴Richard Storry. (1973). *The Double Patriots*. p. 36.

และ ผู้ใกล้ชิดพระจักรพรรดิถูกสังหารหลายคน¹ การสร้างสถานการณ์ของขบวนการชาตินิยมเหล่านี้ ทำให้กระแสชาตินิยมในประเทศรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ประชาชนได้หันมาสนับสนุนกลุ่มทหารแทนกลุ่มนักการเมือง กลุ่มทหารจึงมีโอกาสดำเนินการมีอำนาจในการกำหนดนโยบายของประเทศในด้านต่างๆ

กล่าวได้ว่าความเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมนับตั้งแต่ ค.ศ.1919-1941 ได้ส่งผลให้ ญี่ปุ่นเข้าสู่ลัทธิทหารนิยม (Militarism) ภายนอกประเทศนั้นญี่ปุ่นได้ใช้การขยายอำนาจทางทหารในต่างประเทศเป็นทางออกเพื่อลดความตึงเครียดภายในประเทศ สำหรับสถานการณ์ภายในประเทศนั้น หลังจากเหตุการณ์ วันที่ 26 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1936 ทหารก็เข้ามามีอำนาจการปกครองประเทศอย่างมั่นคงแทนที่พรรคการเมือง² และนับตั้งแต่เกิดสงครามระหว่างจีนกับญี่ปุ่นใน ค.ศ. 1937 เป็นต้นมา รัฐบาลได้มีการปรับเปลี่ยนนโยบายประเทศใหม่เพื่อทำสงคราม นอกจากนี้รัฐบาลยังได้มีการปลุกฝังอุดมการณ์ชาตินิยมรุนแรงให้กับประชาชนญี่ปุ่นโดยเฉพาะเยาวชน ทำให้บรรยากาศในประเทศเต็มไปด้วยอุดมการณ์รักชาติของคนญี่ปุ่นโดยทั่วไป

ความเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมญี่ปุ่นที่นำไปสู่ลัทธิทหารนิยมของญี่ปุ่น ระหว่าง ค.ศ. 1919-1941 เป็นเหตุการณ์ที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่ ความรุนแรงของเหตุการณ์สามารถทำให้ระบอบประชาธิปไตยของประเทศญี่ปุ่นถูกรอบงำจากลัทธิทหารนิยม ดังนั้นจากประเด็นดังกล่าวทำให้ผู้ศึกษามีความสนใจ และต้องการศึกษาวิจัยในเรื่องความเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมญี่ปุ่นที่นำไปสู่ลัทธิทหารนิยมของญี่ปุ่น ระหว่าง ค.ศ. 1919-1941 เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาต่อไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องความเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมที่นำไปสู่ลัทธิทหารนิยมของญี่ปุ่นระหว่าง ค.ศ. 1919-1941 นั้น ยังไม่พบงานวิจัยในภาคภาษาไทยที่กล่าวถึงเรื่องนี้อย่างครบถ้วน แต่มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการศึกษาได้ เช่น

1. จิตตจี อมรปาน. (2543). นโยบายจัดระเบียบใหม่ของญี่ปุ่นที่มีต่อเอเชีย ค.ศ. 1938-1945. สารนิพนธ์ ศศ.ม.(ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร. ผลการวิจัยพบว่า นโยบายจัดระเบียบใหม่เกิดขึ้นมาจากปัจจัยภายในและภายนอกที่กดดันประเทศญี่ปุ่นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 จึงได้ประกาศนโยบายการจัดระเบียบใหม่ในเอเชียตะวันออกขึ้น เพื่อขยายดินแดนและผูกขาดผลประโยชน์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ ต่อมาขยายไปรวมประเทศภูมิภาค เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย แม้ญี่ปุ่นจะอ้างว่าเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันของประเทศในภูมิภาคนี้แต่ในความเป็นจริงแล้วญี่ปุ่นได้เข้าไปรุกรานดินแดนต่างๆ เพื่อผลประโยชน์ของตนเองเท่านั้น

¹ ประเสริฐ จิตติวัฒน์พงศ์. (2526). ญี่ปุ่น : การแสวงหาฐานะเท่าเทียม. หน้า 77.

² Robert A. Scalapino. (1975). *Democracy and the Party movement in Prewar.* p. 346.

2.ชูเกียรติ บัณฑวงศ์. (2517). *การดำเนินนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่น*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.(รัฐศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร. ผลจากการวิจัยพบว่า การดำเนินนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นก่อนสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง ได้แสดงถึงความเจริญก้าวหน้าของประเทศญี่ปุ่นทางด้านอุตสาหกรรม ซึ่งญี่ปุ่นจำเป็นต้องแสวงหาอาณานิคมเพื่อเป็นแหล่งวัตถุดิบ ตลาดสินค้า และการระบายพลเมือง จึงหันมาใช้นโยบายการรุกราน แต่เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง ญี่ปุ่นได้มุ่งดำเนินนโยบายทางการค้าและสร้างสัมพันธไมตรีกับนานาชาติ

3.ละเวง ปราบราย. (2546). *ญี่ปุ่น : การทำให้บรรลุเป้าหมาย "ประเทศมั่งคั่งและการทหารเข้มแข็ง" ในสมัยเมจิ (ค.ศ. 1868 - 1912)*. สารนิพนธ์ ศศ.ม.(ประวัติศาสตร์เอเชีย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร. ผลการวิจัยพบว่า การทำให้บรรลุเป้าหมาย "ประเทศมั่งคั่งและการทหารเข้มแข็ง" ในสมัยเมจิ ส่งผลให้ญี่ปุ่นนำสถาบันจักรพรรดิมาเป็นศูนย์กลางของการดำเนินการปฏิรูปทั้งด้านการเมืองการปกครอง ด้านสังคม และเศรษฐกิจ โดยเลียนแบบการพัฒนาประเทศของชาติตะวันตก ซึ่งญี่ปุ่นประสบความสำเร็จอย่างดียิ่ง

จุดมุ่งหมายของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมญี่ปุ่นที่นำไปสู่ลัทธิทหารนิยมระหว่าง ค.ศ.1919-1941
2. เพื่อศึกษาวิธีการดำเนินงานของขบวนการชาตินิยมญี่ปุ่นญี่ปุ่นที่นำไปสู่ลัทธิทหารนิยมระหว่าง ค.ศ. 1919-1941
3. เพื่อศึกษาผลของความเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมญี่ปุ่นที่นำไปสู่ลัทธิทหารนิยมระหว่าง ค.ศ.1919-1941

ความสำคัญในการศึกษา

1. ทำให้ทราบปัจจัยที่ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมญี่ปุ่นที่นำไปสู่ลัทธิทหารนิยมระหว่าง ค.ศ.1919-1941
2. ทำให้ทราบวิธีการดำเนินงานของขบวนการชาตินิยมญี่ปุ่นญี่ปุ่นที่นำไปสู่ลัทธิทหารนิยมระหว่าง ค.ศ. 1919-1941
3. ทำให้ทราบผลของความเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมญี่ปุ่นที่นำไปสู่ลัทธิทหารนิยมระหว่าง ค.ศ.1919-1941

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาสารนิพนธ์เรื่องนี้ จะศึกษาความเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมญี่ปุ่นที่นำไปสู่ลัทธิทหารนิยม ระหว่าง ค.ศ.1919-1941

วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาในสารนิพนธ์เรื่องนี้จะใช้วิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และนำเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์โดยใช้ข้อมูลชั้นสอง(Secondary Source)เป็นหลัก

แหล่งข้อมูล

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

สำนักหอสมุดปรีดี พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

หอสมุด คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หอสมุดแห่งชาติ

ศูนย์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รังสิต

The Japan Cultural Center

บทที่ 1

ภูมิหลังญี่ปุ่นตั้งแต่สมัยเมจิถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 1

(ค.ศ. 1868 -1918)

ก่อนสมัยเมจิญี่ปุ่นปกครองโดยรัฐบาลโชกุนสมัยโทกูงะวะ (Tōkugawa, ค.ศ. 1603-1867) ซึ่งมีลักษณะการปกครองเป็นระบบศักดินารวมศูนย์¹ โดยโชกุนเป็นผู้มีอำนาจสูงสุด และทำการปกครองประเทศโดยการควบคุมเมืองหลวงรวมทั้งหัวเมืองใหญ่ๆ โดยตรง ส่วนในเขตชนบทถูกแบ่งออกเป็นแคว้นน้อยใหญ่ประมาณ 260 แคว้น (Han) โชกุนจะปกครองแคว้นเหล่านี้ผ่านขุนพลที่มีอำนาจในแคว้นนั้นซึ่งเรียกว่าไดเมียว (Daimyo) ไดเมียวมีหน้าที่รับผิดชอบการปกครอง และความสงบสุขของประชาชนในเขตการปกครองของตน และไดเมียวจะได้รับสิทธิในการเก็บภาษีจากผลิตผลของประชาชนในเขตของตน ภาษีที่เก็บได้เป็นรายได้ที่สำคัญมากสำหรับการใช้จ่ายของไดเมียว และลูกน้องซึ่งเป็นซามูไร (Samurai หมายถึง นักรบ) ชั้นรองลงไป ในปลายสมัยโทกูงะวะเมื่อญี่ปุ่นถูกบังคับให้ทำสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคกับสหรัฐอเมริกาใน ค.ศ. 1858 ญี่ปุ่นต้องสูญเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต และถูกควบคุมในการกำหนดอัตราภาษีศุลกากร ส่งผลให้เกิดความเสียหายแก่ความมั่นคงทั้งด้านการเมือง และด้านเศรษฐกิจ ซึ่งรัฐบาลโชกุนไม่สามารถแก้ไขได้ ทำให้เกิดการรวมกลุ่มของซามูไร นำโดยซามูไรจากแคว้น ซะสึมะ (Satsuma) โชชู (Chōshō) ฮิเซ็น (Hizen) โทะซะ (Tosa) ก่อกบฏให้โชกุนลาออกจากตำแหน่ง และถวายคืนอำนาจแด่พระเจ้าจักรพรรดิ จนกระทั่งในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1867 ผู้นำซามูไรทั้ง 4 แคว้นดังกล่าวจึงสามารถทำการปฏิวัติโค่นล้มโชกุนโทกูงะวะได้สำเร็จ และประเทศญี่ปุ่นจึงเข้าสู่สมัยเมจิ โดยมีพระเจ้าจักรพรรดิเมจิ (Mutsuhito) หรือ เป็นที่รู้จักกันต่อมาในนาม “จักรพรรดิเมจิ” ทรงปกครองประเทศตั้งแต่ ค.ศ. 1868 -1912 โดยมีกลุ่มผู้นำจากแคว้นทั้ง 4 เป็นกำลังสำคัญ งานที่ต้องรีบดำเนินการอย่างเร่งด่วนในตอนนั้น คือ สร้างความมั่นคงและความอยู่รอดของประเทศให้พ้นจากลัทธิจักรวรรดินิยมของมหาอำนาจตะวันตก ประกอบผู้นำญี่ปุ่นได้ยอมรับว่าประเทศญี่ปุ่นยังล้าหลังกว่าชาติตะวันตกในทุกๆ ด้านเป็นอย่างมาก เป็นเหตุให้ผู้นำต้องเปลี่ยนนโยบายจากการต่อต้านและเป็นศัตรูกับชาติตะวันตกมาเป็นผูกมิตรแทน และนำความเจริญต่างๆ ของชาติตะวันตกมาเป็นแบบอย่างในการปฏิรูปประเทศเพื่อสร้างประเทศให้ทัดเทียมกับมหาอำนาจตะวันตกซึ่งญี่ปุ่นประสบความสำเร็จจนสามารถรอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตก และก้าวขึ้นเป็นชาติจักรวรรดินิยมได้ในที่สุด ดังนั้นรูปแบบของการพัฒนาประเทศญี่ปุ่นในระยะต่อมาจึงสะท้อนแนวคิดที่ต่อเนื่องมาจากการปฏิรูปสมัยเมจิ คือการ

---

¹พรชัย คุณศรีรักษสกุล. (2523, มกราคม-มีนาคม). การฟื้นฟูเมจิและนโยบายเศรษฐกิจสมัยเมจิ. เอเซียปริทัศน์. 1(2) : 3.

รับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และนโยบายต่างประเทศ

1.แนวทางในการปฏิรูปประเทศสมัยเมจิ

การปฏิรูปประเทศสมัยเมจิ (Meiji Restoration) เป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญทางประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นเพราะเป็นช่วงเวลาที่ญี่ปุ่นทำการปฏิรูปประเทศ ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และ สังคม เพื่อสร้างประเทศให้ทันสมัย (Modernization) และเป็นมหาอำนาจตามรูปแบบของประเทศตะวันตก โดยมีอุดมการณ์แห่งชาติคือ ฟุโกะกุ-เคียวเฮ หมายถึงการสร้างประเทศญี่ปุ่นให้มั่งคั่งพร้อมทั้งกำลังทหารที่เข้มแข็ง สืบเนื่องจากกลุ่มผู้นำประเทศมีความคิดว่าการที่จะเอาชนะประเทศตะวันตกได้นั้น ญี่ปุ่นจะต้องมีเทคโนโลยีทางทหารและเศรษฐกิจที่เหนือกว่า ดังนั้นเพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าวกลุ่มผู้นำเมจิจึงมีแนวทางในการปฏิรูปประเทศ คือ

ประการแรก ด้านการเมืองการปกครอง รัฐบาลใช้สถาบันจักรพรรดิเป็นศูนย์กลางทางอำนาจเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประเทศ ยกเลิกการปกครองแบบแคว้น (Han) จัดรูปแบบการปกครองแบบรวมศูนย์ และส่งเสริมการพัฒนาการปกครองท้องถิ่นซึ่งลักษณะการปกครองเช่นนี้เป็นรากฐานสำหรับการปกครองแบบรัฐชาติ

ประการที่สอง ด้านเศรษฐกิจ รัฐบาลได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบเศรษฐกิจเดิมเพื่อความเหมาะสมต่อการพัฒนาเศรษฐกิจทุนนิยม เช่น การให้เสรีภาพในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การปฏิรูปภาษีที่ดิน และปรับปรุงระบบการเงิน เป็นต้น นอกจากนี้รัฐบาลยังต้องการให้มีการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมการผลิต จึงมีนโยบายส่งเสริมอุตสาหกรรมการผลิต 3 ประการ¹ ได้แก่ สนับสนุนให้มีการก่อตั้งรัฐวิสาหกิจ ช่วยเหลือธุรกิจเอกชนในการดำเนินงาน และ ส่งเสริมการส่งออก ซึ่งถือเป็นนโยบายที่ปกป้องให้อุตสาหกรรมภายในประเทศพัฒนาไปได้ จนสามารถเติบโตทั้งภายในและภายนอกประเทศ

ประการที่สาม ด้านสังคม รัฐบาลต้องการให้ตะวันตกยอมรับญี่ปุ่นในฐานะเท่าเทียม และต้องการที่จะโน้มน้าวให้มหาอำนาจตะวันตกแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรม รัฐบาลจึงทำการยกเลิกระบบชนชั้น และออกกฎหมายปฏิรูปสังคมในด้านต่างๆ เพื่อสร้างวัฒนธรรมให้ทันสมัย เช่น การออกกฎหมายห้ามเปลือยกายอาบน้ำในที่สาธารณะ การนำเอาศิลปะและสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกเข้ามาปลูกสร้างอาคาร การปฏิรูปทางกฎหมายโดยการยึดกฎหมายฝรั่งเศสเป็นแบบอย่าง² และการปฏิรูปการศึกษาโดยเน้นการรับความรู้ใหม่ๆ จากตะวันตกมาใช้ในการพัฒนาประเทศ เพราะ

¹แหล่งเดิม. หน้า 1-2.

²เคนเนธ บี.โพล์. (2528). สร้างคนสร้างชาติ : สไตล์ญี่ปุ่น = *The Making of Modern Japan*. แปลโดย ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์. หน้า 105-107.

การศึกษาจะทำให้ชาวญี่ปุ่นมีความนึกคิด และโลกทัศน์ที่กว้างไกลขึ้น รวมทั้งเป็นการถ่ายทอดการที่จะรับการเปลี่ยนแปลงด้วย

ประการสุดท้าย คือ ด้านการทหาร รัฐบาลเห็นว่าการที่จะสามารถป้องกันการรุกรานของมหาอำนาจตะวันตกได้นั้น ญี่ปุ่นจำเป็นต้องมีกองทัพที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและมีความเข้มแข็ง ดังนั้นรัฐบาลเมจิได้รวบรวมกำลังทหารจากแคว้นต่างๆ มาสร้างกองทัพที่อยู่ภายใต้บังคับบัญชาของตนแทน และนำการฝึกทหารแบบตะวันตกมาใช้ โดยทหารบกให้ใช้แบบแผนทางทหารของประเทศฝรั่งเศส ส่วนทหารเรือให้ใช้แบบแผนทางทหารของอังกฤษ

2. สภาพภายในประเทศญี่ปุ่นระหว่าง ค.ศ. 1868-1918

ตามแนวทางที่รัฐบาลกำหนดไว้ใน การดำเนินงานการปฏิรูปประเทศส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมดังนี้

2.1 การเมือง

การที่รัฐบาลเปิดรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาเพื่อพัฒนาประเทศ ทำให้เกิดการตื่นตัวในการศึกษาเรื่องปรัชญาทางการเมืองระบบการปกครองในระบอบประชาธิปไตย จากตำราของนักรัฐศาสตร์ตะวันตกที่แปลออกมาเป็นภาษาญี่ปุ่นอย่างกว้างขวาง ขณะเดียวกันประชาชนบางกลุ่มก็ไม่พอใจการดำเนินงานของรัฐบาล ได้แก่ ชาวนา และ ผู้มีอาชีพรับจ้างที่ถูกเรียกเก็บภาษีหลายอย่างในอัตราที่สูง ประกอบกับระบบการปกครองของญี่ปุ่นตอนนั้นยังอยู่ภายใต้กลุ่มผู้นำที่ทำการโค่นล้มโชกุนโทกุงะวะเท่านั้น สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดกระแสเรียกร้องให้รัฐบาลนำหลักการประชาธิปไตยมาเป็นแนวทางในการปกครองต่อไป¹ แนวความคิดดังกล่าวทำให้เกิดขบวนการประชาธิปไตยขึ้นในรูปแบบต่างๆ เช่น มีการก่อตั้งพรรคการเมือง สมาคมทางการเมือง เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลใช้อำนาจร่วมกับประชาชน โดยการให้รัฐบาลจัดตั้งสภาผู้แทนราษฎรแห่งชาติและมีกฎหมายรัฐธรรมนูญตั้งเช่นประเทศประชาธิปไตยในตะวันตก การเคลื่อนไหวเหล่านี้ได้ทำให้พระเจ้าจักรพรรดิทรงแต่งตั้งคณะกรรมการร่างกฎหมายรัฐธรรมนูญขึ้นในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1876

ก่อนหน้าที่จะมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญนั้นญี่ปุ่นได้มีการปรับปรุงระบบการปกครองเพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการมีกฎหมายรัฐธรรมนูญในอนาคต โดยได้จัดการบริหารรัฐบาลกลางเป็นแบบระบบคณะรัฐมนตรีตามแบบอย่างตะวันตก ซึ่งคณะรัฐมนตรีประกอบด้วยกระทรวงต่างๆ เช่น กลาโหม การคลัง การต่างประเทศ ศึกษาธิการ เป็นต้น ผู้ที่ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนแรก คือ อิโต ฮิโรbumi (Itō Hirobumi, ค.ศ. 1841-1909) ผู้นำจากกลุ่มเกินโร (Genrō) หรือ รัฐบุรุษอาวุโส² และเป็นผู้รับผิดชอบในการร่างรัฐธรรมนูญ

¹ ประชิต ณ บางช้าง. (2522). การเมืองและการปกครองญี่ปุ่นเบื้องต้น. หน้า 27.

² เก็นโร หรือรัฐบุรุษอาวุโส คือ เป็นกลุ่มผู้นำสำคัญในการปฏิรูปประเทศสมัยเมจิ และเป็นกลุ่มผู้นำที่ทำการโค่นล้มรัฐบาลของโชกุนสมัยโทกุงะวะ

การร่างรัฐธรรมนูญกินเวลานานถึง 13 ปี จึงแล้วเสร็จใน ค.ศ. 1888 โดยได้รับสัตยาบันจากสภาองคมนตรีในต้นปีต่อมา และพระจักรพรรดิทรงประกาศใช้ในวันที่ 11 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1889 รัฐธรรมนูญที่ทรงพระราชทานนี้ นับเป็นรัฐธรรมนูญฉบับลายลักษณ์อักษรฉบับแรกของโลก ตะวันออก ซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับนี้แสดงให้เห็นถึงการที่รัฐบาลเมจิรับอิทธิพลจากประเทศตะวันตกมาผสมผสานให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมดั้งเดิม กล่าวคือ ญี่ปุ่นรับรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการบริหารประเทศจากตะวันตก แต่ญี่ปุ่นได้ร่างรัฐธรรมนูญตามแบบปรัสเซีย ซึ่งยังคงอำนาจของพระเจ้าไกรเซอร์ไว้ ในทำนองเดียวกัน อำนาจสิทธิขาดในการบริหารประเทศของญี่ปุ่นยังอยู่ที่พระจักรพรรดิ ทั้งนี้เพราะสถาบันจักรพรรดิมีความสำคัญควบคู่กับประเทศญี่ปุ่นมาแต่โบราณ¹ ดังนั้นบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญฉบับนี้พยายามที่จะรักษาพระราชอำนาจของพระจักรพรรดิที่มีมาแต่ในสมัยโบราณเอาไว้ให้มากที่สุด และกีดกันมิให้ประชาชนหรือผู้แทนที่ได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนมีอำนาจ และบทบาทในการปกครองประเทศมากจนเกินไป บทบัญญัติที่สำคัญที่สุดคือ “อำนาจอธิปไตยอยู่กับพระจักรพรรดิ” เพราะปรากฏว่ารัฐธรรมนูญได้ให้อำนาจการปกครองแก่พระจักรพรรดิอย่างมากมาย เช่น ทรงเป็นผู้บัญชาการทหารสูงสุด แต่งตั้งใครก็ได้ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี² เป็นต้น ดังนั้นสภาพการเมืองของญี่ปุ่นตั้งแต่ประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ค.ศ. 1889 จึงเป็นการแสดงออกถึงจุดอ่อนของการปกครองตามรัฐธรรมนูญเมจิ ที่ไม่ได้ดำเนินการไปตามหลักประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์ดังต่อไปนี้

ประการแรก คือ การที่อำนาจสำคัญต่างๆ ตกอยู่กับกลุ่มเก็นโร หรือ รัฐบุรุษอาวุโส ซึ่งเป็นบุคคลที่มาจากชามูไรเดิมที่เป็นผู้ก่อการโค่นล้มและปฏิรูปประเทศในสมัยเมจิ รัฐบุรุษอาวุโสจะได้รับแต่งตั้งโดยตรงจากพระจักรพรรดิ เพื่อให้คำแนะนำแก่พระองค์ในการตัดสินใจเรื่องสำคัญๆ โดยที่พระองค์มักจะฟังเสียงกลุ่มรัฐบุรุษอาวุโสเสมอ เช่น การเสนอชื่อตัวนายกรัฐมนตรี เป็นต้น ทำให้กลุ่มรัฐบุรุษอาวุโสมีบทบาทมากที่สุดในการปกครองระบอบประชาธิปไตยของญี่ปุ่น

ประการที่สอง คือ การเพิ่มบทบาทของทหารในการเมือง ซึ่งสืบเนื่องจากการที่พระจักรพรรดิมอบอำนาจบังคับบัญชาสูงสุดให้แก่กองทัพบกและกองทัพเรือ นั้น นำไปสู่การให้อิสระแก่สถาบันทหาร โดยกำหนดให้ผู้ที่มาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงทหารบกและรัฐมนตรีกระทรวงทหารเรือ จะต้องมียศพลเอก พลโท พลเรือเอก และพลเรือโท เท่านั้น ทำให้กลุ่มทหารเข้าไปมีบทบาทต่อความคงอยู่ของรัฐบาล ในกรณีที่ทหารไม่พอใจรัฐบาลก็จะถอนตัวออกจากการเป็นรัฐมนตรีกระทรวงทหารบกและกระทรวงทหารเรือ โดยไม่ส่งใครเข้าไปดำรงตำแหน่งแทน รัฐบาลก็ไม่สามารถอยู่ได้ ด้วยเหตุนี้ถ้านายกรัฐมนตรีต้องการอยู่ในอำนาจให้นาน ต้องยอมทำตามความประสงค์ของฝ่ายทหาร

¹ สุรางค์ศรี ดันเสียงสม. (2543). ญี่ปุ่น : บนเส้นทางมหาอำนาจทางทหารสู่มหาอำนาจทางเศรษฐกิจ (ทศวรรษที่ 1860 -1990). หน้า 16.

² ประชิต ฦ บางช้าง. (2522). เล่มเดิม. หน้า 22.

ประการที่สาม คือ ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลและพรรคการเมืองประกอบด้วยข้อโต้แย้งที่สำคัญสองประการ คือ เรื่องหลักการของอำนาจทางการบริหารประเทศ โดยที่พรรคการเมืองมีความคิดว่าสภาผู้แทนราษฎรมีสิทธิทุกประการที่จะตีความในเรื่องที่เป็นความประสงค์ของพระเจ้าจักรพรรดิ แต่กลุ่มรัฐบุรุษอาวุโสกลับยึดหลักการที่ว่าคณะรัฐมนตรีและฝ่ายบริหารควรจะต้องอยู่เหนือความขัดแย้งทางการเมืองและรับผิดชอบต่อพระเจ้าจักรพรรดิ รัฐสภาเป็นเพียงสถาบันตัวแทนของมติมหาชนเพื่อแสดงความคิดเห็นต่อร่างกฎหมายต่างๆ ที่ส่งมาพิจารณาเท่านั้น รัฐสภาไม่มีอำนาจบังคับให้รัฐบาลปฏิบัติตามเท่านั้น และ เรื่องงบประมาณ โดยรัฐสภามีอำนาจในการไม่ผ่านงบประมาณของรัฐบาลได้ ซึ่งสร้างความรำคาญให้แก่รัฐบาลเป็นอย่างมาก จนผู้นำบางคนคิดจะยุบรัฐสภาเสีย แต่ไม่กล้าเสี่ยงต่อการเสียหน้าชาวตะวันตก ทำให้ต้องยอมประนีประนอมกันในบางครั้ง

อย่างไรก็ตามภายหลังจากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ รูปแบบการเมืองของญี่ปุ่นในระหว่าง ค.ศ. 1889-1918 อาจแบ่งได้ 2 ระยะ ได้แก่

ระยะแรก คือ ระหว่าง ค.ศ. 1889-1913 เป็นการเมืองของกลุ่มรัฐบุรุษอาวุโส¹ หรือ รัฐบาลเหนือการเมือง ซึ่งหมายถึงอำนาจสูงสุดทางการเมืองตกอยู่ในมือของกลุ่มรัฐบุรุษอาวุโส เพราะกลุ่มรัฐบุรุษอาวุโสเป็นกลุ่มผู้นำที่มีสิทธิในการเสนอชื่อนายกรัฐมนตรีต่อพระเจ้าจักรพรรดิ และไม่ต้องการให้กลุ่มอื่นๆ ขึ้นมาร่วมใช้อำนาจด้วย ดังนั้นคณะรัฐบุรุษอาวุโสจะผลัดเปลี่ยนกันขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีกระทรวงต่างๆ กันเอง

ระยะที่สอง คือ ระหว่าง ค.ศ. 1913-1918 เป็นระยะที่กลุ่มรัฐบุรุษอาวุโสมีอำนาจทางการเมืองแต่จะมีความร่วมมือทางการเมืองกับพรรคการเมือง² ซึ่งพรรคการเมืองที่มีความสำคัญ ได้แก่ พรรคเซยูกะอิ (Seiyūkai) และพรรคริกเก็ง โดชิกะอิ (Rikken Dōshikai)³ จะผลัดเปลี่ยนกันเข้ามามีส่วนร่วมกับรัฐบุรุษอาวุโสจัดตั้งรัฐบาล การที่พรรคการเมืองสามารถเข้ามามีบทบาทในการจัดตั้งรัฐบาลได้นั้น เพราะรัฐบุรุษอาวุโสแต่ละคนแก่ชราหรือเสียชีวิตลง และพรรคการเมืองต่างๆ ได้พัฒนาจนเข้มแข็ง จึงได้เริ่มโจมตีกลุ่มรัฐบุรุษอาวุโสว่าไม่กล้าจัดตั้งพรรคการเมือง เพื่อเข้าสู่อำนาจตามวิถีทางประชาธิปไตยที่แท้จริง รวมทั้งหนังสือพิมพ์ และประชาชนต่างเรียกร้องให้มีรัฐบาลภายใต้รัฐธรรมนูญ ซึ่งหมายถึงรัฐบาลที่ไม่ได้อยู่เหนือการเมือง สิ่งเหล่านี้ทำให้ระบบการเมืองของญี่ปุ่นมีการเปลี่ยนแปลงให้มีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น เช่น ใน ค.ศ. 1913 พลเรือเอกยะมะโมะโตะ กอนโนะเฮียวเอะ (Admiral Yamamoto Gonnohyōe ค.ศ. 1852-1933) จัดตั้งรัฐบาลชุดที่ 16 โดยมีพรรคเซยูกะอิเป็นฐานเสียงในรัฐสภา อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่าพรรคการเมืองที่ได้เข้าร่วมจัดตั้ง

¹ ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์. (2520, มกราคม-เมษายน). นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นในระยะ "รัฐบาลกลุ่ม เกนโร". *วารสารประวัติศาสตร์*. 2(1) : หน้า 36-37.

² ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์. (2520, พฤษภาคม-สิงหาคม). นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นในระยะ "พรรคการเมือง". *วารสารประวัติศาสตร์*. 2(2) : หน้า 19-23.

³ พรรคริกเก็ง โดชิกะอิ (Rikken Dōshikai) ได้รวมพรรคกับพรรคการเมืองอื่นๆ และเปลี่ยนชื่อเป็น เก็นเซกะอิ (Kenseikai) ใน ค.ศ. 1916 และ ริกเค็ง มินเซโตะ (Rikken Minseitō) ใน ค.ศ. 1927

รัฐบาลจะเป็นพรรคการเมืองที่ได้รับเลือกตั้งมากที่สุด แต่ประธานพรรคก็ยังไม่ได้รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี จึงกล่าวได้ว่าการที่พรรคการเมืองเข้ามามีบทบาทในการจัดตั้งรัฐบาลมากขึ้นนั้น เป็นการประนีประนอมกันระหว่างพรรคการเมืองและรัฐบุรุษอาวุโสมากกว่า

ต่อมา ค.ศ. 1918 พรรคเซยูกะเอได้จัดตั้งรัฐบาลเป็นครั้งแรก โดยมี ฮาระ เค (Hara Kei, ค.ศ. 1856-1921) ประธานพรรค เป็นนายกรัฐมนตรี ฮาระเป็นผู้นำพรรคการเมืองที่เป็นพลเรือนซึ่งไม่เคยมีส่วนร่วมในการยึดอำนาจใน ค.ศ. 1867 มาก่อน แต่ฮาระเป็นประธานพรรคการเมืองซึ่งได้รับเลือกตั้งมากที่สุด และเป็นผู้ที่มีความสามารถกว้างขวาง รวมทั้งได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มพ่อค้า เจ้าของที่ดิน ทหาร และกลุ่มข้าราชการอย่างมาก¹ การเข้ามาจัดตั้งรัฐบาลของฮาระจึงถือเป็นจุด پایเบนทางการเมือง และเป็นการเปิดยุค “การปกครองตามหลักการเสรีนิยมประชาธิปไตย” เพราะหลังจากนั้นเป็นต้นมาจนกระทั่ง ค.ศ. 1932 ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีจะเป็นนักการเมืองจริงๆ และเกือบทุกคนจะเป็นพลเรือน ที่เป็นเช่นนี้อาจจะเป็นเพราะผลของสงครามโลกครั้งที่ 1 นั้น ประเทศเสรีนิยมประชาธิปไตยเป็นฝ่ายมีชัยชนะเหนือประเทศที่มีการปกครองแบบเผด็จการ ทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกว่าลัทธิเสรีนิยมประชาธิปไตยเป็นลัทธิการปกครองที่ดีกว่า จึงมีการเคลื่อนไหวเรียกร้องหลักการปกครองที่ถือพรรคการเมืองเป็นสถาบันสำคัญและเรียกร้องหลักการให้ทุกคนมีสิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎรโดยไม่มีข้อจำกัดเรื่องการเสียภาษีให้แก่รัฐ

2.2 เศรษฐกิจ

ญี่ปุ่นมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ นับตั้งแต่การปฏิรูปสมัยเมจิจนกระทั่งก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 และทำให้ญี่ปุ่นสามารถเปลี่ยนฐานะของตนจากประเทศด้อยพัฒนาเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว รวมทั้งมีเศรษฐกิจแบบทุนนิยม อันได้แก่

ประการที่หนึ่ง คือ ด้านอุตสาหกรรมนั้น หลังจากที่ญี่ปุ่นชนะสงครามกับจีนใน ค.ศ. 1895 ญี่ปุ่นได้รับเงินค่าปฏิกรรมสงคราม รัฐบาลนำเงินไปเพื่อการขยายกำลังอาวุธ และฟื้นฟูอุตสาหกรรม โดยสนับสนุนการเงินแก่เอกชนให้มีการก่อตั้งบริษัท และโรงงานที่ผลิตด้วยเครื่องจักรขึ้นตามท้องที่ต่างๆ ส่งผลให้ภาคอุตสาหกรรมเบา เช่น อุตสาหกรรมปั่นด้ายมีการขยายตัวอย่างมาก ปริมาณการผลิตด้ายฝ้ายเพิ่มขึ้นถึง 11 เท่าตัว ในระหว่าง ค.ศ. 1889 -1899² นอกจากนี้ญี่ปุ่นยังมีเสรีภาพในการประกอบการค้า ตั้งโรงงานและบริษัทอุตสาหกรรมตามเมืองท่าของจีน รวมทั้งสินค้าญี่ปุ่นที่ผลิตในจีนยังไม่ต้องเสียภาษี ต่อมาหลังจากชนะสงครามกับรัสเซีย ใน ค.ศ. 1905 ญี่ปุ่นจึงได้มีการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมหนัก เช่น การต่อเรือ เครื่องจักรกลไกลเหล็ก เป็นต้น จนสามารถตามทันเทคโนโลยีของโลก

¹ ประเสริฐ จิตติวัฒน์พงศ์. (2520, พฤษภาคม-สิงหาคม). *เล่มเต็ม*. หน้า 32.

² คงศักดิ์ สันติพิชญวงศ์. (2528). *เล่มเต็ม*. หน้า 129.

ประการที่สอง คือ ด้านการค้าระหว่างประเทศ หลังสงครามญี่ปุ่นกับจีน ปริมาณการค้าต่างประเทศได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และประเภทของสินค้าเข้าและออกของญี่ปุ่นก็เปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่สินค้าเข้าส่วนใหญ่เป็นพวกสำเร็จรูป หรือ กึ่งสำเร็จรูป มาเป็นสินค้าเข้าประเภทวัตถุดิบ ส่วนสินค้าออกนั้นเดิมส่วนใหญ่เป็นพวกวัตถุดิบ แต่หลังสงครามญี่ปุ่นส่งสินค้าออกส่วนใหญ่เป็นสินค้ากึ่งสำเร็จรูปแทน ตลาดสินค้าส่งออกสำคัญของญี่ปุ่นได้แก่ สหรัฐอเมริกาเป็นตลาดส่งออกใหม่ดิบ และจีนเป็นตลาดส่งออกผลิตภัณฑ์ฝ้าย หลังจากสงครามญี่ปุ่นกับรัสเซีย ญี่ปุ่นสามารถขยายตลาดส่งออกในเอเชียเพิ่มขึ้นที่สำคัญที่สุดคือ แมนจูเรีย (Manchuria) ตอนใต้ซึ่งตกอยู่ภายใต้การผูกขาดของญี่ปุ่น

ประการที่สาม คือ ด้านการคมนาคมขนส่ง ภายหลังจากสงครามญี่ปุ่นกับจีน ญี่ปุ่นมีความจำเป็นในการขนส่งด้านการทหาร และอุตสาหกรรมสมัยใหม่ ทำให้มีการจัดตั้งบริษัทรถไฟเอกชนขึ้นมากมาย โดยใน ค.ศ. 1902 ร้อยละ 70 ของเส้นทางรถไฟจะดำเนินการโดยบริษัทรถไฟเอกชน และกิจการรถไฟของเอกชนมีการขยายตัวเรื่อยมา จนกระทั่ง ค.ศ. 1906 รัฐบาลได้รับซื้อเส้นทางรถไฟเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของการดำเนินการ ซึ่งจะทำให้สามารถตอบสนองต่อการขยายตัวของตลาดภายในประเทศได้ ส่งผลให้รัฐบาลเป็นผู้ควบคุมเส้นทางรถไฟถึงร้อยละ 90 ของเส้นทางรถไฟทั้งหมด นอกจากนี้รัฐบาลญี่ปุ่นยังได้พัฒนาการขนส่งทางทะเลโดยใช้นโยบายส่งเสริมในการขนส่งทางทะเล เช่น การให้เงินช่วยเหลือแก่บริษัทเดินเรือสมุทรใหญ่ๆ ในการบุกเบิกเส้นทางสายใหม่ ทำให้บริษัทเดินเรือสมุทรของญี่ปุ่นสามารถขยายเส้นทางเพิ่มขึ้น เช่น เส้นทางยุโรป อเมริกา และออสเตรเลีย¹

ประการที่สี่ คือ ด้านการเงิน การคลัง ญี่ปุ่นได้มีการจัดตั้งธนาคารเอกชนขึ้นมากมาย โดยเฉพาะในช่วง ค.ศ. 1895-1898 เฉลี่ยแล้วจะมีธนาคารเพิ่มขึ้นปีละ 200 ธนาคาร ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นธนาคารขนาดเล็กที่มีฐานะทางการเงินไม่ค่อยมั่นคง และสามารถล้มละลายได้ง่ายในช่วงที่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ แต่ธนาคารใหญ่ๆ ที่ทันสมัยจะเติบโตขึ้น เช่น ธนาคารมิตซูบิ (Mitsui) ซุมิโตะโมะ (Sumitomo) เป็นต้น รัฐบาลจึงได้จำกัดการก่อตั้งธนาคารเล็ก แต่สนับสนุนให้ธนาคารเหล่านี้รวมกัน²

ภายหลังจากสงครามญี่ปุ่นกับรัสเซีย นับตั้งแต่ ค.ศ. 1907 ญี่ปุ่นเริ่มประสบวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ เพราะญี่ปุ่นได้ลงทุนในการขยายกำลังทางทหาร และทำสงครามกับรัสเซียทำให้ญี่ปุ่นต้องใช้จ่ายเงินเป็นจำนวนมาก แต่รัฐบาลไม่สามารถหาเงินมาหมุนได้ทัน จึงต้องพึ่งพาการกู้ยืมเงินจากต่างประเทศ ประกอบกับผลผลิตภาคเกษตรกรรมไม่เพียงพอต่อความต้องการภายในประเทศ จึงต้องนำเข้าจากต่างประเทศ ทำให้ญี่ปุ่นเสียเปรียบดุลการค้าต่างประเทศแทบทุกปี ซึ่งส่งผลให้ภาวะเศรษฐกิจญี่ปุ่นซบเซาเรื่อยมาจนถึงสงครามโลกครั้งที่ 1 และเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 ใน ค.ศ. 1914 การค้ากับต่างประเทศของญี่ปุ่นยิ่งทรุดลงอย่างหนัก แต่พอ ค.ศ. 1915 สงครามกลับทำให้เศรษฐกิจญี่ปุ่นขยายตัว เพราะญี่ปุ่นมีส่วนร่วมในการรบน้อยมาก แต่กลับได้ขายยุทโธปกรณ์ให้

¹ แหล่งเดิม. หน้า 159.

² แหล่งเดิม. หน้า 134.

ประเทศพันธมิตร และขายสินค้าให้ตลาดเอเชียแทนที่ประเทศในยุโรประหว่าง ค.ศ. 1914 ถึง ค.ศ. 1920 เศรษฐกิจของญี่ปุ่นขยายตัวออกมาก สงครามครั้งนี้เปิดโอกาสให้ญี่ปุ่นส่งสินค้าออกเพิ่มถึงร้อยละ 40 และค่าของเงินเพิ่มถึงร้อยละ 300 อุตสาหกรรมขยายตัวมากขึ้น คนงานเพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่าตัว และมีจำนวนเกินกว่า 1 ล้านคน ความรุดหน้าของอุตสาหกรรมหนักทำให้ญี่ปุ่นกลายเป็นประเทศอุตสาหกรรมอันดับ 1 ในเอเชียอย่างเต็มภาคภูมิ และเป็นครั้งแรกที่ญี่ปุ่นได้กลายเป็นประเทศเจ้าหนี้โดยเริ่มทำการลงทุนออกนอกประเทศมากขึ้น ปรากฏว่าจนถึงปลาย ค.ศ. 1920 การลงทุนในต่างประเทศของญี่ปุ่นทั้งหมดมีราว 3,800 ล้านดอลลาร์¹

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าเศรษฐกิจทุนนิยมจะสามารถทำให้เศรษฐกิจก้าวหน้ามากก็ตาม แต่ก็ก่อให้เกิดปัญหาเศรษฐกิจของประเทศขึ้น เนื่องจากรัฐบาลเน้นพัฒนาภาคอุตสาหกรรมมากจนละเลยต่อภาคเกษตรกรรม ทำให้เกิดลักษณะเศรษฐกิจแบบโครงสร้างคู่ขึ้น (Dual Structure) กล่าวคือเศรษฐกิจที่อยู่ระหว่างเกษตรกรรมแบบเก่ากับเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทำให้เกิดผลกระทบต่อทางการเกษตรและต่อประเทศชาติเป็นอย่างมาก เพราะประเทศญี่ปุ่นส่วนใหญ่ยังมีสภาพเป็นชนบทเมื่อรัฐมีนโยบายส่งเสริมภาคอุตสาหกรรม และให้ความคุ้มครองอุตสาหกรรม รัฐจึงเก็บภาษีภาคอุตสาหกรรมเพียงเล็กน้อย ชาวนาจึงเป็นผู้แบกภาระภาษีไว้มากกว่าผู้ประกอบการอุตสาหกรรม ทำให้เกิดผลกระทบต่อชาวนาทั่วประเทศ โดยชาวนาต้องหารายได้เพิ่มนอกจากการปลูกข้าว ด้วยการเลี้ยงไหมซึ่งจะทำรายได้ให้ชาวนาก็ต่อเมื่อตลาดต่างประเทศยังต้องการไหมอยู่ ลูกสาวชาวนาต้องไปเป็นกรรมกรในโรงงานอุตสาหกรรมโดยเฉพาะอุตสาหกรรมทอผ้า ทำให้เกิดภาวะแรงงานเกินและค่าจ้างแรงงานต่ำ นอกจากนี้ยังมีผลให้ชาวนาต้องขายที่ดิน ทำให้การเช่านาตลอดจนหนี้สินในชนบทเพิ่มมากขึ้น และในขณะที่ธุรกิจต่าง ๆ กำลังรุ่งโรจน์จากสงครามโลกครั้งที่ 1 นั้นผู้ที่ไม่มีส่วนร่วมกับการเติบโตทางเศรษฐกิจ เช่น ชาวนา กรรมกร และลูกจ้างร้านค้าย่อย เป็นต้น ประสบความยากลำบาก ทำให้เกิดการประท้วงขึ้นหลายครั้ง เช่น การประท้วงของภรรยาชาวประมงที่ โตยะมะ (Toyama) เมื่อ ค.ศ. 1918 เพื่อเรียกร้องให้มีการขายข้าวในราคาถูก รัฐบาลแก้ไขโดยการปราบปรามซึ่งไม่ตรงกับปัญหาที่แท้จริงซึ่งควรต้องทำการปฏิรูปที่ดินเพื่อบรรเทาความทุกข์ยากของประชาชน และปัญหาเศรษฐกิจจึงยังคงไม่ได้รับการแก้ไข

2.3 สังคมและวัฒนธรรม

เมื่อรัฐบาลญี่ปุ่นได้ใช้วัฒนธรรมตะวันตกเป็นแนวทางในการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัย ทำให้วัฒนธรรมตะวันตกได้เข้ามามีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมญี่ปุ่นและแพร่หลายในสังคม คนญี่ปุ่นจำนวนมากเชื่อว่าอารยธรรมตะวันตกเป็นแบบแผนที่เป็นตัวแทนของการพัฒนาที่เป็นสากล ซึ่งประเทศที่ก้าวหน้าทั้งหลายควรเดินตาม และการเร่งฟื้นฟูอุตสาหกรรมของรัฐบาลได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมขึ้น อันได้แก่

¹แหล่งเดิม. หน้า 185.

ประการที่หนึ่ง คือ ชนชั้นทางสังคมและวิถีการดำเนินชีวิต เมื่อญี่ปุ่นมีการยกเลิกชนชั้นทั้ง 4 ชนชั้นซึ่งมีมาตั้งสมัยโทกุงะวะและทำการปฏิรูปทางสังคม ทำให้สังคมญี่ปุ่นเป็นเหมือนสังคมตะวันตกยิ่งขึ้น จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวญี่ปุ่น เห็นได้จากการดำเนินชีวิตประจำวันโดยทั่วไป ชาวญี่ปุ่นมีความสะดวกสบายในการดำรงชีวิตตามแบบตะวันตก ทั้งด้านการแต่งกาย การกินอยู่ การกีฬา การประกอบธุรกิจ และสิ่งบันเทิง เช่น การสวมหมวกแบบฝรั่ง การตัดผมสั้นแบบยุโรปของผู้ชาย การใช้สบู่แทนหินขัดถู การสูบบุหรี่ซิการ์ เป็นต้น

ประการที่สอง คือ ด้านภูมิปัญญา เนื่องจากรัฐบาลญี่ปุ่นเห็นว่าการศึกษามีความสำคัญเป็นอย่างมาก จึงได้มีการปรับปรุงระบบการศึกษาทั้งระดับโรงเรียนในท้องถิ่นต่าง ๆ และระดับมหาวิทยาลัย ใน ค.ศ. 1907 เด็กทุกคนสามารถเข้าเรียนโดยรัฐบาลจัดให้มีการศึกษาแบบบังคับและเป็นการให้เปล่า¹ นอกจากนี้เนื้อหาทางวิชาการของระบบใหม่นี้รัฐบาลได้รับเอามาจากตะวันตกเกือบทั้งหมด เช่น ภูมิศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และภาษาต่างประเทศ โดยในระยะแรกญี่ปุ่นจะเรียนรู้จากงานแปลของหนังสือฝรั่งเป็นภาษาญี่ปุ่น ทำให้มีการก่อตัวทางปัญญาเพิ่มขึ้น ต่อมาต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 มีงานวรรณกรรมประเภทร้อยแก้วสมัยใหม่ซึ่งเป็นของชาวญี่ปุ่นขึ้นมา โดยเลียนแบบแนวเขียนของตะวันตก อย่างเช่น ฟุกุซะวะ ยูคิชิ (Fukuzawa Yukichi, ค.ศ. 1835-1901) ได้เขียนบทความเผยแพร่ความคิดจากตะวันตก เป็นต้น

ประการที่สาม คือ การขยายตัวของเมืองอุตสาหกรรมมากขึ้น เมืองต่าง ๆ ของญี่ปุ่นที่มีการพัฒนาทางอุตสาหกรรมจะเติบโตกลายเป็นเมืองอุตสาหกรรมที่เน้นความสะดวกสบายทันสมัยตามแบบตะวันตก เช่น โอซากา (Osaka) และ โตเกียว (Tokyo) ซึ่งใน ค.ศ. 1907 ทั้งสองเมืองนี้มีโรงงานอุตสาหกรรมเป็นจำนวนมาก และเริ่มวางรางรถไฟไฟฟ้าตามท้องถนน ตามสถานที่สาธารณะจะพบอาคารสำนักงานแบบตะวันตกมากมาย และจำนวนของเมืองที่มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นก็จะเพิ่มขึ้น เช่น ใน ค.ศ. 1893 เมืองที่มีประชากรอาศัยอยู่กว่า 10,000 คน มีเพียงร้อยละ 16 แต่ถึง ค.ศ. 1903 เพิ่มขึ้นถึง ร้อยละ 21²

อย่างไรก็ตามในระยะปลายทศวรรษ 1880 เป็นต้นมา ได้เกิดการเคลื่อนไหวทางการเมืองและการจลาจลในชนบท อันเนื่องมาจากอิทธิพลความคิดทางการเมืองแบบตะวันตก ได้แก่ลัทธิปัจเจกชน (Individualism) สิทธิและเสรีภาพของประชาชน และลัทธิอรรถประโยชน์นิยม (Utilitarianism) รัฐบาลจึงได้แก้ไขปัญหาโดยได้ประกาศพระราชดำริการศึกษา (Imperial Rescript on Education) ใน ค.ศ. 1890 ขึ้นมาเป็นอุดมการณ์แห่งชาติ³ ซึ่งมีสาระสำคัญเพื่อปลูกฝังให้ประชาชนภายในชาติมีความกลมเกลียว รักชาติ และ ภักดีต่อพระจักรพรรดิด้วย ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงบรรยากาศของภูมิปัญญา คืออิทธิพลตะวันตกถูกดัดแปลง คำนึงตามขนบธรรมเนียมประเพณี

¹ เอ็ดวิน โอ, โรเซาเออร์. (2524). ญี่ปุ่น = Japanese. บรรณาธิการแปลโดย วุฒิชัย มูลศิลป์; และคนอื่น ๆ. หน้า 144.

² จันทรฉาย ภักอริคม. (2539). ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่. หน้า 178.

³ สุรางค์ศรี ตันเสียงสม. (2543). เล่มเดิม. หน้า 17. (รายละเอียดในภาคผนวก ข)

เก่าๆ ก็ได้รับความสนใจอีกครั้งหนึ่ง และได้กลายเป็นพลังหลักในการสร้างกระแสชาตินิยม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งสำหรับรัฐสมัยใหม่

3. นโยบายต่างประเทศและความเติบโตของจักรวรรดิญี่ปุ่น (ค.ศ. 1868-ค.ศ.1918)

นโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นในสมัยเมจิจนถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 1 มีลักษณะของการมุ่งที่จะแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมทั้งหลาย โดยเฉพาะด้านศุลกากรซึ่งสกัดกั้นการเติบโตทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น การขยายดินแดนเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และการยอมรับญี่ปุ่นว่าเป็นชาติที่ทัดเทียมกับมหาอำนาจตะวันตก ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากสาเหตุประการแรก คือ การเติบโตของอุตสาหกรรมทำให้ญี่ปุ่นต้องแสวงหาวัตถุดิบและตลาดเพื่อระบายสินค้า ประการที่สอง คือ การเติบโตของกองทัพ จากการปฏิรูปประเทศสมัยเมจิทำให้ญี่ปุ่นมีความเข้มแข็งทางทหาร และทหารมีบทบาทกำหนดทิศทางของนโยบายต่างประเทศไปในแนวทางเพื่อการขยายดินแดน ประการที่สาม คือ ปัญหาการขัดแย้งทางการเมืองภายในญี่ปุ่น ซึ่งส่งผลให้รัฐบาลต้องโน้มเอียงไปในแนวทางใช้นโยบายรุกรานเพื่อนบ้านเพื่อลดกระแสความตึงเครียดทางการเมืองภายใน ประการที่สี่ คือ สภาพเกษตรกรรมที่ล้าหลังและการเติบโตของประชากรที่มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น ในขณะที่ภาคเกษตรกรรมยังล้าหลังไม่สามารถผลิตผลผลิตได้เพียงพอกับการขยายตัวของประชากร ทำให้รัฐบาลมีนโยบายแสวงหาแหล่งอยู่อาศัยน้ำรวมทั้งแหล่งระบายพลเมือง และ ประการสุดท้าย คือ การขยายอิทธิพลของลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งได้กลายเป็นแรงกดดันและเป็นแม่แบบของญี่ปุ่นในการดำเนินรอยตามเพื่อเป็นชาตินักจักรวรรดินิยม¹ โดยที่ญี่ปุ่นได้ถือการกระทำของลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกเป็นบรรทัดฐาน เช่น การเป็นจักรวรรดินิยมทางทหารและเศรษฐกิจ เป็นต้น ซึ่งญี่ปุ่นถือว่าเป็นสิ่งถูกต้องและเป็นสากล² สิ่งเหล่านี้ได้ทำให้ญี่ปุ่นทำการรุกรานเพื่อนบ้านโดยทำสงครามกับต่างประเทศหลายครั้งนับตั้งแต่สมัยเมจิเป็นต้นมา และจากการประสพชัยชนะในสงครามแต่ละครั้ง ได้เพิ่มฐานะการเป็นนักจักรวรรดินิยมของญี่ปุ่นให้มั่นคงและมีบทบาททัดเทียมกับมหาอำนาจตะวันตกมากขึ้นเรื่อยๆ รวมทั้งยังเป็นการเพิ่มพูนผลประโยชน์ การเมืองและเศรษฐกิจแก่ญี่ปุ่นด้วยเช่นกัน ดังนั้นการดำเนินนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นระหว่าง ค.ศ. 1868-1918 จึงควบคู่ไปกับการเติบโตของจักรวรรดิญี่ปุ่น ซึ่งญี่ปุ่นได้ดำเนินการดังนี้คือ

¹ จักรวรรดินิยมญี่ปุ่นหมายถึงการขยายอำนาจการปกครองของญี่ปุ่นไปยังดินแดนของชนชาติอื่นเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เพื่อความมั่นคงของชาติ และเพื่อเกียรติภูมิของชาติตนด้วยวิธีการใช้กำลังทางทหารที่เหนือกว่าภูมิภาคอื่น ๆ

² เพ็ญศรี กาญจนไฉยม. (2538). *ญี่ปุ่นสมัยใหม่*. หน้า 157.

3.1 การยึดครองหมู่เกาะริวกิว คุริล และโบนิิน (Ryūkyū ,Kurile, Bonin)

—หมู่เกาะริวกิวตั้งอยู่ทางใต้ของญี่ปุ่นและทางเหนือฟอร์โมซา (Formosa) หรือ ไต้หวัน(Taiwan) ถือเป็นเป้าหมายแรกสุดของญี่ปุ่นในการขยายอำนาจ และดินแดนหมู่เกาะนี้ได้โดย สงบรรณาการให้แก่ญี่ปุ่นมารวม 3 ศตวรรษ และให้แก่จีนเป็นเวลา 5 ศตวรรษ ใน ค.ศ. 1871 ญี่ปุ่น ได้ตัดสินใจที่จะตัดอำนาจของจีนไปจากดินแดนดังกล่าว จึงได้คุมตัวกษัตริย์ริวกิวไปยังโตเกียว และ บังคับให้ยอมรวมหมู่เกาะเข้ากับญี่ปุ่นแม้ว่าจะถูกประท้วงจากจีน แต่ญี่ปุ่นก็ใช้การเจรจาตกลงจน สามารถประกาศให้หมู่เกาะริวกิวเป็นจังหวัดหนึ่งของญี่ปุ่นได้ใน ค.ศ. 1874¹

—หมู่เกาะคุริลเป็นหมู่เกาะอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะฮอกไกโด(Hokkaido) เกาะทางเหนือของญี่ปุ่นมีลักษณะเป็นวงโค้งไปจนถึงคาบสมุทรคัมชัตกา (Kamchatka) ของรัสเซีย ถือเป็นดินแดนยุทธศาสตร์ของญี่ปุ่นทำให้ญี่ปุ่นต้องการทำการเจรจากับรัสเซีย และตกลงทำสัญญากันใน ค.ศ. 1875 โดยรัสเซียยอมยกหมู่เกาะคุริลให้กับญี่ปุ่น และญี่ปุ่นยอมสละสิทธิเหนือเกาะซาคาลิน (Sakhalin) เป็นการแลกเปลี่ยน แต่สัญญาฉบับนี้ได้สิ้นสุดลงใน ค.ศ. 1905

— หมู่เกาะโบนิินตั้งอยู่ห่างจากโตเกียว (Tokyo) ไปทางตะวันออกเฉียงใต้ 500 ไมล์ ในประวัติศาสตร์นั้นญี่ปุ่นถือว่าหมู่เกาะโบนิินเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิซึ่งเป็นสถานที่สำหรับ เนรเทศนักโทษทางการเมือง แต่ชาติตะวันตกได้พยายามอ้างสิทธิเหนือหมู่เกาะโบนิิน และในที่สุด ค.ศ. 1875 ญี่ปุ่นได้เข้ายึดครองหมู่เกาะโบนิิน²

3.2 สงครามจีนกับญี่ปุ่น (The Sino – Japanese War, ค.ศ. 1894 -1895)

เกาหลี (Korea) เป็นดินแดนที่ญี่ปุ่นให้ความสำคัญทางยุทธศาสตร์และหวังให้เป็นเขตผล ประโยชน์ที่สำคัญ ดังนั้นญี่ปุ่นจึงได้ทำการเปิดประเทศเกาหลีใน ค.ศ. 1876 และพยายามขยายอิทธิ พลเข้าสู่เกาหลีพร้อมไปกับการกำจัดอิทธิพลของจีนในเกาหลีด้วย จึงก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่าง จีนกับญี่ปุ่นรุนแรงจนถึงขั้นทำสงครามใน ค.ศ. 1894-1895 สาเหตุของสงครามสืบเนื่องมาจากการ เกิดกบฏตงฮัก (Tong Hak) ภายในเกาหลี ค.ศ. 1894 ทั้งจีนและญี่ปุ่นต่างส่งทหารเข้าไปในเกาหลี แต่ปรากฏว่ากบฏถูกปราบเรียบร้อยแล้ว ญี่ปุ่นต้องการให้จีนและตนเองร่วมกันปฏิรูปเกาหลีแต่จีน ไม่เห็นด้วย ญี่ปุ่นจึงบังคับให้เกาหลีขับไล่ข้าราชการและกองทัพของจีนออกนอกประเทศ ทำให้เกิด สงครามระหว่างจีนกับญี่ปุ่นขึ้นเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม ค.ศ. 1894 และสงครามได้ยุติลงอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 17 เมษายน ค.ศ.1895 ด้วยการที่จีนยอมแพ้และทำสนธิสัญญาสันติภาพกับญี่ปุ่น คือ สนธิสัญญาชิโมะโนะเซะกิ (The Treaty of Shinomoseki) ซึ่งมีสาระสำคัญ คือ 1.จีนต้องยอมรับเอกราชโดยสมบูรณ์ของเกาหลี 2.จีนต้องยกเกาะฟอร์โมซา หมู่เกาะเพสคาโดเรส (Pescadores) และ

¹อิริฮะ บอร์ดัน. (2526). *ศตวรรษใหม่ของญี่ปุ่นจากเปอริร์ถึงปัจจุบัน = Japan's Modern century: From Perry to* : 1970. บรรณาธิการแปลโดย วุฒิชัย มุลลิลปี; และสุภัทรา นิลวัชระ. หน้า 221-225.

²แหล่งเดิม. หน้า 221.

แหลมเลียวตุง (Liaotung Peninsula) ในแมนจูเรีย (Manchuria) ให้แก่ญี่ปุ่น 3.จีนต้องจ่ายค่าปฏิกรรมสงครามให้แก่ญี่ปุ่น 200 ล้านเทลส์ (Tales) หรือประมาณ 350 ล้านเยน 4.จีนต้องทำสนธิสัญญากับญี่ปุ่นใหม่เรื่องการค้า เรื่องการเป็นประเทศที่ได้รับการอนุเคราะห์ยิ่ง (The Most Favored Nation) และเปิดเมืองท่าอีก 7 เมืองให้แก่ญี่ปุ่น แต่ต่อมาภายหลังรัสเซีย เยอรมนี และฝรั่งเศสสามารถกดดันให้ญี่ปุ่นถอนตัวจากผลประโยชน์ในแหลมเลียวตุงซึ่งระบุในสนธิสัญญา ญี่ปุ่นจำใจต้องยอมทำตามที่สามมหาอำนาจตะวันตกเรียกร้องมาโดยได้ค่าชดใช้เพิ่มเติมสำหรับการคืนดินแดนแหลมเลียวตุง

ผลประโยชน์ที่ประเทศญี่ปุ่นได้รับจากสนธิสัญญานับนั้นนอกจากญี่ปุ่นได้เงินค่าปฏิกรรมสงคราม 200 ล้านเทลส์ (Tael) หรือประมาณ 350 ล้านเยน การได้รับให้เป็นชาติอนุเคราะห์ยิ่ง และเปิดเมืองท่าอีก 7 เมืองของจีนให้แก่ญี่ปุ่นแล้ว สงครามครั้งนี้ยังทำให้ญี่ปุ่นก้าวขึ้นมาเป็นชาติจักรวรรดินิยมอย่างเต็มตัว ญี่ปุ่นมีอาณานิคมแห่งแรก คือ ไต้หวัน ทำให้ฐานะของญี่ปุ่นทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองดีขึ้นมากหลังสงครามกับจีนโดยเฉพาะค่าปฏิกรรมสงครามจำนวนมหาศาลที่เรียกร้องจากจีน ญี่ปุ่นได้นำมาใช้ในการพัฒนาอุตสาหกรรมทำให้ญี่ปุ่นตระหนักในผลดีและผลประโยชน์ของการทำสงครามรุกรานต่างชาติ และมีความต้องการที่จะเข้าร่วมกับการแข่งขันในการขยายอิทธิพลตามแนวทางของลัทธิจักรวรรดินิยมต่อไป

3.3 สงครามรัสเซียกับญี่ปุ่น (The Russo - Japanese War, ค.ศ. 1904 -1905)

หลังจากสงครามจีน - ญี่ปุ่น รัสเซียพยายามขยายอิทธิพลในเอเชียตะวันออก ด้วยการสร้างเส้นทางรถไฟ และแทรกซึมทางเศรษฐกิจการค้าทั้งในเกาหลี และแมนจูเรีย ส่วนญี่ปุ่นนั้นต้องการสร้างจักรวรรดิให้เท่าเทียมกับมหาอำนาจตะวันตก และหลังจากที่ได้ทำสัญญาพันธมิตรกับอังกฤษ (The Anglo-Japanese Alliance ค.ศ. 1902)แล้ว ญี่ปุ่นมีแนวคิดขยายเขตผลประโยชน์ของตนเข้าไปในแมนจูเรีย ขณะเดียวกันก็ต้องการปกป้องผลประโยชน์ในเกาหลีด้วย ทำให้เกิดการแข่งขันกันระหว่างรัสเซียกับญี่ปุ่น แม้ทั้งสองประเทศจะมีความพยายามที่จะเจรจาทกลงกันใน ค.ศ. 1903 ก็ตาม แต่ก็ไม่สามารถตกลงกันได้ ดังนั้นในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1904 จึงเกิดสงครามระหว่างรัสเซียกับญี่ปุ่น และสงครามยุติลงด้วยการที่ ซีโอดอร์ รูสเวลท์ (Theodore Roosevelt) ประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกาเสนอตัวเป็นผู้ไกล่เกลี่ย ทำให้ญี่ปุ่นอยู่ในฐานะผู้ชนะสงคราม ดังนั้นผลประโยชน์จากสนธิสัญญาปอร์ตสมัท (The Treaty for Portsmouth) จึงระบุให้¹

1. ญี่ปุ่นได้สิทธิเขตเช่าในแหลมเลียวตุง เส้นทางรถไฟสายแมนจูเรียใต้ (South Manchuria Railway) และอุตสาหกรรมเหมืองแร่ที่เคยเป็นของรัสเซีย
2. รัสเซียและญี่ปุ่นจะเคารพสิทธิของกันและกันในการส่งทหารรักษาเส้นทางในแมนจูเรีย

¹ มาลินี ประเสริฐธรรม. (2538). เล่มเดิม. หน้า111.

3. รัสเซียจะรับรองว่าญี่ปุ่นมีผลประโยชน์ในเกาหลีทางการเมือง การทหารรวมทั้งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

4. รัสเซียยกเขตทางใต้ของเกาะเซคาลินให้แก่ญี่ปุ่นเป็นค่าเสียหายในการสงคราม

5. ญี่ปุ่นมีสิทธิทำการประมงในเขตน่านน้ำแถบไซบีเรีย (Siberia) บริเวณมหาสมุทรแปซิฟิก (Pacific)

6. ทั้งสองประเทศตกลงที่จะถอนกองทัพออกจากแมนจูเรียพร้อมกัน ยกเว้นบริเวณเขตเช่าแหลมเลียวตุง

สนธิสัญญาฉบับนี้ญี่ปุ่นไม่ได้รับเงินค่าปฏิกรรมสงคราม ซึ่งถือว่าเป็นความล้มเหลวประการหนึ่งที่จะมีผลกระทบต่อทางการเมืองภายในประเทศเป็นอย่างมาก แต่ถึงกระนั้นก็ตามชัยชนะของญี่ปุ่นในครั้งนี้ ถือว่าเป็นก้าวสำคัญที่ทำให้ญี่ปุ่นก้าวขึ้นสู่ความเป็นมหาอำนาจของโลก ในฐานะมหาอำนาจจักรวรรดินิยม พร้อมทั้งได้รับการยอมรับความยิ่งใหญ่เหนือเกาหลีและดินแดนต่างๆ ในทวีปเอเชีย เป็นเหตุให้ญี่ปุ่นมุ่งมั่นที่จะดำเนินนโยบายรุกขึ้นสู่แผ่นดินใหญ่อย่างจริงจัง โดยที่ญี่ปุ่นได้เข้าแทรกแซงกิจการภายในของเกาหลีมากขึ้นเรื่อยๆ จนในที่สุดได้ประกาศการผนวกเกาหลีเข้าเป็นส่วนหนึ่งของญี่ปุ่นใน ค.ศ. 1910 สำหรับแมนจูเรียได้นั้น ญี่ปุ่นก็ได้เข้ารับช่วงผลประโยชน์ทั้งหมดต่อจากรัสเซีย และที่สำคัญคือการจัดตั้งบริษัทการรถไฟแห่งแมนจูเรีย (The South Manchuria Railway Company) ขึ้นใน ค.ศ. 1905 ซึ่งนอกจากจะดำเนินกิจการรถไฟแล้ว บริษัทนี้ยังได้ดำเนินการบริหารธุรกิจในสาขาอื่นๆ เช่น เหมืองแร่ เกษตรกรรม การค้า เป็นต้น¹ จนกลายเป็นศูนย์กลางสำหรับการดูแลผลประโยชน์ทั้งหมดของญี่ปุ่นในแมนจูเรีย

3.4 สงครามโลกครั้งที่ 1 และข้อเสนอ 21 ประการ (Twenty-one Demands)

การเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 1 เปิดโอกาสให้ญี่ปุ่นได้ขยายอิทธิพลเข้าไปในจีน ด้วยการเข้าร่วมกับฝ่ายพันธมิตร ญี่ปุ่นประกาศสงครามกับเยอรมนี ในวันที่ 23 สิงหาคม ค.ศ. 1914 และในวันที่ 3 กันยายน ค.ศ. 1914 ญี่ปุ่นยกพลขึ้นบกทางเหนือของแหลมเลียวตุง ซึ่งเท่ากับละเมิดความเป็นกลางของจีน ต่อมาเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1914 ญี่ปุ่นยึดครองดินแดนที่เป็นเขตผลประโยชน์ของเยอรมนีทั้งหมดในบริเวณแหลมซานตงของจีน รวมทั้งหมู่เกาะต่างๆ ในมหาสมุทรแปซิฟิก คือ มาเรียนา (Mariana) คาโรไลน์ (Caroline) และมาร์แชล (Marshall) นอกจากนี้สงครามโลกครั้งที่ 1 ทำให้ญี่ปุ่นได้กำไรจากการขายอาวุธ และสินค้าสงคราม รวมทั้งสามารถใช้การทูตเพื่อทำการรุกรานจีนต่อไป ด้วยการเสนอข้อเรียกร้อง 21 ประการต่อจีน ในวันที่ 18 มกราคม ค.ศ. 1915 ซึ่งแบ่งเป็น 5 หมวดเพื่อจุดมุ่งหมายที่จะขยายอิทธิพลของญี่ปุ่นในดินแดนจีนให้มากขึ้นและมั่นคงที่สุด ข้อเรียกร้อง 21 ประการของญี่ปุ่นมีสาระสำคัญคือ²

¹ Janet Hunter. (1984). *Concise Dictionary of Modern Japanese History*. p.212.

² อิวจิ บอร์ตัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 346.

หมวดที่ 1 เกี่ยวกับมณฑลซานตง ให้จีนโอนสิทธิของเยอรมนีในซานตงให้แก่ญี่ปุ่นโดยจะไม่โอนดินแดนส่วนใดในมณฑลซานตงให้แก่มหาอำนาจชาติอื่น และให้สิทธิการสร้างเส้นทางรถไฟสายเซฟู – เว่ยเซี่ยน (Chefoo-Weihsien) รวมทั้งให้เปิดบริเวณค้าขายและที่พำนักเพิ่มขึ้น

หมวดที่ 2 เกี่ยวกับแมนจูเรียใต้ ญี่ปุ่นได้ขอยุติสัญญาเช่าพอร์ตอาร์เทอร์ (Port Arthur) อ่าวไคเรน (Dairen) และขยายข้อตกลงเกี่ยวกับทางรถไฟสายแมนจูเรียใต้และสายอันตุง (Antung) จาก 25 ปี เป็น 99 ปีให้จีนยอมให้ญี่ปุ่นมีสิทธิในการถือครองสิทธิที่ดินสำหรับการค้าหรืออุตสาหกรรมหรือการเพาะปลูก ให้จีนอนุญาตให้ญี่ปุ่นได้รับอิสระในการเข้าเมือง การอยู่อาศัยและท่องเที่ยวในแมนจูเรียใต้และทางตะวันออกของมองโกเลียใน

หมวดที่ 3 ให้มีการจัดตั้งบริษัทร่วมจีน - ญี่ปุ่น คือ บริษัทฮันเยอผิง (Han Yeh-Ping) ผูกขาดการทำเหมืองแร่บางแห่งในลุ่มแม่น้ำหยางจื่อ (Yangzi) บริษัทนี้ได้กู้เงินจากญี่ปุ่นเป็นเงิน 30 ล้านเยน กำหนดชำระหนี้ให้เสร็จสิ้นภายในระยะเวลา 40 ปี จีนต้องจำคินเป็นสินแร่เหล็ก เนื่องจากญี่ปุ่นมีความต้องการทรัพยากรประเภทนี้มาก

หมวดที่ 4 เกี่ยวกับการโอนดินแดน ญี่ปุ่นบังคับให้จีนให้คำมั่นว่าจะไม่โอนหรือให้เช่าท่าเรือใดๆ ที่อยู่ชายฝั่งทะเลให้แก่มหาอำนาจอื่น (จุดประสงค์เพื่อป้องกันการกลับเข้ามามีอำนาจของเยอรมนี)

หมวดที่ 5 เกี่ยวกับความปรารถนาและความต้องการ ญี่ปุ่นมีความปรารถนาเข้าไปมีอิทธิพลในจีน เช่น มีสิทธิแต่งตั้งที่ปรึกษาให้แก่รัฐบาลจีน โดยให้จ้างชาวญี่ปุ่นเป็นที่ปรึกษาทางการเมือง การคลัง การทหาร ถ้าหากมีกรณีพิพาทระหว่างจีนและญี่ปุ่นในดินแดนตามที่กำหนดให้ตำรวจจีนดำเนินงานร่วมมือกับตำรวจญี่ปุ่น ให้จีนยอมให้ญี่ปุ่นเข้ามีส่วนร่วมในการบริหารเกี่ยวกับคลังอาวุธ ให้จีนยอมให้ญี่ปุ่นเข้าสัมปทานการก่อสร้างทางรถไฟทางภาคใต้ของจีน และให้จีนประกาศมณฑลฝูเจี้ยน (Fujian) เป็นเขตอิทธิพลของญี่ปุ่น เป็นต้น แม้ว่าจีนจะไม่เต็มใจแต่ก็ต้องยอมตกลงและลงนามในสนธิสัญญากับญี่ปุ่นตามคำเรียกร้องยกเว้นคำเรียกร้องในหมวดที่ 5 เพราะถ้าหากจีนยอมรับก็เท่ากับจีนตกเป็นรัฐในอารักขาของญี่ปุ่น

สงครามโลกครั้งที่ 1 มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงฐานะของมหาอำนาจในภาคพื้นเอเชียตะวันออกอย่างมาก เนื่องจากอิทธิพลของเยอรมนีในจีนหมดไป รัสเซียเกิดการปฏิวัติใน ค.ศ. 1917 มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบราชาธิปไตยเป็นระบอบสังคมนิยม อังกฤษและฝรั่งเศสก็บอบช้ำจากสงครามอย่างมาก ทำให้มีเพียงญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกาเท่านั้นที่จะเป็นคู่แข่งกันเองในการขยายอิทธิพลในดินแดนจีน สำหรับญี่ปุ่นแล้วนั้นกล่าวได้ว่าความสำเร็จในการทำสงครามที่ผ่านมาได้สร้างความชื่นชมกับการใช้นโยบายขยายดินแดนให้แก่บรรดาชาวญี่ปุ่นมากขึ้นเรื่อยๆ ด้วยเช่นกัน

ภาพประกอบ 1 แผนที่แสดงจักรวรรดิญี่ปุ่น ค.ศ. 1915
ที่มา: ฮิวจ์ บอร์ดัน. (2526). เล่มเต็ม. ไม่มีเลขหน้า.

สรุป

การปฏิรูปประเทศสมัยเมจิโดยมีอุดมการณ์ สร้างประเทศให้มั่งคั่งพร้อมทั้งกำลังทหารที่เข้มแข็ง ด้วยการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยตามแนวทางของตะวันตกครั้งนี้ประสบความสำเร็จจนสามารถทำให้ญี่ปุ่นรอดพ้นจากการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก และพัฒนาประเทศให้ทัดเทียมกับชาติตะวันตกทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และการเติบโตของจักรวรรดิ โดยประการแรก คือ ด้านการเมืองนั้นทำให้ญี่ปุ่นเป็นชาติแรกในเอเชียตะวันออกที่มีการใช้รัฐธรรมนูญเป็นลายลักษณ์อักษร มีการจัดตั้งระบบพรรคการเมือง และมีแนวโน้มเป็นประชาธิปไตยมากขึ้นตามลำดับ ประการที่สอง คือ ด้านเศรษฐกิจ ได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากจนมีรูปแบบเป็นประเทศอุตสาหกรรม ประการที่สาม คือ ด้านสังคม ชาวญี่ปุ่นได้เลียนแบบการดำเนินชีวิตแบบชาวตะวันตก เช่น การแต่งกาย การกิน การประกอบธุรกิจ และประการสุดท้าย คือ การเติบโตของจักรวรรดิ ญี่ปุ่นดำเนินนโยบายแบบลัทธิจักรวรรดินิยมของมหาอำนาจตะวันตกและญี่ปุ่นก็ประสบความสำเร็จอย่างมาก การทำสงครามแต่ละครั้งได้ทำให้จักรวรรดิญี่ปุ่นเติบโต รวมทั้งได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ทำให้ญี่ปุ่นสามารถก้าวขึ้นมาเป็นชาติจักรวรรดินิยมทัดเทียมกับตะวันตกได้ดังจุดมุ่งหมาย

อย่างไรก็ตามญี่ปุ่นก็ประสบปัญหาในการทำการเปลี่ยนแปลงประเทศให้ทันสมัยด้วยเช่นกัน โดยประการแรก คือ ด้านการเมืองนั้นรัฐธรรมนูญของญี่ปุ่นมีจุดอ่อนหลายประการซึ่งจะทำให้ญี่ปุ่นไม่สามารถพัฒนาเป็นประเทศประชาธิปไตยได้อย่างแท้จริง เช่น การที่ทหารมีอำนาจอิสระประการที่สอง คือ ด้านเศรษฐกิจ การที่รัฐบาลเร่งพัฒนาแต่ภาคอุตสาหกรรมเพียงด้านเดียว ทำให้ภาคเกษตรกรรมของประเทศล้าหลัง ประการที่สุดท้าย คือ ด้านสังคม การเลียนแบบตะวันตกมากเกินไปทำให้มีความหวาดกลัวว่าจะสูญเสียความเป็นชาติของกลุ่มปัญญาชนหัวรุนแรง รัฐบาลต้องแก้ไขโดยปลูกกระแสชาตินิยมในหมู่ประชาชน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า แม้ว่าการปฏิรูปประเทศสมัยเมจินั้นจะสามารถเปลี่ยนแปลงญี่ปุ่นให้ทันสมัยได้ แต่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงความเชื่อและค่านิยมที่เคยมีมาได้เลย

บทที่ 2

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมญี่ปุ่นซึ่งนำไปสู่ ลัทธิทหารนิยมระหว่าง ค.ศ.1919-1941

ญี่ปุ่นประสบผลสำเร็จในการพัฒนาประเทศจากการปฏิรูปประเทศสมัยเมจิ และเมื่อประเทศเสรีนิยมได้รับชัยชนะในสงครามโลกครั้งที่ 1 ทำให้ลัทธิเสรีนิยมแบบตะวันตกได้รับความนิยมจากญี่ปุ่นเป็นอย่างมาก จึงมีผลทำให้การพัฒนาประเทศภายหลังสงครามมีความโน้มเอียงไปทางเสรีนิยมทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และนโยบายต่างประเทศ แต่อย่างไรก็ตามสภาพภายในของญี่ปุ่นและสภาพภายนอกประเทศหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เป็นต้นมาได้ก่อให้เกิดปัญหาอย่างมากต่อญี่ปุ่นทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และนโยบายต่างประเทศ รวมทั้งยังเป็นปัจจัยที่นำไปสู่ความเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยม

1. ปัจจัยภายนอกประเทศ : สถานการณ์ภายนอกประเทศภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 มีลักษณะของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติโดยอาศัยวิธีการเจรจาเพื่อยุติข้อโต้แย้งระหว่างประเทศต่างๆ โดยที่ญี่ปุ่นก็ได้เข้าร่วมกับระบบความสัมพันธ์นี้ด้วย และจากการเข้าร่วมกับระบบความสัมพันธ์ลักษณะนี้ ทำให้ญี่ปุ่นรู้สึกถึงความล่าเอียงทางเชื้อชาติ รวมทั้งการถูกกีดกันในการขยายอิทธิพลของตนเพื่อไม่ให้ญี่ปุ่นเป็นมหาอำนาจที่ทัดเทียมกับตะวันตก สิ่งเหล่านี้เห็นได้จากเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น เช่น การประชุมสันติภาพที่ปารีส การประชุมที่วอชิงตัน การประชุมที่ลอนดอน เป็นต้น ซึ่งเป็นปัจจัยที่นำไปสู่ความเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมญี่ปุ่นในที่สุด สถานการณ์ภายนอกประเทศหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ได้แก่

1.1 การประชุมสันติภาพที่ปารีส (Paris Peace Conference)

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 1 ได้สิ้นสุดลงในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1918 ประเทศผู้ชนะสงคราม จึงได้มีการประชุมเพื่อทำสนธิสัญญาสันติภาพกับเยอรมนี ที่กรุงปารีส ในวันที่ 18 มกราคม ค.ศ. 1919 และการประชุมสิ้นสุดลงด้วยการลงนามในสนธิสัญญาสันติภาพแวร์ซายส์ (Versailles Peace Treaty) เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน ค.ศ. 1919 สาระสำคัญของการประชุมส่วนใหญ่ดำเนินไปตามเจตจำนงของ 3 ประเทศมหาอำนาจตะวันตก คือ สหรัฐอเมริกา อังกฤษ และฝรั่งเศส โดยข้อตกลงที่ได้มานั้นตั้งอยู่บนผลประโยชน์ของประเทศมหาอำนาจตะวันตกเป็นหลัก และเป็นเงื่อนไขที่เรียกร้องต่อเยอรมนีซึ่งเป็นประเทศแพ้สงคราม ทำให้เยอรมนีต้องสูญเสียดินแดนและอาณานิคมในต่างประเทศ

เป็นจำนวนมาก ต้องชดใช้ค่าปฏิกรรมสงครามเป็นเงินจำนวนมหาศาล รวมทั้งห้ามเยอรมนีจัดตั้งกองทัพอากาศ สำหรับกองทัพบกและกองทัพเรือก็ถูกจำกัดกำลังอาวุธอย่างเข้มงวด

สำหรับญี่ปุ่นได้ร่วมการประชุมครั้งนี้ในฐานะ 1 ใน 5 ของประเทศมหาอำนาจ (สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส อิตาลี และญี่ปุ่น) คณะผู้แทนของญี่ปุ่นที่เข้าร่วมประชุม นำโดย ซะอิชิมโมะชิ รัฐบุรุษอาวุโส (Saionji Kinmochi, ค.ศ. 1849-1940) และมะกิโนะ โนะบุอะกิ (Makino Nobuaki, ค.ศ. 1861-1949) ญี่ปุ่นเข้าร่วมการประชุมครั้งนี้ด้วยความมั่นใจอย่างเต็มที่ว่าจะสามารถบรรลุจุดประสงค์ของตน 2 ประการ จุดประสงค์ที่หนึ่ง คือ ให้ที่ประชุมสันติภาพยอมรับต่อข้อเรียกร้อง 21 ประการ โดยเฉพาะการครอบครองมณฑลชานตง และหมู่เกาะในมหาสมุทรแปซิฟิก จุดประสงค์ข้อที่สอง คือ ให้มหาอำนาจในที่ประชุมที่ปารีสประกาศรับรองความเสมอภาคทางเชื้อชาติ แต่จุดประสงค์ทั้ง 2 ประการนี้ไม่เป็นที่ยอมรับของที่ประชุม เพราะในระหว่างการประชุมนี้การกระทำของมหาอำนาจตะวันตกได้ทำให้ญี่ปุ่นรู้สึกถึงการเหยียดทางผิวและเชื้อชาติ รวมทั้งการกีดกันญี่ปุ่นจากการขยายอิทธิพลของญี่ปุ่นในจีน ได้แก่

ประการแรก คือ เรื่องการอ้างสิทธิต่างๆ ของญี่ปุ่นเกี่ยวกับมณฑลชานตงซึ่งเป็นเขตผลประโยชน์ของเยอรมนีในจีน ในกรณีนี้ได้เริ่มพิจารณาในวันที่ 27 มกราคม โดยที่ญี่ปุ่นมีความหวังว่าจะประสบความสำเร็จในการเจรจา เพราะญี่ปุ่นคาดหวังว่าการเจรจาจะเป็นแค่เพียงระหว่างญี่ปุ่นกับจีนเท่านั้น แต่ผลปรากฏว่าประเทศมหาอำนาจตะวันตกโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาต้องการให้จีนเป็นประเทศเปิด และคิดว่าการพัฒนาเศรษฐกิจในประเทศจีนนั้นสหรัฐอเมริกาจะต้องเข้ามาช่วยเหลือในด้านการลงทุน การเงิน และเทคโนโลยีต่างๆ ให้เป็นไปตามทิศทางที่สหรัฐอเมริกาได้กำหนดไว้ ซึ่งญี่ปุ่นจะต้องปฏิบัติตามด้วย¹ ดังนั้นผู้แทนจากประเทศชนะสงครามจึงเข้าร่วมในการเจรจาครั้งนี้ด้วย ส่งผลให้ญี่ปุ่นต้องประสบความสำเร็จยากลำบากในการให้ที่ประชุมยอมรับสิทธิของญี่ปุ่นเหนือมณฑลชานตง ญี่ปุ่นพยายามแสดงสิทธิของตนตามข้อเรียกร้อง 21 ประการที่ได้ทำการตกลงกับจีน นอกจากนี้ในวันที่ 24 กันยายน ค.ศ. 1918 จีนยังได้ลงนามในข้อตกลงอีกฉบับหนึ่งเพื่อรับรองฐานะที่ถูกต้องตามกฎหมายของญี่ปุ่นในมณฑลชานตง (โดยญี่ปุ่นจะให้เงินกู้เพื่อสร้างทางรถไฟในจีนเป็นการตอบแทน) ส่วนทางจีนโต้แย้งว่าข้อเรียกร้องของญี่ปุ่นไม่มีพื้นฐานที่ถูกต้องตามกฎหมาย ข้อตกลงต่างๆ ที่จีนทำไปนั้นจีนตกอยู่ภายใต้การถูกบังคับและไม่เคยคาดคิดว่าจะเป็นสิ่งที่ผูกมัดจีนอย่างถาวร² ดังนั้นเมื่อจีนประกาศสงครามกับเยอรมนีแล้วก็เท่ากับว่าสนธิสัญญาและข้อตกลงต่างๆ ที่ทำไว้ระหว่างจีนกับเยอรมนีเป็นอันยกเลิกตามไปด้วย นอกจากนี้ผู้แทนจีนยังได้ตั้งข้อสังเกตว่าจุดประสงค์ของญี่ปุ่นที่จะพยายามครอบครองมณฑลชานตงก็คือการขูดคั้นแหล่งทรัพยากรของจีน แต่สำหรับจีนแล้วมณฑลชานตงนอกจากเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญแล้วมณฑลชานตงยังเป็นแหล่งกำเนิดอารยธรรมจีน และเป็นสถานที่เกิดของสองนักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่คือ ขงจื้อ

¹W.G. Beasley. (1991). *Japanese Imperialism 1894-1945*. p.163.

²อิวัจ บอร์ตัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 395.

(Confucius) และเม่งจื้อ (Mencius) ทำให้สหรัฐอเมริกาและประเทศมหาอำนาจอื่นๆ ต่างเริ่มเห็นใจ และเห็นด้วยกับข้อโต้แย้งของจีน เป็นเหตุให้การเจรจาปัญหาเรื่องมณฑลซานตงไม่สามารถตกลงกันได้โดยเร็ว ทั้งจีนและญี่ปุ่นต่างส่งบันทึกโต้ตอบกันตลอดระยะเวลา 7 สัปดาห์ต่อมา

ประการที่สอง คือ เรื่องความเท่าเทียมกันทางเชื้อชาติซึ่งเป็นปัญหาสำคัญของญี่ปุ่น เนื่องจากมีการเหยียดชาวผิวเหลืองที่เข้าไปในสหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย และแคนาดา ญี่ปุ่นต้องการให้ประเทศมหาอำนาจตะวันตกยอมรับสถานะภาพของตน พร้อมทั้งตระหนักว่าการเหยียดผิวคือความลำเอียงทางเชื้อชาติและภาษา เมื่อประเทศมหาอำนาจโดยการนำของวูดโร วิลสัน (Woodrow Wilson) ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาได้เสนอให้มีความร่วมมือที่จะจัดตั้งองค์การสันนิบาตชาติ (The League of Nation) ซึ่งเป็นองค์การถาวรสำหรับการส่งเสริมความร่วมมือกันระหว่างประเทศและรักษาสันติภาพภายหลังสงครามให้มั่นคงสืบไป โดยที่สันนิบาตชาติจะตั้งอยู่บนหลักการที่ว่า ทุกประเทศมีสิทธิมีเสียงเท่าเทียมกัน และเมื่อใดที่มีกรณีพิพาทระหว่างประเทศก็จะให้คณะกรรมการของสันนิบาตชาติเป็นผู้วินิจฉัย ญี่ปุ่นจึงเห็นเป็นโอกาสเหมาะสมที่จะเสนอให้มีการบรรจุหลักการความเสมอภาคทางเชื้อชาติลงไว้ในกฎบัตรสันนิบาตชาติ และญี่ปุ่นคิดว่าความสำเร็จของข้อเสนอนี้เป็นเรื่องเกียรติภูมิของชาติ ดังที่เอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกา โรแลนด์ มอร์ริส ได้โทรเลขจากโตเกียวไปสหรัฐอเมริกาในวันที่ 15 พฤศจิกายน ค.ศ. 1919 แจ้งว่า “เป็นที่คาดหวังของชาวญี่ปุ่นว่าองค์การสันนิบาตชาติจะเปิดโอกาสให้มีการประกาศความเท่าเทียมของชาติผิวเหลือง ซึ่งเป็นปัญหาของการถกเถียงทั้งหมด”¹

กลางเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1919 หลังจากที่เม็กซิโก เสนอต่อที่ประชุมคณะกรรมการร่างกฎบัตรองค์การสันนิบาตชาติว่าควรเพิ่มบทบัญญัติกฎบัตรที่ให้ความเท่าเทียมกันในทางปฏิบัติต่อทุกชาติทุกประเทศที่เป็นสมาชิกองค์การโดยไม่คำนึงถึงเชื้อชาติ หรือสัญชาติ แต่ผลปรากฏว่าข้อเสนอได้รับการต่อต้านจากประเทศตะวันตกโดยเฉพาะออสเตรเลีย ทำให้ต้องระงับข้อเสนอนี้เป็นการชั่วคราว และเลื่อนการพิจารณาไปอีก 2 เดือน แต่ระหว่างที่รอการประชุมครั้งต่อไปนั้น เอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำกรุงวอชิงตัน อิชิอิ คิกุจิโร (Ishii Kikujirō, ค.ศ. 1866-1945) ได้ส่งบันทึกถึงประธานาธิบดี วิลสัน เพื่อให้ทบทวนหลักการความไม่เท่าเทียมทางเชื้อชาติ ซึ่งจะทำให้เกิดความแตกร้าวระหว่างประเทศได้ หลังจากนั้นยังได้กล่าวปราศรัยเกี่ยวกับปัญหาการอพยพของชาวญี่ปุ่นในสหรัฐอเมริกาว่า สหรัฐอเมริกาควรจะแยกให้ออกว่าสิ่งไหนเป็นปัญหาเรื่องเชื้อชาติและปัญหาเรื่องผู้อพยพเข้าไปในประเทศสหรัฐอเมริกา จากคำพูดของนายอิชิอิก่อให้เกิดการต่อต้านชาวญี่ปุ่นในสหรัฐอเมริกามากขึ้น โดยเฉพาะในมลรัฐแคลิฟอร์เนีย (California) ผู้ว่าการมลรัฐได้ส่งโทรเลขไปยังผู้แทนของสหรัฐอเมริกาในการร่างกฎบัตรสันนิบาตชาติว่า “ไม่ว่าในกรณีใดๆ ก็ตามต้องไม่ยินยอมต่อข้อเรียกร้องของญี่ปุ่น”²

¹แหล่งเดิม. หน้า 389.

²แหล่งเดิม. หน้า 391.

ดังนั้นถึงแม้ว่าการประชุมพิจารณากฎบัตรสันนิบาตชาติครั้งใหม่ ออสเตรเลียมีท่าทีประนีประนอมโดยให้ญี่ปุ่นตัดคำว่า "เชื้อชาติ" ออกไป พร้อมทั้งเสนอที่ประชุมว่า "ควรจะยอมรับหลักความเท่าเทียมของชาติต่างๆ ที่ประชาชนของชาตินั้นๆ จะได้รับการปฏิบัติอย่างยุติธรรม"¹ และคณะกรรมการการตกลงยอมรับหลักการดังกล่าว ด้วยคะแนนเสียง 11 ต่อ 5 แต่ข้อเสนอดังกล่าวก็ไม่ผ่านที่ประชุม เนื่องจากประธานาธิบดีวิลสันซึ่งเป็นประธานคณะกรรมการ เห็นว่ามติที่จะผ่านได้จะต้องได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการเป็นเอกฉันท์เท่านั้น

ผลของการประชุมเรื่องความเท่าเทียมทางเชื้อชาติ ทำให้ญี่ปุ่นผิดหวังและรู้สึกว่าได้รับการเหยียดหยามจากประเทศตะวันตกโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา ดังนั้นผู้แทนญี่ปุ่นจึงตัดสินใจที่จะยื่นกรณความคิดเดิมเรื่องการเข้าไปแทนที่สิทธิต่างๆ ของเยอรมนีในมณฑลซานตง กับหมู่เกาะในมหาสมุทรแปซิฟิกต่อไป พร้อมกับได้เปิดเผยสัญญาลับที่ญี่ปุ่นทำกับอังกฤษ ฝรั่งเศส และรัสเซีย ใน ค.ศ. 1917 ซึ่งประเทศเหล่านี้สัญญาว่าจะสนับสนุนญี่ปุ่นให้มีสิทธิเหนือดินแดนของเยอรมนีในมณฑลซานตงและแปซิฟิกตอนกลาง รวมทั้งญี่ปุ่นได้แจ้งต่อที่ประชุมว่าถ้าหากที่ประชุมยอมให้เงินชดเชยว่างญี่ปุ่นในเรื่องนี้ ญี่ปุ่นจะถอนตัวจากการประชุม และจะไม่เข้าร่วมในองค์การสันนิบาตชาติ² พร้อมทั้งได้ประนีประนอมด้วยการประกาศว่า "จะคืนแหลมซานตงพร้อมอธิปไตยที่สมบูรณ์ให้แก่จีน โดยจะรักษาไว้เฉพาะสิทธิพิเศษทางเศรษฐกิจที่เคยให้ไว้แก่เยอรมันและการจัดตั้งถิ่นฐาน... ที่เมืองชิงเต่า"³ ทำให้คณะกรรมการยินยอมตามความประสงค์ของญี่ปุ่น ในขณะที่จีนปฏิเสธที่จะลงนามในสนธิสัญญา ดังนั้นสนธิสัญญาแวร์ซายส์ที่ทำโดยมหาอำนาจพันธมิตรซึ่งยอมรับสิทธิใหม่ของญี่ปุ่นในซานตงโดยที่จีนไม่ยอมรับ แต่ญี่ปุ่นได้ส่งทหารเข้าครอบครองมณฑลซานตง

กล่าวได้ญี่ปุ่นไม่สามารถบรรลุจุดประสงค์ทั้ง 2 เรื่องที่ญี่ปุ่นคาดหวังไว้ โดยในเรื่องมณฑลซานตงนั้น ญี่ปุ่นต้องประกาศว่าจะคืนมณฑลซานตงให้กับจีนในอนาคต (ญี่ปุ่นถูกกดดันจากมหาอำนาจตะวันตกให้ถอนกำลังออกจากมณฑลซานตงและสัญญาว่าจะคืนมณฑลซานตงให้กับจีนใน ค.ศ. 1922) มหาอำนาจจึงยอมรับความต้องการของญี่ปุ่น และการที่ถูกระงับข้อเสนอเรื่องความเท่าเทียมทางเชื้อชาติโดยสหรัฐอเมริกาก็เท่ากับเป็นการได้รับการเหยียดผิวและเชื้อชาติ ซึ่งญี่ปุ่นถือเป็นเรื่องสำคัญ เป็นเกียรติภูมิของชาติ ชาวญี่ปุ่นเริ่มหวาดระแวงและสงสัยในความจริงใจของสหรัฐอเมริกา รวมทั้งยังทำให้เกิดกระแสชาตินิยมภายในประเทศที่ต่อต้านตะวันตกต่อไป

¹ริชาร์ด สตอร์. (2525). ญี่ปุ่นกับความเสื่อมของจักรวรรดินิยมตะวันตกในเอเชีย 1894 - 1943. หน้า 136.

²หน้าเดิม.

³อีว้จ บอร์ตัน. (2526). เล่มเดิม. หน้า 395.

1.2 การประชุมที่วอชิงตัน (Washington Conference)

การประชุมที่วอชิงตันใน ค.ศ.1921 ถึง ค.ศ.1922 เป็นการประชุมระหว่างประเทศมหาอำนาจ ได้แก่ สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส เบลเยียม ฮอลแลนด์ อิตาลี โปรตุเกส ญี่ปุ่น และจีน การประชุมครั้งนี้สหรัฐอเมริกาเป็นเจ้าภาพในการเชิญ 8 ประเทศดังกล่าวมาเจรจา เพื่อกำหนดหลักการความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในเอเชียตะวันออกใหม่ เนื่องจากการขยายอิทธิพลของญี่ปุ่นในประเทศจีน ทำให้สหรัฐอเมริกาหวาดระแวงว่าญี่ปุ่นจะเรียกร้องผลประโยชน์จากจีน จนกระทบกระเทือนต่อสิทธิของสหรัฐอเมริกาที่เข้าไปลงทุนทำการค้าอยู่ ดังนั้นสหรัฐอเมริกาก็มีความต้องการให้ทุกประเทศยอมรับความเป็นเอกราชของจีน ตามที่สหรัฐอเมริกาได้เคยเสนอนโยบายเปิดประตูประเทศ (Door Policy) มาแล้ว เพื่อที่สหรัฐอเมริกาสามารถทำการค้าขายได้โดยไม่มีอุปสรรค

ทางด้านญี่ปุ่น นายกรัฐมนตรีฮาระ เค ต้องการเข้าร่วมการประชุมครั้งนี้ เพราะต้องการลดกระแสความไม่ไว้วางใจของมหาอำนาจตะวันตกต่อการขยายตัวของจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น เนื่องจากญี่ปุ่นประสบปัญหาความเย็นชาทางการทูตจากสหรัฐอเมริกา รวมทั้งกระแสชาตินิยมในประเทศจีน และประเทศเกาหลีที่ต่อต้านสินค้าญี่ปุ่น ซึ่งทำความเสียหายต่อเศรษฐกิจภายในประเทศอย่างมาก นอกจากนี้การที่นายกรัฐมนตรีฮาระรวมทั้งผู้นำทางทหารส่วนหนึ่งยอมคล้อยตามกับมหาอำนาจตะวันตกในกรณีประเทศจีนนั้น ก็เพราะตระหนักดีว่าการรักษาผลประโยชน์ของญี่ปุ่นควรใช้วิธีการขยายอำนาจทางเศรษฐกิจมากกว่าการขยายจักรวรรดินิยมทางทหารแบบเก่าๆ เพราะขณะนั้นสถานการณ์ของโลกได้เปลี่ยนแปลงไปมาก และถ้ายังตั้งต้นไม่เข้าร่วมการประชุมครั้งนี้ก็จะไม่เป็นผลดีแก่ญี่ปุ่น

การประชุมที่กรุงวอชิงตันของทั้ง 9 ประเทศในระหว่างเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1921 ถึงเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1922 ได้มีการเซ็นสัญญาข้อตกลงต่างๆ 7 ฉบับ ซึ่งข้อตกลงที่เกี่ยวกับญี่ปุ่นมีด้วยกัน 3 ฉบับ และผลของสนธิสัญญาเหล่านี้ได้สร้างความไม่พอใจต่อพวกชาตินิยมภายในประเทศญี่ปุ่น ที่มองดูว่าข้อตกลงต่างๆ ที่มหาอำนาจตั้งเป็นกฎเกณฑ์นั้นล้วนแต่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไม่เท่าเทียมกัน และต้องการกีดกันการขยายอิทธิพลของญี่ปุ่น ได้แก่¹

1.สนธิสัญญาสี่มหาอำนาจ (The Four Power Pact) เป็นการลงนามร่วมกันระหว่างสหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส และญี่ปุ่น สาระสำคัญของสนธิสัญญาฉบับนี้ คือประเทศมหาอำนาจทั้งสี่จะเคารพเขตอิทธิพลของกันและกันในเขตมหาสมุทรแปซิฟิก และตกลงกันว่าจะร่วมกันปรึกษาหารือกันหากเกิดกรณีขัดแย้งใดๆ

2.สนธิสัญญาห้ามหาอำนาจ (The Five Power Pact) เป็นการลงนามร่วมกันระหว่างสหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส อิตาลี และญี่ปุ่น สาระสำคัญของสนธิสัญญาฉบับนี้คือการจำกัดกำลังทางเรือในอัตราส่วนที่กำหนดไว้ 5:5:3:1.75:1.75 (สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ญี่ปุ่น ฝรั่งเศส และ อิตาลี) ตามลำดับ สาเหตุที่ต้องสกัดกั้นการแข่งขันกำลังทางเรื่อนั้น เนื่องจากสงครามโลกครั้งที่ 1 เรือรบ

¹แหล่งเดิม. หน้า 403-404.

เป็นสิ่งสำคัญมากต่อการสงคราม และสหรัฐอเมริกากลัวว่ามหาสมุทรแปซิฟิกจะกลายเป็นเวทีแข่งขันการขยายกำลังทางเรือ ซึ่งอาจเกิดปัญหาเรื่องเขตอิทธิพลของแต่ละฝ่ายในมหาสมุทรแปซิฟิก เพราะสหรัฐอเมริกาเองก็มีอาณานิคมและดินแดนอยู่ด้วย ได้แก่ หมู่เกาะฟิลิปปินส์ เกาะกวม และ เกาะฮาวาย ฯลฯ ส่วนญี่ปุ่นมีอาณานิคมเช่นเดียวกัน ได้แก่ เกาะไต้หวัน หมู่เกาะแปซิฟิกตอนใต้ ซึ่งรับช่วงมาจากเยอรมนี ดังนั้นการจำกัดกำลังทางเรือจึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อสกัดกั้นการขยายอิทธิพลของญี่ปุ่นในประเทศจีน ถึงแม้ว่าการประชุมที่วอชิงตันจะมีผลต่อนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่น โดยที่ญี่ปุ่นจะต้องลดบทบาทในการขยายแสนยานุภาพทางทะเล แต่ฝ่ายคณะเสนาธิการทหารของญี่ปุ่นเองมองเห็นแล้วว่าข้อตกลงที่วอชิงตันไม่ได้มีผลทำให้จักรวรรดินิยมญี่ปุ่นหายไป เพราะอำนาจและอิทธิพลของญี่ปุ่นในแมนจูเรียยังคงมีอยู่เช่นเดิม แต่การที่มีการจำกัดกำลังทางเรือของญี่ปุ่นในอัตรา 3:5:5 เมื่อเทียบกับสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ ก็เท่ากับเป็นการแสดงให้เห็นว่าญี่ปุ่นยังไม่ได้ได้รับความเท่าเทียมจากมหาอำนาจอย่างแท้จริง

3.สนธิสัญญาเก้ามหาอำนาจ (The Nine Power Pact) เป็นการลงนามระหว่าง สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ญี่ปุ่น ฝรั่งเศส อิตาลี เบลเยียม ฮอลแลนด์ โปรตุเกส และจีน สารสำคัญของสนธิสัญญาฉบับนี้เพื่อค้ำประกันฐานะของจีน ซึ่งสหรัฐอเมริกา อังกฤษ ญี่ปุ่น ฝรั่งเศส อิตาลี เบลเยียม ฮอลแลนด์ โปรตุเกส จะต้องเคารพอธิปไตยรวมทั้งอำนาจการบริหารประเทศของจีน โดยที่จีนจะต้องยอมให้แต่ละประเทศเข้าไปค้าขาย หรือ ประกอบอุตสาหกรรมอย่างเท่าเทียมกัน แต่นักชาตินิยมภายในประเทศญี่ปุ่นเห็นว่าข้อตกลงนี้มีจุดประสงค์ที่แท้จริงอยู่ที่การสกัดกั้นการขยายอิทธิพลของญี่ปุ่นในจีน เพราะภายหลังจากการทำสนธิสัญญาแวร์ซายส์ ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่มีผลประโยชน์ในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ออกมามากที่สุดเช่น ใน เกาหลี แมนจูเรีย เป็นต้น

ผลจากการประชุมที่วอชิงตันเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความแตกแยกภายในประเทศญี่ปุ่นประการแรก คือ ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลพรรคการเมือง ซึ่งเป็นผู้กุมทิศทาง การดำเนินนโยบายต่างประเทศให้เข้าร่วมกับนานาชาติ กับกลุ่มทหารที่มีแนวคิดเรื่องวงไพบูลย์และการอยู่ร่วมกัน (Co-Prosperity and Coexistence) ซึ่งจะต้องอาศัยการขยายกำลังทางทหารของญี่ปุ่นเป็นสำคัญ ประการที่สอง คือ เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ทหารในรัฐสภา จากการที่รัฐบาลพลเรือนได้ตกลงลดกำลังทัพเรือในครั้งนี้ โดยที่ฝ่ายทหารที่ไม่เห็นด้วยและไม่สามารถขัดขวางได้ ทำให้บรรดานักการเมืองหัวปฏิรูปจำนวนมากได้เริ่มโจมตีฐานะทางกฎหมายของทหารที่เป็นอิสระจากการควบคุมของพลเรือน ประการที่สาม คือ การแก้ปัญหาเศรษฐกิจซบเซาหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 รัฐบาลพลเรือนเห็นว่าการตัดค่าใช้จ่ายทางทหารให้เหลือเท่าที่จำเป็นจะเป็นวิธีที่ดีที่สุด จึงใช้วิธีการตัดค่าใช้จ่ายของรัฐบาล และดำเนินนโยบายต่างประเทศที่มุ่งรักษาความร่วมมือกับต่างประเทศเพื่อเป็นการประกันความมั่นคงโดยไม่ต้องสร้างกองทัพทหารให้ใหญ่โต เหตุการณ์เหล่านี้สร้างความไม่พอใจให้กับฝ่ายทหารและเป็นสาเหตุทำให้ทหารเข้าร่วมกับพวกชาตินิยมที่เป็นพลเรือนเพื่อทำการล้มล้างรัฐบาลพลเรือน

1.3 การออกกฎหมายกีดกันชาวต่างชาติของสหรัฐอเมริกา (Immigration Act, ค.ศ. 1924)

การเหยียดผิวในประเทศตะวันตกนั้นมีมานานแล้วโดยเฉพาะในประเทศออสเตรเลียและประเทศแคนาดา ซึ่งมีปัญหาเหยียดผิวรุนแรงมากที่สุดในช่วงของการประชุมสันติภาพที่ปารีส เนื่องจากนายรัฐมนตรีของออสเตรเลียประกาศไม่ยอมรับข้อเสนอของญี่ปุ่นในเรื่องความเท่าเทียมกันทางเชื้อชาติ ส่วนประเทศแคนาดาได้ปิดกั้นผู้อพยพชาวญี่ปุ่นที่มาจากประเทศญี่ปุ่นและฮาวาย (Hawaii) สำหรับประเทศสหรัฐอเมริกานั้นความอคติและการเหยียดผิวต่อชาวตะวันออกเกิดขึ้นในทศวรรษ 1880 เพราะกรรมกรชาวจีนได้เข้าไปแย่งงานกรรมกรชาวอเมริกัน ด้วยการรับค่าแรงที่ต่ำมากในงานสร้างทางรถไฟข้ามทวีปตัดผ่านแคลิฟอร์เนีย¹ ทำให้กรรมกรชาวอเมริกันออกมาคัดค้าน พร้อมทั้งกีดกันแรงงานชาวตะวันออกให้ออกจากสหรัฐอเมริกา เพื่อคุ้มครองตลาดแรงงานอเมริกัน

สำหรับกรรมกรญี่ปุ่นนั้นเริ่มมีการอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานในฮาวาย โดยครั้งแรกเป็นผู้ใช้แรงงานในไร่อ้อย และไร่สับปะรดที่ฮาวาย ทำให้ฮาวายกลายเป็นรัฐที่อยู่อาศัยของชาวญี่ปุ่นมากที่สุด โดยใน ค.ศ. 1900 มีชาวญี่ปุ่นประมาณ 61,000 คนในหมู่เกาะฮาวาย นับเป็นร้อยละ 40 ของประชากรในหมู่เกาะฮาวาย² ต่อมาชาวญี่ปุ่นได้ขยายไปสู่รัฐแคลิฟอร์เนีย และบริเวณชายฝั่งตะวันตกของสหรัฐอเมริกาด้วย เป็นเหตุให้การเหยียดผิวชาวญี่ปุ่นได้ทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ ถึงขนาดมีการชุมนุมเพื่อเรียกร้องให้กีดกันชาวญี่ปุ่นอย่างเปิดเผยรวมทั้งทำร้ายร่างกายและทรัพย์สินของชาวญี่ปุ่น ความเคลื่อนไหวอย่างรุนแรงถึงที่สุดได้เกิดขึ้นในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1906 เมื่อคณะกรรมการการศึกษาของเมืองซานฟรานซิสโก (San Francisco) มีมติให้กีดกันชาวตะวันออกจากโรงเรียนต่างๆ ภายในเมือง และให้เข้าเรียนได้ในโรงเรียนที่จัดเฉพาะเด็กผิวเหลืองเท่านั้น แต่ความขัดแย้งดังกล่าวสามารถประนีประนอมได้ด้วยการทำข้อตกลงสุภาพบุรุษ (Gentlemen's Agreement, ค.ศ. 1908)³ ระหว่างอีไลฮู รูท (Elihu Root) รัฐมนตรีต่างประเทศสหรัฐอเมริกา กับ ทะกะกะอิระ รูโตะ เกียวเต (Takahira Rütokyotei) เอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำสหรัฐอเมริกา สาระสำคัญของข้อตกลงคือ ญี่ปุ่นจะไม่ออกใบอนุญาตแก่กรรมกรชาวญี่ปุ่นเข้าไปยังสหรัฐอเมริกา และสหรัฐอเมริกาดกกลางจะไม่กีดกันกรรมกรชาวญี่ปุ่นที่ทำงานอยู่ในสหรัฐอเมริกาก่อนหน้าแล้ว ทำให้กรรมกรญี่ปุ่นหยุดอพยพเข้าไปในสหรัฐอเมริกา แต่ปรากฏว่าชาวอเมริกันยังคงไม่พอใจเพียงแค่นี้ ดังนั้นในวันที่ 1 กรกฎาคม ค.ศ. 1924 สภาคองเกรส (Congress) ได้ผ่านร่างกฎหมายกีดกันคนเข้าเมือง (Immigration Act)⁴ ออกมาโดยมีนายเทศมนตรี เจมส์ ดี ฟรีแลนด์ (James D. Freeland) แห่งเมืองซานฟรานซิสโก เป็นผู้นำคนสำคัญของขบวนการต่อต้านชาวญี่ปุ่นอย่างรุนแรง และเป็นผู้

¹ แหล่งเดิม. หน้า 46.

² Mikiso Hane. (1986). *Modern Japan*. p. 200.

³ *Modern Japan : An Encyclopedia of History, Culture, and Nationalism*. (1998). p. 67.

⁴ จิตตจี อมรปาน. (2543). *นโยบายการจัดระเบียบใหม่ของญี่ปุ่นที่มีต่อเอเชีย ค.ศ. 1894-1945*.

สนับสนุนให้รัฐสภาผ่านร่างกฎหมายออกมา เพื่อห้ามไม่ให้มีการอพยพของชาวญี่ปุ่นเข้ามาในสหรัฐอเมริกา และไม่ต้องทำให้ชาวญี่ปุ่นในสหรัฐอเมริกามีสิทธิถือครองที่ดิน รวมทั้งไม่สามารถเปลี่ยนแปลงสัญชาติเป็นอเมริกันได้

ผลของการผ่านร่างกฎหมายกีดกันคนเข้าเมืองของสหรัฐอเมริกาฉบับนี้ ทำให้เกิดปฏิกิริยาตอบโต้ของทั้งรัฐบาลและชาวญี่ปุ่นโดยทั่วไป เช่น รัฐบาลญี่ปุ่นได้ประท้วงอย่างเป็นทางการเพื่อให้ยกเลิกข้อความเกี่ยวกับการเหยียดผิวออกจากกฎหมายฉบับใหม่ ส่วนหนังสือพิมพ์ในโตเกียวบางฉบับรายงานว่าพระราชบัญญัตินี้มีความอคติและไม่ยุติธรรม บางฉบับก็รายงานว่าเป็นการจงใจตบหน้ากัน ดังนั้นกฎหมายกีดกันชาวต่างชาติ ค.ศ. 1924 จึงเป็นสาเหตุให้เกิดความรู้สึกเกลียดชังสหรัฐอเมริกาขึ้นในหมู่ชาวญี่ปุ่น รวมทั้งชาวญี่ปุ่นยังมั่นใจว่าชาวอเมริกันต้องการดูถูกเหยียดหยามตน¹ จึงเป็นเหตุให้กลุ่มทหารของกองทัพบก กองทัพเรือ ได้ใช้เรื่องการกีดกันทางเชื้อชาติ ปลุกระดมความรู้สึกชาตินิยมขึ้นมาใหม่ ภายหลังจากที่เคยไม่พอใจสหรัฐอเมริกาที่ขัดขวางในเรื่องการระบุนโยบายความเสมอภาคทางเชื้อชาติไว้ในกฎบัตรขององค์การสันนิบาตชาติ รวมทั้งการจำกัดกำลังทางเรือของญี่ปุ่นในสนธิสัญญาห้ามหาอำนาจตามข้อตกลงในการประชุมที่วอชิงตัน

1.4 การประชุมลดกำลังทางเรือที่ลอนดอน (London Naval Reduction Conference, ค.ศ. 1930)

การประชุมลดกำลังทางเรือที่ลอนดอนเป็นการประชุมเพื่อต่ออายุสนธิสัญญาจำกัดกำลังทางเรือของชาติมหาอำนาจจากการประชุมที่วอชิงตัน ญี่ปุ่นเข้าร่วมประชุมครั้งนี้มีเหตุผล 2 ประการ ประการแรก คือ ทิ้งนายกรัฐมนตรียะมะงุชิ ยูโกะ (Hamaguchi Yuko, ค.ศ. 1929-1931) และรัฐมนตรีต่างประเทศชิเดะฮาระ คิจูโร (Shidehara Kijūrō, ค.ศ. 1872-1951) จากพรรคมินเซโต (Minseitō) ไม่ต้องการขัดแย้งกับประเทศมหาอำนาจตะวันตก ดังนั้นญี่ปุ่นจึงใช้นโยบายประนีประนอมกับรัฐบาลจีนเพื่อให้เกิดการกระทบกระทั่งกันน้อยที่สุด ประการที่สอง คือ ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกขณะนั้นมีผลทำให้ประเทศญี่ปุ่น เกิดภาวะเงินเฟ้อรุนแรงขึ้น ประกอบกับคณะรัฐบาลก่อนหน้าของพลเอกทะนะกะ กิอิชิ (General Tanaka Giichi, ค.ศ. 1927-1929) ได้ใช้เงินในการเพิ่มงบประมาณทางทหารมากเกินไปเพื่อรุกรานจีน คณะรัฐบาลของยะมะงุชิจำเป็นต้องตัดทอนรายจ่ายของประเทศ และหันกลับไปใช้มาตรฐานทองคำเพื่อให้งบประมาณแผ่นดินสมดุล ดังนั้นวิธีการที่ดีสำหรับการเริ่มตัดทอนรายจ่ายของประเทศคือการไปตกลงทำสนธิสัญญาจำกัดกำลังรบทางเรือที่กรุงลอนดอนเพื่อตัดค่าใช้จ่ายทางทหารให้เหลือเท่าที่จำเป็นเท่านั้น

สนธิสัญญาจำกัดกำลังรบทางเรือ (London Naval Reduction Treaty) ที่ทำกับประเทศสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ ใน ค.ศ. 1930 มีสาระสำคัญคือ² ญี่ปุ่นยินยอมมีกำลังทางเรือขนาดใหญ่ใน

¹อิวัจ บอร์ตัน. (2526). เล่มเดิม. หน้า 410.

²Modern Japan : An Encyclopedia of History, Culture, and Nationalism. (1998). p.134.

อัตราส่วนที่น้อยกว่าคือ 3 : 5 : 5 (ญี่ปุ่น : อังกฤษ : สหรัฐอเมริกา) โดยครอบคลุมถึงเรือลาดตระเวนขนาดใหญ่ และรวมถึงการกำหนดอัตราส่วนเรือลาดตระเวนขนาดใหญ่เป็น 7 : 10 : 10 นอกจากนี้ที่ประชุมยังได้กำหนดให้ลดการสร้างเรือขนาดใหญ่จนถึง ค.ศ. 1936 และในการตกลงครั้งนี้ถ้าประเทศใดประเทศหนึ่งมีความประสงค์จะเพิ่มกำลังทางเรือเนื่องจากความจำเป็นในการรักษาความปลอดภัยของประเทศย่อมกระทำได้ แต่จะต้องแจ้งให้ประเทศร่วมสัญญาทราบเสียก่อน

เมื่อฮะมะงุชิตัดสินใจยอมรับข้อเสนอของที่ประชุมลดกำลังทางเรือที่ลอนดอน ทำให้เขาต้องเสี่ยงกับการต่อต้านอย่างรุนแรงจากคณะเสนาธิการทหารเรือ ซึ่งฝ่ายทหารเห็นว่าเป็นการแทรกแซงอำนาจการตัดสินใจของเสนาธิการทหาร การดำเนินการครั้งนี้ของฝ่ายพลเรือนจึงได้รับการคัดค้านอย่างแข็งขันจากคณะเสนาธิการทหารเรือ โดยฝ่ายทหารกล่าวหาว่า ฮะมะงุชิ ได้ละเมิดสิทธิพิเศษของพระมหากษัตริย์ ในฐานะที่เป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดของทหารตามรัฐธรรมนูญมาตรา 12 ฮะมะงุชิได้โต้แย้งกลับว่าเขาควรจะเป็นผู้ตัดสินใจสำหรับระดับกองกำลังรบของประเทศว่าควรอยู่ในระดับใด รวมถึงการถอนกำลังทางเรือออกจากมหาสมุทรแปซิฟิกด้วย และเขาเห็นว่าการประชุมลดกำลังทางเรือที่ลอนดอนจะมีผลต่อประเทศญี่ปุ่นอย่างยิ่ง เพราะคณะรัฐบาลสามารถประหยัดงบประมาณการสร้างกองกำลังทางเรือได้ และสามารถพยุงไม่ให้สภาพทางการเงินของญี่ปุ่นเพื่อไปกว่านี้ ในขณะที่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก

อย่างไรก็ตามความพยายามที่จะผูกมิตรกับประเทศสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ รวมทั้งการท้าทายอำนาจต่อกลุ่มทหารของฮะมะงุชิ ก่อให้เกิดกลุ่มชาตินิยมต่างๆ ที่ไม่พอใจการบริหารประเทศของรัฐบาลชุดนี้ เนื่องจากเห็นว่าการประชุมลดกำลังทางเรือที่ลอนดอนมีแต่จะทำให้กองทัพเรือแห่งจักรวรรดิญี่ปุ่นอ่อนแอลง และสูญเสียผลประโยชน์ต่างๆ ที่เกิดจากสิทธิพิเศษในประเทศจีนเนื่องจากการใช้นโยบายประนีประนอมกับจีนของรัฐบาล ด้วยเหตุนี้ ฮะมะงุชิ จึงถูกลอบสังหารที่สถานีรถไฟโตเกียวโดยนักชาตินิยมหัวรุนแรงในเดือนพฤศจิกายน และถึงแก่กรรมในวันที่ 26 สิงหาคม ค.ศ. 1931

2. ปัจจัยภายในประเทศ

ปัจจัยภายในประเทศ คือ ปัจจัยพื้นฐานซึ่งเกิดมาจากกระบวนการปฏิรูปประเทศสมัยเมจิ เช่น อำนาจของทหารญี่ปุ่น ทศนคติของทหาร และการปลุกฝังลัทธิชาตินิยมของรัฐบาล ญี่ปุ่นประกอบด้วยปัญหาที่เกิดขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 สิ้นสุดลง ซึ่งรัฐบาลไม่สามารถแก้ไขได้ ทำให้ประชาชนเห็นถึงความล้มเหลวของรัฐบาลที่มาจากระบบพรรคการเมือง สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมที่นำไปสู่ลัทธิทหารนิยมระหว่าง ค.ศ. 1919-1941 อันได้แก่

¹ไชยวัฒน์ คำชู. (2523). เล่มเดิม. หน้า 302.

ภาพประกอบ 2 ภาพเหตุการณ์นายกรัฐมนตรีอะมะกุชิถูกพาส่งโรงพยาบาลหลังถูกยิง
ที่มา: Richard Sims. (1973). *Modern Japan*. unpagged.

2.1 อำนาจของทหาร

สืบเนื่องจากประเพณีดั้งเดิมและทัศนคติของชาวญี่ปุ่นที่ยกย่องและนิยมชมชื่นในตัวนักรบ ตั้งแต่สมัยฟิวตัส ซึ่งไม่ได้ถูกลบล้างไปจากกระบวนการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัย แต่ยังคงได้รับการเคารพยกย่องจากประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลจากชัยชนะทางทหารของญี่ปุ่นต่อประเทศจีนใน ค.ศ. 1895 และต่อประเทศรัสเซียใน ค.ศ. 1905 ได้ทำให้เกิดเกียรติภูมิของทหารสูงส่งยิ่งขึ้นในสายตาของประชาชน นอกจากนี้การปฏิรูปทางการเมืองสมัยเมจิ ยังได้ส่งผลให้ทหารเป็นองค์กรที่มีอำนาจทางการเมือง เห็นได้จากการที่รัฐธรรมนูญเมจิ ค.ศ. 1889 ได้ระบุข้อบัญญัติชัดเจนในมาตรา 11 และมาตรา 12 ว่าพระจักรพรรดิทรงเป็นจอมทัพที่ทรงไว้ด้วยอำนาจบังคับบัญชาทางทหารยุทธการ โดยผ่านคณะเสนาธิการ และอำนาจทางบริหารโดยผ่านทางรัฐมนตรีทหารบกและทหารเรือ¹ แล้วทำให้ทหารกลายเป็นสถาบันที่อิสระจากการควบคุมของฝ่ายบริหาร และมีอิทธิพลในการกำหนดนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาล อำนาจทางการเมืองของทหารดังกล่าวมีดังนี้

ประการแรก คือ ทหารมีอำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องยุทธการโดยเป็นอิสระจากการควบคุมของรัฐมนตรีกลาโหม (กระทรวงกลาโหมแรกตั้งขึ้นใน ค.ศ. 1869 แล้วต่อมาได้แยกเป็นกระทรวงทหารบก และกระทรวงทหารเรือในต้น ค.ศ. 1872) ใน ค.ศ. 1878 เมื่อรัฐบาลประกาศว่าประธานเสนาธิการทหารสามารถจะออกคำสั่งทางยุทธการในยามสงครามได้ โดยไม่ต้องผ่านรัฐมนตรีกระทรวงทหารบกและรัฐมนตรีกระทรวงทหารเรือคือเพียงแต่ผ่านพระจักรพรรดิเท่านั้น ต่อมาเมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญใน ค.ศ. 1889 ได้มีการระบุข้อบัญญัติชัดเจนในมาตรา 11 และ 12 ว่าพระจักรพรรดิทรงเป็นจอมทัพที่ทรงไว้ด้วยอำนาจบังคับบัญชาทางทหารยุทธการ โดยผ่านคณะเสนาธิการ และอำนาจทางบริหารโดยผ่านทางรัฐมนตรีทหารบกและทหารเรือ ทำให้คณะเสนาธิการมีความเป็นอิสระจากรัฐมนตรีกระทรวงทหารบกและกระทรวงทหารเรือและยังมีอำนาจเหนือกว่ารัฐมนตรีทั้งสอง ด้วยเหตุนี้ฝ่ายพลเรือนจึงไม่สามารถเข้าไปควบคุมและแทรกแซงในเรื่องกิจการทหาร ซึ่งครอบคลุมถึงเรื่องความมั่นคงของชาติ โดยผ่านทางรัฐมนตรีกระทรวงทหารบกและรัฐมนตรีกระทรวงทหารเรือได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือว่ารัฐธรรมนูญให้ทหารเป็นอิสระจากการควบคุมของพลเรือน ฝ่ายทหารสามารถที่จะล้มล้างหรือเปลี่ยนแปลงการตัดสินใจของคณะรัฐมนตรีในเรื่องที่เกี่ยวกับกิจการทหาร เช่น การระดมพล การเกณฑ์ทหาร และนโยบายด้านการป้องกันประเทศเมื่อใดก็ได้ โดยการอ้างถึงหลักความเป็นอิสระจากพลเรือน²

ประการที่สอง คือ ทหารเป็นผู้กำหนดการคงอยู่และการตัดสินใจเกี่ยวกับนโยบายของรัฐบาล ด้วยหลักการที่ว่ารัฐมนตรีกระทรวงทหารบกและรัฐมนตรีกระทรวงทหารเรือต้องเป็นทหารประจำการ ระเบียบข้อนี้เริ่มต้นเมื่อ ค.ศ. 1871 กระทรวงกลาโหมได้ออกกฎหมายว่าผู้ที่จะเป็นรัฐมนตรีกระทรวงนี้จะต้องเป็นทหารยศนายพลตรีขึ้นไป ต่อมา ค.ศ. 1900 กองทัพบกและกองทัพเรือได้

¹ ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 20.

² ไชยวัฒน์ คำชู. (2523). *เล่มเดิม*. หน้า 299.

ประกาศหลักการออกมาชัดเจนว่า ผู้ที่จะมาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีทั้งสองกระทรวงนี้จะต้องเป็นทหารประจำยศพลโท หรือ พลเรือโทขึ้นไป ต้องไม่ใช่คนที่เป็นนักการเมืองหรือทหารที่ปลดเกษียณไปแล้ว แม้ว่าจะระเบียบนี้ได้ถูกยกเลิกไปใน ค.ศ.1913 แต่ในทางปฏิบัติไม่เคยมีทหารที่ปลดเกษียณหรือนักการเมืองพลเรือนคนไหนกล้าขึ้นดำรงตำแหน่งนี้(ระเบียบนี้ถูกฟื้นฟูขึ้นมาใช้ใหม่อีกใน ค.ศ. 1936)¹

ปรากฏว่าหลักการรัฐมนตรีกระทรวงทหารบกและรัฐมนตรีกระทรวงทหารเรือต้องมาจากทหารประจำการเท่านั้น ได้กลายเป็นเครื่องมือป้องกันไม่ให้ฝ่ายพลเรือนเข้าไปยุ่งเกี่ยวในเรื่องของทหาร และทหารยังสามารถเข้าไปแทรกแซงและมีอิทธิพลเหนือนโยบายของรัฐบาลได้ ทั้งนี้อาจจะใช้วิธีไม่เสนอตัวบุคคลที่จะเป็นรัฐมนตรีกระทรวงทหารบก หรือรัฐมนตรีกระทรวงทหารเรือ ซึ่งจะมีผลทำให้คณะรัฐมนตรีไม่สามารถจัดตั้งขึ้นได้ หรืออาจจะใช้วิธีให้รัฐมนตรีกระทรวงใดกระทรวงหนึ่งดังกล่าวถอนตัวออกจากคณะรัฐมนตรี ซึ่งจะมีผลทำให้คณะรัฐมนตรีทั้งชุดต้องลาออกตามไปด้วย เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลฝ่ายพลเรือนกระทำหรือไม่กระทำอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่ทหารต้องการ เช่น ใน ค.ศ. 1914 นายคิโยอุระ เคโกะ (Kiyoura Keigo) ซึ่งได้รับการเสนอชื่อให้เป็นนายกรัฐมนตรี แต่ไม่สามารถจัดตั้งรัฐบาลได้ เพราะว่าฝ่ายทหารปฏิเสธที่จะเสนอตัวบุคคลที่จะเป็นรัฐมนตรีกระทรวงทหารเรือ ด้วยเหตุที่รัฐบาลที่จะจัดตั้งขึ้นใหม่นี้ไม่ยินยอมให้คำมั่นสัญญาว่าจะเพิ่มงบประมาณให้กับกระทรวงทหารเรือ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามได้มีความพยายามที่จะไม่ให้ทหารแทรกแซงทางการเมืองอยู่บ้าง เพราะเห็นว่าระเบียบวินัยภายในกองทัพจะได้รับความกระทบกระเทือนหากทหารเข้าไปพัวพันทางการเมือง ดังนั้นใน ค.ศ. 1882 พระจักรพรรดิได้มีพระบรมราชโองการ (Rescript to Soldiers and Sailors, ค.ศ.1882)² ห้ามมิให้ทหารเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมืองแต่ให้มีจิตใจอันแน่วแน่ที่จะปฏิบัติภาระหน้าที่อันสำคัญของตนให้บรรลุผลสำเร็จด้วยความจงรักภักดี นอกจากนี้ยังมีกฎข้อบังคับที่ห้ามข้าราชการทหารลงคะแนนเสียงและสมัครเข้ารับเลือกตั้ง และถือว่าการเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองเป็นความผิดทางอาญา แต่พวกทหารโต้แย้งว่าพวกเขาเพียงแต่ปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุผลสำเร็จ เพื่อรักษาความมั่นคงของชาติซึ่งเป็นอำนาจหน้าที่ของฝ่ายทหารเท่านั้น และโดยเหตุที่เส้นแบ่งแยกระหว่างเรื่องที่เป็นกิจของทหาร และเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเมืองไม่สามารถขีดเส้นตายตัวได้ ดังนั้นเมื่อรัฐธรรมนูญเปิดทางให้ทหารญี่ปุ่นเป็นสถาบันที่ทรงอิทธิพลดังกล่าว การที่จะจำกัดไม่ให้ทหารเข้าไปแทรกแซงในทางการเมืองจึงเป็นเรื่องที่กระทำได้ยาก³

¹ประเสริฐ จิตติวัฒน์พงศ์. (2526). หน้าเดิม.

²ไชยวัฒน์ คำชู. (2523). เล่มเดิม. หน้า 300. (รายละเอียดในภาคผนวก ก)

³แหล่งเดิม. หน้า 300-301.

2.2 ทักษะคติของทหาร

ในกระบวนการสร้างชาติให้เป็นรัฐสมัยใหม่ของญี่ปุ่นในสมัยเมจิมีลักษณะเด่นคือ การตั้งสถาบันต่างๆ เข้ามาอยู่ใต้อุดมการณ์จักรพรรดิ หมายถึงความจงรักภักดีต่อพระจักรพรรดิ นับว่าเป็นการรวมศูนย์ความรู้สึกของคนในชาติอย่างชัดเจน และทหารเป็นสถาบันหนึ่งที่ได้ซึมซับจนกลายเป็นอุดมการณ์ว่าตนปฏิบัติหน้าที่โดยรับผิดชอบต่อจักรพรรดิเท่านั้น ผู้ที่มีความสำคัญต่อการปลูกฝังความจงรักภักดีในวงการทหาร คือ พลเอกยะมะงะตะ อะริโตะโมะ (General Yamagata Aritomo, ค.ศ. 1838-1922) รัฐบุรุษอาวุโสซึ่งเป็นผู้นำทางด้านการทหารของญี่ปุ่น พลเอกยะมะงะตะที่มุ่งเน้นพัฒนากองทัพญี่ปุ่นให้ทันสมัยและเข้มแข็ง ได้ดำเนินการปรับปรุงการทหารให้เป็นแบบปรัสเซีย นอกจากนี้พลเอกยะมะงะตะยังเห็นว่าการปลูกฝังอุดมการณ์จักรพรรดิในทหารมีความสำคัญอย่างยิ่ง ดังนั้น ใน ค.ศ. 1882 เขาจึงได้เสนอให้พระจักรพรรดิประกาศพระบรมราชโองการถึงทหารทุกคน (ดังได้กล่าวมาแล้ว) ในเรื่องไม่ให้เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมือง ให้ภักดีต่อพระองค์และปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์ และกล้าหาญโดยไม่คิดเสียดายชีวิต ความสำคัญของพระราชดำรินี้มีมาก เพราะถูกตีพิมพ์เป็นหนังสือคู่มือของทหารทุกคน ทหารอ่านและท่องจำพระราชดำรัสในเอกสารนี้จนกระทั่งฝังลงในจิตใจ นับตั้งแต่สมัยเมจิเป็นต้นมาทหารก็ได้รับการปลูกฝังอุดมการณ์ดังกล่าวตลอดมา ผลของการปลูกฝังอุดมการณ์จักรพรรดินี้อาจมองได้สองแง่ ในแง่หนึ่งการปลูกฝังแบบนี้ทำให้ทหารมีจิตใจเข้มแข็ง อุทิศตนและรักชาติมาก ในอีกแง่หนึ่งการปลูกฝังแบบนี้ทำให้ทหารมีความทงแบบหลงชาติ อย่างไรก็ตามเมื่อแยกตามระดับอายุแล้วอาจพิจารณาได้ว่าทัศนคติและอุดมการณ์ของทหารญี่ปุ่นนั้นมีแนวโน้มที่จะเป็นชาตินิยมรุนแรงที่ต้องการจะนำประเทศเข้าสู่ลัทธิทหารนิยมไปในที่สุดดังนี้

1) ผู้นำทหารรุ่นแรก คือ พวกที่เป็นอดีตซามูไรจากแคว้นโชชู (Chōshū) และซะสึมะ (Satsuma) ซึ่งเป็นผู้นำในการล้มอำนาจตระกูลโทกุงะวะ (Tōkugawa, ค.ศ. 1603-1868) ผู้นำรุ่นนี้ได้แก่ พลเอกยะมะงะตะ อะริโตะโมะ และ พลเอกคะสึระ ทะโร (General Katsura Tarō) ซึ่งทั้งสองมาจากแคว้นโชชู และพลเอกโอยะมะ อิวะโอะ (General Ōyama Iwao) จากแคว้นซะสึมะ ผู้นำรุ่นแรกจะเป็นทั้งนักการเมืองและการทหารไปพร้อมๆ กันและสามารถควบคุมกองทัพได้ ผู้นำรุ่นนี้เป็นผู้มองการณ์ไกล มีโลกทัศน์กว้างและเห็นความสำคัญของกลไกทางการทูต พวกเขาอยู่ในกลุ่มรัฐบุรุษอาวุโสร่วมกับผู้นำทางพลเรือนอื่นๆ เช่น อิโต อิโระบุมิ ผู้นำเหล่านี้สามารถควบคุมกองทัพได้อย่างเรียบร้อยจนกระทั่งต้นทศวรรษ 1920 เมื่อพวกเขาเสียชีวิตจนหมด

2) ผู้นำทหารรุ่นที่สอง คือ พวกที่ไม่ได้มีบทบาทในการล้มอำนาจตระกูลโทกุงะวะ เป็นพวกที่ผ่านการอบรมจากโรงเรียนนายร้อยสมัยใหม่ แต่ผู้นำรุ่นนี้ส่วนใหญ่ยังมาจากแคว้นโชชูและซะสึมะ นอกจากนี้พวกเขายังก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำทางทหารได้โดยอยู่ใต้ความอุปถัมภ์จากผู้นำรุ่นแรก ตัวอย่างผู้นำในรุ่นที่สอง คือ พลเอกทะนะกะ กิอิชิ ซึ่งมาจากแคว้นโชชู อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของพลเอกยะมะงะตะ โลกทัศน์ของผู้นำรุ่นนี้เปลี่ยนจากแบบเดิมไปสู่แบบทหารอาชีพ ผู้นำรุ่นนี้ยังยอมรับสถาบันพรรคการเมือง รัฐสภา และคณะรัฐมนตรีอยู่ดังเช่น สมัยรัฐบาลพลเอกทะนะกะ (ค.ศ.

1927-1929) ได้มีบุคคลจากพรรคการเมืองเข้ามาร่วมในรัฐบาลด้วย และในสมัยจักรพรรดิไทโช (Taisho, ค.ศ. 1912-1926) และต้นสมัยโชวะ (Shōwa, ค.ศ. 1926-1989) ซึ่งเป็นระยะที่ประชาธิปไตยแบ่งบานนั้น นายพลทะนะกะ ยังได้เข้ามาดำรงตำแหน่งประธานพรรคการเมืองเซยูกะอิเอง

3) ผู้นำทหารรุ่นที่สาม คือ พวกที่จบจากโรงเรียนนายร้อยและเป็นทหารอาชีพอย่างแท้จริง กล่าวคือ มีโลกทัศน์แคบ มองโลกด้วยสายตาแบบทหารเท่านั้น ผู้นำรุ่นใหม่ไม่เคยได้รับความอุปถัมภ์จากนายพลในกลุ่มรัฐบุรุษอาวุโสและไม่ได้มาจาก แคว้นโชชู ชะสีมะเหมือนกับผู้นำรุ่นที่หนึ่งและสอง ผู้นำรุ่นนี้มีความคิดว่าทหารสามารถทำอะไรได้โดยไม่ต้องตกอยู่ใต้การสั่งการของสถาบันทางการเมือง คือ คณะรัฐมนตรีและสภาผู้แทนราษฎร พวกเขาถือว่าเขาปฏิบัติหน้าที่โดยรับผิดชอบโดยตรงต่อพระจักรพรรดิยิ่งกว่ารุ่นก่อน ผู้นำรุ่นนี้มองว่าการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจภายในและการแสวงหาผลประโยชน์ภายนอกประเทศนั้น เป็นเรื่องที่ทหารมีความสามารถจะทำได้มากที่สุด ไม่ใช่พรรคการเมือง เพราะทหารเป็นผู้มีความจงรักภักดี ซื่อสัตย์และมีระเบียบวินัย ฯลฯ ขณะที่นักการเมืองมีแต่การโก่งกินบ้านเมือง ดังนั้นทหารจึงควรก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำในการปฏิรูปประเทศให้พ้นจากวิกฤตต่างๆ แทนนักการเมือง และทหารรุ่นนี้จึงเป็นกลุ่มที่เข้าร่วมกับขบวนการชาตินิยมหัวรุนแรง ที่ทำการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลที่มาจากระบบพรรคการเมือง ด้วยเหตุที่มีทัศนคติและอุดมการณ์จักรพรรดิรุนแรงยิ่งกว่าทหารรุ่นก่อน ๆ พวกเขาถือว่าเขาปฏิบัติหน้าที่โดยรับผิดชอบโดยตรงต่อจักรพรรดิเท่านั้น ดังนั้นทหารควรที่จะเข้าร่วมกับขบวนการชาตินิยมเพื่อต่อต้านเสรีนิยมตะวันตกและฟื้นฟูอุดมการณ์จักรพรรดิ ด้วยการดำเนินการปฏิรูปประเทศให้เป็นไปในลักษณะที่จักรพรรดิเป็นศูนย์กลางของอำนาจการปกครองอย่างแท้จริง

2.3 การปลุกฝังลัทธิชาตินิยมของรัฐบาลเมจิ

เมื่อผู้นำประเทศในสมัยเมจิต้องการระดมความสนับสนุนจากประชาชนเพื่อพัฒนาประเทศให้ทันสมัย รัฐบาลเมจิจำเป็นต้องนำนโยบายอนุรักษนิยมมาใช้ ด้วยการอาศัยสถาบันจักรพรรดิซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของลัทธิชาตินิยมญี่ปุ่นมาเป็นเครื่องมือในการรวมศูนย์ประชาชนทั้งด้านการปกครอง การศึกษา และด้านศาสนา กระบวนการปรับปรุงประเทศในสมัยเมจิจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้มีการปลุกฝังลัทธิชาตินิยมโดยอยู่ภายใต้อุดมการณ์จักรพรรดิ

ด้านการปกครอง เห็นได้จากรัฐธรรมนูญเมจิ เป็นรัฐธรรมนูญที่มีความเป็นอนุรักษนิยม เน้นอำนาจของพระจักรพรรดิอย่างมาก และ พยายามถ่ายทอดความเชื่อที่มีมาแต่สมัยโบราณว่าพระจักรพรรดินั้นเป็นเทพเจ้าที่ลงมาปกครองญี่ปุ่น ดังบทบัญญัติที่เกี่ยวกับอำนาจของพระจักรพรรดิกล่าวว่า “เราผู้ซึ่งดำรงตำแหน่งองค์จักรพรรดิได้รับสิทธิในอำนาจอธิปไตยที่ใช้ปกครองรัฐมาจากบรรพบุรุษซึ่งเราจะใช้อำนาจอธิปไตยนี้ต่อไปตามบทบัญญัติของกฎหมายรัฐธรรมนูญที่มอบให้นี้”¹ การที่ผู้นำพยายามเทิดทูนสถาบันจักรพรรดิให้เป็นสถาบันที่มีอำนาจสูงสุดทางการปกครองเพื่อ

¹ ประชิด ณ บางช้าง. (2522). เล่มเดิม. หน้า 31.

สร้างความชอบธรรมให้แก่รัฐบาลของพระองค์ รวมทั้งเพื่อรักษาความสงบภายในและเพื่อความสำเร็จในการพัฒนาประเทศนั่นเอง

ด้านการศึกษา ดังได้กล่าวมาแล้วว่าในปลายทศวรรษ 1880 ญีปุ่นประสบปัญหาการเคลื่อนไหวทางการเมืองอันเนื่องมาจากความแพร่หลายของอุดมการณ์ทางการเมืองของตะวันตก และการจลาจลของชาวนาในชนบท ดังนั้นรัฐบาลจึงได้ประกาศพระราชดำริการศึกษาใน ค.ศ. 1890 เพื่อปลูกฝังให้ประชาชนภายในประเทศมีความจงรักภักดีต่อพระจักรพรรดิ คือ “บรรพบุรุษของจักรพรรดิได้ทรงสร้างจักรวรรดิญี่ปุ่นด้วยความปราถนาที่จะปลูกฝังอย่างลึกซึ้งและเหนียวแน่นถึงคุณธรรม ชาวญี่ปุ่นแต่ละรุ่นร่วมกันจงรักภักดีและมีหน้าที่ต่อองค์จักรพรรดิ วัฒนธรรมนี้สะท้อนให้เห็นภาพที่งดงามของจักรวรรดิเรา”¹ ซึ่งพระราชดำรินี้ได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งที่นักเรียนต้องทำความเคารพประจำวันในโรงเรียน จึงกล่าวได้ว่าการประกาศพระราชดำริการศึกษาเป็นการปลูกฝังอุดมการณ์จักรพรรดิให้เข้มแข็งขึ้น

ด้านศาสนา รัฐบาลเมจิเผยแพร่ความจงรักภักดีต่อสถาบันจักรพรรดิในท้องถิ่นโดยการสนับสนุนลัทธิชินโต ได้แก่ การปรับปรุงวัดในศาสนาชินโตที่ทรุดโทรม และให้เงินสนับสนุนวัดชินโต รวมทั้งสถาปนาให้ศาสนาชินโตเป็นศาสนาประจำชาติซึ่งมีพิธีกรรมที่เน้นความจงรักภักดีต่อพระจักรพรรดิ และจากกระบวนการเหล่านี้รัฐบาลเมจิจึงสามารถนำพลังประชาชนมาสนับสนุนนโยบายพัฒนาประเทศที่วางไว้

การที่ผู้นำเมจิพยายามปลูกฝังลัทธิชาตินิยมในสังคม เพื่อกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือจากประชาชนในการพัฒนาประเทศ จนสามารถทำให้ประเทศรอดพ้นจากลัทธิอาณานิคมของตะวันตก และสร้างความสงบเรียบร้อยภายในประเทศ ส่งผลให้ลัทธิชาตินิยมมีพลังมากขึ้นเรื่อยๆ เมื่อประเทศต้องประสบปัญหาทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และ การต่างประเทศในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ทำให้ลัทธิชาตินิยมพัฒนาเป็นขบวนการชาตินิยมรุนแรงที่ต้องการให้มีการฟื้นฟูอำนาจของพระจักรพรรดิด้วยการกำจัดพวกนักการเมือง และเป็นการเปิดโอกาสให้ทหารเข้ามามีอำนาจ

2.4 ความตกต่ำทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1

ตั้งแต่ทศวรรษ 1920 เป็นต้นมา สภาพเศรษฐกิจของประเทศญี่ปุ่นเติบโตช้ามาก อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจโดยรวมในช่วงทศวรรษ 1920 อยู่ในระดับเพียงร้อยละ 33.4 เท่านั้น และไม่สามารถเปรียบเทียบได้กับช่วงระยะเวลา 3 ทศวรรษที่ผ่านมา ซึ่งอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับร้อยละ 57.3² ประชาชนต่างได้รับความเดือดร้อนจากความตกต่ำทางเศรษฐกิจครั้งนี้ โดยที่รัฐบาลพรรคการเมืองไม่สามารถแก้ปัญหาให้หมดสิ้นไปได้ ก่อให้เกิดความไม่พอใจของ

¹สุรางค์ศรี ตันเสียงสม. (2543). เล่มเดิม. หน้า 48.

²ไชยวัฒน์ คำชู. (2523). เล่มเดิม. หน้า 303

ประชาชนญี่ปุ่นต่อรัฐบาลพรรคการเมืองจนนำไปสู่การเกิดขบวนการชาตินิยม เพื่อที่จะทำการเคลื่อนไหวล้มล้างรัฐบาลในระบบเสรีนิยมประชาธิปไตยในทศวรรษ 1930

ปัญหาเศรษฐกิจซบเซาของญี่ปุ่นสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ทั้งภายในและภายนอกประเทศภายหลังสงคราม โดยที่ปัญหาพื้นฐานของภาวะตกต่ำทางเศรษฐกิจครั้งนี้คือ การซบเซาของการค้าต่างประเทศและภาวะเงินเฟ้อ¹ เนื่องจากในช่วงสงครามญี่ปุ่นขายสินค้าจำนวนมากให้แก่ประเทศพันธมิตร และอาณานิคมของประเทศพันธมิตร ทำให้การเงินสะพัด แต่เมื่อสงครามโลกสิ้นสุดลงความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจก็ลดลงตามไปด้วย เพราะการเติบโตในช่วงนั้นเป็นเพียงการเติบโตในภาคอุตสาหกรรมหนัก ซึ่งชาวนาและกรรมกรไม่ได้มีส่วนร่วมด้วย จึงประสบกับความอดอยากมากขึ้น ประกอบกับประเทศต่างๆ ในยุโรปต้องการฟื้นฟูและพัฒนาประเทศของตนหลังสงครามสงบจึงเร่งส่งสินค้ามาสู่ตลาดอาณานิคมของตนในเอเชีย ทำให้ญี่ปุ่นไม่สามารถส่งสินค้าออกได้เหมือนเดิม รวมทั้งภาวะเงินเฟ้อในช่วงสงครามซึ่งเกิดขึ้นจากการที่รัฐบาลส่งเสริมอุตสาหกรรมจนขยายตัวมากขึ้น แต่ขณะเดียวกันความต้องการสินค้าอุปโภคบริโภคก็มีมากจนทำให้ราคาสินค้าเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ค่าจ้างแรงงานที่แท้จริงลดลง² ทำให้ชาวนากรรมกร และลูกจ้างร้านค้าย่อยได้รับความเดือดร้อน เห็นได้ว่าช่วงท้ายของสงครามจะเกิดกรณีพิพาทแรงงาน หรือกรณีพิพาทเช่าที่ดิน รวมทั้งการจลาจลขึ้น เช่น การจลาจลข้าวที่จังหวัดไทยะมะ ซึ่งเป็นการประท้วงรัฐบาลของภรรยาชาวประมงเรียกร้องให้มีการขายข้าวในราคาถูก ต่อมาการประท้วงลุกลามไปยังจังหวัดอื่นๆ ประมาณ 30 จังหวัด รัฐบาลได้แก้ไขสถานการณ์โดยนำข้าวจากต่างประเทศเข้ามาขายในราคาถูก พร้อมกับได้ส่งกองทหารออกปราบปรามการจลาจลประมาณเดือนเศษเหตุการณ์จึงได้สงบลง³ และเมื่อเข้าสู่ทศวรรษ 1920 รัฐบาลยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาเงินเฟ้อได้ ทำให้เศรษฐกิจของญี่ปุ่นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 อยู่ในภาวะปั่นป่วน นอกจากนี้ตลอดทศวรรษ 1920 ภาวะเศรษฐกิจยังถูกซ้ำเติมด้วยปัญหาอื่นอีกหลายประการอันได้แก่

ประการแรก คือ การเกิดแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ที่โตเกียว (Tokyo) และโยโกฮามา (Yokohama) ใน ค.ศ. 1923 ทำให้อาคารบ้านเรือนพังทลายมีผู้เสียชีวิตและหายสาบสูญมากกว่า 1 แสนคน ความเสียหายของทรัพย์สินทั้งหมดประมาณ 5,000 ล้านเยน⁴ แผ่นดินไหวครั้งนี้กระทบกระเทือนต่อเศรษฐกิจญี่ปุ่นอย่างมาก เพราะโตเกียวและโยโกฮามาเป็นศูนย์กลางทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนด้านวัฒนธรรม รัฐบาลต้องนำเงินมาใช้ในการซ่อมแซมเป็นการใหญ่ ด้วยการนำเข้าวัสดุอุปกรณ์จากต่างประเทศเป็นจำนวนมาก ทำให้ญี่ปุ่นต้องขาดดุลการค้าและมีผลให้

¹ Delmer M. Brown. (1955). *op.cit.* p.173

² James W. Morley. (1974). *Dilemmas of Growth in Prewar Japan.* p. 222.

³ คงศักดิ์ สันติพิชญวงศ์. (2528). *เล่มเดิม.* หน้า 195.

⁴ *แหล่งเดิม.* หน้า 206.

การคลังฝืดเคือง นอกจากนี้บริษัทบางแห่งยังมีหนี้สินค้างกับทางธนาคารก็ไม่สามารถใช้หนี้ได้ เพราะบริษัทล้มละลายไปพร้อมกับแผ่นดินไหว จึงต้องตกเป็นภาระของรัฐบาลที่จะต้องทำการแก้ไข

ประการที่สอง คือ ประชากรญี่ปุ่นเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว มีจำนวนถึง 60 ล้านคน ใน ค.ศ.1925 และกำลังเพิ่มขึ้นในอัตราประมาณ 1 ล้านคนต่อปี รัฐบาลไม่ได้ตระหนักถึงปัญหาที่จะเกิดขึ้นจากการเติบโตของประชากรเพราะในทัศนะของทหาร การมีประชากรมาก ๆ จะกลายเป็นผลดีต่อชาติมากกว่า เพราะประเทศจะแข็งแกร่งได้ก็ต่อเมื่อมีกองทัพที่ยิ่งใหญ่ ในทางตรงกันข้าม การมีประชากรมากเกินไปนั้นเป็นอุปสรรคต่อความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ เพราะจะเกิดปัญหาการขาดแคลนอาหารเนื่องจากเนื้อที่ทำการเพาะปลูกของญี่ปุ่นมีอยู่อย่างจำกัด และแรงงานภาคเกษตรกรรมก็ลดน้อยลง จึงมีการส่งข้าวจากต่างประเทศเข้ามาบริโภคในระหว่าง 5 ปีจาก ค.ศ. 1928-1932 เป็นจำนวนถึง 9.4 ล้านตัน หรือ ร้อยละ 13 ของปริมาณที่ใช้บริโภคทั้งหมด¹ เป็นเหตุให้ญี่ปุ่นต้องเสียดุลการค้ากับต่างประเทศเพิ่มขึ้นอีก

ประการที่สาม คือ วิกฤตการณ์ทางการเงินใน ค.ศ. 1927² เกิดการล้มละลายของบริษัท รวมทั้งธนาคารขนาดกลางและขนาดเล็กล้ม เนื่องจากความชบเซาทางเศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 และการเกิดแผ่นดินไหวครั้งใหญ่บริเวณโตเกียว-โยโกฮามา ในขั้นแรกรัฐบาลได้พยายามแก้ไขโดยการนำเงินออมของประชาชนมาช่วยเหลือธุรกิจที่กำลังย่ำแย่ แต่เป็นเพียงการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น และเมื่อมีข่าวเกี่ยวกับความไม่มั่นคงของธนาคารทำให้ประชาชนไม่แน่ใจในค่าของเงินจึงแตกตื่นไปถอนเงินจากธนาคารเป็นการใหญ่ ทำให้รัฐบาลไม่สามารถคุมสถานการณ์ไว้ได้ มีผลให้ธนาคารขนาดกลางและขนาดเล็กต้องเลิกกิจการไป รัฐบาลพยายามแก้ไขโดยออกพระราชบัญญัติธนาคารใหม่ ซึ่งมีกฎระเบียบที่เข้มงวดขึ้น เช่น เพิ่มจำนวนเงินทุนในการจดทะเบียนขั้นต่ำ และเป็นบริษัทมหาชน เป็นต้น ทำให้ธนาคารต่างๆ ลดจำนวนลงเหลือประมาณครึ่งหนึ่ง คงเหลือแต่ธนาคารใหญ่ๆ ที่ได้ประโยชน์ในการครอบงำธนาคารขนาดกลาง ขนาดเล็ก รวมทั้งธุรกิจอุตสาหกรรม จนกระทั่งสามารถครอบครองและผูกขาดเศรษฐกิจญี่ปุ่นอย่างเห็นได้ชัดเจน

ประการที่สี่ คือ เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ค.ศ.1929 เมื่อราคาหุ้นในตลาดนิวยอร์กตกลงมาอย่างรวดเร็ว และลุกลามต่อเนื่องไปสู่ประเทศต่างๆ จนกลายเป็นวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่ของโลก โดยเฉพาะประเทศสหรัฐอเมริกาที่มีบริษัทและธนาคารล้มละลายมากกว่า 20,000 แห่ง คนตกงานประมาณ 15 ล้านคน ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งนี้ได้ส่งผลกระทบมาสู่เศรษฐกิจญี่ปุ่น เช่นเดียวกัน ราคาสินค้า ราคาหุ้นตกลงอย่างหนัก ทำให้ต้องลดการผลิต ลดกำลังคน และตัดค่าแรง สภาพเช่นนี้ทำให้คนตกงานมากกว่า 2 ล้านคน รัฐบาลได้แก้ไขปัญหาโดยการตัดทอนรายจ่ายต่างๆ ของประเทศลง เช่น ลดเงินเดือนข้าราชการลงร้อยละ10 ตัดทอนรายจ่ายทาง

¹อิวัจ บอร์ดัน. (2526). เล่มเดิม. หน้า 424.

²โอะซะกะ มะซะยะซุ. (2544). ญี่ปุ่นสมัยโชวะ : ประวัติศาสตร์บอกเล่าจากพ็อสู้ลูก = Chichi ga Ko Ki Kataru Showashi. แปลโดย สร้อยสุตา ณ ระนอง; และปราณี จงสุจริตธรรม. หน้า 8-10.

ด้านทหาร และหันกลับไปใช้มาตรฐานทองคำ เพื่อสร้างเสถียรภาพให้กับอัตราแลกเปลี่ยนและช่วยส่งเสริมการส่งออก เป็นต้น แต่มาตรการดังกล่าวไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้สำเร็จ การส่งออกไม่ได้มีปริมาณเพิ่มขึ้น จึงทำให้ประเทศญี่ปุ่นเสียดุลการค้าและสูญเสียทองคำที่ไหลออกนอกประเทศไปเป็นจำนวนมาก

การเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกครั้งนี้ยังได้ส่งผลให้การค้าระหว่างประเทศของญี่ปุ่นชะงักงันขึ้นอีก โดยใน ค.ศ.1930 จำนวนสินค้าออกของญี่ปุ่นทั้งหมดลดลงถึงร้อยละ 27 โดยเฉพาะอย่างยิ่งสินค้าเกษตรกรรมของญี่ปุ่นได้รับความกระทบกระเทือนอย่างรุนแรง ราคาข้าวและไหมดิบได้ลดต่ำลงอย่างมาก ตลาดไหมดิบที่ใหญ่ที่สุดที่ญี่ปุ่นส่งไปขายคือสหรัฐอเมริกา แต่ความต้องการไหมดิบของสหรัฐอเมริกานั้นได้ลดลงอย่างมากเพราะถือกันว่าเป็นสินค้าฟุ่มเฟือยในยุคภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่จึงได้รับความเดือดร้อนไปตามๆ กันด้วยเหตุที่การผลิตไหมเป็นอาชีพที่สองของชาวนาเกือบครึ่งประเทศ ทำให้ชาวนาในชนบทต้องประสบกับภาวะความยากจนอย่างแสนเข็ญ ถึงกับต้องขายลูกสาวให้เป็นโสเภณี เพื่อแลกเอาเงินมาจุนเจือครอบครัวให้รอดพ้นจากสภาพอดตาย

นอกจากนี้ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกยังส่งผลให้ภาวะเงินเฟ้อภายในประเทศญี่ปุ่นอยู่ในสภาพวิกฤตอย่างหนัก เพราะญี่ปุ่นเป็นประเทศที่ต้องพึ่งพาการค้ากับต่างประเทศ วิกฤตการณ์เศรษฐกิจครั้งนี้ทำให้ประเทศมหาอำนาจตะวันตกต่างพยายามดิ้นรนให้หลุดพ้นจากความหายนะ โดยการส่งเสริมเศรษฐกิจภายในกลุ่มของตน ด้วยการตั้งกำแพงภาษีสินค้านำเข้าจากต่างประเทศให้สูงขึ้น ประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสมีอำนาจนิคมอยู่มากมายจึงใช้อำนาจนิคมเป็นแหล่งระบายสินค้า และกีดกันสินค้าจากภายนอกกลุ่ม ประเทศสหรัฐอเมริกาใช้วิธีเพิ่มการจ้างงานและเพิ่มอำนาจการซื้อของประชาชน เพื่อให้ตลาดภายในประเทศมีการหมุนเวียนมากขึ้น ขณะเดียวกันก็บุกเบิกตลาดในทวีปอเมริกากลางและทวีปอเมริกาใต้ ซึ่งญี่ปุ่นไม่สามารถทำอย่างสหรัฐอเมริกา อังกฤษและฝรั่งเศสได้ จึงจำเป็นต้องหาทางออกด้วยการพยายามส่งสินค้าออกสู่ตลาดโลก นอกจากนี้เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกทำให้ผลผลิตทางด้านอุตสาหกรรมมีปัญหาแล้วยังกระทบกระเทือนต่อราคาพืชผลทางการเกษตรด้วย สินค้าเกษตรภายในประเทศตกต่ำจนมีคำพูดที่ว่า “ชาวนาชาวไร่ต้องขายกะหล่ำปลี ถึง 50 หัว จึงจะซื้อบุหรืได้ 1 ซอง”¹

ประการที่ห้า คือ วิกฤตการณ์ทางการเกษตร อันเป็นผลมาจากความไม่สมดุลย์ทางเศรษฐกิจระหว่างภาคการเกษตรและอุตสาหกรรม เพราะรัฐบาลต้องการให้ประเทศเป็นประเทศอุตสาหกรรมโดยเร็ว จึงมุ่งพัฒนาและให้ความช่วยเหลือภาคอุตสาหกรรมเป็นส่วนใหญ่โดยไม่ได้ตระหนักว่าประเทศญี่ปุ่นยังมีสภาพเป็นชนบทอยู่มาก รัฐบาลจึงไม่ได้สนใจกับปัญหาด้านการเกษตรกรรมมากนักทำให้ชาวนาต้องแบกภาระในการเสียภาษีอย่างหนัก และเกิดผลกระทบอย่างมากต่อชาวนาทั่วประเทศ จากกรณีดังกล่าวนี้เป็นเหตุให้ชาวนามิที่ดินเป็นของตัวเองลดลง ประกอบกับ

¹ คองศักดิ์ สันติพิชญวงศ์. (2528). เล่มเดิม. หน้า 212.

ปัญหาการค้าค่าเช่าที่นาสูงขึ้น แต่ราคาข้าวภายในประเทศตกต่ำ ดังนั้นกลุ่มชาวนาต้องหารายได้เพิ่มจากการเลี้ยงไหมรวมทั้งส่งลูกสาวไปเป็นกรรมกรในโรงงานอุตสาหกรรมเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว และเมื่อการค้าไหมกับสหรัฐอเมริกาต้องสิ้นสุดลงจากภาวะล้มละลายของตลาดหุ้นอเมริกาใน ค.ศ.1929 ชาวนาผู้เช่าจึงตกอยู่ในสภาพที่ยากลำบาก

สถานการณ์เลวร้ายลงไปอีกใน ค.ศ. 1931 เมื่อเกิดอากาศเย็นจัดบริเวณภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของญี่ปุ่น ทำให้การเก็บเกี่ยวเสียหายมาก ความเป็นอยู่ของชาวนาตกต่ำสุดขีด บางหมู่บ้านขาดแคลนอาหารจนต้องฆ่าแมวและเก็บใบไม้ใบหญ้ากิน เด็กๆ อดอาหารจนไม่มีแรงออกกำลังภายในชั่วโมงพลະ และมีการแย่งชิงเศษอาหารที่ผู้โดยสารโยนทิ้งตามสถานีรถไฟ บางหมู่บ้านไม่มีสาว ๆ หลงเหลือเลย เพราะถูกขายไปจนหมด กล่าวกันว่าในสมัยเมจิไม่ว่าชาวนาจะทุกข์ร้อนอย่างไรก็ตามแต่ไม่เคยตกอับดังเช่นครั้งนี้¹

ประการที่หก คือ การขาดแคลนทรัพยากรภายในประเทศ เนื่องจากสภาพภูมิประเทศของญี่ปุ่นเป็นเกาะ ไม่มีแหล่งวัตถุดิบที่สำคัญ เช่น น้ำมัน เหล็ก ถ่านหิน เหล็กกล้า เป็นต้น เมื่อวัตถุดิบมีไม่เพียงพอสำหรับป้อนโรงงานอุตสาหกรรม ญี่ปุ่นจำเป็นต้องสั่งซื้อเข้าประเทศวัตถุดิบ ซึ่งมีผลเสียดุลการค้าของประเทศ วิธีการที่รัฐบาลหาทางออกในเรื่องทรัพยากรมีจำกัด คือ การขยายตลาดออกไปให้มากขึ้นเพื่อส่งออกสินค้าสำเร็จรูปของตน และนำกำไรที่ได้รับจากการขายสินค้ามาซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคกับวัตถุดิบที่จะนำไปใช้ในอุตสาหกรรมต่อไป หรือจะใช้วิธีการตั้งแมนจูเรียออกจากจีนให้มาอยู่ภายใต้การควบคุมของญี่ปุ่น เพราะแมนจูเรียเป็นแหล่งที่มีทรัพยากรธรรมชาติอยู่เป็นจำนวนมากซึ่งวิธีการนี้ได้เสียงสนับสนุนจากกลุ่มทหารและนักชาตินิยมทั้งหลาย

การที่รัฐบาลละเลยต่อการพัฒนาภาคเกษตรกรรม เมื่อเกิดปัญหาการลู่ฮือของชาวนา เช่น การประท้วงของภรรยาชาวประมงที่จังหวัดโทยะมะใน ค.ศ.1918 (ดังที่กล่าวมาแล้ว) รัฐบาลมิได้เข้าไปแก้ปัญหาอย่างจริงจังจึงแต่กลับทำการปราบปรามแทน และต่อมารัฐบาลยังได้พยายามหาเครื่องมือในการควบคุมการก่อความไม่สงบภายในประเทศด้วยการออกกฎหมายรักษาความสงบเรียบร้อยใน ค.ศ.1925 (Peace Preservation Law) เพื่อควบคุมการชุมนุมสร้างความไม่สงบ ทำให้ประชาชนรู้สึกไม่พอใจต่อการบริหารประเทศของรัฐบาลพรรคการเมืองที่ไม่พยายามแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประเทศ แต่กลับดำเนินการเพื่อรักษาอำนาจของตนให้มั่นคงตลอดไป ดังนั้นนักชาตินิยมจึงใช้เป็นข้ออ้างเพื่อการปลุกกระตมให้เกิดกระแสชาตินิยมในหมู่ประชาชนง่ายขึ้น

อย่างไรก็ตามมาตรการของรัฐบาลที่ออกมาเพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจก็ส่งผลให้เกิดกระแสชาตินิยมขึ้นในบางครั้ง เช่น ในสมัยของรัฐบาลฮะมะงุชิ (ค.ศ.1929-1931) ได้ประกาศใช้มาตรการต่างๆ เพื่อลดปัญหาการขาดแคลนเงินคลังด้วยการลดรายจ่ายของรัฐ และการตัดทอนการบริโภคอุปโภคของทั้งประชาชนทั่วไป และเพื่อให้บรรลุตามจุดมุ่งหมายรัฐบาลได้โฆษณาชวนเชื่อปลุกกระตมความรู้สึกด้านชาตินิยมของประชาชนให้สนับสนุนนโยบายเศรษฐกิจของตน การ

¹แหล่งเดิม. หน้า 215.

รณรงค์เพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าวทำให้เกิดค่านิยมในความเป็นชาติของชาวญี่ปุ่น โดยชี้ให้เห็นถึงหน้าที่ของพลเมืองที่จะต้องเสียสละให้แก่ประเทศชาติและพระจักรพรรดิ ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้อีกประการหนึ่งว่า ความพยายามของรัฐบาลอะมะงุชิ ที่จะปลูกฝังความรู้สึกด้านชาตินิยม เพื่อผลประโยชน์ของรัฐบาลนั้น เป็นการแผ้วถางทางให้เกิดการโฆษณาปลุกกระดมให้พลเมืองเกิดลัทธิหลงชาติ และส่งเสริมการขยายแสนยานุภาพของประเทศออกไปในทศวรรษ 1930¹

2.5 ความศรัทธาในชนชั้นทหารของประชาชน

ตั้งแต่ยุคศักดินาหรือสมัยฟิวัดัลของญี่ปุ่น (ค.ศ. 1185-1868) พวกนักรบหรือซามูไรมีฐานะสูงในสังคมตลอดระยะเวลาเกือบ 7 ศตวรรษ โดยที่ตระกูลนักรบได้ตั้งรัฐบาลปกครองประเทศ และชนชั้นนักรบมีอำนาจสูงสุดภายใน โดยเฉพาะในสมัยรัฐบาลทหารโทกุงะวะ ผู้นำของโทกุงะวะได้นำอุดมการณ์ขงจื้อมาเป็นหลักการปกครอง มีการกำหนดให้ชนชั้นนักรบหรือซามูไรได้รับการค้ำประกันให้มีอำนาจสิทธิขาดเหนือชนชั้นอื่นๆ ในสังคม อีก 3 ชั้น คือ ชาวนา ช่างฝีมือ และพ่อค้า รวมทั้งได้นำคุณธรรมเรื่องความภักดีตามหน้าที่ต่อนาย มาเป็นเครื่องรองรับฐานะพิเศษของชนชั้นนักรบ ผู้ก่อตั้งรัฐบาลโทกุงะวะได้ออกกฎข้อหนึ่งว่า “ซามูไรเป็นนายเหนือสุดในบรรดาชนชั้นทั้งสี่ ชาวนา ช่างฝีมือ และพ่อค้า จะบังอาจประพฤติดัวในลักษณะ ที่หยาบกระด้างต่อซามูไรไม่ได้”² รวมทั้งยังมีการปลูกฝังความคิดเรื่องซามูไรเป็นผู้พิทักษ์ศีลธรรมในแผ่นดินและเป็นผู้ลงโทษคนใน 3 ชั้นอื่นๆ ที่ฝ่าฝืนศีลธรรม นอกจากซามูไรญี่ปุ่นจะมีบทบาททางการปกครองแล้ว เขายังเป็นปัญญาชนของสังคมอีกด้วย นอกจากนี้พวกซามูไรยังเป็นผู้ที่มีความรู้แบบดั้งเดิม หรือ แบบจีน และความรู้แบบตะวันตกในกิจการบ้านเมืองอย่างมาก สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดเป็นประเพณีเคารพยกย่องในทหาร ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยศักดินา และได้ฝังรากลึกในสังคมญี่ปุ่นเป็นเวลานานจึงเป็นการถ่ายทอดการขึ้นมามีอำนาจของทหาร

หลังจากรัฐบาลโทกุงะวะถูกโค่นลงแล้วและมีการยกเลิกการแบ่งชนชั้นในสมัยเมจิก็ตาม แต่ความเชื่อและความคิดเรื่องการเคารพชนชั้นทหารไม่ได้ถูกทำลาย และชนชั้นปกครองเดิมหรือชนชั้นซามูไรได้กลายมาเป็นผู้นำในการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา และด้านอื่นๆ ในสมัยเมจิ โดยเฉพาะเมื่ออุดมการณ์ของการปฏิรูปประเทศสมัยเมจิ คือ ฟุโกะ กู เคียวเฮ หมายถึงการสร้างประเทศญี่ปุ่นให้มั่งคั่งพร้อมทั้งกำลังทหารที่เข้มแข็ง จึงเป็นการเปิดโอกาสให้สถาบันทหารมีการเติบโต จนกลายเป็นสถาบันอิสระ (ดังได้กล่าวมาแล้วในเรื่องอำนาจของทหาร) ซึ่งมีบทบาทในการบริหารประเทศ และสามารถสร้างความนิยมจากประชาชนได้ง่าย ทำให้บรรดาทหารยุคใหม่ได้รับการเคารพยกย่องจากประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลจากชัยชนะในสงครามจีน-ญี่ปุ่น (Sino-Japanese War, ค.ศ. 1895) ซึ่งมีผลให้ฐานะของกองทัพญี่ปุ่นเป็นที่ยกย่อง

¹ อาร์เทอร์ อี. ไทด์แมน. (2525). เล่มเดิม. หน้า 274.

² ไชยวัฒน์ คำชู. (2523). เล่มเดิม. หน้า 298.

ในประเทศ ต่อมาเมื่อญี่ปุ่นมีชัยชนะจากสงครามกับรัสเซีย (Russo - Japanese War, ค.ศ. 1905) มีผลให้ฐานะของชาติญี่ปุ่นเป็นที่รับรองว่าเสมอกับมหาอำนาจตะวันตก ทำให้ภายในประเทศเกียรติภูมิของทหารสูงส่งยิ่งขึ้นในสายตาของประชาชนญี่ปุ่น

เมื่อประเทศประสบปัญหาต่างๆ ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 1 โดยที่รัฐบาลเสรีนิยมประชาธิปไตยไม่สามารถแก้ไขให้บรรเทาลงไปได้ ตรงกันข้ามกลับสร้างความเอือมระอาให้แก่ประชาชนที่มีต่อพฤติกรรมคอร์รัปชันของนักการเมือง รวมทั้งการแตกแยกและแย่งชิงอำนาจของนักการเมือง ประกอบกับประชาชนยังคงเลื่อมใส และเคารพศรัทธาในชนชั้นทหารจึงทำให้ประชาชนต้องการหวนกลับไปหาลัทธิทหารนิยมเหมือนประเพณีในยุคศักดินา

2.6 ความแตกแยกในสังคมญี่ปุ่น

จากการหลั่งไหลของวัฒนธรรมตะวันตก ก่อให้เกิดความแตกแยกในสังคมญี่ปุ่น 3 ทาง ได้แก่ ประการที่หนึ่ง คือ ความแตกแยกทางสังคม ทำให้เกิดโครงสร้างคู่ในสังคมญี่ปุ่น หมายถึงญี่ปุ่นมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมสมัยใหม่อย่างรวดเร็วในเมืองมากกว่าในชนบทซึ่งยังคงล้าหลัง ซึ่งนำไปสู่ความความสับสนในสังคม เนื่องจากทศวรรษ 1920 ความแพร่หลายของลัทธิตะวันตกทำให้เกิดกลุ่มวัยรุ่นผู้นิยมลัทธิมาร์กซิสม์ (Marx Boy) เด็กหญิงสมัยใหม่ (Moga) และเด็กชายสมัยใหม่ (Mogo) ซึ่งหมายถึง ผู้ที่นิยมแต่งตัว กินอาหาร และปฏิบัติตนเยี่ยงตะวันตก¹ ต่อต้านคนรุ่นเก่าและวัฒนธรรมเก่า นักศึกษาพากันนิยมลัทธิเสรีนิยมประชาธิปไตย และประพาดิตัวโดยเสรี ห่างเหินกับพ่อแม่มากขึ้น สตรีเริ่มออกทำงานนอกบ้าน ชาวเมืองนิยมใช้ชีวิตแบบตะวันตก เช่น ชมภาพยนตร์ เดินร่ำ คาบาเร่ต์ที่มีดนตรีและหญิงพาร์ดเนอร์ เล่นกีฬาตะวันตก เช่น เทนนิส กอล์ฟ และสกี เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นค่านิยมที่แพร่หลายในบริเวณตัวเมือง ซึ่งชาวชนบทไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย แต่กลับมองดูความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ด้วยความประหลาดใจ และยังคงเชื่อในเรื่องความจงรักภักดีและประเพณีที่ได้อบรมปลูกฝังกันต่อๆ มา

ประการที่สอง คือ ความแตกแยกทางเศรษฐกิจ การที่ภาคอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นมีการพัฒนา และเติบโตอย่างรวดเร็วในขณะที่ภาคเกษตรกรรมมีความล้าหลัง เนื่องจากรัฐบาลมุ่งการพัฒนาทางอุตสาหกรรมแต่เพียงด้านเดียวทำให้ละลายต่อภาคเกษตรกรรม และภาคเกษตรกรรมไม่ได้มีส่วนร่วมกับการเติบโตทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น แต่กลับได้รับความเสียหายเพราะแรงงานภาคเกษตรกรรมได้อพยพเข้าสู่ตัวเมืองไปประกอบอาชีพเป็นกรรมกร ทำให้เกิดการขาดแคลนแรงงานในภาคการเกษตร ดังนั้นภาคเกษตรกรรมจึงมีความเติบโตที่ล่าช้า นอกจากนี้การเติบโตของภาคอุตสาหกรรมยัง ทำให้เมืองต่างๆ ขยายตัวเป็นเมืองอุตสาหกรรมที่ชีวิตของคนในเมืองมีความสะดวกสบายและทันสมัยขึ้น ซึ่งแตกต่างจากคนในชนบทที่ต้องรับภาระการเสียภาษีที่หนักก่อให้เกิด

¹Richard H. Mitchell. (1976). *Thought Control in Prewar Japan*. p. 30.

กรณีพิพาทเกี่ยวกับการเช่าที่เพิ่มขึ้นทั่วประเทศ สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดความแตกแยกในสังคมญี่ปุ่นในเวลาต่อมา

ประการที่สาม คือ ความแตกแยกทางแนวคิดทางการเมือง เนื่องจากญี่ปุ่นได้รับอิทธิพลแนวคิดทางการเมืองแบบลัทธิมาร์กซ์ (Marxism) ภายหลังจากที่มีการปฏิวัติในรัสเซีย ค.ศ. 1917 โดยพวกปัญญาชนอันได้แก่ อาจารย์ นักศึกษา และผู้ไม่พอใจรัฐบาลอนุรักษนิยมของญี่ปุ่น ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวของกลุ่มสังคมนิยมได้จัดตั้งพรรคคอมมิวนิสต์อย่างลับๆ ใน ค.ศ. 1922 แต่พรรคคอมมิวนิสต์ก็ไม่สามารถสถาปนาความมั่นคงในสังคมญี่ปุ่นได้ เพราะรัฐบาลทำการปราบปรามและไม่ได้รับความนิยมนิยมจากประชาชนส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามแนวคิดแบบมาร์กซ์ก็ส่งผลให้สภาพสังคมญี่ปุ่นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 มีความยุ่งเหยิงมาก เพราะกรรมกรญี่ปุ่นเลียนแบบการใช้ความรุนแรง ทำให้มีการสไตรค์เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เช่น ใน ค.ศ. 1913 มีการสไตรค์ 47 ราย โดยมีคนงานเข้าร่วมทั้งหมดมากกว่า 5,000 คน แต่ใน ค.ศ. 1918 เพิ่มขึ้นเป็น 417 ราย มีคนงานเข้าร่วมมากกว่า 6,600 คน และในเดือนกันยายน ค.ศ. 1919 มีการสไตรค์ที่บริเวณท่าเรือคะวะซะกิ (Kawasaki) มีคนงานเข้าร่วม 16,000 คน ซึ่งเป็นการก่อการสไตรค์ที่ใหญ่ที่สุดเท่าที่เคยมีมา¹ พอต้นทศวรรษ 1920 การก่อสไตรค์ลดจำนวนลง² แต่ประชาชนญี่ปุ่นส่วนใหญ่ยังคงหวาดระแวงกับการก่อความวุ่นวายของพวกสังคมนิยมหัวรุนแรง ดังจะเห็นได้จากเมื่อเกิดเหตุการณ์แผ่นดินไหวที่โตเกียวและโยโกฮาม่า เมื่อวันที่ 1 กันยายน ค.ศ. 1923 ได้เกิดข่าวลือว่า พวกสังคมนิยมและชาวเกาหลีในญี่ปุ่นจะก่อการจลาจล ทำให้ประชาชนหวาดระแวงมาก ดังนั้นถึงแม้ว่ารัฐบาลจะประกาศใช้กฎอัยการศึกแล้วก็ตาม ตำรวจ ทหาร และประชาชนยังได้รุมสังหารพวกสังคมนิยมและชาวเกาหลีเป็นการใหญ่ นักชาตินิยมจะมองดูสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปว่าเป็นความสับสนวุ่นวาย และเป็นอิทธิพลจากตะวันตกที่เลวร้ายทำให้เกิดความแตกแยกในสังคมญี่ปุ่น³

กล่าวได้ว่าภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 1 สภาพการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจ สังคม ประกอบกับผลกระทบทางเศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ได้ก่อให้เกิดสังคมที่สลับซับซ้อนกว่าเดิมมาก ความไม่สงบทางสังคม เช่น การก่อสไตรค์ของคนงานที่เกิดขึ้นขณะนั้น ทำให้รัฐบาลมีทางเลือก 2 ทาง ทางแรก คือ ออกกฎหมายปฏิรูปสังคมทันทีเพื่อหลีกเลี่ยงความไม่สงบ หรือ ทางเลือกที่สอง คือ ใช้การปลุกระดมลัทธิชาตินิยม และวิธีการปราบปราม ซึ่งรัฐบาลได้เลือกหนทางที่ 2 เป็นวิธีแก้ปัญหา รวมทั้งกระตุ้นความภักดีต่อคุณค่าของชาติให้เข้มแข็งขึ้น พร้อมกับทำการปราบปรามการเคลื่อนไหวของฝ่ายซ้ายและจากการที่รัฐบาลทำการรณรงค์เช่นนี้ ทำให้ขบวนการสังคมนิยมซบเซา แต่ขณะเดียวกันก็เป็นการปลุกกระแสขบวนการรักชาติแบบรุนแรงเช่นกัน

¹ Belmer M. Brown. (1955). *op.cit.* p.174.

² Mikiso Hane. (1986). *op.cit.* p. 210.

³ เอ็ดวิน โอ โรเซาเออร์. (2524). *เล่มเดิม*. หน้า 107.

2.7 ความไม่พอใจพรรคการเมืองของประชาชน

แม้ว่าชัยชนะของประเทศเสรีประชาธิปไตยจะทำให้เกิดกระแสกดดันจนกระทั่งญี่ปุ่นสามารถจัดตั้งรัฐบาลในระบบพรรคการเมืองได้สำเร็จ และดูเหมือนว่ารูปแบบการเมืองในทศวรรษ 1920 มีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น โดยที่พรรคการเมือง 2 พรรคสำคัญ คือ มินเซโต (Minseitō) และ เซยูกะอิ (Seiyūkai) จะสลับกันขึ้นมามีอำนาจจัดตั้งรัฐบาล แต่พฤติกรรมต่างๆ ของรัฐบาลพรรคการเมืองก็ทำให้ประชาชนเสื่อมศรัทธาต่อระบบเสรีนิยมประชาธิปไตย และต้องการหันกลับไปหาการปกครองแบบที่พระจักรพรรดิมีอำนาจบริหารโดยตรงแทน

หลังจากที่ญี่ปุ่นประสบปัญหาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 1 แต่รัฐบาลระบบพรรคการเมืองไม่สามารถแก้ไขปัญหาของประเทศให้บรรเทาลงได้ ทำให้มีการยุบสภาและจัดตั้งรัฐบาลหลายชุดในช่วงเวลาไม่กี่ปี เป็นเหตุให้ระบบพรรคการเมืองอ่อนแอลง เพราะทั้งพรรคเซยูกะอิ และมินเซโต ต่างแตกแยกเป็นกลุ่มต่างๆ โดยแต่ละกลุ่มนักการเมืองจะทะเลาะเพื่อแย่งชิงความเป็นใหญ่ทำการโจมตีซึ่งกันและกัน ขาดความมีระเบียบวินัย ยิ่งไปกว่านั้น สิ่งที่สร้างความรู้สึกผิดหวังต่อประชาชนมากที่สุดคือ การคอร์รัปชัน และการรับใช้นายทุนของนักการเมือง ซึ่งชาวญี่ปุ่นมองว่าพฤติกรรมเช่นนี้เท่ากับเป็นการทรยศชาติ¹

พฤติกรรมการคอร์รัปชัน ได้แก่ การรับสินบนเกี่ยวกับสัญญาซื้อขายอาวุธยุทโธปกรณ์ของกองทัพเรือในสมัยคณะรัฐบาลของ พลเรือเอกยะมะโมะโตะ กอนโนะเฮียวเอะ (Yamamoto Gonnohyoe) ใน ค.ศ. 1914 ซึ่งเมื่อเรื่องถูกเปิดโปงออกมาทำให้นายกรัฐมนตรีพลเรือเอกยะมะโมะโตะ ต้องลาออกจากตำแหน่ง ต่อมา ค.ศ. 1921 สมัยรัฐบาลฮาระ บริษัทรถไฟแมนจูเรียภาคใต้ถูกกล่าวหาว่าบริจาคมเงินเข้ากองทุนของพรรคเซยูกะอิโดยผิดกฎหมาย และในสมัยพลเอกทะนะกะเป็นหัวหน้าพรรคเซยูกะอิ (ค.ศ. 1925) ถูกกล่าวหาว่ายักยอกเงินจำนวนมากจากการลงมติเรื่องการสืบราชการลับในการปฏิบัติการทางทหารในไชบีเรีย นอกจากนี้ยังมีเรื่องการขายบรรดาศักดิ์ แม้กระทั่งการใช้อิทธิพลที่ไม่เหมาะสมในการแต่งตั้งบุคคลเข้ารับตำแหน่งในคณะรัฐมนตรี²

นอกจากนี้ยังมีการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างนักการเมืองกับนักธุรกิจ ก็เป็นสิ่งที่ทำให้ประชาชนหวาดระแวงว่านักการเมืองดำเนินนโยบายต่างๆ ภายใต้อำนาจชักนำของนายทุน ซึ่งจะก่อความทุกข์ยากแก่ประชาชนโดยทั่วไป สำหรับการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างนักการเมืองกับนายทุน ไซบะซึ (Zaibatsu)³ ออกมาในลักษณะของการแต่งงาน และการรับบุตรบุญธรรม เช่น ชิอิโนจิ คิมโมะชิ รัฐบุรุษอาวุโส เป็นพี่น้องบุญธรรมกับหัวหน้ากลุ่มซุมิโตะโมะ (Sumitomo) อิวะซะกิ (Iwasaki) และ อิซะยะ แห่งบริษัทมิสึบิชิ (Mitsubishi) มีน้องสาวคนหนึ่งแต่งงานกับ ชิเตะฮาระ คิจู

¹ แหล่งเดิม.

² ดับเบิลยู จี. บิสลีย์. (2543). เล่มเดิม. หน้า 341-342.

³ ไซบะซึ (Zaibatsu) คือ การรวมของนายทุนเพื่อผูกขาดธุรกิจของญี่ปุ่น ซึ่งจะมีเพียงไม่กี่ตระกูล เช่น ตระกูลมิตซึบิชิ (Mitsui) ตระกูลอิวะซะกิ (Iwasaki) ตระกูลซุมิโตะโมะ (Sumitomo) (คงศักดิ์ สันติพิชญวงศ์. (2528). เล่มเดิม. หน้า 161.)

โร รัฐมนตรีต่างประเทศ และนางสาวอีกคนหนึ่งแต่งงานกับ คะโต โคะเม (Katō Kōmei, ค.ศ. 1860-1926) อีกทั้งยังมีหลานชายคนหนึ่งแต่งงานกับบุตรสาวของข้าราชการในสำนักพระราชวัง กล่าวได้ว่าประมาณ ร้อยละ 12 ของสมาชิกสภาล่าง และไม่น้อยกว่าร้อยละ 28 ของสมาชิกสภาขุนนางเข้าไปมีตำแหน่งในบริษัทใดบริษัทหนึ่ง หรือมีญาติสนิทที่มีตำแหน่งในบริษัทดังกล่าว¹ การผูกพันเช่นนี้ทำให้กลุ่มนายทุนสามารถเข้ามามีบทบาทในการกำหนดนโยบายต่างๆ ของประเทศได้ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ทำให้ประชาชนมองดูว่านักการเมืองเป็นกระบอกเสียงของนักธุรกิจ ประกอบกับประชาชนกลุ่มต่างๆ ยังไม่เข้าใจในระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง อีกทั้งยังคงผูกพันกับวัฒนธรรมดั้งเดิม เช่น การรวมกลุ่ม จึงต้องการกลับไปหาอุดมคติที่คุ้นเคย คือ การรบ การรับคำสั่ง ทำให้กลุ่มทหารและกลุ่มชาตินิยมสามารถที่จะปลุกกระแสชาตินิยมขึ้นมาในที่สุด

2.8 ความไม่พอใจนโยบายต่างประเทศ

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ญี่ปุ่นได้ปรับเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศจากเดิมที่มีลักษณะรุกรานตามลัทธิจักรวรรดินิยมมาเป็นการให้ความร่วมมือ และพยายามอยู่ร่วมกันอย่างสันติกับนานาชาติ สืบเนื่องมาจากในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 1 พลเอกยะมะงะตะ ซึ่งเป็นผู้นำรัฐบุรุษอาวุโสและเป็นผู้มีอิทธิพลทางการเมืองมากที่สุดในสมัยนั้น ได้มองเห็นสถานการณ์ของโลกที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีสหรัฐอเมริกาก้าวขึ้นมามีบทบาทในเวทีการเมืองของโลก และเป็นคู่แข่งสำคัญกับญี่ปุ่นในการขยายอิทธิพลในจีน รวมทั้งเป็นเวลาที่จีนก็เกิดลัทธิชาตินิยมต่อต้านญี่ปุ่นมากขึ้น ดังนั้นพลเอกยะมะงะตะจึงต้องการให้ญี่ปุ่นดำเนินนโยบายอยู่ร่วมกันโดยสันติกับนานาชาติ แต่ขณะเดียวกันก็ให้ญี่ปุ่นคงเสริมสร้างกำลังทางทหารในจีนและแมนจูเรีย แต่ก็อยู่ในลักษณะที่ไม่เป็นการทำทลายหรือกระตุ้นความไม่พอใจของมหาอำนาจอื่น โดยเน้นความสัมพันธ์ไมตรีกับรัฐบาลจีนเป็นสิ่งสำคัญ เพราะเขามองเห็นว่าเป็นวิถีทางเดียวที่จะรักษาผลประโยชน์และความเป็นมหาอำนาจของญี่ปุ่นไว้ได้หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 1 สิ้นสุดลง และความคิดของยะมะงะตะ ได้รับการสนับสนุนจากบรรดาทหารอาวุโส แต่กลุ่มทหารหนุ่มหัวรุนแรงกลับไม่สนใจ พวกเขาต้องการให้ญี่ปุ่นยืนอยู่บนขาของตนเอง พึ่งอำนาจตนเองในการขยายแสนยานุภาพโดยไม่หวั่นเกรงอิทธิพลของผู้ใด ทั้งนี้เพราะพวกทหารหนุ่มเหล่านี้มีความภูมิใจมากจากผลสำเร็จในอดีตของทหารญี่ปุ่น เช่น การเอาชนะจีน และรัสเซีย เป็นต้น แต่บรรดานักการทูตส่วนใหญ่ซึ่งนำโดย ชิเดะฮะระ คิจูโร ก็ต้องการวิธีการที่ประนีประนอม โดยไม่ใช้กำลังทหารคุกคามในด้านนโยบายต่างประเทศเช่นเดียวกัน ส่วนนักการเมืองก็ต้องการที่จะมีอำนาจทางการเมืองจึงจำเป็นต้องอาศัยการสนับสนุนจากนักธุรกิจการค้า และเป็นธรรมดาที่นักธุรกิจซึ่งทำการค้ากับต่างประเทศย่อมต้องการมีสัมพันธไมตรีอันดีกับประเทศที่เป็นตลาดสินค้าต่างประเทศของตน จึงต้องการนโยบายร่วมมือกับต่างชาติโดยสันติ โดยวิธีการ

¹ ดับเบิลยู จี. บิสลีย์. (2543). หน้าเดิม.

แทรกแซงไปทางนักการเมืองที่ตนสนับสนุนอยู่¹ ดังนั้นอิทธิพลของฝ่ายเรียกร้องให้ร่วมมือกับนานาชาติและคตินิยมกับจีนจึงมีอิทธิพลมากกว่าพวกชาตินิยมหัวรุนแรง ประกอบกับเหตุการณ์ภายนอกประเทศได้เข้ามามีส่วนช่วยเป็นเครื่องกำหนดอีกด้วย เช่น การที่จีนบอยคอตสินค้าญี่ปุ่นซึ่งเป็นผลร้ายต่อเศรษฐกิจของญี่ปุ่นอย่างมาก และการพ่ายแพ้ของเยอรมนีอันเป็นประเทศทหารนิยมที่ญี่ปุ่นยกย่องเลียนแบบมาตั้งแต่สมัยเมจิ ลัทธิประชาธิปไตยของฝ่ายสัมพันธมิตรผู้ชนะสงครามจึงได้รับการนิยมยกย่อง² เป็นต้น ทำให้ญี่ปุ่นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ได้ส่งเสริมนโยบายอยู่ร่วมกันโดยสันติกับนานาชาติภายใต้ “การทูตชิเตะฮะระ”

“การทูตชิเตะฮะระ” เป็นนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นนับตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 1 จนกระทั่ง ค.ศ.1931 เป็นนโยบายของ ชิเตะฮะระ คิจูโร รัฐมนตรีต่างประเทศใน ค.ศ. 1921-1922, ค.ศ. 1924-1927 และ ค.ศ. 1929-1931 โดยมีหลักการสำคัญคือ การเสริมสร้างและป้องกันผลประโยชน์ต่างๆ ของญี่ปุ่นในจีนรวมทั้งดินแดนใกล้เคียงอย่างเต็มที่ และหลีกเลี่ยงความขัดแย้งกับมหาอำนาจตะวันตกและสหรัฐอเมริกา ด้วยการร่วมมือกับชาติตะวันตกทั้งในปัญหาจีน ปัญหาลดกำลังรบ³ และปัญหาความร่วมมือทางเศรษฐกิจ ผลงานของชิเตะฮะระในการร่วมมือกับนานาชาติได้แก่ การส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีกับรัสเซีย โดยทำสนธิสัญญาเป็นพันธมิตรกับรัสเซียใน ค.ศ. 1916 เพื่อตกลงเกี่ยวกับปัญหาการจับปลาและปัญหาเกาะแซคาลิน โดยที่ญี่ปุ่นยอมอพยพออกจากทางเหนือของเกาะใน ค.ศ. 1925 ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างมหาอำนาจตะวันตกนั้นญี่ปุ่นได้เข้าร่วมประชุมที่กรุงวอชิงตัน ทำให้มีการตกลงในสนธิสัญญา 3 ฉบับ มีสาระสำคัญคือ สนธิสัญญาลดกำลังในสนธิสัญญาห้ามมหาอำนาจ (ดังได้กล่าวมาแล้ว) ซึ่งสร้างความไม่พอใจในกลุ่มทหารเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ ชิเตะฮะระยังประกาศถอนตัวจากปัญหาชานตงด้วยการคืนผลประโยชน์มหาศาลในชานตงให้กับจีน และสัญญาว่าจะถอนกำลังทหารออกจากชานตงทันที รวมทั้งญี่ปุ่นจะให้จีนกู้ยืมเงินในจำนวนมากพอที่จะสามารถซื้อเส้นทางรถไฟสายซิงหนัน และซิงเตา (Tsinan-Tsingtao) คืนได้⁴

ชิเตะฮะระยึดมั่นในนโยบายดังกล่าวต่างๆ ที่รู้ว่าฝ่ายทหารเรือและทหารบกไม่พอใจการกระทำของตน และเขาพยายามควบคุมฝ่ายทหารไว้ไม่ให้เข้ามาแข่งขันกับกระทรวงต่างประเทศในเรื่องปัญหาการต่างประเทศ ทำให้เกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์ในบรรดาพวกชาตินิยมและทหารว่ารัฐบาลพรรคการเมืองได้ดำเนินนโยบายต่างประเทศแบบ “การทูตไม้อ่อน” (Conciliatory or cooperative diplomacy) ที่ไม่สร้างผลประโยชน์ใดให้แก่ญี่ปุ่น แต่กลับก่อให้เกิดความเสียหายอย่างใหญ่หลวงทั้งศักดิ์ศรีของประเทศ และผลประโยชน์ทางการเมือง เศรษฐกิจ ของประเทศโดยเฉพาะในประเทศจีนที่ญี่ปุ่นมีอิทธิพลและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ⁵ เช่น สัมปทานต่างๆ และการค้า

¹ เพ็ญศรี กาญจนมัย. (2538). เล่มเดิม. หน้า 200.

² แหล่งเดิม.

³ ประเสริฐ จิตติวัฒน์พงศ์. (2526). เล่มเดิม. หน้า 140.

⁴ ฮิวจ์ บอร์ดัน. (2526). เล่มเดิม. หน้า 405.

⁵ ดับเบิลยู จี. บิสลีย์. (2543). เล่มเดิม. หน้า 185.

เป็นต้น ดังนั้นพวกชาตินิยมและทหารได้เริ่มโฆษณาลัทธิชาตินิยมปลุกกระแสชาตินิยม เพื่อให้ญี่ปุ่นหันกลับไปใช้นโยบายตามลัทธิจักรวรรดิตั้งเดิม

สรุป

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 สิ้นสุดลง สถานการณ์ภายในและภายนอกประเทศของญี่ปุ่นได้เป็นปัจจัยก่อให้เกิดขบวนการชาตินิยมทำการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลที่มาจากระบบพรรคการเมือง ปัจจัยดังกล่าวได้แก่ ภายนอกประเทศ คือ สถานการณ์ต่างๆ ซึ่งมหาอำนาจทำการเคลื่อนไหวเพื่อกีดกันการขยายอิทธิพลของญี่ปุ่นในจีน เช่น การประชุมลตกำลังอาวุธที่วอชิงตัน นอกจากนี้ประเทศตะวันตกยังแสดงออกถึงการกีดกันทางเชื้อชาติ เช่น กรณีการออกกฎหมายกีดกันญี่ปุ่นเข้าประเทศของสหรัฐอเมริกาใน ค.ศ. 1924 สำหรับปัจจัยภายในได้แก่ สถานการณ์ภายในประเทศคือ ปัญหาต่างๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจตกต่ำซึ่งเป็นปัญหาที่มีความสำคัญมาก เพราะปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำของญี่ปุ่นที่เรื้อรังมาตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 1 เป็นการแสดงออกถึงความล้มเหลวของการพัฒนาประเทศภายใต้รัฐบาลเสรีนิยมประชาธิปไตยตามแบบตะวันตก นอกจากนี้ ความแตกแยกในสังคมญี่ปุ่น และความไม่พอใจของประชาชนต่อการดำเนินนโยบายต่างประเทศของรัฐบาลและระบบพรรคการเมือง รวมทั้งลัทธิชาตินิยมที่เกิดมาจากการขบวนการปฏิรูปประเทศสมัยเมจิ ประกอบกับทัศนคติของทหารและการมีอิสระของระบบทหารซึ่งทำให้มีอิสระในการที่เป็นศูนย์กลางของปฏิบัติการต่างๆ เหล่านี้ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมญี่ปุ่นที่จะนำไปสู่ลัทธิทหารนิยมในที่สุด

บทที่ 3

ขบวนการชาตินิยมญี่ปุ่นระหว่าง ค.ศ. 1919-1930

ในระหว่าง ค.ศ. 1919 -1930 ความเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมญี่ปุ่นเป็นขบวนการที่เกิดขึ้นไปพร้อมๆ กับกระแสความนิยมลัทธิประชาชาติโดยแบบตะวันตก โดยกลุ่มคนที่เป็นผู้นำส่วนใหญ่เป็นฝ่ายพลเรือน ได้แก่พวกปัญญาชน ซึ่งต้องการให้ญี่ปุ่นได้มีแผนการฟื้นฟูประเทศให้รอดพ้นจากปัญหาต่างๆ ที่ประสบอยู่หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ดังนั้นจึงได้มีการจัดตั้งสมาคมของพวกชาตินิยม เพื่อเผยแพร่ความคิด และวิธีการต่างๆ ในการฟื้นฟูประเทศ รวมทั้งนักชาตินิยมหัวรุนแรงได้เสนอแนวคิดที่จะนำไปสู่ลัทธิทหารนิยม

1. การก่อตั้งสมาคมชาตินิยมที่สำคัญ

สมาคมของพวกชาตินิยมที่ก่อตั้งขึ้นไม่สามารถระบุจำนวนได้อย่างชัดเจน เพราะสมาคมต่างๆ มักจะจัดตั้งและยุบตัวหรือแตกแยกด้วยระยะเวลาอันสั้น สมาคมต่างๆ จะมีวงจรที่มีรูปแบบส่วนใหญ่คล้ายกัน คือ เริ่มแรกสถาปนาด้วยอุดมการณ์ที่สวゆるแต่สมาคมจะดำเนินการไม่นาน ก็ต้องเลิกหรือแตกแยกออกไป ด้วยสาเหตุของความขัดแย้งภายใน หรือ การขาดเงินทุนสนับสนุน เป็นต้น ประมาณ ค.ศ. 1919- 1936 ได้มีการจัดตั้งสมาคมต่างๆ เกือบ 750 สมาคม¹ ความเคลื่อนไหวในการก่อตั้งองค์การของขบวนการชาตินิยมสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทได้แก่

ประเภทแรก คือ สมาคมที่ตอบโต้การขยายตัวของลัทธิสังคมนิยมในหมู่ปัญญาชนและกรรมกร ซึ่งเป็นสมาคมที่ไม่มีเป้าหมายทางการเมืองชัดเจน แต่จะมีบทบาทส่วนใหญ่ในการสลายการชุมนุมประท้วงของกรรมกร และของชาวนา ขบวนการนี้ได้ลดบทบาทลงภายหลังจากที่รัฐบาลเปิดโอกาสให้มีสิทธิการเลือกตั้งทั่วไปโดยไม่มีเงื่อนไขเรื่องการเสียภาษีของผู้มีสิทธิเลือกตั้ง ใน ค.ศ. 1925 ซึ่งมีผลให้ผู้มีสิทธิเลือกตั้งเพิ่มขึ้น จาก 3.3 ล้านคน เป็นจำนวน 12.5 ล้านคน² ผู้นำรัฐบาลมีความคิดว่ากฎหมายฉบับนี้จะทำให้รัฐได้รับความสนับสนุนจากประชาชนมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่ไว้วางใจฝ่ายซ้าย เพราะคาดว่าฝ่ายซ้ายจะมีบทบาททางการเมืองมากขึ้นถ้าจำนวนของผู้มีสิทธิเลือกตั้งมากขึ้น จึงได้ประกาศใช้กฎหมายรักษาความสงบ (The Peace Preservation Law) ตามมาในปีเดียวกัน กฎหมายฉบับนี้ได้กำหนดการลงโทษผู้ที่เข้าร่วมในการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง หรือยกเลิกระบบกรรมสิทธิ์ส่วนตัว ในเวลาต่อมาตำรวจจึงใช้กฎหมายนี้ดำเนินการจับกุมสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ญี่ปุ่น ประกอบกับการที่เศรษฐกิจญี่ปุ่นตกต่ำมากทำให้คนงาน

¹ Richard Story. (1973). *op.cit.* p. 26.

² Mikiso Hane. (1986). *op.cit.* p. 234.

เริ่มตระหนักถึงความยั่งยืนของอาชีพมากกว่าการขอขึ้นค่าแรงหรือการขอสวัสดิการเพิ่ม ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีผลทำให้คณงานก่อนการสไตรค์ลดลง¹ และทำให้การขยายตัวของลัทธิสังคมนิยมลดลงเช่นกัน

ประเภทที่สอง คือ สมาคมของขบวนการชาตินิยมรุนแรง (ขวาจัด) ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรก คือ พวกหัวรุนแรงที่มีปฏิริยาตอบโต้ลัทธิเสรีนิยมประชาธิปไตยภายในประเทศ กลุ่มนี้ต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยการทำการรัฐประหารคืนอำนาจกลับคืนสู่จักรพรรดิโดยเร็ว และเน้นการปรับเปลี่ยนทางสังคมด้วยการริบทรัพย์สินของพวกนายทุน แต่ปฏิเสธการปกครองแบบคอมมิวนิสต์ การดำเนินงานของขบวนการนี้ได้เริ่มต้นโดยฝ่ายพลเรือนซึ่งทำการเผยแพร่อุดมการณ์ต่างๆ เพื่อการปฏิรูปประเทศ จนกระทั่งปลายทศวรรษ 1920 ขบวนการนี้ได้มีการประสานความร่วมมือกับฝ่ายทหารหัวรุนแรงซึ่งจะนำไปสู่แผนการลงมือปฏิบัติการรุนแรงภายในทศวรรษ 1930 กลุ่มที่สอง คือ พวกหัวรุนแรงที่มีความเป็นอนุรักษนิยมอย่างมากหรือพวกที่มีความคิด “ญี่ปุ่นนิยม” (Japanism) ซึ่งต้องการให้มีการขยายอิทธิพลทางทหารภายนอกประเทศมากกว่ามุ่งปรับเปลี่ยนภายในประเทศ สมาชิกกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ได้แก่นายทหารระดับกลางขึ้นไป และการดำเนินงานของสองกลุ่มดังกล่าวทำให้ประเทศญี่ปุ่นตกอยู่ภายใต้ลัทธิทหารนิยมต่อไปในที่สุด

สมาคมที่ก่อตั้งขึ้นโดยกลุ่มชาตินิยมมีดังนี้

1.1 สมาคมโคะกูริว (Kokuryu Kai, ค.ศ. 1902)

สมาคมโคะกูริว หรือ สมาคมมังกรดำ (Black Dragon Society) ตั้งขึ้นโดยโทยะมะ มิสึรุ (Tōyama Mitsuru, ค.ศ. 1855-1944) มีจุดประสงค์ต้องการปฏิสังขรณ์ระบบต่างๆ ในญี่ปุ่นภายหลังการปฏิรูปประเทศสมัยเมจิ สนับสนุนนโยบายต่างประเทศโดยมุ่งที่จะแผ่ขยายอำนาจออกไปภายนอกประเทศ ทำการปฏิรูปภายในเพื่อเพิ่มพูนความสุขให้แก่ประชาชน และกำหนดนโยบายทางสังคมโดยมุ่งที่จะระงับข้อพิพาทระหว่างนายทุนและกรรมกร ดังจะเห็นได้จากการประกาศนโยบายของสมาคมว่า เราจะปฏิรูประบบสังคมใหม่ สนับสนุนนโยบายขยายแสนยานุภาพไปยังโพ้นทะเล ปฏิวัติการเมืองภายในเพื่อเพิ่มพูนความผาสุกของประชาชน และสร้างนโยบายทางสังคมที่จะแก้ปัญหาระหว่างนายทุนและคนงาน...²

การดำเนินงานของสมาคมโคะกูริวในระยะแรกเน้นการดำเนินการภายนอกประเทศ เช่น ในเกาหลี จนญี่ปุ่นสามารถผนวกเกาหลีได้สำเร็จใน ค.ศ. 1910 ต่อมาจึงเพิ่มบทบาทในจีนด้วยการพยายามแทรกแซงให้เกิดการปฏิวัติจีน จนกระทั่ง ค.ศ. 1919 สมาคมโคะกูริวจึงเบนความสนใจกลับสู่ญี่ปุ่น เพื่อสร้างความมั่นคงภายในประเทศหลังจากที่ญี่ปุ่นประสบปัญหาหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เนื่องจากผู้นำสมาคมโคะกูริวเชื่อว่าญี่ปุ่นจะไม่สามารถเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่ได้ หากยังไม่มี ความมั่นคงภายในประเทศ ดังปรากฏในหนังสือเรื่อง ประวัติศาสตร์ลับเรื่องการผนวกเกาหลีซึ่งจัดทำขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกครบรอบ 30 ปีของสมาคมว่า การที่เราตัดสินใจจะลุกขึ้นเพื่อรักษาบ้านเมืองในทุกวันนี้ นับว่าเป็นผลแห่งภารกิจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เดิมเรามีหน้าที่เฉพาะในด้านการต่างประเทศเท่านั้น

¹ Delmer M. Brown. (1955). *op.cit.* p. 174.

² เพ็ญศรี กาญจนมัย. (2538). *เล่มเดิม*. หน้า 216.

แต่เมื่อภาระกิจภายในบ้านเมืองของเราไม่มีระเบียบแล้ว เราจะประสบความสำเร็จในภาระกิจนอกประเทศได้อย่างไร¹

1.2 สมาคมตะอินฮอง โคะกุซุอิ (Dai Nihon Kokusui Kai, ค.ศ. 1919)

สมาคมตะอินฮอง โคะกุซุอิ หรือ สมาคมพิทักษ์ชาติญี่ปุ่น (Japan National Essence Society) ตั้งขึ้นโดย นายโทะโกะนะมิ ทะเกะจิโร (Tokonami Takejiro) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในสมัยรัฐบาลนายกรัฐมนตรีฮะระ เด (ค.ศ. 1918-1921) ซึ่งสมาคมนี้ดำเนินงานมาตั้งแต่ ค.ศ. 1919 จนถึง ค.ศ. 1945 โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อช่วยให้ญี่ปุ่นพ้นภัยจากลัทธิสังคมนิยมที่นิยมความรุนแรงซึ่งก่อให้เกิดความแตกแยกในสังคมญี่ปุ่น ดังเห็นได้จากแถลงการณ์ของสมาคมว่า พวกเราคาดหวังที่จะให้มีการจัดระเบียบในสังคมซึ่งกำลังเต็มไปด้วยอันตราย โดยการดำเนินการจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเมตตากรุณา ดังนั้นพวกเราจึงมุ่งแก้ไขปัญหาทางสังคม ด้วยการสร้างความร่วมมือร่วมกันระหว่างนายทุนและกรรมกร ซึ่งจะเป็เหมือนเกราะป้องกันภัยจากปัญหาทางสังคม²

สมาคมตะอินฮอง โคะกุซุอิจึงมีจุดประสงค์ที่จะขัดขวางความคิดของพวกหัวรุนแรงตลอดจนความเคลื่อนไหวต่างๆ ของกรรมกรที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ดังนั้นหลักการของสมาคม คือ สร้างความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง ให้เป็นแบบบิดากับบุตรซึ่งนายจ้างต้องมีใจกว้าง ขณะเดียวกันลูกจ้างต้องเสียสละ เชื่อฟังนายจ้างให้เหมือนกับบุตรเชื่อฟังบิดา³

สมาคมตะอินฮอง โคะกุซุอิเติบโตมีสมาชิกถึง 120,000 คน⁴ใน ค.ศ. 1920 สมาคมนี้มีกองบัญชาการอยู่ที่โตเกียว และมีสาขาในทุกจังหวัด ผู้นำในแต่ละสาขาก็คือหัวหน้าคนงาน ซึ่งสมาชิกทุกคนต้องเชื่อฟังผู้นำ แต่ขณะเดียวกันสมาคมนี้ก็อยู่ในอำนาจของนักการเมือง เนื่องจากสมาคมมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเป็นประธานของสมาคม และผลที่ตามมาคือ สมาคมตะอินฮอง โคะกุซุอิได้กลายเป็นเครื่องมือในการปราบปรามการสไตรค์ของคนงานต่างๆ ใน ค.ศ. 1921 ได้เกิดความแตกแยกภายในของสมาคม ซึ่งเป็นผลมาจากการแข่งขันกันของพวกนักการเมืองทั้ง พรรคเซยูกะอิ และพรรคมินเซโต ทำให้มีผู้นำส่วนหนึ่งของสมาคมตะอินฮอง โคะกุซุอิย้ายกองบัญชาการใหญ่ไปอยู่ที่เกียวโต (Kyoto) แทน ส่วนผู้นำที่เหลือที่โตเกียวใช้ชื่อสมาคมว่า "Kanto Kokusuiikai" ซึ่งมีพรรคมินเซโตให้การสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง

¹วิลเลียม เดอบาร์ ทีโอดอร์. (2515). *บ่อเกิดลัทธิประเพณีญี่ปุ่น = Sources of Japanese Tradition* เล่ม 4. แปลโดยจ่านง ทองประเสริฐ. หน้า 103.

²Richard Story. (1973). *op.cit.* p. 26.

³*Ibid.* p. 28.

⁴Delmer M. Brown. (1955). *op.cit.* pp.178-180.

1.3 สมาคมตะนิปปอง เซงิดัง (Dai Nippon Seigidan ,ค.ศ.1925)

สมาคมตะนิปปอง เซงิดัง ก่อตั้งโดย ซะกะอิ เอะอิโสะ (Sakai Eizo) ซึ่งเป็นนักธุรกิจการรถไฟ และการก่อสร้างจากโอซากา เขาได้ตั้งสมาคมนี้ในเดือน กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1925 จุดประสงค์ของการก่อตั้งสมาคมก็เพื่อป้องกันการขยายตัวของลัทธิสังคมนิยม หลักการของสมาคมนี้มีลักษณะคล้ายกับสมาคมตะนิฮง โคะกุซุอิ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างนายกับลูกจ้างจะต้องมีลักษณะเป็นแบบครอบครัว คือ สมาชิกเปรียบเสมือนบุตรที่ต้องเชื่อฟังบิดาซึ่งหมายถึงหัวหน้า โดยไม่มีคำถาม แต่สมาคมนี้แตกต่างจากสมาคมตะนิฮง โคะกุซุอิ คือ การที่สมาคมไม่มีพรรคการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้นการดำเนินงานจึงไม่มีอิทธิพลของการเมืองแอบแฝง

หลังจาก ค.ศ. 1930 สมาคมนี้มีสมาชิกเข้าร่วมมากกว่า 100,000 คน การดำเนินงานของสมาคมได้เข้าไปมีบทบาทในการแก้ไขข้อพิพาททางธุรกิจอุตสาหกรรมหลายครั้ง ครั้งที่มีชื่อเสียงที่สุดคือ การสไตรค์ของอุตสาหกรรมสิ่งทอ โทะโยะ (Toyo Textiles Strike) ใน ค.ศ.1930 และใน ค.ศ. 1931 สมาคมได้บริจาคข้าวเพื่อแก้ไขปัญหาความอดอยากในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของญี่ปุ่น การดำเนินงานของสมาคมตะนิปปอง เซงิดัง มีส่วนทำให้กระแสความนิยมลัทธิสังคมนิยมลดลง โดยเฉพาะในบรรดาทหารเกณฑ์ซึ่งมาจากชนบทและเป็นสมาชิกของขบวนการสังคมนิยมมาก่อนนั้นได้หันมาสนับสนุนสมาคมตะนิปปอง เซงิดัง มากขึ้น ทำให้สมาคมจึงเปรียบเสมือนเป็นกองทัพส่วนตัวของซะกะอิไปในที่สุด¹

1.4 สมาคมยูซุนชะ (Yūzonsha, ค.ศ. 1920)

สมาคมยูซุนชะ หรือ “Society for Preservation of the National Essence” เป็นสมาคมที่สร้างขึ้นโดย คิตะ อิกกิ (Kita Ikki,ค.ศ. 1884-1937) และ โอกะวะ ชูเม (Ōkawa Shūmei,ค.ศ. 1886-1957) โดยมีจุดมุ่งหมายของสมาคม คือ ต้องการทำการปฏิรูปประเทศและปลดปล่อยประเทศต่างๆ ในเอเชีย ดังจะเห็นได้จากแถลงการณ์เกี่ยวกับนโยบายต่างประเทศของสมาคมว่า ประชาชนญี่ปุ่นจะต้องเข้าส่วนเวียรของการปลดปล่อยมนุษยชาติ ชาตินิยมถูกพระเจ้าสร้างให้วางจุดมุ่งหมายเพื่อที่ปฏิวัติโลก พวกเราเชื่อว่างานของเราจะไม่มีวันสิ้นสุดด้วยการปฏิวัติ หรือ การปฏิรูปเพียงญี่ปุ่นโดยลำพัง แต่เราจะถูกกำหนดให้เริ่มต้นการปฏิรูปชาติของเราเพื่อที่จะให้เกิดความศรัทธาในงานที่สร้างอิสรภาพให้แก่โลก²

อาจกล่าวได้ว่าสมาคมยูซุนชะเป็นการร่วมตัวของพวกหัวรุนแรงซึ่งเปรียบเสมือนเป็นองค์กรของพวกอันธพาลที่นำเอาความรักประเทศชาติมาใช้ให้เป็นประโยชน์แทนที่จะไปประกอบอาชญากรรม³ สมาคมนี้อาศัยการเงินที่ได้มาจากการหลอกลวง ขู่เข็ญ และฉ้อโกง สมาคมยูซุนชะได้รวบรวม

¹Richard Storry. (1973). *op.cit.* p. 30.

²Delmer M. Brown. (1955). *op.cit.* pp. 183-184.

³ดัดเบิลยู จี. บิสลีย์. เล่มเดิม. หน้า 364.

รวมผู้นำขบวนการชาตินิยมหัวรุนแรงไว้หลายคน เช่น คิตะ อิกกิ โอะกะวะ ชูเมะ ยะซุโอะกะ มะซะอะสึ (Yasuoka Masaatsu) และ ชิมิซุ กิโอะโนะซุเกะ (Shimizu Gionosuke) เป็นต้น และ สมาชิกของสมาคมที่เป็นผู้นำของขบวนการชาตินิยมหัวรุนแรงส่วนใหญ่ต่อมาจะแยกตัวออกมาจัดสมาคมรักชาติของตนเอง เช่น ยะซุโอะกะ มะซะอะสึ ได้ไปก่อตั้งสมาคมคิงเก กะกุอิง (Kinkei Gakuin ,ค.ศ. 1926)

สมาคมยูชนชะรวมตัวกันได้ไม่นาน เพราะผู้ร่วมก่อตั้งสมาคมเริ่มมีความเห็นแตกแยกกัน โดยโอะกะวะเห็นว่าควรให้ความสำคัญกับเรื่องการขยายอิทธิพลทางทหารของญี่ปุ่นภายนอกประเทศ มากกว่าการเปลี่ยนแปลงประเทศให้กลายเป็นรัฐสังคมนิยมตามแนวความคิดของคิตะ ความขัดแย้งรุนแรงขึ้นได้เกิดขึ้นเมื่อคิตะโจมตีเรื่องสิทธิพิเศษของบริษัทไฟแมนจูเรียใต้ ซึ่งโอะกะวะเป็นลูกจ้างอยู่ด้วย ทำให้โอะกะวะลาออกจากสมาคมใน ค.ศ. 1923 ทำให้สมาคมยูชนชะได้ล้มเลิกไปโดยที่ยังไม่ได้ปฏิบัติการใดๆ อย่างไรก็ตามสมาคมนี้ได้เป็นตัวอย่างของการก่อตั้งสมาคมในลักษณะเดียวกันนี้ต่อไป

1.5 สมาคมโคะกุนชะ (Kokuhonsha, ค.ศ. 1924)

สมาคมโคะกุนชะ หรือ สมาคมพื้นฐานแห่งชาติญี่ปุ่น (Japan National Foundation Society) เป็นสมาคมของพวกชาตินิยมหัวอนุรักษ์นิยมที่ต้องการฟื้นฟูประเทศจากปัญหาต่างๆ ที่กำลังประสบอยู่ รวมทั้งต้องการสร้างความยิ่งใหญ่ของญี่ปุ่นในเอเชีย ก่อตั้งขึ้นโดย ฮิระนุมะ คิอิชิโร (Hiranuma Kiichiro) ภายหลังจากที่เขาได้ลาออกจากรัฐมนตรีมหาดไทยเพื่อเป็นการรับผิดชอบในเหตุการณ์ โทะระโนะมง (Toranomon Incident ค.ศ. 1923) ซึ่งเป็นเหตุการณ์การพยายามลอบปลงพระชนม์พระจักรพรรดิโชวะ (สมัยเป็นผู้สำเร็จราชการ) ทำให้ฮิระนุมะคิดว่า การลอบทำลายของพวกฝ่ายซ้ายที่นิยมความรุนแรงเป็นกิจกรรมที่น่ากลัวซึ่งสร้างความสับสนให้กับประเทศชาติ ดังนั้นหลังจากที่ฮิระนุมะลาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีมหาดไทยแล้ว เขาจึงก่อตั้งสมาคมเพื่อที่จะสร้างความมั่นคงให้แก่ประเทศ รวมทั้งฟื้นฟูความสามัคคีปรองดองของประเทศให้กลับคืนมา ฮิระนุมะเชื่อว่าญี่ปุ่นสมัยเมจิเป็นสมัยที่ควรรักษาไว้ แต่ประชาธิปไตยเป็นสิ่งที่ทำให้ประเทศเกิดการแตกแยก

จุดประสงค์ของสมาคมซึ่งเห็นได้จากแถลงการณ์ของฮิระนุมะเมื่อเดือน เมษายน ค.ศ. 1932¹ซึ่งสรุปได้ดังนี้

การอ้างถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันว่าเป็นลักษณะเฉพาะตัวของญี่ปุ่น

การประกาศว่าสิ่งที่ขัดแย้งกับคุณธรรม ศีลธรรมของญี่ปุ่นซึ่งได้รับการค้นพบจะต้องถูกแก้ไข

การอ้างถึงภาวะพิเศษของญี่ปุ่นในการขยายอิทธิพลในเอเชีย

และการปฏิเสธถึงแนวคิดที่คล้ายกันระหว่างลัทธิชาตินิยมญี่ปุ่นกับลัทธิฟาสซิสต์ (Fascist)

¹Richard Storry. (1973). *op.cit.* p. 35.

สมาคมโคะกุนชะต้องการโจมตีนักการเมือง และรัฐบาลที่มาจากพรรคการเมืองว่าเป็นตัวบ่อนทำลายความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันซึ่งเป็นคุณธรรมสูงส่งของญี่ปุ่น ในตอนเริ่มก่อตั้งสมาคมมีสมาชิกที่เป็นข้าราชการจากกระทรวงยุติธรรมเข้าร่วมด้วยไม่กี่คน แต่ต่อมามีสมาชิกเพิ่มจำนวนมากขึ้นมีทั้งนักการเมือง ข้าราชการ ทหาร และนักธุรกิจ สมาคมนี้กลายเป็นสมาคมที่มีอิทธิพลมาก เพราะมีสมาชิกที่มีชื่อเสียงหลายคน เช่น

พลเอกอุกะกิ คะซุชิเงะ (General Ugaki Kazushige, ค.ศ. 1858-1956)

พลเรือเอกซะอิโต มะโกะโตะ (Admiral Saitō Makoto, ค.ศ. 1858-1936)

พลเอกอะระกิ ซะตะโอะ (General Araki Sadao, ค.ศ. 1877-1966)

พลเอกมะซะกิ จินซะบุโร (General Mazaki Jinsaburō, ค.ศ. 1876-1956)

สมาคมนี้มีสาขามากถึง 170 สาขา ทั่วประเทศ มีสมาชิกประมาณ 200,000 คน แต่หลังจากที่อิระฮะมะได้รับแต่งตั้งให้เป็นประธานของสภาองคมนตรี (Privy Council) ใน ค.ศ. 1936 เขาจึงได้ยุบสมาคมโคะกุนชะทำให้เขาได้รับการวิจารณ์ว่า เขาใช้สมาคมเป็นเครื่องมือในการแสวงหาชื่อเสียง เกียรติยศ เพื่อตำแหน่งที่สูงขึ้นมาก¹

1.6 สมาคมเกียวชิชะ (Gyōchisha, ค.ศ. 1925)

สมาคมเกียวชิชะ หรือสมาคม "Ensure Society" เป็นสมาคมที่ก่อตั้งขึ้นโดยโอกะวะ ชูเม หลังจากที่เขามีความเห็นแตกต่างกับ คิตะ อิกกิ โดยที่โอกะวะเป็นผู้ที่ให้ความสำคัญกับการขยายดินแดนของญี่ปุ่นมากกว่าการปฏิรูปโครงสร้างภายในของญี่ปุ่นดังที่ได้กล่าวมาแล้ว โอกะวะได้แยกตนออกมาตั้งสมาคมเกียวชิชะพร้อมสมาชิกที่มีชื่อเสียงจากสมาคมยูซุนชะ เช่น มิสึกะวะ คะเมะตะโร (Mitsukawa Kametaro) ผู้นำกลุ่มสังคมนิยม ยะซุโอะกะ มะซะอะสะ (Yasuoka Masaatsu) ผู้ซึ่งเป็นเสมือนมันสมองของสมาคม และเป็นผู้เผยแพร่อุดมการณ์ของสมาคมในหมู่ปัญญาชน และชิมิซุ กิโอะโนะซุเกะ (Shimizu Gionosuke) เป็นนักชาตินิยมที่เน้นการปฏิบัติการ ส่วนสมาชิกที่สำคัญคนอื่นได้แก่ ร้อยโทนิชิตะ มิสึกิ (Lieutenant Nishida Mitsugi) และคิตะ เรกิชิ (Kita Reikichi) ซึ่งเป็นพี่ชายของคิตะ อิกกิ และภายหลังได้มีสมาชิกของสมาคมโคะกุนชะเข้าร่วมด้วย ทำให้สมาคมมีสมาชิกมากกว่า 3,000 คน มีสาขาทั้งในโอซากาและเกียวโต

จุดมุ่งหมายของสมาคมคือ การฟื้นฟูประเทศญี่ปุ่นด้วยแนวทางปฏิรูปญี่ปุ่นโดยมีทหารเป็นผู้นำทั้งภายนอกและภายในประเทศ และเพื่อสร้างความยิ่งใหญ่ให้กลับคืนสู่ประเทศญี่ปุ่นอีกครั้ง และด้วยโอกะวะมีความสนิทสนมกับทหารเป็นอย่างมาก จึงไม่เป็นการยากที่เขาจะเผยแพร่แนวความคิดที่จะให้มีการฟื้นฟูจิตวิญญาณของชามูไร เพื่อทำให้ทหารนำพาประเทศญี่ปุ่นให้กลายเป็นประเทศผู้นำของการจัดระเบียบของโลก² ดังนั้นการจัดตั้งสมาคมเกียวชิชะ ของโอกะวะจึงกลายเป็นเครื่องมือในการปลุกระดมทหารให้มีความตื่นตัว ในการร่วมกับการปฏิรูปประเทศ เพื่อความยิ่ง

¹ *Modern Japan : An Encyclopesia of History, Culture, and Nationalism.* (1998). p.171.

² Delmer M. Brown. (1955). *op.cit.* p. 188.

ใหญ่ของญี่ปุ่นดั้งเดิมที่ผ่านมา ซึ่งส่งผลให้เกิดการก่อตั้งสมาคมชาตินิยมของพวกทหารในระยะหลังต่อมาอีกด้วย

ต่อมาใน ค.ศ. 1927 สมาคมเกียวชิชะได้เกิดความแตกแยกภายในอันเนื่องมาจากความแตกต่างทางความคิด ทำให้ร้อยโทนิชิตะถอนตัวออกจากสมาคมไปเข้าร่วมกับคิตะ และภายหลังสมาชิกคนสำคัญอื่นๆ เช่น มิสึกะวะ ยะซุโอะกะ และอิวะตะ ก็ได้ถอนตัวตามมาด้วย อย่างไรก็ตาม สมาคมเกียวชิชะ ก็ยังอยู่ต่อไปโดยมีโอกะวะเป็นประธานจนกระทั่งต้น ค.ศ. 1932 จึงได้สลายตัวแต่โอกะวะได้ฟื้นฟูสมาคมขึ้นมาใหม่โดยเปลี่ยนชื่อเป็น สมาคมจิมมุกะอิ (Jimmukai)

1.7 สมาคมเท็งเก็งโต (Tenken Tō, ค.ศ. 1927)

สมาคมเท็งเก็งโต เป็นสมาคมลับที่ตั้งขึ้นหลังจากที่ญี่ปุ่นประสบปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำและภาวะวุ่นวายภายในประเทศ ผู้ก่อตั้งสมาคมเท็งเก็งโต คือ ร้อยโทนิชิตะ มิสึกิ (Lieutenant Nishida Mitsugi หรือ Zei Mitsugu ค.ศ. 1901-1937) ซึ่งเป็นนายทหารหนุ่มหัวรุนแรง จุดมุ่งหมายของสมาคม คือ การเรียกร้องให้ทหารทำการปฏิวัติ เพื่อให้แผนการปฏิรูปประเทศของ คิตะ อิกกิ ได้นำไปใช้ในการฟื้นฟูประเทศญี่ปุ่นใหม่ และทำให้ญี่ปุ่นเป็นผู้นำของประเทศต่างๆ สมาชิกของสมาคมคือพวกทหารหนุ่มและนักเรียนนายร้อย ที่ยึดถือว่ากองทัพเป็นสิ่งสำคัญของอำนาจแห่งชาติ ดังคำแถลงการณ์ของสมาคมที่มีต่อทหารหนุ่มว่า เมื่อท่านคิดว่ากองทัพเป็นสิ่งสำคัญของการปฏิวัติ ท่านก็จะเข้าใจว่ามันมีความสำคัญอย่างไรที่จะร่วมกันเตรียมความพร้อมเพื่อทำการปฏิวัติ¹

สมาคมเท็งเก็งโตได้เผยแพร่ความคิดในการทำการรัฐประหารเพื่อให้เกิดการฟื้นฟูประเทศให้แก่บรรดานายทหารหนุ่มและนักเรียนนายร้อยหัวรุนแรง จนส่งผลให้ทหารหนุ่มและนักเรียนนายร้อยพร้อมที่จะเข้าร่วมปฏิบัติการในทศวรรษ 1930 ต่อไป

1.8 สมาคมโอะซุอิ (Osui Kai, ค.ศ. 1928)

สมาคมโอะซุอิ เป็นสมาคมลับของพวกทหารเรือหัวรุนแรง ก่อตั้งโดยนาวาตรีฟูจิอิ ฮิโตะชิ (Lieutenant Commander Fujii Hitoshi) ซึ่งเขามีความพอใจกับแผนปฏิรูปของ คิตะ อิกกิ เช่นกัน รวมทั้งนาวาตรีฟูจิอิต้องการที่จะขยายแสนยานุภาพของกองทัพเรือออกไป ดังนั้นจุดมุ่งหมายของสมาคมจึงต้องการเรียกร้องให้ทหารทำการปฏิวัติ เพื่อให้เกิดการปฏิรูปประเทศตามแผนปฏิรูปประเทศของคิตะ เช่นเดียวกับสมาคมเท็งเก็งโต แต่เพิ่มข้อที่ว่าจะต้องทำให้กองทัพเรือญี่ปุ่นมีความยิ่งใหญ่และเกรียงไกรที่สุดในโลก² สมาคมโอะซุอิได้เผยแพร่ความคิดการรัฐประหารในหมู่ทหารเรือ จนทำให้นายทหารเรือหัวรุนแรงเป็นผู้นำในการก่อรัฐประหารโดยทำการสังหารนายกรัฐมนตรีอินุกะอิ สึโยะชิ (Inukai Tsuyoshi, ค.ศ. 1855-1932) ในวันที่ 15 พฤษภาคม ค.ศ. 1932

¹ Ibid.

² ธีญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, ผู้แปล. (2538). ปฏิวัติสีน้ำเงิน=Revolt in Japan. หน้า 25.

1.9 สมาคมชะกุระ (Sakura Kai, ค.ศ. 1930)

สมาคมชะกุระ หรือ สมาคมดอกเชอร์รี่ (Cherry Blossom Society) เป็นสมาคมลับที่ก่อตั้งขึ้น ในวันที่ 30 กันยายน ค.ศ. 1930 โดยพันโทอะชิโมะโตะ คิงโงะโระ (Lieutenant Colonel Hashimoto Kingoro, ค.ศ. 1890-1957) ซึ่งเป็นทหารฝ่ายเสนาธิการของกระทรวงทหารบก และเพื่อนอีก 25 คน จุดมุ่งหมายของสมาคม คือ เพื่อคัดค้านวิธีปฏิรูปญี่ปุ่น โดยการทำรัฐประหารเพื่อล้มล้างการปกครองของรัฐบาลพรรคการเมืองและต้องการขยายอิทธิพลของญี่ปุ่นในเอเชีย สมาคมมีสมาชิกถึง 100 คน และทุกคนเป็นนายทหารยศพันโทลงมา ซึ่งประมาณ 2 ใน 5 มาจากกระทรวงทหารบกและ สำนักเสนาธิการใหญ่ นอกจากนั้นมาจากโรงเรียนฝึกอบรบทหารและจากหน่วยต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในกรุงโตเกียว

1.10 สมาคมเคะสึเมดัง (Ketsumeidan, ค.ศ. 1931)

สมาคมเคะสึเมดัง หรือ กลุ่มสันนิบาตเลือด (Blood League) เป็นสมาคมของพวกนิยมชนบท นำโดย กนโด เซเกียว (Gondō Seikyo, ค.ศ. 1868-1937) และ อิโนะอุเอะ อะกิระ หรือ นิสโชะ (Inoue Akira หรือ Nissho, ค.ศ. 1866-1967) ทั้งสองคนเป็นผู้ที่มีแนวคิดแตกต่างไปจากนักชาตินิยมทั้งหลาย เพราะเน้นให้เห็นถึงความสำคัญของชนบท โดยที่เขาต้องการให้รัฐบาลให้สวัสดิการและความช่วยเหลือแก่ชาวนา และโจมตีรัฐบาลที่มีศูนย์กลางปฏิบัติงานอยู่เฉพาะในเมืองใหญ่ๆ รวมทั้งต่อต้านนักอุตสาหกรรมนิยมทั้งหลาย แนวคิดหรือนโยบายของเขาเป็นที่พึงพอใจของนายทหารหนุ่มหรือเหล่าทหารเกณฑ์ที่มีพื้นเพมาจากชนบทเป็นจำนวนมาก¹

การจัดตั้งสมาคมของนักชาตินิยมขว้างจัดตั้งกล่าว แสดงให้เห็นว่านักชาตินิยมทั้งฝ่ายพลเรือนและทหารให้การยอมรับลัทธิทหารนิยม สมาคมของขบวนฝ่ายขวาแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ประเภทแรก คือ สมาคมชาตินิยมที่สนับสนุนด้านทฤษฎีได้แก่ สมาคมโคะกุงอนชะ สมาคมยูซุนชะ สมาคมเกียวชิชะ ซึ่งจะมีบทบาทสำคัญในช่วยเผยแพร่ค่านิยมทางทหาร และช่วยสร้างพื้นฐานทางสังคมสำหรับลัทธิทหารของญี่ปุ่น รวมทั้งให้การสนับสนุนทหารให้มีอำนาจอย่างเปิดเผยและได้พยายามรวบรวมกำลังคนให้สนับสนุนทหารให้ขึ้นมาอำนาจ ประเภทที่สอง คือ สมาคมที่สนับสนุนทางด้านการปฏิบัติการ ได้แก่ สมาคมเท็งเก็งโต สมาคมโอซุอิ สมาคมเคะสึเมะดัง และสมาคมชะกุระ สมาคมเหล่านี้จัดตั้งโดยกลุ่มนักชาตินิยมหัวรุนแรง ทำให้มีบทบาทอย่างมากในการสร้างสถานการณ์รุนแรงเพื่อล้มล้างรัฐบาลที่มาจากพรรคการเมืองซึ่งจะนำไปสู่ลัทธิทหารนิยม

2. นักชาตินิยมและแนวคิดที่สำคัญที่นำไปสู่ลัทธิทหารนิยม

จากการศึกษาพบว่าลัทธิชาตินิยมญี่ปุ่นมีพื้นฐานมาจากแนวคิดหลัก 2 ประการ ประการแรก คือ ความคิดเกี่ยวกับ โคะกุงตะอิ หรือ เอกลักษณ์แห่งชาติ (Kokutai หรือ National Polity) ซึ่ง

¹ เพ็ญศรี กาญจนมัย. (2538). เล่มเดิม. หน้า 218.

เป็นความคิดที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ สาระสำคัญคือ ชาวญี่ปุ่นจะต้องมุ่งรักษาและป้องกันประเทศ ญี่ปุ่นอันมีพระจักรพรรดิเป็นประมุข โดยมองว่าญี่ปุ่นเป็นเหมือนครอบครัว มีจักรพรรดิเป็นหัวหน้าครอบครัว ญี่ปุ่นจะต้องรักษาครอบครัวหรือประเทศของตนให้มีความเข้มแข็ง ประการที่สอง คือ สถาบันจักรพรรดิ ญี่ปุ่นจะถือว่าสถาบันจักรพรรดิเป็นสถาบันการปกครองที่ควบคู่กับประเทศญี่ปุ่นมาหลายพันปี สถาบันจักรพรรดิมีความศักดิ์สิทธิ์เพราะพระจักรพรรดิญี่ปุ่นสืบเชื้อสายมาจากเทพีแห่งดวงอาทิตย์ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสาระสำคัญของลัทธิชาตินิยม ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นได้จากแนวคิดของนักชาตินิยม ซึ่งจะมีความแตกต่างกันไปบ้างตามพื้นเพและประสบการณ์ของนักชาตินิยมนั้นๆ อันได้แก่

2.1 คิตะ อิกกิ (Kita Ikki, ค.ศ. 1884-1937)

คิตะ อิกกิเป็นผู้ที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาลัทธิชาตินิยมรุนแรงที่จะนำไปสู่ลัทธิทหารนิยมของญี่ปุ่น คิตะเป็นบุตรของคนตัมเหล่าสาเกบนเกาะ ซะโตะ (Sado) เขามีความสนใจในลัทธิสังคมนิยมมาตั้งแต่เด็ก ในสมัยเรียนมัธยมปลายเขาเคยเขียนบทความเกี่ยวกับลัทธิสังคมนิยมลงในหนังสือพิมพ์และวารสารหลายฉบับ ใน ค.ศ. 1906 เขาได้เขียนเรื่อง สังคมนิยมบริสุทธิ์ (Kokutai Oyobi Junsei Sjakai Shugi หรือ Japanese National Entity and Pure Socialism) โดยที่คิตะพยายามที่จะผสมผสานแนวคิดระหว่างลัทธิชาตินิยมกับลัทธิสังคมนิยมให้กลมกลืนกัน² หนังสือเล่มนี้ได้รับความนิยมในหมู่ปัญญาชนเป็นอย่างมาก แต่ก็ถูกรัฐบาลห้ามจำหน่ายเนื่องจากรัฐบาลกำลังหวาดระแวงการขยายตัวของลัทธิสังคมนิยม ทำให้คิตะออกเดินทางไปประเทศจีนและได้เข้าร่วมกับการปฏิวัติในจีนเมื่อ ค.ศ. 1911 ต่อมาภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 สิ้นสุดลงและญี่ปุ่นเริ่มประสบปัญหาความตกต่ำทางเศรษฐกิจและความแตกแยกในสังคม ทำให้คิตะหันกลับมาสนใจสถานการณ์ภายในประเทศญี่ปุ่น เขามีความคิดว่าหนทางเดียวที่จะสามารถแก้ปัญหาต่างๆ ของญี่ปุ่นได้นั้นญี่ปุ่นจะต้องมีแผนการฟื้นฟูประเทศ ดังนั้นเขาจึงได้เขียนหนังสือเพื่อเป็นแนวทางการฟื้นฟูประเทศใน ค.ศ. 1919 คือ “แนวทางปฏิรูปญี่ปุ่นโดยทั่วไป” (Nihon Kaizo Hoan Taiko: An Outline Plan for the Reconstruction of the Japanese State)³

แนวคิดของคิตะ อิกกิ ที่สะท้อนออกมาจากงานเขียน “แนวทางปฏิรูปญี่ปุ่นโดยทั่วไป” คือ การเปลี่ยนโครงสร้างของสังคมญี่ปุ่นอย่างรุนแรงเพื่อให้ญี่ปุ่นเป็นผู้นำในเอเชีย ซึ่งคิตะเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงนี้จะต้องเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างแน่นอน เพราะว่าญี่ปุ่นในขณะนั้นกำลังเผชิญกับวิกฤตการณ์อย่างไม่เคยมีมาก่อนในประวัติศาสตร์ โดยภายในประเทศนั้น คนญี่ปุ่นมีความรู้สึกไม่ปลอดภัยเพราะภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ และยังไม่ได้รับสวัสดิการในความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นจากรัฐบาล รวมทั้งรัฐบาลยังร่วมมือกับนายทุนเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ใส่ตน ส่วนภายนอกประเทศนั้นมหาอำนาจตะวันตก

¹ สุรางค์ศรี ตันเสียงสม. (2543). *เล่มเดิม*. หน้า 44-45.

² Delmer M. Brown. (1955). *op.cit.* p. 181.

³ *Ibid.* (ดูรายละเอียดจากภาคผนวก ค)

ตกรวมทั้งประเทศจีนต่างก็พากันต่อต้านญี่ปุ่นทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง ดังนั้นคนญี่ปุ่นจึงควรสามัคคีกันต่อต้านภัยจากภายนอกเพื่อความดำรงอยู่ของเชื้อชาติ ด้วยการปฏิรูปการปกครองใหม่ โดยรัฐบาลทหาร และถวายความจงรักภักดีอย่างสูงสุดต่อพระจักรพรรดิเท่านั้น อีกทั้งเป็นการยุติการแย่งชิงอำนาจกันของบรรดาพรรคและนักการเมืองทั้งหลายที่มักจะทะเลาะวิวาทกัน แนวทางการปฏิรูปญี่ปุ่นของคิตะได้นำเอาลัทธิสังคมนิยมผสมผสานเข้ากับลัทธิชาตินิยมตามประเพณีเดิม ซึ่งสามารถจำแนกเป็น 2 ลักษณะได้แก่

ลักษณะที่หนึ่ง คือ การเปลี่ยนแปลงการปกครองภายในประเทศญี่ปุ่นให้เป็นแบบสังคมนิยม โดยให้กองทัพเป็นผู้เข้ามาเปลี่ยนแปลง เช่น ยุบระบบรัฐสภา ประกาศกฎอัยการศึก งดใช้รัฐธรรมนูญเป็นเวลา 3 ปี แก้ไขรัฐธรรมนูญใหม่เพื่อไม่ให้มีช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน โดยรัฐจะเป็นผู้ควบคุมการดำเนินการทางเศรษฐกิจ นำเอาทรัพย์สินของเอกชนและพระจักรพรรดิมาเป็นของรัฐ (ภายหลังข้อความส่วนนี้ถูกตัดทิ้ง) โดยการริบทรัพย์สินส่วนบุคคลที่มีค่าเกินกว่า 1 ล้านบาทและการโอนอุตสาหกรรมใหญ่มาเป็นของรัฐ การกำหนดเวลาทำงานวันละแปดชั่วโมง การยึดที่ดินที่ถือครองของเอกชนในส่วนที่มีราคาเกินกว่า 100,000 เยน เพื่อมาจัดสรรใหม่ ทั้งหมดนี้จะบรรลุผลได้ด้วยการทำรัฐประหารของทหาร โดยจะทำการกวาดล้างบรรดาผู้นำรัฐบาลที่มีอยู่ในประเทศให้หมดสิ้นไป¹ นอกจากนี้การที่ คิตะ เสนอให้โอนอำนาจบริหารเข้าสู่รัฐบาลกลางอย่างเข้มงวดนั้น กลุ่มทหารหัวรุนแรงได้ตีความว่าคิตะ ได้เสนอใช้“แผนการฟื้นฟูโชวะ” (Showa Restoration) ตามแบบอย่างแผนการฟื้นฟูประเทศในสมัยเมจิ ดังนั้นจึงสามารถเปรียบเทียบกันได้ว่ากรณีที่บรรดานักการเมืองที่สังกัดพรรคการเมืองต่างถูกล้มเลิกอำนาจก็ถือเป็นการ “ถวายนิน” อำนาจแต่สมเด็จพระจักรพรรดิเช่นเดียวกันกับการที่เจ้าผู้ครองนคร “ถวายนิน” อำนาจในการปกครองดินแดนมณฑลแต่สมเด็จพระจักรพรรดิในสมัยฟื้นฟูเมจิ (ค.ศ. 1868-1872)²

ลักษณะที่สอง คือ การใช้ลัทธิเผด็จการทางทะเลโดยเฉพาะอย่างยิ่งในไซบีเรียและภาคพื้นแปซิฟิกตอนใต้ ดินแดนอาณานิคมทั้งหมดของอังกฤษและรัสเซียในเอเชียจะต้องตกเป็นของญี่ปุ่น พื้นที่และทรัพยากรของดินแดนต่างๆ เช่น แมนจูเรียจะต้องถูกนำมาใช้เพื่อทดแทนความขัดสนทางด้านวัตถุดิบของญี่ปุ่น³ แนวความคิดของคิตะมีอิทธิพลโดยตรงต่อกลุ่มนายทหารหนุ่มหัวรุนแรงของกองทัพบก และกองทัพเรือ จนนำไปสู่การรวมตัวกันเป็นสมาคมชาตินิยมที่มุ่งปฏิบัติการเพื่อให้บรรลุตามอุดมการณ์ ทำให้ภายในประเทศนั้นพวกทหารหนุ่มหัวรุนแรงพยายามวางแผนทำรัฐประหารหลายครั้ง ส่วนภายนอกประเทศ กองทัพก็ปฏิบัติภารกิจทางทหารโดยไม่ได้รับคำสั่งจากรัฐบาลที่โตเกียว

คิตะได้เขียนหนังสือแนวทางปฏิรูปญี่ปุ่นโดยทั่วไปขณะที่อยู่ช่างไห่ (Shanghai) และได้พิมพ์ออกมาอย่างลับๆ และส่งต่อให้แก่บรรดาเพื่อนๆ ของเขาไปเรื่อยๆ จนกระทั่งถูกห้ามแจกจ่าย

¹ ดับเบิลยู จี. บิสลีย์. (2543). เล่มเดิม. หน้า 364.

² อาร์เธอร์ อี. ไทด์แมน. (2522). เล่มเดิม. หน้า 286-287.

³ ฮิวจ์ บอร์ดัน. (2526). เล่มเดิม. หน้า 432.

ใน ค.ศ. 1920 แต่หลังจากได้มีการแก้ไขข้อความบางตอนของหนังสือใน ค.ศ. 1923 ก็ได้มีการตีพิมพ์ออกมาอีกเป็นครั้งที่สอง หลังจากนั้นไม่นานก็ถูกห้ามอีกครั้ง แต่ก็มีมีการพิมพ์เป็นครั้งที่ 3 ใน ค.ศ. 1926 และต่อมาก็ถูกห้ามอีกเช่นเดิม

อย่างไรก็ตามแผนการปฏิรูปดังกล่าวของคิตะ ยังคงได้รับการยอมรับจากนักชาตินิยมรุนแรงภายในประเทศ โดยเฉพาะ โอกะวะ ชูเม ซึ่งเดินทางไปพบคิตะถึงประเทศจีน เพื่อชักชวนให้คิตะมาร่วมมือกันเผยแพร่อุดมการณ์ และใน ค.ศ. 1920 คิตะและโอกะวะ จึงร่วมกันจัดตั้งสมาคม ยูซันชะ (Yūzonsha) เพื่อเผยแพร่อุดมการณ์ ทำให้แผนการปฏิรูปประเทศของคิตะเป็นที่แพร่หลาย โดยเฉพาะในบรรดาทหารหนุ่มหัวรุนแรงในกองทัพ

2.2 กนโด เซเกียว (Gondō Seikyo, ค.ศ. 1868-1937)

กนโด เซเกียวเป็นนักเขียนและนักคิดชาตินิยมที่มีอิทธิพลต่ออุดมการณ์รักชาติอย่างรุนแรง เขาเกิดที่ จังหวัด ฟุกุโอะกะ (Fukuoka) ในสมัยวัยหนุ่มอาศัยอยู่ที่เกาหลีจนกระทั่ง ค.ศ. 1900 ได้กลับมาโตเกียว และเข้าร่วมกับสมาคมโคะกูริว (Kokuryu Kai) ซึ่งเขาให้ความสำคัญกับสังคมเกษตรกรรม

กนโด ได้เผยแพร่ลัทธิชาตินิยมซึ่งมีจุดรวมอยู่ที่ที่ดินเพื่อการเกษตรซึ่ง เขาถือว่าเป็นหมู่บ้านเป็นทั้งศูนย์กลางของชีวิตทางการเมืองและชีวิตทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้เขายังได้เน้นบทบาทของพระจักรพรรดิในการเป็นองค์การทางการเมืองของชาติ รวมทั้งยอมรับลัทธิการเผยแพร่เผ่าพันธุ์ของญี่ปุ่นในโพ้นทะเล อย่างไรก็ตาม กนโดมีความเห็นต่างกับคิตะ คือเขาไม่ต้องการให้อุตสาหกรรมมาเป็นของรัฐ แต่ต้องการจะทำลายอุตสาหกรรม เพราะเขาคิดว่าอุตสาหกรรมเป็นสัญลักษณ์ของการทุจริตสังคมชนบทและเป็นผลประโยชน์ของสังคมเมือง¹ เขาวิพากษ์วิจารณ์โครงสร้างของระบบราชการของรัฐที่มีศูนย์กลางอยู่ในมหานครใหญ่ว่า “เต็มไปด้วยกาฝาก รวมทั้งสิ่งต่างๆ ที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกล้วนเป็นสิ่งที่ควรถูกประณามอย่างรุนแรง”²

ชื่อเสียงของกนโดเกิดจากการแสดงความคิดเห็นมากกว่าการปฏิบัติ และใน ค.ศ. 1920 กนโดได้ก่อตั้งโรงเรียน เรียกว่า Jichi Gakkai หรือ Self-Rule School เพื่อเผยแพร่อุดมการณ์ของตน และโฆษณาชักชวนให้คนหันมานิยมชมชื่นชีวิตแบบหมู่บ้านในชนบท นอกจากนี้เขายังแต่งหนังสือยกย่องลัทธิกสิกรรมในชนบทไว้หลายเล่ม เช่น หลักการแห่งประชาชนที่ปกครองตนเอง (Jichi Minpan หรือ People's Guide to Self-rule)³ ซึ่งเขียนในช่วงที่ชาวชนบทได้รับความทุกข์ร้อนจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ และโจมตีนักธุรกิจที่เอาเปรียบทำให้ข้อเขียนของกนโดเป็นจุดกำเนิดอุดมการณ์ของพวกนายทหารหนุ่มที่มีพื้นเพจากชนบทให้ทำการโค่นอำนาจรัฐบาลในเหตุการณ์วันที่ 15 พฤษภาคม ค.ศ. 1932 ซึ่งหลังจากเหตุการณ์นี้แล้วกนโดเองก็ถูกจับในฐานะเป็นผู้เผยแพร่อุดมการณ์

¹ ดับเบิลยู จี. บิสลีย์ . (2543). เล่มเดิม. หน้า 365.

² อาร์เทอร์ อี. ไทด์แมน. (2522). เล่มเดิม. หน้า 287.

³ ดูรายละเอียดจากภาคผนวก ง

2.3 ทะชิบะนะ โคชะบุโร (Tachibana Kōzaburō, ค.ศ. 1893-1974)

ทะชิบะนะ โคชะบุโร เป็นนักชาตินิยมที่เน้นเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมเกษตรกรรม ในชนบท เขาชื่นชมปรัชญาการดำเนินชีวิตแบบสังคมนิยม (Utopianism) และคิดว่าปัญหาของ ญี่ปุ่นที่เป็นอยู่คือปีศาจร้ายที่เกิดขึ้น ในสังคมเมือง ลัทธิทุนนิยม ระบบข้าราชการ และอุตสาหกรรม ต่างๆ เมื่อ ค.ศ. 1915 ทะชิบะนะ จึงได้จัดตั้งสังคมนิยมขึ้นในชนบท และในค.ศ. 1931 จัดตั้งโรงเรียน Aikyo Julu หรือ Academy for the Love of One's Community ซึ่งเป็นโรงเรียนที่สอนเกษตรกรรมและความรักประเทศชาติ¹ และนักเรียนของเขาส่วนหนึ่งก็ได้เข้าร่วมก่อรัฐประหารในเหตุการณ์วันที่ 15 พฤษภาคม ค.ศ. 1932 ซึ่งเป็นสาเหตุให้นายกรัฐมนตรีอินุเกะอิเสียชีวิต ทะชิบะนะก็ถูกจับในฐานะเป็นผู้สมรู้ร่วมคิด เขาได้รับโทษจำคุก 6 ปี²

2.4 โอะกะวะ ชูเม (Ōkawa Shūmei, ค.ศ. 1886-1957)

โอะกะวะ ชูเม เป็นนักคิดและนักปฏิบัติชาวจัด มีพื้นเพจากจังหวัดยะมะงะตะ เขาสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยโตเกียวอิมพีเรียล (Tokyo Imperial University) ใน ค.ศ. 1911 ต่อมา ค.ศ. 1918 โอะกะวะได้ทำงานในสถาบันวิจัยเอเชียตะวันออกของบริษัทรถไฟแมนจูเรียใต้ (The South Manchurian Railway Company) ซึ่งเขาทำงานทั้งในที่นครโตเกียวและในแมนจูเรีย ทำให้โอะกะวะเป็นผู้กว้างขวางและมีการติดต่อกับสายงานอื่นๆ อีกมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับบรรดานายทหารในกองทัพบก โอะกะวะเป็นผู้ส่งเสริมสมาคมรักชาติต่างๆ และเขายังชื่นชมแผนปฏิรูปญี่ปุ่นของ คิตะ เป็นอย่างมาก ดังนั้นเขาจึงได้ร่วมมือกับ คิตะ จัดตั้งสมาคมรักชาติ ยูซุนชะ ใน ค.ศ. 1920 เพื่อเผยแพร่แผนการปฏิรูปประเทศของคิตะ

อย่างไรก็ตาม โอะกะวะยังมีความเห็นแตกต่างกับคิตะหลายประเด็น เช่น โอะกะวะไม่ให้ความสำคัญกับการรวมธุรกิจขนาดใหญ่มาเป็นของรัฐ หรือการปรับเปลี่ยนให้ญี่ปุ่นเป็นรัฐสังคมนิยม และไม่ต่อต้านนายทุนมากเท่ากับคิตะ โอะกะวะจะให้ความสนใจเป็นพิเศษกับการขยายอำนาจของ ญี่ปุ่นภายนอกประเทศ และเนื่องจากความแตกต่างทางความคิดทำให้คิตะถอนตัวออกจากสมาคมยูซุนชะ เป็นเหตุให้โอะกะวะได้มาก่อตั้งสมาคมของตนเองใน ค.ศ. 1925 คือ สมาคมเกียวชิชะ และภายหลัง ค.ศ. 1927 ร้อยโทนิชิตะ มิสึกิ ผู้นำคนหนึ่งของกลุ่มนายทหารหนุ่มหัวรุนแรงในสมาคมเกียวชิชะ ได้ถอนตัวจากการเป็นสมาชิก โอะกะวะจึงหันมาให้ความสนิทสนมกับนายทหารระดับกลาง แทนนายทหารระดับล่าง ทำให้โอะกะวะได้มีโอกาสไปบรรยายที่กองบัญชาการเสนาธิการที่โตเกียว และคุ้นเคยกับนายทหารฝ่ายเสนาธิการหลายคน เช่น พลตรีโกะอิโสะ คุนิอิกิ (Major General Koiso Kuniaki) พันเอกโอะกะมุระ ยะซุตซุงุ (Colonel Okamura Yasutsugu) ขณะเดียวกันโอะกะวะก็ได้มีโอกาสพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับพวกนายทหารฝ่ายเสนาธิการแห่งกองทัพกวานตุงซึ่ง

¹ แหล่งเดิม.

² *Modern Japan: An Encyclopedia of History, Culture, and Nationalism.* (1998). p. 253.

ประจำการอยู่ที่พอร์ต อาเธอร์ ได้แก่ พันเอกโคโมะโตะ ดะอิซะกุ (Colonel Kōmoto Daisaku) ผู้วางแผนการโจมตีกรรมจางจัวหลิน (Zhang Zuolin) ขุนศึกแห่งแมนจูเรียเมื่อ ค.ศ. 1928 และ พันเอกอิตะงะกิ เซชิโร (Colonel Itagaki Seishirō) ซึ่งมีบทบาทอย่างมากในเหตุการณ์แมนจูเรียวันที่ 18 กันยายน ค.ศ. 1931

ต่อมาใน ค.ศ. 1932 หลังจากสมาคมเกียวชิชะเกิดการแตกแยก โอกะวะจึงยุบเลิกสมาคมนี้และตั้งสมาคมจิมมุกะอิขึ้นใหม่ ในวันที่ 11 กุมภาพันธ์ เพื่อที่จะเผยแพร่ ลัทธิรักชาติ และลัทธิทหารนิยม โดยสมาคมจะเรียกร้องให้ทำการปลดปล่อยตนเองของชาวตะวันออก

กล่าวได้ว่าโอกะวะมีส่วนสำคัญที่ทำให้แผนการปฏิรูปของคิตะเข้าไปแพร่หลายในหมู่ทหารซึ่งจะก่อให้เกิดการปฏิบัติการของนักชาตินิยมฝ่ายทหารในทศวรรษ 1930 นอกจากนี้โอกะวะยังเป็นนักชาตินิยมที่เน้นการปฏิบัติการโดยตรงจนกลายเป็นผู้มีส่วนร่วมในแผนการต่างๆ หลายแผนการ¹ ด้วยกัน เช่น แผนการรัฐประหารของทหารหนุ่มในวันที่ 15 พฤษภาคม ค.ศ. 1932 ซึ่งทำให้เขาถูกจับขังแต่ก็ได้รับการปล่อยตัวก่อนถึงกำหนด และใน ค.ศ. 1937 โอกะวะได้กลับเข้าทำงานที่สถานบันวิจัยของบริษัทรถไฟแมนจูเรียได้อีกครั้ง ขณะเดียวกันเขาก็ได้มีโอกาสบรรยายที่ Hosei University ซึ่งเขายังคงสนับสนุนให้ญี่ปุ่นเป็นชาติผู้นำของภูมิภาคเอเชียและสนับสนุนโครงการฟื้นฟูไชวะต่อไป

2.5 พันโทสะชิโมะโตะ คิงโงะโระ (Lieutenant Colonel Hashimoto Kingoro, ค.ศ. 1890-1957)

พันโทสะชิโมะโตะ คิงโงะโระ เกิดที่ โอกะยะมะ (Okayama) จบการศึกษาจากโรงเรียนนายร้อยทหารบก สะชิโมะโตะได้รับอิทธิพลทางความคิดจาก คิตะ และ โอกะวะ อย่างมาก ทำให้เขากลายเป็นผู้นำของขบวนการชาตินิยมฝ่ายทหารในระยะแรกๆ ที่ทำการเคลื่อนไหวก่อกวนรัฐบาลในระบบพรรคการเมืองเพื่อนำไปสู่การปฏิรูปประเทศตามแนวทางแผนการปฏิรูปของคิตะ โดยในเดือนกันยายน ค.ศ. 1927 พันโทสะชิโมะโตะซึ่งในขณะนั้นมียศร้อยโทได้ก่อตั้งสมาคมธงแห่งจักรวรรดิ (Kinkikaiumei หรือ Revolution of the Imperial Flag) โดยรวบรวมกลุ่มนายทหารหนุ่มจากกองทัพบกอย่างลับๆ ทำการวางแผนก่อการกบฏเพื่อสถาปนาระบบเผด็จการทางทหาร แต่ความเคลื่อนไหวครั้งนี้ไม่ประสบความสำเร็จ เขาจึงถูกส่งตัวไปเป็นผู้ช่วยทูตทหารที่ตุรกี²

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากกลับจากตุรกีใน ค.ศ. 1930 สะชิโมะโตะได้เลื่อนยศเป็นพันโทและสังกัดฝ่ายกองบัญชาการเสนาธิการทหารที่โตเกียว (General Staff Headquarters) เขาได้ร่วมมือกับเพื่อนอีก 2 คน ก่อตั้งสมาคมลับชะกุระ เพื่อคบคิดแผนการรัฐประหารล้มล้างรัฐบาลและนำประเทศเข้าสู่การปฏิรูปโดยมีทหารเป็นผู้นำในการปฏิบัติการ ซึ่งสมาคมชะกุระนี้เป็นสมาคมที่มีบทบาทมากในทศวรรษต่อมา

¹อิวัจ บอร์ดัน. (2526). *เล่มเต็ม*. หน้า 433.

²Richard Storry. (1973). *op.cit.* p. 45.

นอกจากความคิดที่ต้องปฏิรูปประเทศให้เป็นเผด็จการทหารแล้ว พันโทอะชิโมะโตะยังมีความต้องการให้ญี่ปุ่นทำการขยายอำนาจทางทหารภายนอกประเทศ เพราะเขาเชื่อว่าการขยายอำนาจของญี่ปุ่นไปยังดินแดนโพ้นทะเลเป็นสิ่งที่ยุติธรรม และญี่ปุ่นก็ไม่มีทางเลือกแล้วนอกจากใช้ดินแดนแมนจูเรียมาเป็นสิ่งแก้ปัญหาคะไรของประเทศไทยในขณะนั้น ดังปรากฏอยู่ในสุนทรพจน์ของเขาว่า

เราได้กล่าวมาแล้วว่ามีอยู่เพียง 3 ทางเท่านั้นที่ทิ้งไว้ให้ญี่ปุ่นเพื่อหนีให้พ้นจากความกดดันเกี่ยวกับการมีพลเมืองล้นประเทศ พวกเราก็คงคล้ายๆ ประชาชนกลุ่มใหญ่ที่แออัดยัดเยียดอยู่ในห้องเล็กๆ และแคบๆ และมีประตูอยู่เพียง 3 ประตูเท่านั้นที่เราอาจหนีออกไปได้ นั่นคือ การอพยพ การก้าวเข้าสู่ตลาดโลก และการขยายดินแดน ประตูแรก คือ การอพยพซึ่งพวกเราได้ถูกสกัดกั้นเสียแล้ว เพราะนโยบายแอนตี้การอพยพของชาวญี่ปุ่น ในประเทศต่างๆ ประตูที่ 2 คือ การก้าวเข้าไปสู่ตลาดโลกที่กำลังจะระงับลงเพราะเครื่องกีดขวางคือการตั้งพิภคอัตราภาษีและการยกเลิกสนธิสัญญาทางการค้า ญี่ปุ่นจะอย่างไรในเมื่อประตู 2 ใน 3 ได้ถูกปิดเสียแล้ว นับว่าเป็นธรรมดาที่ญี่ปุ่นควรจะรีบวิ่งไปหาประตูสุดท้ายที่ยังเหลืออยู่...¹

จากคำสุนทรพจน์ของพันโทอะชิโมะโตะแสดงให้เห็นว่าพันโทอะชิโมะโตะคิดว่า ญี่ปุ่นจำเป็นต้องเลือกวิธีแก้ไขปัญหของประเทศไทยด้วยประตูสุดท้ายที่เหลืออยู่คือ การขยายดินแดน และเนื่องจากกระแสของลัทธิชาตินิยมในขณะนั้นรุนแรงทำให้ประชาชนญี่ปุ่นส่วนใหญ่เห็นด้วยกับความคิดของพันโทอะชิโมะโตะ เช่น ชิเกะมิตสึ มะโมะรุ (Shigemitsu Mamoru) ที่ปรึกษาชาวญี่ปุ่นที่ช่างให้ก็เห็นด้วยกับคำพูดของพันโทอะชิโมะโตะ โดยที่เขากล่าวว่าเมื่อญี่ปุ่นไม่มีทางเลือกอื่นได้อีกแล้วจำเป็นที่จะต้องเอาแมนจูเรียมาหลอเลี้ยงเศรษฐกิจของญี่ปุ่นเพื่อความอยู่รอด² ดังนั้นเมื่อสมาคมชะงูระทำการโฆษณาความคิดนี้ออกมา ทำให้นักการเมืองและประชาชนขนานรับกับนโยบายขยายดินแดน รวมทั้งกลุ่มทหาร และฝ่ายขวาจัด ดังนั้นผลกระทบที่ตามมาคือ กองทัพกวาดล้างเข้ายึดครองพื้นที่ในแมนจูเรียได้เอาไว้มันได้ทั้งหมด ในตอนเช้าของวันที่ 18 กันยายน ค.ศ. 1931

2.6 พลเอกมะซะกิ จินซะบุโร่ (General Mazaki Jinzaburō, ค.ศ. 1876-1956)

พลเอกมะซะกิ จินซะบุโร่ เป็นคนจังหวัด ซะงะ (Saga) จบการศึกษาจากโรงเรียนนายร้อยทหารบก (Army Academy) เขาได้เป็นหัวหน้าสาขาวิชาในโรงเรียนนายร้อยใน ค.ศ. 1923 และได้เป็นผู้บังคับการโรงเรียนนายร้อยใน ค.ศ. 1927 โรงเรียนนายร้อยแห่งนี้เป็นสถาบันที่สำคัญที่ผลิตนายทหารที่มีลักษณะเป็นไปในแนวเดียวกันทั้งด้านทัศนคติและค่านิยม พลเอกมะซะกิให้ความสำคัญในการปลูกฝังค่านิยมรักชาติให้กับนักเรียนนายร้อย กล่าวคือ ในระยะสงครามโลกครั้งที่ 1

¹วิลเลียม เดอบาร์. ทีโอดอร์. (2515). เล่มเดิม. หน้า 171.

²Delmer M. Brown. (1955). *op.cit.* p. 190.

นายทหารส่วนใหญ่ต้องการให้สถาบันเน้นเนื้อหาวิชาเกี่ยวกับเครื่องกลและอุปกรณ์การรบ แต่พลเอกมะชะกิกกลับมีความคิดเห็นที่ว่า การจะประสบผลสำเร็จในการทำสงครามได้นั้น นักรบต้องมีเลือดรักชาติและความพร้อมที่จะเสียสละชีพเพื่อชาติเสียก่อน เขาให้ความสำคัญกับ “การสร้างจิตวิญญาณ” และ “ชาตินิยมญี่ปุ่น” โดยบรรจุสิ่งเหล่านี้ลงในหลักสูตรซึ่งทำให้นักเรียนนายร้อยชื่นชมในตัวเขามาก นอกจากนี้เขายังให้ความสำคัญกับการป้องกันการแพร่ขยายของลัทธิคอมมิวนิสต์ในสถาบันทหาร จึงได้ให้นักเรียนนายร้อยเข้ารับฟังการบรรยายในสถาบันวิจัยเพื่อสังคม ซึ่งก่อตั้งขึ้นใน ค.ศ. 1923 โดยโอกะวะ ชูเม เพื่อสร้างความรักชาติ สถาบันนี้จะสอนวิชาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติญี่ปุ่น¹

ต่อมาเมื่อสถาบันวิจัยเพื่อสังคมปิดตัวลงใน ค.ศ. 1925 พลเอกมะชะกิก ได้เชิญ โอกะวะ เข้ามาเป็นผู้บรรยายในสถาบันทหารต่อไป การเข้าฟังการบรรยายของ โอกะวะ ทำให้นักเรียนนายร้อยหลายคนได้ซึมซับ แนวความคิดการปฏิรูปประเทศตามแบบของ คิตะ ซึ่ง โอกะวะได้นำมาถ่ายทอดจึงมีผลให้นักเรียนนายร้อยหลายคนเกิดความคิดคล้อยตามและต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงประเทศตามแนวคิดคิตะ โดยเฉพาะเรื่องการให้พระจักรพรรดิเป็นศูนย์กลางของอำนาจแต่เพียงผู้เดียว² ซึ่งจะนำไปสู่การเกิดกลุ่มวิถึจักรวรรดิ (ดังจะกล่าวในบทต่อไป) และพลเอกมะชะกิก ก็เป็นผู้ที่ทหารหนุ่มหัวรุนแรงให้ความเคารพอย่างมาก

2.7 ร้อยโทนิชิตะ มิสึกิ (Lieutenant Nishida Mitsugi หรือ Zei Mitsugu,

ค.ศ. 1901-1937)

ร้อยโทนิชิตะ มิสึกิ เป็นผู้ประสานงานของขบวนการชาตินิยมรุนแรง เขาเกิดที่จังหวัด ทตโตริ (Tottori) สมัยเป็นนักเรียนนายร้อยทหารบกเขาเป็นนักเรียนดีเด่นของพลเอกมะชะกิก และให้ความสนใจกับเหตุการณ์บ้านเมืองที่แตกแยกวุ่นวายมากกว่าสนใจการเรียนเสียอีก จากบันทึกที่เขาเขียนไว้ ใน ค.ศ. 1922 แสดงให้เห็นว่าเขาสนใจความเป็นไปของข้าอำนาจทั้งหลายในสังคมญี่ปุ่น ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มคณาธิปไตย (ผู้รับใช้ใกล้ชิดพระจักรพรรดิขณะนั้น) รัฐมนตรี ผู้แทนราษฎร พรรคการเมือง ตลอดจนไปถึงนักการศึกษา นักธุรกิจ ศิลปิน ซึ่งเขาเห็นว่าไม่ได้ทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้องเหมาะสม แม้แต่นักเรียนก็ถูกปลุกฝังค่านิยมไปในทางที่ผิด³

ในโรงเรียนนายร้อย นิชิตะได้รวบรวมกลุ่มนักเรียนที่มีความคิดเห็นคล้ายๆ กับเขาแล้วตั้งกลุ่มขึ้น เพื่อพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเกี่ยวกับสถานการณ์ที่กำลังเป็นไป เมื่อครั้งที่นิชิตะและกลุ่มของเขามีโอกาสไปเยี่ยมสำนักงานยูซุนชะ ซึ่งโอกะวะและคิตะก่อตั้งขึ้นตั้งแต่ ค.ศ. 1920 เพื่อส่งเสริมการปฏิรูปชาติเสียใหม่ ซึ่งนิชิตะได้พบกับคิตะ และชื่นชมความคิดของคิตะอย่างมาก

¹ ฐัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, ผู้แปล. (2538). *เล่มเดิม*. หน้า 22.

² หน้าเดิม.

³ หน้าเดิม.

ร้อยโทนิชิตะสำเร็จการศึกษาใน ค.ศ. 1922 และไปประจำการเป็นทหารม้าที่ฮิโรชิมา (Hiroshima) ต่อมาย้ายไปเกาหลีใน ค.ศ. 1924 หลังจากเขลาออกจากราชการแล้วและได้เข้าร่วมทำงานกับโอกะวะเพื่อปลุกกระตมความคิดเรื่องการปฏิรูปประเทศ ทำให้บ้านของเขาได้กลายเป็นที่พบปะของบรรดานักเรียนทหาร ที่ชื่นชมในบุคลิกของร้อยโทนิชิตะ รวมทั้งชื่นชมการบรรยายของเขา เช่น เรื่องการปฏิรูปประเทศชาติโดยการใช้กำลังทางทหารเพื่อดำเนินการจัดโครงสร้างของชาติใหม่ เป็นต้น¹

ใน ค.ศ. 1927 เมื่อคิตะและโอกะวะเกิดขัดแย้งกันนั้น ร้อยโทนิชิตะได้กลายเป็นคนประสานงานระหว่างคิตะและนายทหารหนุ่มแทนโอกะวะ ร้อยโทนิชิตะและคิตะได้ร่วมกันจัดตั้งองค์กรเล็กๆ ของพวกหัวรุนแรงซึ่งเรียกว่า “Hakurokai หรือ The Society of the White Wolf” นอกจากนี้ร้อยโทนิชิตะยังได้รวบรวมสมัครพรรคพวกก่อตั้งสมาคมเท็งเก็งโตะ ซึ่งเรียกร้องให้ทหารทำการปฏิวัติ และเพื่อให้แผนการปฏิรูปประเทศของคิตะ ได้นำออกไปใช้ แดงการณต่างๆ ของสมาคมถูกส่งไปยังกลุ่ม “สหาย” ซึ่งหลายๆ คนสำเร็จการศึกษาและถูกส่งไปประจำการยังหน่วยทหารต่างๆ ทั่วประเทศ ภายหลังกองทัพได้ล่วงรู้ถึงการเคลื่อนไหวของสมาคมนี้ ซึ่งเป็นการผิดวินัย แต่ไม่มีใครถูกลงโทษแต่อย่างใด²

2.8 พลเอก อะระกิ ซะตะโอะ (Lieutenant General Araki Sadao ,ค.ศ. 1877-1966)

พลเอกอะระกิ ซะตะโอะเป็นนายพลที่มีความคิดชาตินิยมรุนแรง เขาและพลเอกมะซะกิ เป็นเพื่อนกันและทั้งสองคนมีความเห็นตรงกันว่า การสร้างความรู้รักภักดีและลัทธิชาตินิยมในกองทัพนั้นเป็นเรื่องจำเป็น³ ทำให้พลเอกอะระกิเห็นด้วยกับการเคลื่อนไหวของพวกทหารหนุ่มในการก่อตั้งองค์กรต่างๆ เพื่อปฏิรูปประเทศ ในสมัยที่เขาดำรงตำแหน่งเป็นผู้บัญชาการกองทัพอากาศที่ 6 ใน กิวชู เมื่อ ค.ศ. 1930 พลเอกอะระกิได้ให้ความสนิทสนมกับพวกทหารหนุ่มหัวรุนแรงโดยไม่ถือตัว ต่อมาเมื่อเขาย้ายไปดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการฝ่ายสถาบันการศึกษาทางทหารที่โตเกียว ใน ค.ศ. 1931 พลเอกอะระกียังคงมีความสัมพันธ์ที่ดีกับกลุ่มนายทหารหนุ่มเรื่อยมา⁴ บุคลิกภาพของเขาสร้างความศรัทธาให้กับพวกขบวนการทหารหนุ่มอย่างมาก โดยเฉพาะการที่เขามีวาทีศิลปะที่สามารถสะกดคนในกองทัพให้เชื่อในสิ่งที่เขาพูด พวกทหารหนุ่มโดยเฉพาะทหารบกจะมีความสนิทสนมและพร้อมที่จะคอยรับคำสั่งจากพลเอกอะระกิที่จะชี้แนะในการเปลี่ยนแปลงชาติ ดังนั้นในทศวรรษที่ 1930 พลเอกอะระกิจึงเปรียบเสมือนผู้สนับสนุนการปฏิบัติการต่างๆ ของพวกทหารหนุ่มหัวรุนแรงทั้งหลาย

¹ แหล่งเดิม. หน้า 23.

² แหล่งเดิม. หน้า 25.

³ หน้าเดิม.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 26.

ภาพผู้นำของขบวนการชาตินิยมรุนแรงระหว่าง ค.ศ. 1919-1941

ภาพประกอบ 3 ตีตะ อิกกิ

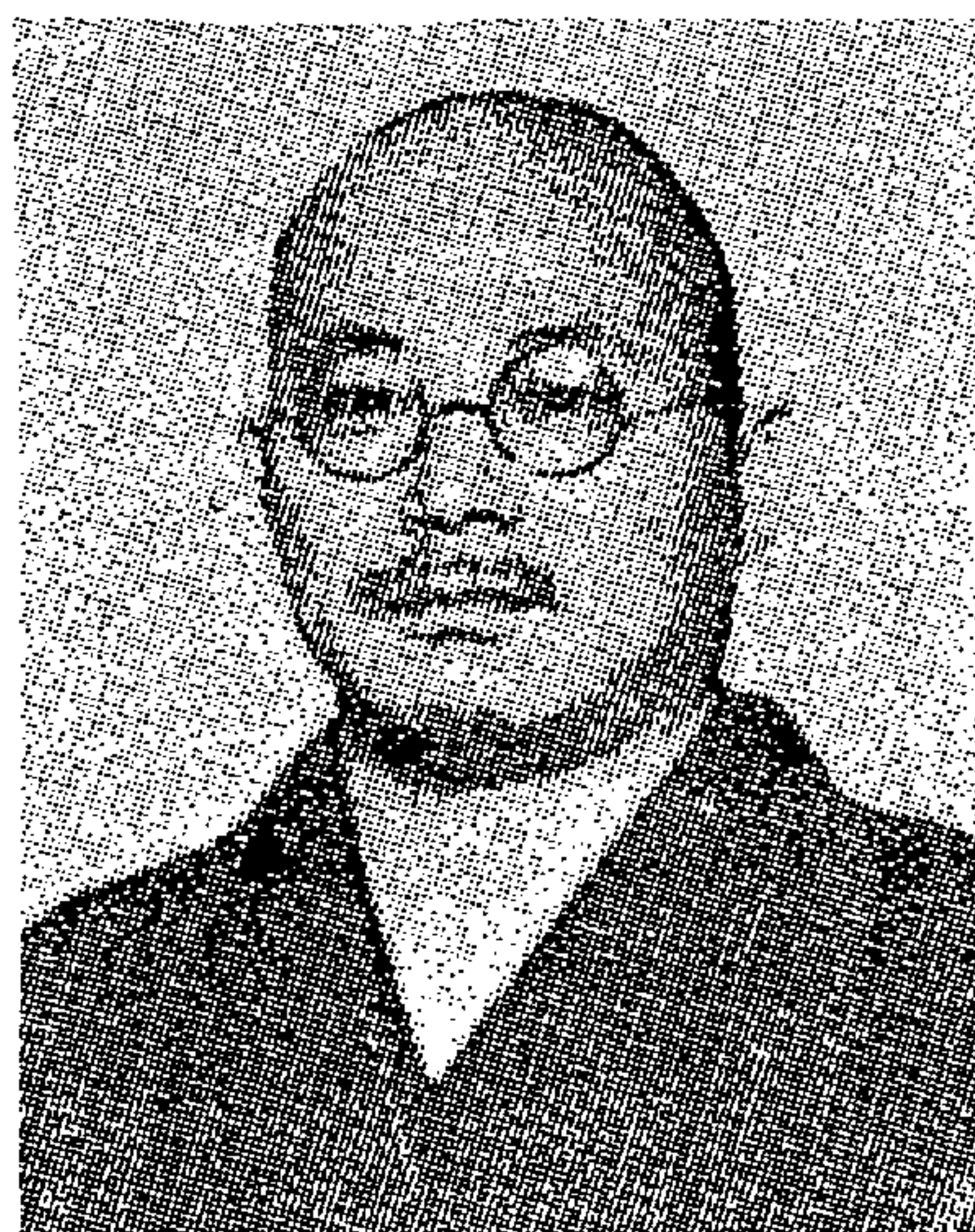
ที่มา:David M.Bergamini. (1973). *op.cit.* unpagged.

ภาพประกอบ 4 โอดะวะ ชูเม
ที่มา: *Ibid.* unpagged.

ภาพประกอบ 5 พลเอกอะระกิ ฮะตะโอะ
ที่มา: *Ibid.* unpagged.

ภาพประกอบ 6 อีโนะอุเอะ อะกิระ (นิสโซะ)

ที่มา: *Ibid.* unpagged.

3. การปฏิบัติการของกลุ่มนักชาตินิยมหัวรุนแรง : กรณีการฆาตกรรมจางจ้าวหลิน (Zhang Zuolin) ขุนศึกแห่งแมนจูเรีย ค.ศ. 1928

ในปลายทศวรรษ 1920 หลังจากที่กระแสชาตินิยมรุนแรงได้เริ่มครอบงำความคิดทั้งพลเรือนและทหารแล้ว นักชาตินิยมหัวรุนแรงได้มีการลงมือปฏิบัติการนอกเหนือไปจากการเผยแพร่อุดมการณ์ และเหตุการณ์ที่น่าสนใจดังกล่าว คือ การฆาตกรรมขุนศึกจางจ้าวหลินแห่งแมนจูเรีย เหตุการณ์นี้ยังไม่สามารถทำให้ลัทธิทหารเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป แต่เป็นการเริ่มต้นให้เกิดการปฏิบัติการที่รุนแรงกว่าของพวกเขาครั้งชาติในทศวรรษต่อมา

แมนจูเรียเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของประเทศจีน ซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ โดยครอบคลุม มณฑลเฮยหลงเจียง (Heilongjiang) มณฑลเหลียวหนิง (Liaoning) มณฑลกีริน (Kirin) และอดีตมณฑลเล่อเหอ (Rehe) มณฑลเหอเป่ย์ (Hebei) และมณฑลมองโกเลียนอก (Mongolia) ซึ่ง มองโกเลียนอกเป็นดินแดนที่มีฐานะปกครองตนเอง แมนจูเรียมีเนื้อที่ 600,000 ตารางไมล์ หรือ 1,554,000 ตารางกิโลเมตร มีเมืองใหญ่ ๆ อยู่ 3 เมือง คือ เมืองเสิ่นหยาง หรือมุกเดน (Shenyang หรือ Mukden) เมืองฉางชุน (Changchun) และเมืองลูตา (Luta) โดยสองเมืองหลังนี้มีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและแร่ธาตุต่างๆ มากมาย ดังนั้นแมนจูเรียจึงเป็นดินแดนที่สามารถผลิต ถ่านหิน น้ำมัน และเหล็ก ได้ประมาณครึ่งหนึ่งของการผลิต ถ่านหิน น้ำมัน และเหล็ก ทั้งหมดของจีนอีกด้วย

หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 นโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นเปลี่ยนแปลงโดยหันมาให้ความร่วมมือกับนานาชาติ จึงมีการทำสนธิสัญญาแกมมาอำนาจใน ค.ศ.1922 เพื่อประกันอธิปไตยของจีนว่าไม่ให้ชาติใดชาติหนึ่งเข้ายึดครองประเทศจีนเพียงผู้เดียว แต่จะต้องเปิดโอกาสให้มีการค้าขายกับจีนอย่างเท่าเทียมกันโดยที่จีนยังคงมีอธิปไตยของตน ถึงแม้ว่าญี่ปุ่นจะยึดมั่นในการให้ความร่วมมือกับนานาชาติแต่ก็ยังคงถือหลักการที่สำคัญคือ ผลประโยชน์ของชาติตนเป็นเรื่องสำคัญที่สุด ประกอบกับในช่วงเวลานั้นจีนตกอยู่ในสถานการณ์แตกแยกของบ้านเมืองหรือเรียกว่า “ยุคขุนศึก” (ค.ศ. 1916-1928) มีการสู้รบกันระหว่างพวกขุนศึกต่างๆ ทั่วประเทศ ดังนั้นรัฐบาลฮะระจึงส่งเสริมจางจ้าวหลิน ขุนศึกของจีนให้มีอำนาจอยู่ในแมนจูเรียเพื่อผลประโยชน์ของญี่ปุ่น สำหรับจางจ้าวหลินเองมีความคิดที่จะสนับสนุนด้านการค้าขายและระบบอุตสาหกรรมของแมนจูเรียให้ดีขึ้น โดยเฉพาะเรื่องธุรกิจเส้นทางรถไฟ ซึ่งจางจ้าวหลินคิดว่าอาจเป็นประโยชน์ต่อแมนจูเรีย ถ้าให้การร่วมมือกับญี่ปุ่น

จนกระทั่งเดือนเมษายน ค.ศ. 1927 พลเอกทะนะกะขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรี เขาเป็นนายทหารที่เข้ามาเล่นการเมืองและมีแนวความคิดที่สำคัญ คือ ต้องการยึดครองแมนจูเรีย ซึ่งนโยบายของเขานั้นผิดกับนโยบายของฮะระ เพราะพลเอกทะนะกะใช้นโยบายไม้แข็ง (positive diplomacy) จัดการกับจีนเพื่อรักษาและขยายผลประโยชน์ของญี่ปุ่น เนื่องจากพลเอกทะนะกะรู้ว่าเสียงส่วนใหญ่ของกลุ่มทหารต้องการให้ญี่ปุ่นเข้ายึดแมนจูเรีย ดังนั้นในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1927 รัฐบาลญี่ปุ่นจึงมีการวางแผนระดมพลแห่งชาติ (National Mobilization Plan) เพื่อควบคุมวัตถุดิบ และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในแมนจูเรีย ซึ่งแผนการดังกล่าวนี้เพื่อสนองความต้องการของคนในชาติและกลุ่มทหาร

แผนการของพลเอกทะนะกะได้แก่ กรณีแรก คือ การส่งทหารเข้าไปในมณฑลชานตง ใน ค.ศ. 1927 เพื่อปกป้องชีวิตและทรัพย์สินของชาวญี่ปุ่น และสกัดกั้นการรวมชาติของเจียงไคเช็ค (Chiang kai-shek) กรณีที่สอง คือ การจัดการประชุมเอเชียตะวันออกเฉียงที่โตเกียว เพื่อกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ต่อจีน ผลของการประชุม คือ กองทัพญี่ปุ่นในแมนจูเรีย (กองทัพกวานตุง) พยายามหาทางที่จะดึงเอาแมนจูเรียและมองโกเลียมาจากจีน ซึ่งนำไปสู่การฆาตกรรมจางจ้าวหลิน ขุนศึกแห่งแมนจูเรีย ใน ค.ศ. 1928

ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1928 เจียงไคเช็คยกพลขึ้นเหนือตีดินแดนไกล์แถบแมนจูเรียเพื่อการรวมชาติ ซึ่งในขณะนั้นขุนพลจางได้ครอบครองแมนจูเรียและเป่ยจิง (Beijing) อยู่ และกองทัพกวานตุงภายใต้การนำของพันเอกโคโมะโตะ ตะอิชะกุ เห็นว่าจางจ้าวหลินนั้นไม่สามารถรับมือกับกองทัพของเจียงไคเช็คได้ จึงต้องหาทางเพื่อไม่ให้กองทัพของเจียงไคเช็ค เคลื่อนทัพเข้ามาถึงดินแดนแมนจูเรียได้ และเห็นด้วยกับแผนการที่จะใช้กำลังยึดครองแมนจูเรียก่อนที่เจียงไคเช็คจะยกทัพมาถึง ดังนั้นจึงต้องกำจัดจางจ้าวหลิน ญี่ปุ่นจึงพยายามเกลี้ยกล่อมให้ขุนพลจางจ้าวหลินเดินทางออกจากเป่ยจิงกลับมายังเมืองมุกเดนในแมนจูเรีย และในตอนเช้าของวันที่ 4 มิถุนายน ค.ศ. 1928 ขณะที่จางจ้าวหลินนั่งรถไฟจากเป่ยจิงไปมุกเดน พันเอกโคโมะโตะสั่งการให้ทหารของตนทำการระเบิดขบวนรถไฟที่จางจ้าวหลินโดยสารมา ทำให้จางจ้าวหลินเสียชีวิตในอีกสองชั่วโมงต่อมา จากนั้นกอง

ทัพกวานตุงของญี่ปุ่นก็ประกาศว่าผู้ลอบวางระเบิดสังหารขุนพลจางจ้าวหลินคือทหารนอกเครื่องแบบของกองทัพเจียงไคเช็ค 2 คน

เบื้องหลังการวางแผนสังหารครั้งนี้ เป็นการวางแผนโดยพันเอกโคโมะโตะ และเสนาธิการทหารกองทัพกวานตุง และจุดประสงค์ในการลอบวางระเบิดสังหารขุนพลจางจ้าวหลินก็เพื่อหวังยึดครองภูมิภาคแมนจูเรียทั้งหมดให้เป็นเขตอิทธิพลของกองทัพญี่ปุ่น และวางแผนถือโอกาสในยามสับสนวุ่นวายนี้ให้กองทัพกวานตุงปฏิบัติการปราบปราม โดยพันเอกโคโมะโตะและคณะได้ไปรวบรวมชาวจีนเร่ร่อน เลี้ยงอาหาร ให้แต่งตัวใหม่ด้วยเสื้อผ้าดี ๆ จากนั้นก็ทำการสังหารแล้วสอดเอกสารปลอมแปลงที่แสดงว่าเป็นทหารในกองทัพของเจียงไคเช็ค ไว้ในตัวของผู้ตาย แล้วเอาผู้ตายไปวางพาดไว้บนรางรถไฟ แต่ปรากฏว่าชาวจีนคนหนึ่งเกิดสงสัยในการเลี้ยงรับรองอย่างมากมายของกองทัพญี่ปุ่นจึงแอบหลบหนีไปก่อนที่จะถูกสังหาร และได้เล่าเรื่องราวทั้งหมดให้ขุนพลจางเสวเหลียง (Zhang Xueliang) ซึ่งเป็นบุตรชายของขุนพลจางจ้าวหลินฟัง ยิ่งกว่านั้นเมื่อเรื่องราวต่าง ๆ ได้ถูกเปิดเผย เช่น เรื่องดินระเบิดจำนวนมากซึ่งลำพังทหารนอกเครื่องแบบ 2 คนไม่อาจแบกขนไปได้ และเรื่องที่สารวัตรทหารของกองทัพกวานตุงปฏิเสธข้อเสนอกองทหารของขุนพลจางเสวเหลียงเสนอที่จะพิทักษ์รักษาซานเมืองมุกเตน จึงทำให้เป็นที่ทราบกันว่าเรื่องราวทั้งหมดเป็นแผนการของกองทัพกวานตุง¹

ผลของการฆาตกรรมจางจ้าวหลินทำให้คณะรัฐบาลพลเอกทะนะกะต้องลาออก เพราะไม่สามารถควบคุมการปฏิบัติการของกองทัพกวานตุงได้ และหลังจากนั้นรัฐบาลสมัยนายกรัฐมนตรีอะมะงุชิ ยุโกะ ที่มีชิเตะฮะระ เป็นรัฐมนตรีต่างประเทศนั้น (ค.ศ.1929-1931) ได้หันกลับมาใช้นโยบายการทูตแบบนุ่มนวลอีกครั้ง แต่ขณะเดียวกันพฤติกรรมของกองทัพกวานตุงก็ทำให้กลุ่มทหารอีกheim และต้องการเข้าแทรกแซงในแมนจูเรียมากยิ่งขึ้น

เหตุการณ์ครั้งนี้ได้สะท้อนให้เห็นแนวโน้มทางการเมืองของญี่ปุ่นว่าอำนาจทางการเมืองของรัฐบาลพรรคการเมืองเริ่มถูกท้าทายด้วยการปฏิบัติการทางทหารจากกลุ่มอิสระที่เกิดขึ้นในกองทัพญี่ปุ่น นายทหารแห่งกองทัพกวานตุงได้เริ่มดำเนินการตามวิธีการของตนเอง ซึ่งนับเป็นการผิดวินัยกองทัพแต่ก็ไม่ได้ถูกลงโทษ เพราะเมื่อนายกรัฐมนตรีพลเอกทะนะกะต้องการให้ดำเนินการลงโทษทางวินัยแก่ผู้ก่อเหตุร้าย แต่ทางฝ่ายเสนาธิการทหารบกได้ปฏิเสธคำร้องของนายกรัฐมนตรี โดยอ้างว่าการกระทำเช่นนั้นทำให้เกียรติยศของกองทัพบกเสื่อมเสีย เพราะตามรัฐธรรมนูญผู้ที่มีอำนาจบังคับบัญชาสูงสุดเหนือทหารนั้น ไม่ใช่รัฐบาลแต่เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ รัฐบาลจึงไม่มีสิทธิที่จะเข้าไปแทรกแซงในกิจการทหาร

¹ โส๊ะชะกะ มะชะยะซุ. (2544). เล่มเดิม. หน้า 15.

สรุป

กล่าวโดยสรุป การดำเนินงานของนักชาตินิยมและสมาคมรักชาติในระยะต้นๆ ของทศวรรษ 1920 เป็นการดำเนินงานของฝ่ายพลเรือนเป็นส่วนใหญ่ การรวมตัวขององค์กรก็เป็นเพียงการจัดตั้งสมาคมเพื่อทำการเผยแพร่อุดมการณ์ต่างๆ เช่น สมาคมตะอินฮง โคะกุซุอิ (สมาคมพิทักษ์ชาติญี่ปุ่น) ซึ่งมีจุดมุ่งหมายป้องกันประเทศให้พ้นภัยจากลัทธิสังคมนิยม การพิพาทแรงงาน หรือ ขบวนการกรรมกร และความวุ่นวายทางสังคม จึงเข้าไปมีบทบาทในการสลายการชุมนุมประท้วงของกรรมกร¹ อย่างไรก็ตามเมื่อถึง ค.ศ. 1925 หลังจากมีการออกกฎหมายให้สิทธิออกเสียงของแก่ประชาชนทั่วไปและกฎหมายรักษาความสงบแล้ว การพิพาทแรงงานต่างก็ลดน้อยลงมีผลให้บทบาทของสมาคมรักชาติประเภทนี้ลดลงตามไปด้วย

นอกจากนี้ยังมีสมาคมของพวกหัวรุนแรงที่พยายามจะเผยแพร่อุดมการณ์ เพื่อให้มีการล้มล้างรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตยและต้องการขยายอำนาจทางทหารของญี่ปุ่นในเอเชีย เช่น คิตะ อิกกิ โอกะวะ ซูเม กนโด เซเกียว เป็นต้น ต่อมาภายใต้ความพยายามของโอกะวะ ทำให้สามารถเข้าไปเผยแพร่ “แนวทางปฏิรูปญี่ปุ่นโดยทั่วไป” ในหมู่ทหาร โอกะวะใช้ความพยายามโดยอาศัยการคุ้นเคยกับพวกทหารและได้รับเชิญให้เข้าไปบรรยายเพื่อสร้างความรักชาติอย่างรุนแรงต่อนักเรียนนายร้อยใน ค.ศ. 1925 ซึ่งสร้างความประทับใจแก่ทหารหนุ่มเหล่านั้นมาก จึงทำให้เกิดการรวมตัวของกลุ่มทหารหนุ่มซึ่งทำการอภิปรายถึงปัญหาของประเทศที่กำลังประสบ และเห็นด้วยกับแนวทางของคิตะในการใช้แผนการ “ฟื้นฟูโซวะ” อย่างไรก็ตามกลุ่มทหารหนุ่มเหล่านั้นเช่น ร้อยโทนิชิตะ มิสึกินาวาตรีฟูจิอิ ฮิโตะชิ เป็นต้น ยังไม่ได้ลงมือปฏิบัติการใดๆ เพื่อให้บรรลุแผนการฟื้นฟูโซวะ หากแต่เพียงก่อตั้งสมาคมลับขึ้น เช่น สมาคมเท็งเก็งโต สมาคมโอะซุอิ เพื่อเป็นการรวมตัวทหารที่มีความเห็นตรงกัน และรอคอยเวลาปฏิบัติการต่อไป

¹ ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์. (2526). เล่มเดิม. หน้า 6.

บทที่ 4

ปฏิบัติการของขบวนการชาตินิยมรุนแรงระหว่าง ค.ศ. 1931-1936

ทศวรรษ 1930 เป็นระยะของการปฏิบัติการของขบวนการชาตินิยมรุนแรงที่นำโดยฝ่ายทหาร การที่ทหารก้าวเข้ามามีบทบาทในปฏิบัติการต่างๆ สืบเนื่องมาจาก ประการแรก คือ ทหารเป็นองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญเมจิ 1889 และไม่ได้อยู่ภายใต้อำนาจของรัฐบาล ประการที่สอง คือ ประชาชนยังคงให้ความศรัทธาต่อทหารในฐานะเป็นเครื่องหมายของความซื่อสัตย์ และความมีระเบียบวินัย ซึ่งอาจจะสามารถนำพาประเทศให้พ้นจากปัญหาที่กำลังประสบอยู่ได้ ประการที่สาม คือ สมาคมรักชาติต่างๆ ที่ก่อตั้งโดยฝ่ายพลเรือนในทศวรรษ 1920 ได้พยายามรวบรวมกำลังคนเพื่อเผยแพร่อุดมการณ์ และต่อมาได้มีการรวมตัวกับทหาร จึงก่อให้เกิดเหตุการณ์รุนแรงต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ ภายในประเทศ คือ การแตกแยกของกองทัพบก และการพยายามก่อรัฐประหารเพื่อล้มล้างรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตย ส่วน ภายนอกประเทศนั้นพวกทหารชาตินิยมได้สร้างสถานการณ์ต่างๆ เพื่อกดดันให้รัฐบาลโตเกียวดำเนินนโยบายจักรวรรดินิยม

1. ปฏิบัติการของขบวนการชาตินิยมรุนแรงภายนอกประเทศ

การปฏิบัติการของขบวนการชาตินิยมญี่ปุ่นภายนอกประเทศระหว่าง ค.ศ. 1931-1936 เป็นการสร้างสถานการณ์ของพวกทหารชาตินิยมเพื่อกดดันให้รัฐบาลโตเกียวดำเนินนโยบายจักรวรรดินิยม เนื่องจากนโยบายต่างประเทศของรัฐบาลในขณะนั้นไม่สนับสนุนการขยายอิทธิพลทางทหาร ทำให้ทหารเกิดความรู้สึกว่เกียรติภูมิของประเทศตกต่ำลง ประกอบกับเหล่าทหารผู้ก่อการคิดว่าการขยายดินแดนจะเป็นวิธีแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจภายในของญี่ปุ่นได้ ดังนั้นจึงร่วมกันวางแผนเพื่อปฏิบัติการทางทหารดังนี้

1.1 เหตุการณ์แมนจูเรีย (Manchurian Incident, ค.ศ. 1931)

ในระหว่าง ค.ศ. 1930-1931 สถานการณ์ภายในประเทศเริ่มรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ โดยที่นโยบายต่างประเทศของรัฐมนตรีต่างประเทศชิเดะฮะระถูกโจมตีจากกลุ่มชาตินิยมว่าอ่อนเกินไป ประกอบกับความกดดันเนื่องจากภาวะเศรษฐกิจภายในประเทศที่รัฐบาลพรรคการเมืองไม่สามารถแก้ไขได้ ทำให้เกิดการรวมตัวของกลุ่มชาตินิยมนำโดยทหารหัวรุนแรงจัดตั้งเป็นสมาคมลับ ในทศวรรษ 1930 สมาคมลับได้เริ่มปฏิบัติการรุนแรงเป็นครั้งแรก คือการวางแผนทำรัฐประหารในเหตุการณ์วันที่ 20 มีนาคม ค.ศ. 1931 แต่เมื่อแผนการล้มเหลว จึงทำให้กลุ่มชาตินิยมรุนแรงเบนเข็มไปสู่การทำรัฐประหารภายนอกประเทศ โดยการนำของกองทัพกวางตุ้งที่รักษาการณ์ทางรถไฟในแมนจูเรีย ซึ่งได้ปฏิบัติการอิสระจากรัฐบาลที่โตเกียวทำการยึดแมนจูเรีย ในวันที่ 18 กันยายน ค.ศ. 1931

การที่แมนจูเรียเป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรทางอุตสาหกรรมทำให้ญี่ปุ่นให้ความสนใจเพื่อที่จะให้แมนจูเรียเป็นแหล่งทรัพยากรของตน เพราะญี่ปุ่นเป็นประเทศที่ขาดแคลนวัตถุดิบที่จะนำมาใช้อุตสาหกรรม นอกจากนี้แมนจูเรียยังเป็นแหล่งระบายผลเมืองของญี่ปุ่นที่เติบโตอย่างรวดเร็ว ดังนั้นแมนจูเรียจึงเป็นดินแดนสำคัญที่เป็นเป้าหมายในการยึดครองของจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น ญี่ปุ่นได้เริ่มเข้ามามีอิทธิพลในแมนจูเรียหลังจากที่ญี่ปุ่นชนะสงครามกับรัสเซียเมื่อ ค.ศ. 1905 โดยรัสเซียยินยอมโอนเขตเช่าและสิทธิในแหลมเลียวตุง รวมทั้งเส้นทางรถไฟสายแมนจูเรียใต้ให้แก่ญี่ปุ่น และญี่ปุ่นสามารถมีทหารรักษาการณ์บนเส้นทางรถไฟได้¹ ต่อมาสมัยสงครามโลกครั้งที่ 1 ในขณะที่ยุทธการกำลังดำเนินการรบในยุโรป เป็นเหตุให้ญี่ปุ่นถือโอกาสยื่นข้อเรียกร้อง 21 ประการต่อจีน เมื่อ 18 มกราคม ค.ศ. 1915 ข้อเสนอในส่วนที่เกี่ยวกับแมนจูเรียใต้ คือ ญี่ปุ่นได้ขยายสัญญาเช่า ปอร์ตอาร์เธอร์ อ่าวไคเรน ขยายข้อตกลงเกี่ยวกับทางรถไฟสายแมนจูเรียใต้ และอันตุง จาก 25 ปีเป็น 99 ปี ให้จีนยอมให้ญี่ปุ่นมีสิทธิในการถือกรรมสิทธิ์ที่ดินสำหรับการค้า อุตสาหกรรม หรือการเพาะปลูก และอนุญาตให้ญี่ปุ่นได้รับอิสระในการเข้าเมือง การอยู่อาศัย และท่องเที่ยวในแมนจูเรียใต้และทางตะวันออกของมองโกเลีย² ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1915 จีนยอมตกลงตามคำเรียกร้องของญี่ปุ่น ยกเว้นข้อเรียกร้องในหมวดที่ 5 ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับฐานะความเป็นประเทศเอกราชของจีน

สำหรับเหตุการณ์แมนจูเรียที่เกิดขึ้น เนื่องจากนายทหารหนุ่มแห่งกองทัพกวางตุ้งได้ลอบวางระเบิดทางรถไฟสายแมนจูเรียใต้บริเวณใกล้เมืองมุกเดน จุดประสงค์เพื่อสร้างสถานการณ์เข้ายึดแมนจูเรีย เหตุการณ์ครั้งนี้สืบเนื่องมาจากกลุ่มนายทหารแห่งกองทัพกวางตุ้งได้เสนอแผนการแบ่งแยกแมนจูเรียและมองโกเลียออกจากประเทศจีน เพื่อพิทักษ์รักษาสิทธิประโยชน์ของญี่ปุ่นในแมนจูเรียและมองโกเลีย แต่ขณะที่รัฐบาลของวะกะสึกิ เระอิจิโร (Wakatsuki Reijirō, ค.ศ. 1886-1949) จากพรรคมินเซโตกลับมีนโยบายต่างประเทศให้ความร่วมมือกับนานาชาติ และไม่ใช้กำลังในการตัดสินปัญหา เขาจึงปฏิเสธแผนการของกองทัพกวางตุ้งที่จะทำการรุกรานเพื่อนบ้าน ประกอบกับชาวญี่ปุ่นและชาวเกาหลีที่อาศัยในแมนจูเรียมักได้รับการต่อต้านจากชาวจีน ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พวกชาตินิยมรุนแรงของญี่ปุ่นเรียกร้องให้มีการตอบโต้กลับทันที มีผลให้สถานการณ์ความขัดแย้งเริ่มตึงเครียดขึ้น

ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1931 ชาวจีนในแมนจูเรียได้ก่อการจลาจลต่อต้านเจ้าของที่ดินชาวเกาหลี (เพราะชาวจีนมีความรู้สึกกว่าชาวเกาหลีเป็นพลเมืองของญี่ปุ่น) และทหารรักษาการณ์ของญี่ปุ่นได้เข้าช่วยเหลือ ทำให้ชาวจีนตอบโต้ด้วยการบอยคอตสินค้าญี่ปุ่น ประกอบกับทหารญี่ปุ่นถูกทหารจีนฆ่าตายในเดือนมิถุนายน ด้วยข้อหาว่ากระทำตนเป็นสายลับเป็นเหตุให้สถานการณ์ในแมนจูเรียรุนแรงขึ้น แต่ความเห็นของรัฐบาลและกองทัพกวางตุ้งต่อเหตุการณ์ขัดแย้งในแมนจูเรียแตกต่างกันออกไป โดยกองทัพกวางตุ้งต้องการให้มีการแก้ไขปัญหาแมนจูเรียด้วยการใช้กำลัง จึงมี

¹ ฮิวจ์ บอร์ตัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 327.

² *แหล่งเดิม*. หน้า 346.

การวางแผนกำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับการยึดครองทางทหารในแมนจูเรีย หน่วยกิจการพิเศษของกองทัพกวางตุ้งได้มีการแบ่งสายทำงานโดย กลุ่มหนึ่งได้เดินทางมาโตเกียวเพื่อกระตุ้นให้บรรดาเจ้าหน้าที่ ที่มีอิทธิพลในกองทัพบกยอมรับการปฏิบัติการที่จะเกิดขึ้นภายในหน้า ส่วนอีกกลุ่มหนึ่ง คือ พันเอกอิเตงะกิ เซชิโร และพันเอกอิชิวะระ คันจิ (ซึ่งทั้งสองคนมีความสนิทสนมกับโอกะวะผู้นำขบวนการชาตินิยม) ได้ร่วมกันคิดแผนการเพื่อดำเนินงานปฏิบัติการในแมนจูเรีย

สำหรับรัฐบาลพลเรือนที่โตเกียวกลับต้องการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาวจีนและชาวญี่ปุ่นในแมนจูเรียด้วยการประนีประนอม แต่ขณะเดียวกันรัฐมนตรีต่างประเทศชิเดะฮะระ ได้รับรายงานจากกงสุลใหญ่ประจำมุกเดนว่ากำลังจะเกิดรัฐประหารโดยกองทัพกวางตุ้งในแมนจูเรีย ทำให้หัวหน้าคณะเสนาธิการและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทหารบกพลเอกมินะมิ จิโร (General Minami Jirō) มีคำสั่งให้ พลตรีทะเตกะวะ โยะชิจิ (Major General Tatekawa Yoshiji, ค.ศ. 1880-1945) ซึ่งเป็นสมาชิกของสมาคมรักชาติคินเกอิ กะกุอิงซึ่งสนับสนุนแผนฟื้นฟูโชวะ เดินทางไปยังแมนจูเรียเพื่อกำชับให้พลโทฮอนโจะ ชิเงะรุ (Lieutenant General Honjo Shigeru) ผู้บัญชาการกองทัพกวางตุ้งควบคุมลูกน้องของตนให้ดี แต่ปรากฏว่าพลตรีทะเตกะวะ กลับยอมรับแผนการของกองทัพกวางตุ้งเป็นนัยๆ จึงหลีกเลี่ยงที่จะเข้าพบพลโทฮอนโจะผู้บัญชาการกองทัพกวางตุ้งทันทีที่ไปถึง โดยเลื่อนเวลาเข้าพบออกไป 48 ชั่วโมง ซึ่งพันเอกอิชิวะระ และ พันเอกอิเตงะกิ ได้รับทราบก่อนล่วงหน้าจึงได้ตัดสินใจปฏิบัติการก่อนที่พลตรีทะเตกะวะจะเข้าพบผู้บัญชาการกองทัพกวางตุ้ง

เมื่อพลตรีทะเตกะวะเดินทางมาถึงมุกเดนในตอนเย็นของวันที่ 18 กันยายน หลังจากนั้นเขาได้ถูกพาไปเพื่อเลี้ยงรับรองตลอดทั้งคืน¹ และในเวลาประมาณ 23 นาฬิกาจึงเกิดระเบิดในบริเวณเส้นทางรถไฟสายแมนจูเรียใต้ในส่วนของเมืองมุกเดน จากนั้นพันเอกอิเตงะกิก็เป็นผู้บัญชาการทหารญี่ปุ่นโจมตีค่ายทหารจีนที่ตั้งอยู่ทางเหนือ อีก 2-3 ชั่วโมงต่อมาพลโทฮอนโจะได้ออกคำสั่งระดมพลทั้งหมดในแมนจูเรีย รุ่งเช้าพลตรีทะเตกะวะถึงได้เข้าพบพลโทฮอนโจะ ซึ่งปรากฏว่ามุกเดนได้ตกอยู่ภายใต้การครอบครองของทหารญี่ปุ่นแล้ว และนับเป็นขั้นตอนแรกในการพิชิตจีน²

หนังสือพิมพ์ฉบับเช้าของกรุงโตเกียวได้รายงานว่าการโจมตีทางตะวันตกเฉียงเหนือของค่ายทหารที่ตั้งอยู่ด้านเหนือได้วางระเบิดเส้นทางรถไฟสายแมนจูเรียใต้ และเข้าโจมตีทหารรักษาการณ์ ทำให้กองทัพกวางตุ้งต้องตอบโต้เพราะเกรงว่าชีวิตและทรัพย์สินของชาวญี่ปุ่นจะตกอยู่ในอันตราย³ มีผลให้กองทัพกวางตุ้งและคณะเสนาธิการในโตเกียวเร่งรัดให้มีการนำแผนการยึดครองแมนจูเรียมาปฏิบัติ หลังจากนั้นหนังสือพิมพ์ต่างๆ ในญี่ปุ่นได้พิมพ์ข่าวติดต่อกันหลายวันเพื่อสนับสนุนการขยายเขตยึดครองของกองทัพกวางตุ้ง แม้แต่ในรัฐสภาพรรคฝ่ายค้านก็ให้การสนับสนุนนโยบายการขยายเขตการยึดครองครั้งนี้ ส่วนประชาชนญี่ปุ่นต่างชื่นชมสรรเสริญกองทัพกวางตุ้ง ถึงขนาดมองว่ากองทัพบกเป็นวีรบุรุษที่ช่วยเหลือประเทศชาติ

¹ Richard Storry. (1973). *op.cit.* p.77.

² ฮิวจ์ บอร์ตัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 437.

³ หน้าเดิม.

ภายหลังการเกิดเหตุการณ์แมนจูเรียนั้น คณะรัฐบาลมีความเห็นแตกแยกกันเกี่ยวกับเหตุการณ์ครั้งนี้ โดยนายกรัฐมนตรีได้ประกาศนโยบายหยุดยั้งขอบเขตของเหตุการณ์ไว้เพียงในมุกเตน และกราบทูลให้พระจักรพรรดิทรงทราบว่าคณะรัฐมนตรีของเขากำลังหาทางแก้ปัญหาเพื่อให้เกิดสันติภาพในมุกเตน แต่ผู้นำกองทัพบกโดยคณะเสนาธิการได้แจ้งต่อนายพลโทสนโจะว่ากองบัญชาการทหารสูงสุดมีสิทธิที่จะไม่ยัดถือการตัดสินใจของคณะรัฐมนตรี นอกจากนี้ยังแจ้งแก่กองทัพกวางตุ้ง ภายใต้อำนาจการตัดสินใจของผู้บัญชาการในสมรภูมิ กองทัพสามารถเคลื่อนย้ายไปจากมุกเตนได้อีกหลายไมล์และสามารถปฏิบัติการได้โดยไม่ต้องรอคำสั่งโดยตรง¹

สำหรับปฏิกิริยาจากนานาชาติต่อเหตุการณ์แมนจูเรีย จีนได้อุทธรณ์ต่อองค์การสันนิบาตชาติ ขอให้ป้องกันมิให้เกิดสถานการณ์ที่เลวร้ายไปกว่านี้ และเรียกร้องให้แก้ไขเหตุการณ์ให้เป็นไปตามสภาพเดิม คณะกรรมการขององค์การสันนิบาตชาติมีมติในวันที่ 30 กันยายน ให้ญี่ปุ่นถอนทหารกลับเข้าไปอยู่ในเขตเส้นทางรถไฟสายแมนจูเรียใต้โดยเร็ว และญี่ปุ่นต้องให้สัญญาว่าจะไม่ทำให้สถานการณ์เลวร้ายลงอีก ซึ่งรัฐบาลญี่ปุ่นโดยรัฐมนตรีต่างประเทศชิตะฮะระได้ตอบตกลงตามมติขององค์การสันนิบาตชาติ แต่กองทัพกวางตุ้งไม่สนใจว่ารัฐบาลญี่ปุ่นที่โตเกียวจะให้การรับรองการปฏิบัติการของพวกเขาหรือไม่ ยังคงใช้หลักการดำเนินการด้วยตนเอง (Spontaneous) โดยในวันที่ 18 ตุลาคม ค.ศ. 1931 กองทัพกวางตุ้งได้วางระเบิดเมืองชินเจา (Chinchow) เมืองหลวงชั่วคราวของจางเสวเหลียงขุนศึกแห่งแมนจูเรีย ญี่ปุ่นจึงไม่สามารถทำตามมติขององค์การสันนิบาตชาติซึ่งต้องการให้มีการถอนทหาร คณะกรรมการสันนิบาตชาติได้ประชุมกันในกลางเดือนพฤศจิกายน มีมติให้แต่งตั้งคณะกรรมการสอบสวนเพื่อจะส่งเข้าไปดูเหตุการณ์ในแมนจูเรีย

ขณะเดียวกันชิตะฮะระยังคงพยายามเจรจายุติปัญหาระหว่างญี่ปุ่นกับจีน เขาได้ชักจูงกองทัพบกไม่ให้รุกเข้าไปในเมืองชินเจาอีก เพราะเชื่อว่าถ้าญี่ปุ่นถอนทหารออกจากชินเจาแล้วจะทำให้กองทัพจีนในชินเจาถอนตัวด้วยเช่นกัน แต่รัฐบาลจีนกลับปฏิเสธที่จะถอนทหารออกจากบริเวณเมืองชินเจา และในที่สุดเดือนธันวาคมญี่ปุ่นโดยการนำของกองทัพบกได้ตัดสินใจที่จะปฏิบัติการทางทหารต่อไปอันได้แก่²

1. ส่งกำลังสนับสนุนแก่กองทัพกวางตุ้งเพื่อจะได้ครอบครองแมนจูเรียเหนือทั้งหมด
2. สนับสนุนให้แมนจูเรียเป็นเอกราช
3. บุกเข้าไปในมณฑลเจฮอล (Jehol) เพื่อหาทางผ่านกำแพงเมืองจีนเข้าไปในด้านชั้นไห่กวน (Shanghai Kuan)
4. เลือกพลเอกอะระกิ ชะตะโอะ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทหารบกคนใหม่

เหตุการณ์บานปลายจนนำไปสู่การสถาปนาประเทศแมนจูกว้อ (Manchukuo) ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1932 และบุคคลที่ญี่ปุ่นจับเชิดขึ้นเป็นประมุขของประเทศใหม่นี้ คือ จักรพรรดิผู่อี๋ (Puyi) ผู้ซึ่งสละราชบัลลังก์ราชวงศ์แมนจูตั้งแต่ ค.ศ. 1912 แต่แมนจูกว้อก็เป็นประเทศอิสระในนาม

¹ แหล่งเดิม. หน้า 437.

² แหล่งเดิม. หน้า 442.

เท่านั้น เพราะผลประโยชน์ทั้งสิ้นอยู่ในกำมือของญี่ปุ่น และการสถาปนาแมนจูว่ของญี่ปุ่นก็ไม่ได้รับการยอมรับจากนานาชาติ ส่งผลให้ญี่ปุ่นต้องถอนตัวออกจากการเป็นสมาชิกขององค์การสันนิบาตชาติในวันที่ 27 มีนาคม ค.ศ. 1933 ในขณะที่จีนกับญี่ปุ่นยังคงต่อสู้กันต่อไป

เหตุการณ์แมนจูเรียครั้งนี้พระเจ้าจักรพรรดิและผู้นำของรัฐบาลพลเรือนพยายามจะเข้าควบคุมสถานการณ์แต่ไม่ประสบความสำเร็จ ปรากฏว่าพฤติกรรมของกองทัพบกในแมนจูเรีย กลับได้รับความนิยมนิยมจากประชาชน และนักชาตินิยมภายในประเทศต่างสนับสนุนการกระทำของกองทัพกวานตุง เช่น พันโทอะชิโมะโตะ ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งสมาคมชะกุระ ได้กล่าวสนับสนุนเหตุการณ์ครั้งนี้ว่า ขณะนี้ประชากรชาวญี่ปุ่นมีเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาลเหมือนถูกบรรจุในห้องเล็ก ๆ แคบ ๆ ฉะนั้นจึงมี 3 วิธีการที่จะแก้ไขปัญหประชากรนี้ได้ คือ การอพยพชาวญี่ปุ่นออกนอกประเทศ การขยายการค้าให้ยิ่งใหญ่ในตลาดโลก และการแผ่ขยายดินแดน สำหรับข้อเสนอ 2 ประการแรกนั้นญี่ปุ่นได้รับการกีดกันจากประเทศมหาอำนาจ ดังนั้นทางเลือกที่เหลือก็คือการขยายดินแดน¹

นอกจากนี้การปฏิบัติการของกองทัพกวานตุงครั้งนี้ยังทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับนานาชาติเริ่มแข็งกร้าวขึ้น นายกรัฐมนตรีวะกะสึกิ กับ รัฐมนตรีต่างประเทศชิเดะฮะระ และคณะรัฐมนตรีได้ลาออกในปลาย ค.ศ. 1931 และพรรคเซยูกะอิเข้ามาจัดตั้งรัฐบาลภายใต้การนำของอินุกะอิ สึโยะชิ (Inukai Tsuyoshi, ค.ศ. 1855-1932) ผู้ซึ่งวิพากษ์วิจารณ์นโยบายต่างประเทศของชิเดะฮะระ ว่าล้มเหลว ขณะเดียวกันอินุกะอิก็ไม่เห็นด้วยที่จะสนับสนุนการสู้รบในแมนจูเรีย รัฐบาลชุดนี้มีพลเอกอะระกิได้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทหารบก พลเอกเจ้าชายคะนิน (Prince Kanin) เป็นเสนาธิการทหารคนใหม่ แต่อำนาจที่แท้จริงอยู่ที่พลเอกมะซะกิเพื่อนสนิทของพลเอกอะระกิ ซึ่งทั้ง พลเอกอะระกิ และ พลเอกมะซะกิ ต่างเป็นผู้ให้การสนับสนุนขบวนการชาตินิยมรุนแรงในกลุ่มทหารหนุ่ม ทำให้ดูเหมือนว่าลัทธิทหารนิยมกำลังมีบทบาทมากขึ้นเรื่อยๆ ส่วนกองทัพกวานตุงที่กำลังรุกคืบหน้าและทำให้คนญี่ปุ่นเกิดความรู้สึกรักชาติอย่างแรงกล้า รวมทั้งกองทัพบกกลับได้รับความนิยมนิยมชอบและได้ชื่อเสียงเกียรติยศกลับคืนมาอีกครั้งหนึ่งหลังจากที่ตกต่ำไปเมื่อปลายทศวรรษ 1920

¹ Mikiso Hane. (1986). *op.cit.* pp. 246-247.

ภาพผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์แมนจูเรีย

ภาพประกอบ 7 พันเอก อิชิวะระ คันจิ (Ishiwara Kanji, ค.ศ. 1889-1949)

ที่มา: *Modern Japan: An Encyclopedia of History, Culture, and Nationalism*. (1998). p. 98.

ภาพประกอบ 8 พลโทฮอนโจ ชิเงะรุ (Lieutenant General Honjo Shigeru)
ที่มา: David M.Bergamini. (1973). *op.cit.* unpagged.

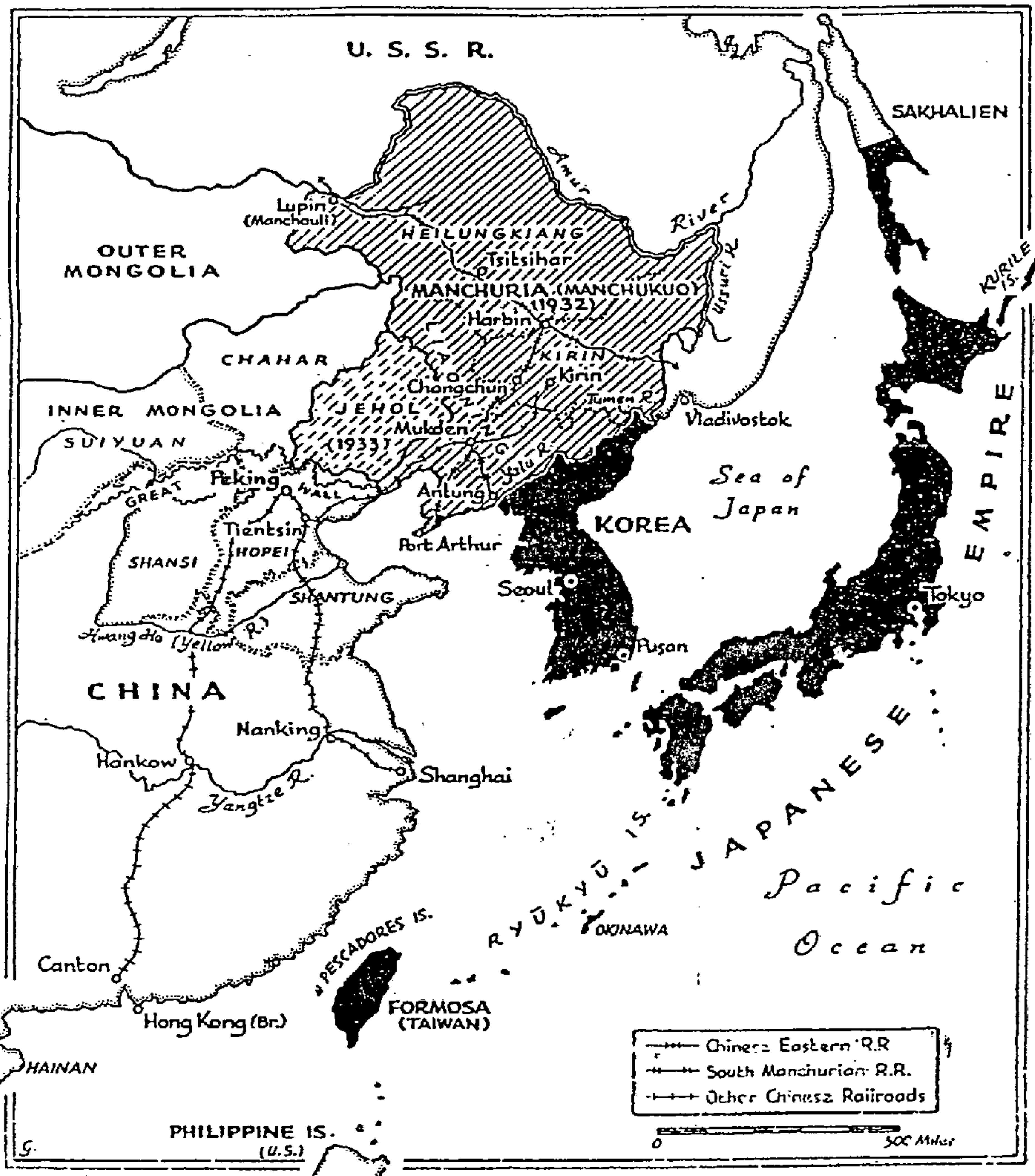

ภาพประกอบ 9 พลตรีทะเตะกะวะ โยะชิจิ (Major General Tatekawa Yoshiji, ค.ศ. 1880-1945)
ที่มา: *Ibid.* unpagged.

ภาพประกอบ 10 ภาพเหตุการณ์แมนจูเรีย (Manchurian Incident, ค.ศ. 1931)

ที่มา: โอะซะกะ มะซะยะซุ. (2544). เล่มเดิม. หน้า 36.

ภาพประกอบ 11 แผนที่แสดงการยึดครองแมนจูเรียของญี่ปุ่น ค.ศ. 1931
 ที่มา: ฮิวจ์ บอร์ดัน. (2526). เล่มเดิม. ไม่มีเลขหน้า.

1.2 เหตุการณ์ในจีน ค.ศ. 1933-1936

หลังจากสถาปนาแมนจูวอแล้ว กองทหารญี่ปุ่นได้เคลื่อนเข้าสู่มณฑลเจฮอลในมองโกเลีย และในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1933 การสู้รบได้ขยายวงกว้างออกไปอีกในบริเวณภาคเหนือของจีน แต่ในที่สุดก็ยุติลงชั่วคราวหลังจากที่ผู้บัญชาการทหารจีนและญี่ปุ่นได้ลงนามในข้อตกลงหยุดยิงร่วมกัน เมื่อปลายเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1933 ที่ตังกู (Tangku Truce) ซึ่งข้อตกลงหยุดยิงที่ตังกูมีผลให้เขตพื้นที่ประมาณ 5,000 ตารางไมล์ที่อยู่ระหว่างพรมแดนเป่ย์จิงกับแมนจูเรียเป็นเขตปลอดทหาร โดยที่กองทัพกวางตุ้งมีสิทธิเข้าไปตรวจสอบการถอนทหารในครั้งนั้น พร้อมกับให้สัญญาว่าจะถอนทหารออกไปทางเหนือยังกำแพงเมืองจีน แต่ด้วยความสำเร็จของกองทัพกวางตุ้งทำให้ทหารญี่ปุ่นยึดถือว่า สิ่งที่ทำไปแล้วคือแบบแผนที่จะยึดครองจีนต่อไป กองทัพญี่ปุ่นจึงได้เข้าเรียงรายตามกำแพงเมืองจีนและแทรกซึมเข้ามมองโกเลียตอนใน โดยถือโอกาสที่เจียงไคเช็คพะวงต่อการปราบจีนคอมมิวนิสต์ภายในประเทศมากกว่าสนใจการรุกรานของญี่ปุ่น ทำให้กองทัพญี่ปุ่นเข้ายึดครองมณฑลทางตอนเหนือของจีน โดยผนวกมณฑลเหอเป่ย์และมณฑลชาฮาร์ (Charhar) ด้วยเหตุนี้ ญี่ปุ่นจึงสามารถยึดครองดินแดนจีนตอนเหนือไว้ได้เป็นบริเวณกว้างขวาง

ส่วนภายในประเทศญี่ปุ่นพลเอกอะระกิในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทหารบกและ โองกะวะผู้นำขบวนการชาตินิยมรุนแรงได้กระตุ้นให้เกิดกระแสชาตินิยมเพื่อสนับสนุนการขยายอำนาจของประเทศ กระแสความรักชาติได้ทวีความรุนแรงในหมู่ประชาชน จนทำให้มีการเคลื่อนไหววางแผนเพื่อล้มล้างรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเห็นว่าเป็นอุปสรรคของการดำเนินนโยบายขยายดินแดน สำหรับพวกนักการเมืองเสรีนิยมที่ชอบวิพากษ์วิจารณ์ทหารมักจะตกเป็นเป้าหมายของการถูกลอบสังหารจากพวกคลั่งชาติ แต่ผู้ร้ายที่ลอบฆาตกรรมนักการเมืองมักจะได้รับ การลงโทษในสถานเบา จากสถานการณ์ดังที่เรียดภายในประเทศทำให้กระทรวงต่างประเทศญี่ปุ่นจำต้องยอมรับและปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ในจีน โดยที่รัฐมนตรีต่างประเทศฮิโรตะ โคกิ (Hirōta Kōki, ค.ศ.1878-1948) มีนโยบายให้การสนับสนุนอย่างเข้มแข็งต่อการร่วมมือและประสานงานระหว่างญี่ปุ่นกับชาติต่างๆ ถ้าหากชาติเหล่านั้นยอมรับความเป็นใหญ่ของญี่ปุ่นในแมนจูเรียและภาคเหนือ และเขาเห็นว่าญี่ปุ่นควรจะต้องสร้างความเป็นใหญ่ในเอเชียตะวันออกให้สำเร็จโดยไม่ต้องคำนึงว่าชาติอื่นๆ จะรับรองหรือไม่ ในเดือนเมษายน ค.ศ. 1934 กระทรวงต่างประเทศจึงประกาศว่า ความสัมพันธ์ระหว่างจีนและญี่ปุ่นซึ่งอยู่ในลักษณะที่ญี่ปุ่นให้การอารักขาจีนนั้นมิได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับสันนิบาตชาติและมหาอำนาจอื่นๆ และเตือนว่าถ้าหากชาติใดก็ตามให้ผู้แนะนำและที่ปรึกษาทางทหาร หรือเครื่องบินที่ใช้ในสงครามแก่จีน หรือให้ทุนในรูปของความช่วยเหลือทางการเงินและทางด้านเทคนิค ญี่ปุ่นจะต่อต้านการกระทำดังกล่าวโดยถือว่าชาตินั้นๆ เป็นภัยต่อสันติภาพและความเป็นระเบียบในเอเชียตะวันออก ซึ่งหมายความว่าญี่ปุ่นจะไม่ยอมให้มีการกระทำโดยเอกเทศ หรือร่วมกลุ่มกันของมหาอำนาจตะวันตกที่จะมาช่วยเสริมการต่อต้านในจีน เพราะถ้าหากจีนรวมประเทศเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ก็จะทำให้ญี่ปุ่นและดินแดนภายใต้การปกครองของญี่ปุ่นได้รับความลำบาก

ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1935 ญี่ปุ่นและจีนได้ข้อตกลงกันว่า¹ กองทัพของเจียงไคเช็คจะถอนกำลังออกจากเหอเป่ย์และชาฮาร์ แต่จีนสามารถจัดตั้งคณะมนตรีการเมืองอิสระภายใต้การนำของนายพลชาวจีนซึ่งเป็นอิสระจากทั้งจีนและญี่ปุ่น อย่างไรก็ตามญี่ปุ่นยังคงต้องการให้จีนภาคเหนือเป็นอิสระจากจีน หรือ ให้จีนภาคเหนืออยู่ภายใต้การปกครองของจีนที่นิยมญี่ปุ่น โดยไม่ต้องใช้วิธีการทหาร ดังนั้นตลอด ค.ศ. 1935 จนถึงต้น ค.ศ. 1937 ญี่ปุ่นจึงใช้วิธีเจรจา รวมทั้งกดดันทางเศรษฐกิจและการเมืองเพื่อให้จีนยอมสถานภาพของญี่ปุ่นเหนือดินแดนจีนภาคเหนือและมองโกเลีย

2. ความแตกแยกของกองทัพบก

การเติบโตของลัทธิชาตินิยมอย่างรุนแรงในกลุ่มทหารทำให้เกิดความแตกแยกระหว่างทหารอาวุโสและทหารหนุ่มภายในกองทัพนับตั้งแต่ปลาย ค.ศ. 1931 เป็นต้นมา ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มดังนี้

1. กลุ่มวิถีจักรวรรดิ (Imperial Way Faction) ผู้นำที่สำคัญของกลุ่มนี้ได้แก่ พลเอกอะระกิ และ พลเอกมะซะกิ พวกที่ชื่นชมแนวความคิดวิถีจักรวรรดิจะเป็นนักปฏิรูปหัวรุนแรง และมีส่วนร่วมในการก่อการร้ายที่ผ่านมาหลายครั้ง เป็นกลุ่มทหารที่มีแนวคิดและอุดมการณ์ที่ซื่อสัตย์ จงรักภักดี และเทิดทูนอุดมการณ์การปกครองโดยตรงของพระจักรพรรดิ ซึ่งหมายถึงต้องการทำการฟื้นฟูประเทศด้วยวิธีทำรัฐประหารล้มล้างรัฐบาลเสรีนิยมประชาธิปไตย และทำการปฏิรูปประเทศตาม “แนวทางปฏิรูปญี่ปุ่นโดยทั่วไป” ของคิตะ อิกิกิที่กำลังเป็นที่นิยมแพร่หลายในขณะนั้น กลุ่มวิถีแห่งจักรวรรดิ มีความเชื่อว่ารัฐบุรุษอาวุโส กลุ่มชะฮิบะสี และนักการเมืองที่ไม่ซื่อสัตย์ควรจะต้องกำจัดออกไป เพื่อที่จะนำประเทศไปสู่แผนการฟื้นฟูโชวะ (Showa Restoration)² พวกนักปฏิรูปหัวรุนแรงของกลุ่มนี้จะนิยมลัทธิสังคมนิยม แต่รังเกียจคอมมิวนิสต์อย่างมาก และมีความชิงชังรัสเซียเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้กลุ่มนี้จึงเชื่อว่าการต่อสู้กับรัสเซีย เป็นเรื่องที่ไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้ และจะเกิดขึ้นในราวกลางทศวรรษ 1930 นี้เอง

2. กลุ่มควบคุม (Control Faction) เป็นการรวมกลุ่มของนายทหารอาวุโส นำโดยนายพลโทเนงะตะ เทะซุซัน (Lieutenant General Nagata Tesuzan, ค.ศ. 1881-1944) พลเอกโทโจ ฮิเดะกิ (General Tōjō Hideki, ค.ศ. 1883-1948) และ พลเอกอุงะกิ คะซุชิเงะ (General Ugaki Kazushige, ค.ศ. 1858-1956) เป็นกลุ่มที่รังเกียจลัทธิและนโยบายของกลุ่มวิถีจักรวรรดิที่อาศัยความรุนแรงและขาดการมองการณ์ไกล ความคิดของทหารกลุ่มนี้เห็นว่าทหารนั้นจะทำอะไรต้องได้ รับคำสั่งจากผู้บังคับบัญชาก่อนและจะต้องอยู่ในกรอบแห่งระเบียบทหารอย่างเคร่งครัด ทหารกลุ่มนี้

¹จอห์น เค. แพร์ แบงค์; เอ็ดวิน โอ. โรเซาเออร์; และแอลเบิร์ต เอ็ม. เกรก. (2520). *เอเชียตะวันออกยุคใหม่ = East Asia : The Modern Transformation เล่ม 3*. แปลโดยกุสุมา สนิทวงศ์ฯ; และ ชัยโชค จุลศิริวงศ์. หน้า 750.

²มาลินี ประเสริฐธรรม. (2538). *เล่มเดิม*. หน้า 149.

มีการสมาคมกับนักการเมืองและนักธุรกิจ ซึ่งต่างจากกลุ่มวิถิจักรวรรดิที่เกลียดชังพวกนักการเมืองและนักธุรกิจ¹ กลุ่มนี้ต้องการให้ทหารบกเข้ามากุมอำนาจทางการเมืองโดยไม่จำเป็นต้องทำรัฐประหารล้มล้างรัฐบาลเสรีนิยมประชาธิปไตย แต่มีแนวคิดที่ต้องการให้ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่ดีที่สุดเพื่อเป็นผู้นำในเอเชียและผู้นำของโลก และเห็นว่าญี่ปุ่นจำเป็นต้องปฏิรูปทางทหารและฝึกฝนเยาวชนญี่ปุ่นให้เข้มแข็ง ควบคุมระบบทุนนิยมและกลุ่มกรรมกรให้เท่าเทียมกัน และรัฐบาลควรจะดำเนินนโยบายเพื่อประโยชน์ของญี่ปุ่นทางด้าน การขยายดินแดนกับการป้องกันประเทศ

อาจกล่าวได้ว่าความขัดแย้งของกลุ่มวิถิจักรวรรดิกับกลุ่มควบคุมที่เกิดขึ้นมีสาเหตุมาจากความแตกต่างทางด้านอายุเป็นสำคัญ กล่าวคือบรรดาพวกทหารสูงอายุได้รับการอบรมในแนวทางของผู้นำชาวมุไร ที่มีความสุขุม รอบคอบ ขณะที่ทหารหนุ่มได้รับการอบรมมาแบบทหารอาชีพ ซึ่งได้รับการอบรมโดยเน้นเรื่องอุดมการณ์จักรพรรดิ ทำให้มองสิ่งต่างๆ แบบทหาร และมีความคิดคับแคบ

นอกจากนี้ความแตกแยกยังเกิดมาจากกระบวนการจัดสรรตำแหน่งในกองทัพอีกด้วย กล่าวคือ ผู้ที่จบการศึกษาจากวิทยาลัยการสงครามจะมีศักดิ์ศรีมากกว่าทหารที่จบจากโรงเรียนนายร้อย สืบเนื่องมาจากหลังจากสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนายร้อยแล้ว ทหารที่มีสิทธิศึกษาต่อในระดับโรงเรียนนายร้อยชั้นสูง หรือวิทยาลัยการสงครามของกองทัพบก จะต้องเป็นทหารที่เคยประจำการในสนามมาแล้วหลายปี² และได้รับการรับรองจากหัวหน้ากองที่ตนสังกัดอยู่เท่านั้น ภายหลังจากการศึกษาจากวิทยาลัยการสงครามของทหารบกแล้ว ทหารกลุ่มนี้จะเป็นชนชั้นนำในกองทัพทั้งในฝ่ายเสนาธิการทหารหรือในกระทรวงทหารบกและเป็นทหารกลุ่มควบคุม ในทางตรงกันข้ามพวกที่จบจากโรงเรียนนายร้อยมักจะมีคามก้าวหน้าเป็นเพียงแค่นายทหารที่ออกสนามประจำอยู่ตามชนบทเท่านั้น เมื่อมีอายุยังน้อยก็มักจะห้าวรุนแรง พวกนี้จะตั้งสมาคมผู้รักชาติขึ้นภายในวงการทหาร กล่าวคือจะเข้าเป็นสมาชิกในกลุ่มวิถิจักรวรรดิ

ความแตกแยกระหว่างทั้ง 2 กลุ่มนี้ ก่อให้เกิดปัญหาในวงการทหารญี่ปุ่นซึ่งเรียกว่า ปัญหาทหารหนุ่ม เนื่องจากนายทหารระดับนายพันและนายร้อยบางคนในกองทัพบก ชอบที่จะปฏิบัติการแบบทำหาย และเป็นอิสระบ่อยครั้ง โดยได้รับการสนับสนุนจากผู้บังคับบัญชา ที่สังกัดอยู่ในกลุ่มวิถิจักรวรรดิอย่างเปิดเผย ทหารหนุ่มเหล่านี้มักจะคุกคามต่อทหารชั้นนายพลที่มีความคิดแบบอนุรักษนิยมซึ่งมักทำอะไรซ้ำเพราะคิดอย่างรอบคอบ แตกต่างไปจากพวกเขาซึ่งมักจะออกไปปฏิบัติการโดยตรง และพฤติกรรมทำหายของนายทหารหนุ่มเหล่านี้จะแสดงออกมามากขึ้นเรื่อยๆ ในทศวรรษ 1930 เป็นต้นมา

¹ ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 63.

² จอห์น เค. แพร์ เบงก์; เอ็ดวิน โอ. โรเซาเออร์; และแอลเบิร์ต เอ็ม. เกรก. (2520). *เล่มเดิม*. หน้า

ภาพผู้นำทหารกลุ่มควบคุม

ภาพประกอบ 12 พลเอกอุงะกิ คะซุชิเงะ (General Ugaki Kazushige, ค.ศ. 1858-1956)
ที่มา: David M. Bergamini. (1973). *op.cit.* unpagged.

ภาพประกอบ 13 พลเอกโทโจ ฮิเดะกิ (General Tōjō Hideki, ค.ศ. 1883-1948)
ที่มา: *Ibid.* unpagged.

ภาพประกอบ 14 พลโทเนงะตะ เทะซุซัน (Lieutenant General Nagala Tesuzan, ค.ศ. 1881-1944)

ที่มา: *Ibid.* unpagged.

3. ปฏิบัติการของขบวนการชาตินิยมรุนแรงภายในประเทศ

ทศวรรษ 1930 ภายในประเทศญี่ปุ่นได้เข้าสู่ยุคหวาดกลัว (Age of Terror) เนื่องจากมีการปฏิบัติการของขบวนการชาตินิยมซึ่งนำโดยทหารหนุ่มหัวรุนแรงของกลุ่มวิถึจักรวรรดิ ที่ต้องการล้มล้างรัฐบาลเสรีนิยมประชาธิปไตย จึงได้วางแผนเพื่อทำรัฐประหารและลอบฆ่าบุคคลสำคัญหลายครั้ง แต่แผนการที่ได้ปฏิบัติการจริงมี 2 ครั้ง ส่งผลให้ผู้นำรัฐบาล พรรคการเมือง ผู้นำธุรกิจ และผู้ใกล้ชิดพระจักรพรรดิถูกสังหารหลายคน รวมทั้งทำให้ทหารกลุ่มควบคุมมีโอกาสก้าวขึ้นมามีอำนาจในการกำหนดนโยบายของประเทศในด้านต่างๆ แทนกลุ่มนักการเมือง ปฏิบัติการต่างๆ ของขบวนการชาตินิยมภายในประเทศ ได้แก่

3.1 เหตุการณ์เดือนมีนาคม ค.ศ. 1931

เป็นแผนรัฐประหารของกลุ่มทหารบกซึ่งนำโดยพันโทอะชิโมะโตะ คิงโงะโระ แห่งสมาคมชะกุระ ร่วมมือกับพลเรือนหัวรุนแรงคือ นายโอกะวะ ชูเม ตามแผนรัฐประหารครั้งนี้จะต้องดำเนินให้เป็นไปตามขั้นตอนโดยเริ่มจาก โอกะวะจะว่าจ้างให้ฝูงชนเดินขบวนร่วมกับฝ่ายขวาจัดของตนประมาณ 10,000 คน และทำการล้อมรัฐสภา ในขณะเดียวกัน “กลุ่มห้ามฤดู” ของพวกคลั่งลัทธิชาตินิยมนี้จะต้องขว้างระเบิดใส่บ้านนายกรัฐมนตรีและที่ทำงานของพรรคมินเซไต และ พรรคเซยูกะอิ

ขั้นตอนต่อไปคือ จะต้องเรียกระดมกองทหารประจำกรุงโตเกียว และพยายามจะผลักดันให้พลเอกอุงะกิรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทหารบกประกาศกฎอัยการศึกเพื่อสถาปนารัฐบาลทหารโดยยุบรัฐสภาโตเอท

อย่างไรก็ตามแผนการครั้งนี้ได้ถูกยับยั้งไว้เสียก่อนจะถึงวันปฏิบัติการไม่ถึงสองสัปดาห์ เนื่องจากพลเอกอุงะกิเปลี่ยนใจไม่ยอมร่วมมือด้วย และยืนยันว่าจะต้องยกเลิกแผนการดังกล่าวทั้งสิ้น แต่ถึงแม้ว่าเหตุการณ์เดือนมีนาคมจะไม่ได้เกิดขึ้นจริง แต่เหตุการณ์ครั้งนี้ก็มีผลสำคัญหลายประการ โดยที่นักประวัติศาสตร์ได้วิจารณ์ว่าจากการที่แผนการเดือนมีนาคมล้มเลิกไป จึงเป็นต้นเหตุให้เกิดการตัดสินใจที่จะวางแผนการต่างๆ เพื่อก่อให้เกิดรัฐประหารนอกอาณาจักร คือ เหตุการณ์แมนจูเรียในวันที่ 18 กันยายน ค.ศ. 1931 โดยมีการติดต่อโดยตรงระหว่างผู้วางแผนการรัฐประหารในเดือนมีนาคม กับผู้ที่ก่อเหตุการณ์ในแมนจูเรียอีกหกเดือนต่อมา¹ นอกจากนี้เหตุการณ์เดือนมีนาคมยังแสดงให้เห็นถึงการขาดระเบียบวินัยทางทหารที่ทวีขึ้นทุกที โดยที่นายทหารบกบางคนได้พยายามก้าวเข้าไปมีบทบาททางการเมือง การโฆษณาและการวางแผนก่อการรุนแรงยิ่งขึ้นกว่าเดิม และอันที่จริงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้น่าจะมีการลงโทษทางวินัยกับพันโทอะชิโมะโตะ และสมาชิกในสมาคมชะกุระเพื่อสร้างระเบียบวินัยให้กลับคืนสู่กองทัพ แต่กลับตรงกันข้าม ผู้คิดการร้ายครั้งนั้นได้รับการให้อภัยโดยปริยาย

3.2 เหตุการณ์เดือนตุลาคม ค.ศ. 1931

หลังจากเกิดเหตุการณ์แมนจูเรียเพียงเดือนเดียวในกรุงโตเกียวก็เกิดเหตุการณ์ตุลาคมในจีน โดยพันโทอะชิโมะโตะ และสมาคมชะกุระ รวมทั้งโอกะวะให้การช่วยเหลือได้วางแผนรัฐประหารอีกครั้งที่ดูจะรุนแรงยิ่งกว่าเดิม โดยมีเหตุผลเพื่อปกป้องไม่ให้รัฐบาลเข้าเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากผลงานของทหารที่ไปสร้างชัยชนะในแมนจูเรีย

แผนการนี้ต้องใช้กำลังทหารนับพันคนและหน่วยวางระเบิดจากกองทัพเรือ โดยกองกำลังเหล่านี้จะต้องเข้าประชิดตัวเหล่าสมาชิกรัฐสภา ระหว่างที่มีการประชุมเพื่อสังหารสมาชิกทุกคน บางส่วนจะเข้ายึดกองบัญชาการตำรวจ กระทรวงทหารบก และ กองบัญชาการเสนาธิการทหาร หนังสือพิมพ์ และสถานีวิทยุ รวมทั้งจับตัวนักการเมือง กลุ่มนายทุน กลุ่มรัฐบุรุษอาวุโสในพระราชวังและกลุ่มอภิสิทธิ์ชนอื่นๆ² และหลังจากโค่นล้มรัฐบาลได้แล้วพลเอกอะระกิจะเป็นผู้นำรัฐบาลปฏิรูปทำหน้าที่ปรับปรุงทั้งกองทัพ รวมทั้งแก้ไขสถานการณ์เศรษฐกิจที่กำลังย่ำแย่ต่อไป

แผนการครั้งนี้ต้องการความร่วมมือจากกลุ่มนายทหารหนุ่มในการนำกำลังเข้าปฏิบัติการ ซึ่งนายทหารหนุ่มรับคำสั่งนั้นและพากันเตรียมพร้อมอย่างขมขื่น รวมทั้งร้อยโทนิชิตะ และ นิสโซะ ก็ถูกชักชวนให้ร่วมมือด้วย ซึ่งทั้งสองและยินดีเตรียมเคลื่อนกำลังพลเรือเข้าช่วยปฏิบัติการ ทุกฝ่ายเตรียมการพร้อมเพรียง แต่แผนการรั่วไหลออกไปก่อนกำหนดการเพียง 1 สัปดาห์ ทำให้รัฐ

¹อาร์เธอร์ อี.ไทด์แมน. (2522). เล่มเดิม. หน้า 290.

²ธัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา,ผู้แปล. (2538). เล่มเดิม. หน้า 34.

มนตรีกระทรวงทหารบกสั่งจับกลุ่มผู้วางแผนเพื่อดำเนินคดีแต่มีการลงโทษเพียงสถานเบามาก โดยผู้บงการ คือ พันโทอะชิโมะโตะถูกลงโทษสั่งกักบริเวณเพียง 20 วัน และต่อมาก็ได้รับคำสั่งให้ย้ายไปประจำการร่วมกับนายทหารอื่นๆ นอกกรุงโตเกียว

ความล้มเหลวของการรัฐประหารครั้งนี้มีผลกระทบต่อกลุ่มนายทหารหนุ่มเป็นอย่างมาก เพราะพวกเขาไม่เชื่อถือนายทหารรุ่นพี่อีกต่อไป นอกจากนั้นกลุ่มของโอะกะวะก็เริ่มหมดความเชื่อถือนายทหารระดับกลางเหล่านั้นด้วย สำหรับพลเอกอะระกิแม้จะไม่เห็นด้วยกับแผนการครั้งนี้แต่เขาก็มีความเห็นอกเห็นใจในความรักชาติของบรรดานายทหารหนุ่มทั้งหลายมากขึ้น นอกจากการวางแผนการรัฐประหารภายในประเทศแล้ว การก่อเหตุการณ์ปฏิบัติการอิสระยึดแมนจูเรียของกองทัพกวานตุง ทำให้นายวะกะสึก็ต้องลาออกจากการเป็นนายกรัฐมนตรีในปลาย ค.ศ. 1931 อิโนะอิเข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรีแทนโดยมีพลเอกอะระกิดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงทหารบก โดยหวังว่าความนิยมที่ทหารส่วนใหญ่มีให้แก่พลเอกอะระกิ จะทำให้เขาสามารถควบคุมกองทัพทั้งภายในและภายนอกประเทศได้ จากการขึ้นมาใช้อำนาจของพลเอกอะระกิซึ่งชื่นชมการปฏิบัติการของทหารหนุ่มหัวรุนแรงนับว่าเป็นสัญญาณบอกให้รู้ว่า ยุคสมัยของการยึดหลักการเดินสายกลางแบบรัฐมนตรีต่างประเทศชิเดะฮะระได้สิ้นสุดลงแล้ว และต่อไปนี้กองทัพบกก็จะเป็นผู้กำหนดชะตากรรมของประเทศแทน

3.3 เหตุการณ์วันที่ 15 พฤษภาคม ค.ศ. 1932

ในปลาย ค.ศ. 1931 หลังจากกองทัพกวานตุงบุกยึดแมนจูเรียทำให้บรรยากาศในเรื่องชาตินิยมอย่างรุนแรงได้แผ่ขยายทั่วประเทศ และพฤติกรรมต่างๆ ของทหารกลับได้รับความนิยมในหมู่ประชาชนอย่างกว้างขวาง พวกชาตินิยมหัวรุนแรงทั้งที่เป็นพลเรือน และทหาร ได้รับการสนับสนุนให้ได้รับการเลือกตั้งเข้ามาในสภาผู้แทนราษฎร นักชาตินิยมหัวรุนแรงจำนวนมากต่างรุมประณามผู้นำพรรคการเมืองใหญ่ๆ รวมทั้งสมาชิกสภาองคมนตรีและผู้นำของกลุ่มชะอิบะสึซึ่งคุมทั้งกิจการธนาคารและอุตสาหกรรม โดยเชื่อว่าบุคคลเหล่านี้เป็นความชั่วร้ายและเป็นอุปสรรคต่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประเทศที่บริสุทธิ์และเป็นอมตะ พวกเขายืนยันว่ารัฐในอุดมคติที่เป็นครอบครัวเดียวกันภายใต้พระจักรพรรดิที่ศักดิ์สิทธิ์จะสามารถสร้างขึ้นใหม่ได้หากมีการทำลายผู้นำเหล่านี้ให้หมดไป

ในช่วงต้น ค.ศ. 1932 พวกชาตินิยมหัวรุนแรงได้ลอบสังหารนักการเมืองและนักธุรกิจถึง 2 ครั้ง ซึ่งนำโดยกลุ่มสันนิบาตเลือดที่มีคำขวัญว่า “ฆ่าทีละคน”¹ การลอบสังหารถึงแก่ชีวิตเกิดขึ้นครั้งแรกในเดือนกุมภาพันธ์ มีผลให้อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังอิโนะอุเอะ จุนโนะซุเกะ (Inoue Junnosuke, ค.ศ. 1869 -1932) ซึ่งใช้นโยบายยกเลิกการห้ามส่งทองคำออกนอกประเทศ และทำให้เศรษฐกิจของญี่ปุ่นตกต่ำลงไปอีกถูกลอบสังหาร ต่อมาในเดือนมีนาคมประธานบริษัทเคีอิมิตซุยุถูกผู้ก่อการลอบสังหารถึงแก่ชีวิต

¹โอะซะกะ มะซะยะซุ. (2544). เล่มเดิม. หน้า 40.

ในวันที่ 15 พฤษภาคม ค.ศ. 1932 ได้มีแผนการก่อรัฐประหารโดยจะลอบสังหารนายกรัฐมนตรีอินุกะอิเพื่อนำไปสู่การปฏิรูปประเทศ สาเหตุของการก่อการ ประการแรก คือ การที่นายกรัฐมนตรีอินุกะอิไม่เห็นด้วยกับปฏิบัติการของกองทัพกวานตุง และเขาต้องการที่จะทำความเข้าใจกับจีน เพราะเขาเคยมีความใกล้ชิดกับขบวนการปฏิวัติของซุนยัตเซ็นมาก่อน ดังนั้นหลังจากที่เขาเป็นนายกรัฐมนตรีได้ไม่นานเขาจึงเริ่มเปิดการเจรจาลับกับรัฐบาลจีนโดยผ่านคนกลางที่ไว้ใจได้ แต่เขาก็มีความวิตกกังวลต่อการที่นายทหารชั้นผู้น้อยในกองทัพกวานตุงที่ได้ไป “ดำเนินการด้วยตนเอง” จึงได้อ้างคำสั่งของสมเด็จพระจักรพรรดิที่ไม่ต้องการให้ทหารมายุ่งเกี่ยวกับการเมือง เพราะจะทำให้เกิดความปั่นป่วนทั่วประเทศมาประกาศ และพยายามแก้ปัญหาโดยกราบทูลให้สมเด็จพระจักรพรรดิถอดยศนายทหารที่สร้างความยุ่งยาก ทั้งยังเป็นการยุติการปฏิบัติการของกองทัพกวานตุงในแมนจูเรียอีกด้วย¹ แต่การทำเช่นนั้นของนายกรัฐมนตรีอินุกะอิได้สร้างความไม่พอใจแก่ทหารเป็นอันมากเพราะเป็นการแทรกแซงอำนาจทางทหารของนักการเมือง² ประการที่สอง คือ ความล้มเหลวของการพยายามก่อรัฐประหารของทหารระดับกลางใน 2 ครั้งแรก ทำให้ทหารรุ่นนายร้อยต้องการจะกอบกู้ชื่อเสียงของทหารกลับคืนมา

แผนการครั้งนี้เป็นความร่วมมือระหว่างกลุ่มนายทหารเรือ นำโดย เรือโทโกะยะ คิโยะชิ (Junior Naval Lieutenant Koga Kiyoshi) กลุ่มสันนิบาตเลือด และนักเรียนจากโรงเรียนรักชาติในชนบท (Academy of the Love of One's Community) ของทะเลชิบะนะ โคชะบุโร รวมทั้งกลุ่มนักเรียนนายร้อยทหารบก (เดิมนั้นในแผนการจะมีกลุ่มนายทหารบกเข้าร่วมด้วยแต่เนื่องจาก นิชิตะผู้นำกลุ่มถูกขอร้องจากพลเอกอะระกิ ให้ยับยั้งการเข้าร่วมแผนการครั้งนี้ของนายทหารบก) โดยมีสมาคมจิมมูกะอิของโอกะวะให้การช่วยเหลือด้านการเงิน การดำเนินงานของผู้ก่อการได้กระจายกำลังออกปฏิบัติการเป็นสายๆ ดังนี้³

สายที่หนึ่ง มุ่งหน้าไปยังบ้านพักของนายกรัฐมนตรี พวกเขาเข้าพบนายกรัฐมนตรีในห้อง และหลังจากการพูดคุยกันไม่กี่คำ อินุกะอิก็ถูกยิงจนถึงแก่ความตาย หลังจากนั้นกลุ่มผู้ก่อการก็เดินทางไปยังกองบังคับการสารวัตรทหารเพื่อทำการมอบตัว

สายที่สอง ดำเนินการก่อวินาศกรรมในที่ต่างๆ หลายแห่ง เช่น สถานีตำรวจ และ บ้านนักการเมืองบางคน แต่ไม่ได้ก่อความเสียหายแก่ผู้ใดจนเสียชีวิต

สายที่สาม มุ่งทำลายที่ทำการพรรคเซยูกะอิ และธนาคารมิสึบิชิแต่ไม่มีผู้ใดบาดเจ็บล้มตายเช่นกัน

การจลาจลโจมตีทั้งหมดของผู้ก่อการรัฐประหารก็เพื่อที่จะให้มีการประกาศกฎอัยการศึก รวมทั้งพยายามเรียกร้องให้ประชาชนลุกขึ้นมาทำการปฏิวัติ แต่ขณะนั้นประชาชนชาวญี่ปุ่นยังไม่ได้

¹อาร์เธอร์ อี. ไทด์แมน. (2522). *เล่มเดิม*. หน้า 293.

²Richard Storry. (1973). *op.cit.* p. 111.

³*Ibid.* p.119.

รับการปลุกกระดมให้เกิดความพร้อมอย่างเพียงพอทำให้ไม่เกิดการลุกฮือขึ้น กองทัพบกจึงไม่สามารถประกาศกฎอัยการศึกได้¹

การก่อการร้ายครั้งนี้มิได้มีจุดประสงค์ในเชิงสร้างสรรค์แต่อย่างใด ผู้ร่วมมืมิได้มีความคิดเห็นที่แน่นอนว่าจะตั้งรัฐบาลประเภทใดหลังจากที่อินุกะอิเสียชีวิตแล้ว คนเหล่านี้สนใจแต่เพียงต้องการเห็นความพินาศของเขาเท่านั้น ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวของ โคเดดะมะ โยะชิโอะ (Kodama Yoshio) ผู้ก่อการร้ายในทศวรรษ 1930 ว่า " เราไม่ได้มี และไม่ได้พยายามที่จะสร้างโครงการที่แน่นอนว่าจะพัฒนาชาติอย่างไร... เราไม่ได้ตระหนักมาก่อนเลยว่าเป็นการโง่เขลาอย่างยิ่งที่ได้เตรียมการทำลายล้างโดยมิได้เตรียมการสร้างไว้รองรับ"²

ภายหลังการตายของนายกรัฐมนตรีอินุกะอิ ผู้ก่อการร้ายถูกจับกุม จำเลยมีโอกาสแสดงความรู้สึกในคำให้การว่า³ ชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรร่ำรวยถึงขีดสุดแล้ว พวกเขาซึ่งเกิดมาในตระกูลเกษตรกรคิดว่าจะต้องช่วยเหลือให้เกษตรกรรอดพ้นจากสภาพความยากจนนี้ให้จงได้ พรรคการเมืองเอาแต่ทะเลาะวิวาทด้วยกลวิธีต่างๆ โดยคำนึงถึงแต่ผลประโยชน์ของพรรค ทำให้เกิดการคอร์รัปชันอยู่เกลื่อนกลาด เหล่าบริษัทเรือก็เอาแต่ทำกำไรสูบเลือดสูบเนื้อประชาชน นอกจากนี้ยังมีการแถลงข่าวการพิพากษาในศาลให้ประชาชนในเวลานั้นได้ทราบอย่างละเอียด แต่ในทันทีที่คำให้การของเหล่าจำเลยถูกแพร่ข่าวออกไป ได้มีหนังสือร้องทุกข์ส่งเข้ามาจำนวนมากมาย กล่าวกันว่ามีถึง 800,000 ฉบับ ในจำนวนนั้นมีทั้งคนส่งหนังสือที่เขียนด้วยเลือด และมีคนที่ตัดนิ้วตัวเองแช่ในฟอร์มาลินส่งมายังศาล⁴ พลเอกอะระกิรัฐมนตรีกระทรวงทหารบกขณะนั้นได้ประกาศว่า ถึงแม้อาชญากรรมครั้งนี้จะต้องถูกลงโทษ แต่บรรดานายทหารหนุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องก็ได้กระทำไปด้วยความรักชาติและปราศจากความเห็นแก่ตัว⁵ การตอบโต้เช่นนี้ของพลเอกอะระกิทำให้เกิดเสียงสะท้อนวิพากษ์วิจารณ์กันมากในหมู่ประชาชน เมื่อฆาตกรถูกนำตัวมาพิจารณาความผิดในศาลกลับได้รับการต้อนรับเหมือนกับเป็นเรื่องถูกต้อง ดังนั้นความเชื่อที่ว่ากรกระทำอย่างบริสุทธิ์ใจนับว่าเป็นสิ่งถูกต้องจึงได้แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางในช่วงเวลานั้น

ผลจากเหตุการณ์ครั้งนี้นับว่าเป็นการสิ้นสุดของระบบการเมืองโดยระบบพรรค ด้วยความกดดันจากพฤติกรรมแตกแถวของนายทหารหัวรุนแรงและนักชาตินิยมขวาจัด และนับตั้งแต่นั้นมาพรรคการเมืองไม่สามารถก้าวขึ้นมาจัดตั้งรัฐบาลได้อีกเลย และนายกรัฐมนตรีจะมาจากกลุ่มทหารหรือเป็นบุคคลที่กลุ่มทหารยอมรับ โดยรัฐบาลชุดต่อจากนายอินุกะอิ คือ รัฐบาลนายพลเรือเอกซะอิ โตะ มะโกะโตะ (Admiral Saitō Makoto, ค.ศ. 1858-1936) ซึ่งถึงแม้ว่าจะมีแนวความคิดเป็นกลาง แต่ก็มักจะโอนอ่อนผ่อนตามกองทัพ ดังนั้นรัฐบาลชุดนี้จึงได้ประกาศรับรองรัฐบาลแมนจูกว่อ

¹ ัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. (2538). *เล่มเดิม*. หน้า 40.

² อาร์เธอร์ อี โทด์แมน. (2522). *เล่มเดิม*. หน้า 288.

³ โยะชะกะ มะชะยะซุ. (2544). *เล่มเดิม*. หน้า 41.

⁴ หน้าเดิม.

⁵ อาร์เธอร์ อี โทด์แมน. (2522). *เล่มเดิม*. หน้า 295.

อย่างเป็นทางการใน ค.ศ. 1932¹

3.4 การพยายามก่อการร้ายของขบวนการทหารหนุ่มในระหว่าง ค.ศ. 1933-1934

ตลอดระยะเวลาระหว่าง ค.ศ. 1933-1934 กลุ่มทหารหนุ่มหัวรุนแรงได้มีความพยายามก่อการร้ายในหลาย ๆ ครั้งแต่สารวัตรทหารสืบรู้ก่อนจึงไม่ได้ลงมือปฏิบัติการ ทั้งนี้เป็นเพราะกลุ่มทหารหนุ่มหัวรุนแรงเหล่านี้เชื่อว่า การกระทำของตนจะมีผลเอกอะระกิรัฐมนตรีทหารบกให้การสนับสนุนอย่างแน่นนอน ในขณะที่เดียวกันผลเอกอะระกิก็ได้อาศัยความเคารพศรัทธาของทหารหนุ่มในตัวเองเป็นฐานอำนาจในการต่อรองกับรัฐบาลให้ทำตามข้อเรียกร้องของตน เช่น การขอเพิ่มงบประมาณทหาร ฝ่ายรัฐบาลก็มีความคิดว่าผลเอกอะระกิจะสามารถยับยั้งการก่อการร้ายของทหารหนุ่มลงได้บ้าง แต่ปรากฏว่ากระแสชาตินิยมรุนแรงได้ครอบงำโดยทั่วไปจนกลายเป็นลัทธิคลั่งชาติ กลุ่มทหารหนุ่มได้วางแผนการที่จะก่อการหรือลอบสังหารบุคคลสำคัญหลายต่อหลายครั้ง แต่ทุกครั้งก็มีการยกเลิกแผนการไป เช่น

เดือนมิถุนายน ค.ศ. 1933 เมื่อผลเอกอะระกิได้มีคำสั่งโยกย้าย พลเอกมะซะกิ ซึ่งเป็นวีรบุรุษของกลุ่มทหารหนุ่มออกจากตำแหน่งรองเสนาธิการทหารบก และแต่งตั้งนายพลซึ่งมีความเป็นกลางเข้าดำรงตำแหน่งแทน (เพราะผลเอกอะระกิถูกวิพากษ์วิจารณ์จากฝ่ายรัฐบาลว่าผลเอกอะระกิให้การสนับสนุนขบวนการหัวรุนแรงของพวกทหารหนุ่มให้ก่อการร้ายต่าง ๆ ทำให้บ้านเมืองตกต่ำดังนั้นเขาจึงต้องการลดการถูกโจมตีนี้ลง) การโยกย้ายครั้งนี้ทำให้ทหารหนุ่มเริ่มลดความนิยมในตัวผลเอกอะระกิลง และคิดว่าพวกเขาควรที่จะดำเนินการใด ๆ ด้วยตัวเองโดยไม่ต้องรอฟังคำสั่งอีกต่อไปจึง ได้วางแผนเพื่อทำร้ายนักการเมือง อีกทั้งพยายามก่อความวุ่นวายเพื่อให้กองทัพบกเข้าควบคุมสถานการณ์และปรับปรุงคณะรัฐบาล แต่แผนการนี้ล่วงรู้ถึงร้อยโทนิชิตะผู้นำคนหนึ่งของกลุ่มทหารหัวรุนแรง เขาจึงรีบเร่งระงับทันทีเพราะเขาเห็นว่ายังไม่ถึงเวลาปฏิบัติการ ผู้ร่วมวางแผนส่วนใหญ่ได้ปฏิบัติตามคำแนะนำของร้อยโทนิชิตะ ก็แต่มีทหารบกบางคนไม่เชื่อฟัง และยังคงถือดีที่จะดำเนินการต่อไป แต่ท้ายสุดแผนการนี้ล่วงรู้ไปถึงตำรวจเพียง 1 วันก่อนการปฏิบัติงาน ทุกคนถูกจับแต่ไม่ได้มีการลงโทษแต่อย่างใดนอกจากบางคนถูกส่งไปประจำที่แมนจูเรียเท่านั้น

เดือนธันวาคม ค.ศ. 1933 พลเอกอะระกิถูกกล่าวหาจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังว่าเป็นผู้ทำให้สภาพเศรษฐกิจและการเมืองเสียหาย เพราะเขาได้กล่าวถึงวิกฤตการณ์บ้านเมืองที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอยู่เสมอ รวมทั้งมีส่วนร่วมในการก่อการจลาจลในเหตุการณ์วันที่ 15 พฤษภาคม ค.ศ. 1932 และข้อเสนอของเขาที่ให้มีการปฏิรูปการเก็บภาษีโดยให้นักธุรกิจและนักอุตสาหกรรมเสียภาษีใหม่ในจำนวนที่มากกว่าสิกรได้รับการปฏิเสศ ทำให้ผลเอกอะระกิตัดสินใจลาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงทหารบกในเดือนมกราคม ค.ศ. 1934 โดยให้เหตุผลว่าสุขภาพไม่ดี² ส่วนผู้ที่มาแทนตำแหน่งของผลเอกอะระกิ คือ พลเอกฮะยะชิ เซ็นจูโร (General Hayashi Senjūrō, ค.ศ.

¹ แหล่งเดิม. หน้า 288.

² รัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, ผู้แปล. (2538). เล่มเดิม. หน้า 46.

1876-1943) ในขณะที่พลเอกมะซะกิซึ่งเป็นเพื่อนของพลเอกอะระกิได้เลื่อนขึ้นไปดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสถาบันศึกษาทางทหารแทนพลเอกอะยะชิ โดยเป็นไปตามที่พลเอกอะระกิได้ขอร้องก่อนที่จะลาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงทหารบก และเมื่อพลเอกอะยะชิเข้ารับตำแหน่ง เขาได้ย้ายพลโทเนงะตะซึ่งเป็นทหารในพรรคควบคุมเหมือนกับเขาเข้ามาประจำตำแหน่งหัวหน้าฝ่ายกิจการทหารในกระทรวงทหารบกทันที

ต่อมาใน ค.ศ. 1934 กลุ่มนายทหารหนุ่มได้วางแผนการที่จะก่อการหรือลอบสังหารบุคคลสำคัญหลายต่อหลายครั้งแต่ทุกครั้งก็มีการยกเลิกแผนการไป จนกระทั่งในวันที่ 20 พฤศจิกายน สारวัตร์ทหารได้เข้าจับกุมทหารหนุ่มกลุ่มหนึ่งในข้อหาร่วมกันวางแผนกับนักเรียนนายร้อยจำนวนหนึ่งในการจะก่อการรัฐประหาร และจะลอบสังหารนักการเมือง¹

3.5 เหตุการณ์เดือนสิงหาคม ค.ศ.1935

เป็นเหตุการณ์สังหารพลโทเนงะตะซึ่งเกิดขึ้นเนื่องจากความแตกแยกในกองทัพที่ดำเนินมาตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1930 โดยที่กลุ่มควบคุมได้พยายามลดอำนาจของกลุ่มวิถิจักรวรรดิลงจนมีอำนาจมากกว่ากลุ่มวิถิจักรวรรดิ และนำไปสู่การล้างแค้นของกลุ่มวิถิจักรวรรดิ โดยในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1934 หลังจากที่นายกรัฐมนตรีพลเรือเอกอะโตะลาออกจากตำแหน่ง พลเรือเอกโอะกะตะ เคอิซุเกะ (Okada Keisuke, ค.ศ. 1934-1936) ได้เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทน ส่วนพลเอกอะยะชิยังคงดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงทหารบก และพลเอกมะซะกิถูกย้ายออกจากตำแหน่งผู้อำนวยการฝ่ายการศึกษาทางทหาร อันเป็นตำแหน่งสูงสุดหนึ่งในสามตำแหน่งของกองทัพบก รับผิดชอบในการดูแลการฝึกอบรมนายทหาร ให้ไปดำรงตำแหน่งที่ปรึกษากองทัพ ซึ่งเป็นตำแหน่งที่มีอำนาจและบทบาทน้อยยามบ้านเมืองอยู่ในสภาวะปกติ และเป็นที่ปรึกษากองทัพระดับสูงให้แก่พระจักรพรรดิร่วมกับรัฐมนตรีกระทรวงทหารบก รัฐมนตรีกระทรวงทหารเรือ และคณะเสนาธิการทหาร หากพระองค์มีรับสั่งให้ถวายคำปรึกษาเท่านั้น

การย้ายพลเอกมะซะกิครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนจากบรรดาผู้นำทหารของกลุ่มควบคุม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพลโทเนงะตะ เป็นเหตุให้นายทหารหนุ่มหัวรุนแรงเกิดความแค้นและได้พยายามล้างแค้นด้วยการทำรัฐประหาร โดยกลุ่มทหารหนุ่มมีแผนการทำรัฐประหารครั้งแรกในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1934 ด้วยการให้นักเรียนนายร้อยจำนวนหนึ่งทำรัฐประหารแต่แผนการถูกตรวจค้นพบเสียก่อน ในขณะที่พลโทเนงะตะยังคงเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ในหมู่ทหารหนุ่มก็ได้มีกระแสข่าวของการลอบสังหารเขาออกมาแต่เขาก็ไม่ได้สนใจมากนัก เพราะพลโทเนงะตะเชื่อมั่นเป็นเรื่องธรรมดาของสถานการณ์ขณะนั้น²

ต่อมาพันโทไอชะวะ ซะบุโร (Aizawa Saburō, ค.ศ. 1889-1936) วัย 46 ปี เป็นนายทหารจากกองพันที่ 41 แห่งฟุกุยะมะ และเคยอยู่ในขบวนการทหารหนุ่มมาก่อนตั้งแต่ตอนเป็นร้อย

¹ แหล่งเดิม. หน้า 47.

² Delmer M. Brown. (1955). *op.cit.* p. 197.

เอกในกองพันทหารราบที่ 1 ระหว่าง ค.ศ. 1927-1934 รวมทั้งเขาเป็นเพื่อนสนิทกับ ร้อยโทนิชิตะผู้นำของทหารหนุ่มหัวรุนแรง พันโทไอชะวะศรัทธาและคุ้นเคยกับพลเอกมะซะกิอย่างดีตั้งแต่เมื่อตอนที่ไอชะวะวะเรียนอยู่ในโรงเรียนนายร้อย เขาจึงไม่พอใจการถูกย้ายของพลเอกมะซะกิเป็นอย่างมาก ทำให้เขาเดินทางมาขอเข้าพบพลโทนะงะตะ และแนะนำให้เขาลาออกจากตำแหน่งเพื่อแสดงความรับผิดชอบต่อการโยกย้ายพลเอกมะซะกิ แต่พลโทนะงะตะปฏิเสธพร้อมทั้งสั่งย้ายพันโทไอชะวะวะไปได้วันทันที

วันที่ 12 สิงหาคม ค.ศ. 1935 พันโทไอชะวะวะได้กลับมาโตเกียวอีกครั้งและเข้าพบพลโทนะงะตะ โดยที่พันโทไอชะวะวะเข้าไปในห้องของพลโทนะงะตะในขณะที่พลโทนะงะตะกำลังหารือกับหัวหน้าสารวัตรทหารอยู่ และสังหารพลโทนะงะตะด้วยดาบถึงแก่ความตาย โดยที่หัวหน้าสารวัตรทหารซึ่งอยู่ในห้องนั้นไม่สามารถช่วยอะไรได้เลย หลังจากนั้นพันโทไอชะวะวะก็ขอให้นายตำรวจมาควบคุมตัวเขาไป¹

ข่าวการสังหารพลโทนะงะตะ สั่นสะเทือนทั่ววงการทหารและประชาชน เพราะเป็นครั้งแรกที่นายทหารประจำการจากภูมิภาคเข้ามาสังหารนายทหารระดับสูง สำหรับกลุ่มวิถิจักรวรรดิถือเป็นความสำเร็จระดับหนึ่งในการกู้ชื่อเสียง และหลังจากเกิดเหตุการณ์นี้แล้ว ในวันที่ 4 กันยายน ค.ศ. 1935 พลเอกอะยะชิรัฐมนตรีกระทรวงทหารบกก็ลาออกจากตำแหน่งและไปดำรงตำแหน่งที่ปรึกษากองทัพเพื่อแสดงความรับผิดชอบต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

การพิจารณาคดีพันโทไอชะวะวะเริ่มขึ้นในวันที่ 8 มกราคม ค.ศ. 1936 พันโทไอชะวะวะและทนายความซึ่งสนับสนุนกลุ่มวิถิจักรวรรดิ ได้ใช้โอกาสนี้ทำลายชื่อเสียงกลุ่มควบคุมด้วยการเปิดเผยเรื่องราวของบรรดานายทหารที่พยายามจะทำรัฐประหารในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1931 ที่ผ่านมา การพิจารณาคดีได้ยืดเยื้อเนื่องจากอดีตนายทหารหัวรุนแรงทั้งหลาย รวมทั้งร้อยโทนิชิตะได้ร่วมมือกันในการต่อสู้คดีของพันโทไอชะวะวะ นอกจากนี้พลเอกมะซะกิก็ยังถูกขอร้องให้มาช่วยเป็นพยานให้ พันโทไอชะวะวะอีกด้วย ซึ่งพลเอกมะซะกิก็ยินดีช่วยเพราะเขายกย่องและนับถือพันโทไอชะวะวะในการกระทำครั้งนี้อย่างมาก และได้มีการเจรจากับพลเอกคะวะชิมะ โยะชิยุกิ (General Kawashima Yoshiyuki) รัฐมนตรีกระทรวงทหารบกกว่าไอชะวะวะน่าจะได้รับพระราชทานอภัยโทษ ซึ่งทางรัฐมนตรีก็เห็นดีด้วย²

ในวันที่ 28 มกราคม ค.ศ. 1936 การพิจารณาคดีนี้ได้ทำกันอย่างเปิดเผยที่ศาลทหารในกองทัพภาคที่ 1 ผลการซักถามพยานยิ่งปรากฏชัดว่าการกระทำของพันโทไอชะวะวะนั้นไม่ผิด แม้แต่ด้วยการเองยังยอมรับว่าจำเลยทำไปด้วยความบริสุทธิ์ใจ เพื่อล้างความสกปรกออกจากกองทัพ จำเลยได้รับอนุญาตให้กล่าวคำหนีพาดพิงไปถึงฝ่ายปกครอง โดยเฉพาะผู้นำทหารซึ่งมีส่วนรับผิดชอบในการกระทำของพันโทไอชะวะวะ ฝ่ายประชาชนก็ให้ความสนใจและเห็นอกเห็นใจพันโทไอชะวะวะอย่างมาก เห็นได้จากจดหมายจำนวนนับพันฉบับส่งมาถึงศาลเพื่อขอยกโทษให้จำเลย บางฉบับ

¹ ัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, ผู้แปล. (2538). เล่มเดิม. หน้า 52.

² แหล่งเดิม. หน้า 88-89.

เขียนขึ้นมาด้วยเลือด และบางฉบับส่งมาพร้อมกับไหเล็ก ๆ บรรจุนิ้วมือเล็ก ๆ ของผู้เขียน¹ จากความสำเร็จในการประชาสัมพันธ์ของการดำเนินคดีครั้งนี้ ทำให้ผู้นำชาตินิยมหัวรุนแรงสังเกตเห็นว่าจะก่อความวุ่นวายเพิ่มขึ้นใหม่ เพราะกลัวว่าจะเป็นอันตรายต่อรูปคดี รวมทั้งพันโทไอชะวะเองได้ขอร้องให้ร้อยโทนิชิตะขณะที่เข้าเยี่ยมในคุกว่าให้ระมัดระวังอย่าให้กลุ่มทหารหนุ่มปฏิบัติการใดในเวลานี้² ซึ่งคิตะและร้อยโทนิชิตะเองก็เห็นด้วย ทั้งสองคนได้พยายามเกลี้ยกล่อมให้กลุ่มทหารหนุ่มยับยั้งแผนการรัฐประหารที่ยิ่งใหญ่กว่าเดิมไว้ก่อนจนกว่าการตัดสินคดีของพันโทไอชะวะจะสิ้นสุดลง

3.6 เหตุการณ์วันที่ 26 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1936

เป็นเหตุการณ์ที่ยิ่งใหญ่สะเทือนขวัญทั้งคนญี่ปุ่นและชาวต่างประเทศ เป็นการพยายามทำรัฐประหารครั้งใหญ่ที่สุด และกล่าวได้ว่าเหตุการณ์ครั้งนี้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของญี่ปุ่นต่อไป เนื่องจากกลุ่มนายทหารหนุ่มจากกองทัพภาคที่ 1 ซึ่งตั้งมั่นในโตเกียวได้วางแผนขยายการรัฐประหารเพื่อให้เป็นไปตามที่ตนต้องการ ถึงแม้ว่าพวกเขาจะได้รับการขอร้องจากทั้งคิตะและร้อยโทนิชิตะ ให้ยับยั้งแผนนี้ไว้ก่อนดังที่ได้กล่าวมาแล้วก็ตาม แต่เมื่อกองทัพภาคที่ 1 ได้รับคำสั่งให้เดินทางไปแมนจูเรียในเดือนกุมภาพันธ์ ในขณะที่คดีของพันโทไอชะวะยังไม่สิ้นสุด ซึ่งนายทหารที่จะถูกย้ายครั้งนี้มีสมาชิกของกลุ่มทหารหนุ่มหัวรุนแรงจำนวนมากรวมอยู่ด้วย ดังนั้นกลุ่มนายทหารหนุ่มจึงมีความเห็นว่าคดีของพันโทไอชะวะ และการฟื้นฟูชาติเป็นคนละเรื่องกัน ดังนั้นก่อนจะไปแมนจูเรียพวกเขาจะต้องทำให้เป้าหมายสูงสุดที่พวกเขาตั้งเอาไว้มานานแล้วเป็นความจริงให้ได้³

ผู้นำของเหตุการณ์ 26 กุมภาพันธ์ คือ นายทหารหนุ่มหัวรุนแรงที่สำคัญมีจำนวน 21 คน โดยอาศัยกำลังบางส่วนจากกองพลที่ 1 ในกรุงโตเกียว และพวกเขาหวังว่าการใช้วิธีรุนแรงด้วยการลอบสังหารบุคคลสำคัญจะทำให้มีการประกาศกฎอัยการศึก ซึ่งจะทำให้คนที่มีอุดมการณ์ชาตินิยมขวาจัดได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้ขึ้นมาจัดตั้งรัฐบาลแทน

เหตุการณ์เริ่มต้นในเช้าตรู่ของวันที่ 26 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1936 ท่ามกลางพายุหิมะอันรุนแรง นายทหารกลุ่มหนึ่งประกอบด้วยยศร้อยเอกและร้อยโทได้นำกองทหารภายใต้บังคับบัญชาของตนรวมทั้งสิ้นราว 1,400 คน⁴ ไปสู่ท้องถนนที่ว่างเปล่าในกรุงโตเกียวแล้วแยกย้ายกันไปแต่ละจุด บางกลุ่มก็เข้ายึดที่ทำการของรัฐบาล ซึ่งตั้งอยู่ติดกับบริเวณพระบรมมหาราชวัง บางกลุ่มก็แยกไปทำเนียบนายกรัฐมนตรี และบ้านบุคคลสำคัญคนอื่น ๆ เพื่อทำการสังหาร สำหรับผู้ถูกสังหารครั้งนี้ได้แก่ รัฐมนตรีกระทรวงการคลังนายทะกะกะฮะชิ โคะระเกะกิโยะ (Takahashi Korekiyo) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ พลเรือเอกซะอิตะ มะโกะโตะ (Admiral Saito Makoto) และพลเอกวะตะนะ

¹ แหล่งเดิม. หน้า 89.

² หน้าเดิม.

³ แหล่งเดิม. หน้า 90.

⁴ Richard Storry. (1973). *op.cit.* p.185.

เบะ โจตะโร (General Watanabe Jōtarō) ผู้สืบตำแหน่งผู้อำนวยการฝ่ายการศึกษาของวิทยาลัย การทหารต่อจากพลเอกมะซะกิ นายกรัฐมนตรีพลเรือเอกโอะกะตะ แต่รอดตายอย่างหวุดหวิดโดย แอบเข้าไปซ่อนตัวอยู่ในตู้ พวกก่อการจลาจลได้ยิงน้องเขยของโอะกะตะถึงแก่ความตาย โดยคิดว่าเป็นโอะกะตะ เพราะทั้งสองมีรูปร่างหน้าตาคล้ายกันมาก และ พลเรือเอกชูซุกิ คะทะโร (Admiral Suzuki Katarō) สมุหราชมณฑลเคียวของสมเด็จพระจักรพรรดิถูกยิงทิ้งไว้โดยคิดว่าสิ้นใจแล้ว รวมทั้ง รัฐบุรุษอาวูโสะทั้งสองคนคือ เจ้าชายซะอนจิ และ เคานท์มะคิโนะ (Count Makino) ที่ปรึกษาคนสำคัญของพระจักรพรรดิซึ่งทั้งสองคนหลบหนีไปได้

ในเวลาเดียวกันพวกก่อการได้เข้ายึดกระทรวงทหารบก บ้านพักรับรองของนายกรัฐมนตรี และตึกสภาผู้แทนราษฎรหลังใหม่ พร้อมกับล้อมตึกบัญชาการตำรวจนครบาลไว้ ทำให้กรุงโตเกียว ตกอยู่ในสภาพโกล้งสงครามกลางเมือง มีผลให้ในวันรุ่งขึ้นได้มีการประกาศกฎอัยการศึก และสมเด็จพระจักรพรรดิทรงมีพระราชปฏิริยาโต้ตอบวิกฤตการณ์นี้อย่างตรงไปตรงมาทันทีกับกองทัพเรือว่า¹ เหตุการณ์ครั้งนี้พวกก่อการจลาจลเป็นกบฏ และทรงประกาศว่าจะต้องปราบปรามพวกก่อการจลาจลโดยไม่รีรอ กองทัพเรือพร้อมรับพระราชบรมโองการนี้อย่างแข็งขัน เรือรบหลายลำมุ่งสู่ท่าเรือกรุงโตเกียวพร้อมที่จะเผชิญหน้ากับพวกกบฏเพื่อทำการปราบปรามกบฏ

ส่วนด้านกองทัพบกนั้นเจ้าหน้าที่ในกองทัพบกต้องทำงานถึงสองด้าน คือเจรจาทกลงกับพวกก่อการรัฐประหารด้านหนึ่ง อีกด้านหนึ่งคอยรวบรวมกองทหารที่ไว้วางใจได้ให้คอยต่อต้านพวกกบฏ ในวันที่สี่ของการจลาจล พวกกบฏได้ยอมจำนนตามคำขอร้อง นายทหารผู้ก่อการกบฏคนหนึ่ง ยิงตัวตาย คนที่เหลืออยู่ต่างยอมจำนนด้วยความหวังว่าผลการพิจารณาคดีของตนในศาลทหารจะได้ แพร่หลายทั่วไปเช่นเดียวกับของพันเอกไอชะวะ อย่างไรก็ตามการได้สวนนายทหารผู้ก่อการจลาจล และพลเรือนที่มีส่วนร่วม เช่น คิตะ ได้กระทำกันอย่างไม่เปิดเผย ผู้ต้องหาสิบเจ็ดนายรวมทั้งคิตะ และนิชิตะถูกตัดสินประหารชีวิตโดยการยิงเป้า²

ผลของเหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้มีการกวาดล้างพวกหัวรุนแรงเกิดขึ้น และมีการฟื้นฟูวินัยในกองทัพบกขึ้นมาใหม่ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในเรื่องนี้คือพวกที่เคยอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของพลโทเนงะตะ ที่เรียกกันว่ากลุ่มควบคุมซึ่งได้เข้ามามีอำนาจในขณะนั้น พลเอกโทโจ ฮิเดะกิ (General Tōjō Hideki, ค.ศ. 1883-1948) ก็มีบทบาทสำคัญเป็นพิเศษในการกวาดล้างครั้งนี้ พวกหัวรุนแรงหลายคนในกองทัพที่มีใจฝักใฝ่กับพวกกบฏได้ถูกจับกุมทั้งในแมนจูเรียและญี่ปุ่น รวมทั้งพวกพลเรือนหัวรุนแรง เมื่อปราศจากเส้นสายในกองทัพจึงไร้ประสิทธิภาพเหมือนเมื่อก่อน ค.ศ. 1931 นอกจากนี้รัฐบาลยังได้มีการรณรงค์ต่อต้านความคิดที่ถือว่าไร้ระเบียบวินัยมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ เมื่อถูก

¹ Mikiso Hane. (1986). *op. cit.* p. 265.

² อาร์เธอร์ อี. ไทด์แมน. (2522). *เล่มเดิม*. หน้า 301.

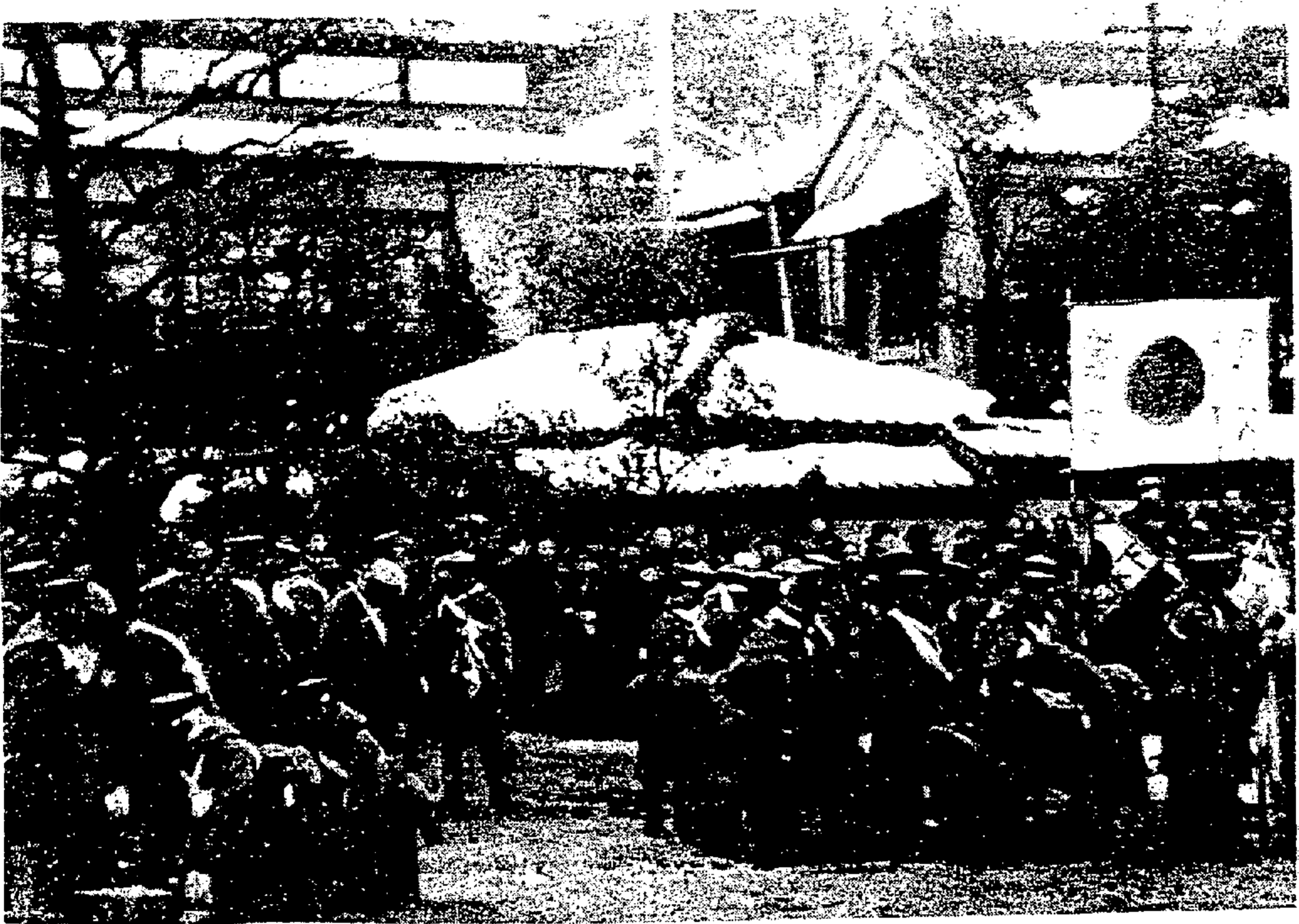
พวกหัวรุนแรงโจมตี รัฐบาลก็ทำการปราบปรามพวกฝ่ายซ้ายและเสรีนิยมมากขึ้น เพื่อแสดงให้เห็นว่าตนก็เป็นคนญี่ปุ่นเต็มทีและรักชาติไม่น้อยไปกว่าพวกก่อการกบฏ¹

ภายหลังเหตุการณ์ 26 กุมภาพันธ์ ทำให้บรรดาทหารระดับนายพลได้หันมาเตือนทั้งฝ่ายจักรพรรดิและฝ่ายรัฐบาลว่า² ถ้าหากไม่สนใจในความปรารถนาของกองทัพบกแล้ว อาจเกิดการจลาจลที่ร้ายแรงกว่าครั้งนี้ ทำให้กองทัพบกเข้ามามีเสียงอย่างมากในการจัดตั้งรัฐบาลชุดใหม่ โดยมี ฮิโรตะ โคกิ (Hirota Kōki) เป็นนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีกระทรวงทหารบกคือ พลตรีเทระอุชิ ฮิเซชิ (Major General Terauchi Hiseichi) ซึ่งประกาศจะไม่ให้ความร่วมมือกับนายกรัฐมนตรี ถ้าหากนำเอาพวกเสรีนิยมเข้ามาร่วมรัฐบาล เป็นเหตุให้ใน ค.ศ. 1936 กองทัพบกสามารถเข้าควบคุมนโยบายหลักของรัฐบาลทั้งในด้านการศึกษา การคลัง การป้องกันประเทศและการทูต กล่าวได้ว่าในปลาย ค.ศ. 1936 ภาวะการณ์ทั้งภายในและภายนอกประเทศอยู่ในสภาพตึงเครียด และแนวโน้มของลัทธิรวมอำนาจเบ็ดเสร็จของทหารก็เริ่มปรากฏชัดเจนมากขึ้น

สถานการณ์ที่เป็นอยู่ในขณะนั้นทำให้ญี่ปุ่นมีทางเลือกในการดำเนินนโยบายการปกครองประเทศอยู่ 2 ทางด้วยกัน คือ การปฏิรูปสังคมโดยต้องเข้มงวดในเรื่องระเบียบวินัยของกองทัพบกให้มากขึ้น หรือการใช้นโยบายขยายดินแดน ซึ่งญี่ปุ่นได้เลือกวิธีหลัง และสำหรับการขยายดินแดนนั้นญี่ปุ่นมักจะมุ่งไปสู่จีนหรือรัสเซีย แต่ผู้นำทหารกลุ่มควบคุมขณะนั้นต้องการที่จะขยายดินแดนไปสู่จีนมากกว่า เพราะเป็นประเพณีของการขยายดินแดนของญี่ปุ่นที่ปฏิบัติกันมาก่อน และจีนก็ยังเป็นเป้าหมายที่อ่อนแอกว่ารัสเซีย ประกอบกับกลุ่มวิถิจักรวรรดิซึ่งต้องการทำสงครามกับรัสเซียเสื่อมอำนาจ จึงเป็นเหตุให้ความต้องการที่จะทำสงครามกับรัสเซียลดน้อยลง ถึงแม้ว่ารัสเซียจะยังคงเป็นศัตรูสำคัญก็ตาม

¹จอห์น เค. แฟร์ แบงค์; เอ็ดวิน โอ. โรเซาเออร์; และแอลเบิร์ต เอ็ม.เกรก. (2520). *เล่มเต็ม*. หน้า 745.

²Richard Storry. (1973). *op.cit.* p.192.

ภาพประกอบ 15 ภาพเหตุการณ์วันที่ 26 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1936 กองทัพทหารหนุ่มหัวรุนแรงปิด
ล้อมกองบัญชาการตำรวจนครบาล
ที่มา: Richard Sims. (1973). *op.cit.* p. 76

3.7 การโจมตีทฤษฎีหลักสูงสุดของรัฐ (“Kiken Setsu”, ค.ศ. 1935)

ศาสตราจารย์ มิโนะเบะ ทะสึกิชิ (Minobe Tatsukichi, ค.ศ. 1873-1948) เป็นนักวิชาการอาวุโสเชี่ยวชาญด้านกฎหมายรัฐธรรมนูญ เป็นศาสตราจารย์แห่งมหาวิทยาลัยโตเกียว และเป็นสมาชิกสภาขุนนาง เขาถูกโจมตีอย่างหนักจากกลุ่มชาตินิยมหัวรุนแรงเนื่องจากผลงานของศาสตราจารย์มิโนะเบะ เมื่อยี่สิบปีที่ผ่านมาเล่มหนึ่งได้อธิบายว่า จักรพรรดิ คือ “องค์กรสูงสุดของรัฐ” พระจักรพรรดิทรงใช้อำนาจบริหารผ่านทางองค์กรของรัฐไม่ใช่โดยสิทธิของพระองค์เพียงผู้เดียว ซึ่งในสมัยนั้นได้รับการยอมรับเป็นอย่างมาก ต่อมาในทศวรรษ 1930 พวกคลั่งชาติกลับมองว่าเป็นการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ สำหรับการโจมตีทฤษฎีนี้เริ่มมาจากการดำเนินการของมิโนะตะ ผู้ซึ่งเป็นอาจารย์ที่มหาวิทยาลัยโคะกูชิกัน เขาได้กล่าวหาว่าทฤษฎีของมิโนะเบะเป็นการแสดงความไม่เคารพต่อพระจักรพรรดิ และได้นำเรื่องนี้ไปฟ้องแก่สมาชิกสภาขุนนาง คือ นายพลคิกุจิ ทะเกะโอะ (Kikuchi Takeo)

คิกุจิ นำเรื่องนี้เข้าสภาขุนนางและได้ตั้งกระทู้ว่า “ทฤษฎีของมิโนะเบะเป็นแนวความคิดที่จะทำลายประเทศชาติ” แต่เนื่องจากมิโนะเบะก็เป็นสมาชิกสภาสูงในขณะนั้น จึงได้กล่าวตอบโต้ในสภาสูงโดยกล่าวด้วยท่วงทำนองรุนแรงว่า¹ ไม่อาจยกโทษให้กับคนที่นำทฤษฎีของเขาเพียงส่วนเดียวไปตีความผิดๆ ได้ ซึ่งถ้าเป็นในยามปกติก็คงจะไม่เกิดปัญหาอะไร แต่เนื่องด้วยคิกุจิเป็นนายพลของกองทัพบก ทำให้ทั้งสมาคมทหารผ่านศึก ขบวนการฝ่ายขวาพลเรือน และเหล่านายทหารกล่าวหาว่าทฤษฎีของมิโนะเบะเป็นการแสดงความไม่เคารพต่อสถาบันจักรพรรดิ ประกอบกับสมาคมทหารกองหนุนในพระจักรพรรดิในต่างจังหวัดได้จัดประชุมและเขียนจดหมายไปลงหนังสือพิมพ์ ประณามการกระทำของมิโนะเบะว่าเป็น “อัมมกมล”² และเรียกร้องให้รัฐบาลชำระแก้ไขรัฐธรรมนูญ ในที่สุดมิโนะเบะถูกรวมอัยการเขตโตเกียวได้สวนเกี่ยวกับหนังสือของเขา และถูกห้ามนำออกจำหน่าย³ ถึงแม้ว่าพระจักรพรรดิและนายกรัฐมนตรี ต่างก็รู้สึกเห็นใจมิโนะเบะแต่ไม่มีผู้ใดกล้าพอที่จะปกป้องเขา และมิโนะเบะถูกบังคับให้ลาออกจากสภาขุนนางพร้อมทั้งคืนเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทั้งหมด และยังถูกสอบสวนจากกระทรวงยุติธรรม รวมทั้งหนังสือ 2 เล่มของเขาซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นงานที่ได้มาตรฐานถูกห้ามนำออกขายและห้ามไม่ให้ใช้ในโรงเรียนและในมหาวิทยาลัย ต่อมา ค.ศ. 1936 เขาเกือบถูกฆาตกรรมจากฝีมือของนักชาตินิยมหัวรุนแรงแต่สามารถรอดชีวิตได้อย่างหวุดหวิด⁴

หลังจากเกิดเหตุการณ์ดังกล่าวแล้ว การที่จะสงสัยว่าพระจักรพรรดิเป็น เทพเจ้าในร่างของมนุษย์หรือไม่นั้นได้กลายเป็นเรื่องที่ไม่ปลอดภัยอีกต่อไป กรณีของมิโนะเบะทำให้ความคิดอย่างเสรีต้องซบเซา ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญซึ่งพวกปัญญาชนเริ่มเห็นชัดว่าแนวความคิดใดก็ตามที่

¹ โอะซะกะ มะซะยะซุ. (2544). เล่มเดิม. หน้า 51.

² ริชาร์ด สตอร์รี่. (2525). เล่มเดิม. หน้า 182.

³ โอะซะกะ มะซะยะซุ. (2544). หน้าเดิม.

⁴ ดับเบิลยู จี. บิสลีย์. (2543). เล่มเดิม. หน้า 386.

ขัดกับลัทธิชาตินิยมซึ่งไม่เฉพาะแต่ลัทธิมาร์กซิสม์ แต่การตีความเกี่ยวกับการปกครองที่แตกต่างออกไปก็จะถูกประณามและอาจถูกลงโทษได้

สรุป

ในระหว่าง ค.ศ. 1931-1936 นั้น ทหารได้เข้ามามีบทบาทเป็นผู้นำในการปฏิบัติการของขบวนการชาตินิยมรุนแรงทั้งภายในและภายนอกประเทศ ภายนอกประเทศนั้นเริ่มต้นที่กองทัพกวางตุ้งที่รักษาการณ์อยู่บริเวณเส้นทางรถไฟสายแมนจูเรียใต้ได้ปฏิบัติการอิสระจากรัฐบาลโตเกียว โดยสร้างสถานการณ์ก่อให้เกิดเหตุการณ์แมนจูเรีย (Manchuria Incident) ในวันที่ 18 กันยายน ค.ศ. 1931 และสถาปนาประเทศแมนจูวอในปีถัดมา จนทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับจีนตึงเครียด และญี่ปุ่นต้องลาออกจากองค์การสันนิบาตชาติ แต่ญี่ปุ่นยังคงขยายอำนาจทางทหารบริเวณตอนเหนือของจีนต่อไป สำหรับภายในประเทศนั้นเหตุการณ์แมนจูเรียครั้งนี้ได้ทำให้กระแสลัทธิชาตินิยมและทหารนิยมภายในประเทศรุนแรงมากขึ้น ขบวนการชาตินิยมหัวรุนแรงที่นำโดยทหาร ได้วางแผนรัฐประหารล้มล้างรัฐบาลเสรีนิยมประชาธิปไตยหลายครั้ง แต่แผนการที่ได้ปฏิบัติการจริงมีเพียง 2 ครั้ง คือ เหตุการณ์วันที่ 15 พฤษภาคม ค.ศ. 1932 (March Incident) และเหตุการณ์วันที่ 26 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1936 (February 26 Incident) ทำให้บุคคลสำคัญถูกสังหารหลายคน การสร้างสถานการณ์ทั้งภายในและภายนอกประเทศของกลุ่มชาตินิยมหัวรุนแรงเหล่านี้ ทำให้กระแสชาตินิยมในประเทศรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ประชาชนได้หันมาสนับสนุนกลุ่มทหารแทนกลุ่มนักการเมือง ก่อให้เกิดลัทธิทหารนิยมกลุ่มทหารจึงมีโอกาสดำขึ้นมามีอำนาจในการกำหนดนโยบายของประเทศไปในที่สุด

บทที่ 5

การดำเนินการทางทหารนิยมของญี่ปุ่นระหว่าง ค.ศ. 1937-1941

ภายหลังเหตุการณ์กองทัพกวางตุ้งของญี่ปุ่นบุกยึดแมนจูเรียของจีน ทำให้ญี่ปุ่นเริ่มเข้าสู่ลัทธิทหารนิยม เพราะการปฏิบัติการของกองทัพกวางตุ้งได้รับความชื่นชมจากประชาชนในประเทศ และได้ส่งผลให้เกิดเหตุการณ์รุนแรงต่างๆ ภายในประเทศ เช่น การพยายามก่อรัฐประหาร และลอบฆ่าบุคคลสำคัญหลายครั้ง รวมทั้งทำให้การแตกแยกภายในของกองทัพรุนแรงขึ้น เป็นต้น และผู้นำพรรคการเมืองก็ไม่สามารถจัดตั้งรัฐบาลที่มาจากพรรคการเมืองได้นับตั้งแต่เกิดเหตุการณ์วันที่ 15 พฤษภาคม ค.ศ. 1932 เป็นต้นมา อย่างไรก็ตามภายหลังจากเหตุการณ์วันที่ 26 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1936 แล้ว พรรคการเมืองได้พยายามฟื้นตัวทำให้เกิดการขัดแย้งกับฝ่ายทหาร จนกระทั่ง ค.ศ. 1937 เมื่อรัฐบุรุษอาวสุเอนอชื่อให้ โคะโนะเอะ ฟุมิมะโระ (Konoe Fumimaro, ค.ศ. 1891-1945) ซึ่งเป็นที่ยอมรับจากทุกฝ่ายให้เป็นนายกรัฐมนตรี ทำให้โคะโนะเอะ สามารถจัดตั้งรัฐบาลได้ในวันที่ 4 มิถุนายน ค.ศ. 1937 ความขัดแย้งต่างๆ ก็หมดสิ้น อย่างไรก็ตามนายกรัฐมนตรีโคะโนะเอะเห็นด้วยกับนโยบายขยายดินแดนของกลุ่มทหาร ดังนั้นเขาจึงได้สนับสนุนให้ญี่ปุ่นดำเนินการทางทหารนิยมทั้งภายในและภายนอกประเทศ

1. ความขัดแย้งระหว่างกระแสลัทธิทหารนิยมกับการฟื้นตัวของพรรคการเมือง

ระหว่าง ค.ศ. 1936-1937

ก่อนการจัดตั้งรัฐบาลของโคะโนะเอะ ฟุมิมะโระ ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1937 เป็นระยะที่การเมืองญี่ปุ่นมีความคลุมเครือมาก เพราะญี่ปุ่นอยู่ในช่วงของการเติบโตของลัทธิทหารนิยมโดยกองทัพกบฏมีบทบาทมากขึ้นในรัฐบาล แต่ขณะเดียวกันพรรคการเมืองก็มีการฟื้นตัวขึ้นมาต่อต้านรัฐบาลที่อยู่ใต้อิทธิพลของกองทัพก¹

การเติบโตของลัทธิทหารนิยมนั้นก็คือ เมื่อรัฐบาลของพลเรือเอกโอะกะตะได้ลาออกไปภายหลังเหตุการณ์รัฐประหาร ค.ศ. 1936 จึงมีการจัดตั้งรัฐบาลคณะใหม่มาโดย ฮิโรตะ โทกิ (Hirota Kōki, ค.ศ. 1878-1948) ผู้ซึ่งสนับสนุนนโยบายต่างประเทศที่แข็งกร้าวกว่าเดิมขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ทำให้กองทัพกบฏได้เข้ามามีบทบาทในการจัดตั้งรัฐบาลครั้งนี้ โดยพลตรีเทระอุชิ ฮิเซชิ (Major General Terauchi Hiseichi) รัฐมนตรีกระทรวงทหารบกได้ใช้อำนาจยับยั้งไม่ให้โยะชิตะ ชิเกะรุ (Yoshida Shigeru, ค.ศ. 1878-1967) และบุคคลอื่นๆ ที่เป็นพวกเสรีนิยมมากเกินไปเข้าร่วมรัฐบาล ดังนั้นรัฐบาลชุดนี้จึงมีผู้มาจากพรรคการเมืองเพียง 4 คนเท่านั้น

¹จอห์น เค. แฟร์ แบงก์; เอ็ดวิน โอ.ไรเซาเออร์; และแอลเบิร์ต เอ็ม. เกรก.(2520). เล่มเดิม. หน้า 745-

รัฐบาลของฮิโรตะได้ออกกฎหมายที่เข้มงวดยิ่งขึ้นในการควบคุมความคิดที่จะก่อให้เกิดความรุนแรงภายในประเทศ และออกพระราชบัญญัติงบประมาณที่เพิ่มรายจ่ายทางทหารมากขึ้น นอกจากนี้ยังนำข้อกำหนดที่ว่า นายพลกองทัพบกและกองทัพเรือที่ยังอยู่ในประจำการเท่านั้น จึงจะสามารถรับตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงทหารบกและกระทรวงทหารเรือได้ จุดประสงค์ที่ทำเช่นนี้ก็เพื่อป้องกันมิให้นายพลที่ถูกปลดจากราชการในเหตุการณ์รัฐประหาร ค.ศ.1936 กลับเข้ามาสู่การเมืองได้อีก ในด้านการต่างประเทศรัฐบาลได้วางนโยบายตามกองทัพบก นโยบายนี้คือ การกำหนดให้ 5 จังหวัดในตอนเหนือของจีนเป็นเขตปกครองตนเอง และการเน้นถึงความสนใจของญี่ปุ่นในบริเวณของจีนตอนใต้ ในวันที่ 25 พฤศจิกายน ค.ศ. 1936 ญี่ปุ่นได้ลงนามในสนธิสัญญาต่อต้านองค์การคอมมิวนิสต์สากล กับเยอรมนี ถึงแม้ว่าสนธิสัญญาฉบับนี้จะมีเพียงการแลกเปลี่ยนข่าวสารเกี่ยวกับกิจกรรมขององค์การคอมมิวนิสต์สากล แต่ที่จริงแล้วยังมีอนุมาตราลับซึ่งสรุปได้ว่า ถ้าประเทศหนึ่งประเทศใดระหว่างคู่สัญญาถูกสหภาพโซเวียตโจมตีโดยไม่มีการเตือนล่วงหน้า ประเทศที่ไม่ถูกโจมตีจะต้องไม่ช่วยเหลือสหภาพโซเวียต รวมทั้งญี่ปุ่นและเยอรมนีจะไม่ทำสนธิสัญญาทางการเมืองกับสหภาพโซเวียตเว้นแต่จะมีการยินยอมร่วมกัน

สำหรับการฟื้นตัวของพรรคการเมืองขึ้นมาต่อต้านกองทัพบก เห็นได้จากการเลือกตั้งในเดือนเมษายน ค.ศ. 1937 พรรคมินเซโตได้ใช้คำขวัญของการหาเสียงว่า ท่านต้องการอะไร การปกครองแบบรัฐสภาหรือว่าลัทธิฟาสซิสต์ ทำให้พรรคได้รับชัยชนะอย่างงดงามด้วยที่นั่ง 205 ที่ จากจำนวนทั้งหมด 301 ที่² ต่อมาพรรคการเมืองต่างๆ ก็ค่อยๆ รวมตัวกันต่อต้าน คณะรัฐมนตรีที่เป็นข้าราชการกับทหาร ในเดือนมกราคม ค.ศ. 1937 สมาชิกรัฐสภาสังกัดพรรคเซยูกะอิกคนหนึ่งกล่าวโจมตีอย่างรุนแรงกับการที่พวกทหารเข้าแทรกแซงในรัฐบาล ทำให้รัฐบาลของฮิโรตะซึ่งเป็นรัฐบาลที่สนับสนุนทหารต้องลาออก และถึงแม้ว่าพลเอกฮะยะชิ เซนจูโร (General Hayashi Senjūrō, ค.ศ. 1876-1943) ได้จัดตั้งรัฐบาลชุดต่อมาก็ตามแต่อยู่ในตำแหน่งเพียง 4 เดือน ก็ถูกโค่นโดยพรรคการเมืองเช่นกัน เนื่องจากพลเอกฮะยะชิมีความเห็นว่าคณะรัฐมนตรีควรอยู่เหนือการต่อสู้กันระหว่างกลุ่มของพรรคการเมือง เขาจึงไม่ต้องการให้คณะรัฐมนตรีมีความสัมพันธ์กับพรรคการเมือง จึงได้ยุบรัฐสภาหลังจากที่ได้รับการอนุมัติงบประมาณแล้ว และสนับสนุนพรรคการเมืองที่นิยมทหารทำให้การเลือกตั้งที่มีขึ้นในเดือนเมษายน ค.ศ. 1937 เขาต้องประสบความพ่ายแพ้โดยสิ้นเชิง และรัฐบาลของเขาต้องลาออก ซึ่งเหมือนกับเหตุการณ์ปลายสมัยเมจิที่การปกครองโดยไม่ได้รับความสนับสนุนจากพรรคการเมืองนั้นทำไม่ได้

เพื่อแก้ปัญหาการขัดแย้งระหว่างพรรคการเมืองกับรัฐบาล โคะโนะเอะ ฟุชิมะโระจึงเป็นบุคคลที่เหมาะสมที่สุดในการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เพราะโคะโนะเอะเป็นทนายทขุนนางตระกูลเก่าแก่ที่สุดตระกูลหนึ่งในญี่ปุ่น ซึ่งกลุ่มทหาร ข้าราชการ นักธุรกิจ นักการเมือง นักชาตินิยม

¹ ฮิวจ์ บอร์ดัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 462.

² จอห์น เค. แฟร์ แบงส์; เอ็ดวิน โอ.ไรเซาเออร์; และแอลเบิร์ต เอ็ม. เกรก. (2520). *เล่มเดิม*. หน้า

ทั้งหัวรุนแรง และไม่รุนแรงต่างให้การยอมรับโคะโนะเอะ ดังนั้นการแต่งตั้งเขาเป็นนายกรัฐมนตรีจึงได้รับการต้อนรับอย่างกระตือรือร้นจากทุกฝ่าย โดยเฉพาะกลุ่มหัวรุนแรงซึ่งมีความเชื่อว่าจะสามารถจูงใจให้โคะโนะเอะดำเนินนโยบายตามความต้องการของกลุ่มตนได้ ส่วนกลุ่มหัวไม่รุนแรงกลับเห็นว่าโคะโนะเอะเป็นเพียงความหวังเดียวเท่านั้นที่จะควบคุมความรุนแรงของทหารแห่งกองทัพบกได้ เพราะโคะโนะเอะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับผู้นำทหารที่สำคัญหลายคนในกองทัพบก แต่เมื่อโคะโนะเอะ พุุมิระโรจัดตั้งรัฐบาลแล้วเขากลับเห็นด้วยกับนโยบายการขยายดินแดนของกลุ่มนายทหารบก จึงต้องการผ่อนคลายความตึงเครียดทางการเมืองภายในประเทศ และทำการปรับปรุงระบบการบริหารงานของรัฐบาลใหม่ โดยเน้นหนักในด้านการป้องกันประเทศ กำหนดนโยบายต่างประเทศให้เด่นชัดยิ่งขึ้น โดยเฉพาะนโยบายขยายดินแดน ทำให้ญี่ปุ่นต้องเข้าไปพัวพันกับจีน

2. การดำเนินการทางทหารนิยมภายในประเทศ

การวางแผนรัฐประหารโค่นล้มรัฐบาลในระบบเสรีนิยมประชาธิปไตยหลายครั้งของขบวนการชาตินิยมรุนแรง ทำให้ทหารค่อยๆ เพิ่มบทบาทเหนือคณะรัฐบาลขึ้นเรื่อยๆ เริ่มต้นจากเหตุการณ์ วันที่ 15 พฤษภาคม ค.ศ. 1932 พวกทหารหัวรุนแรงได้ฆาตกรรมนายกรัฐมนตรีอินุกะอิ ทำให้เซอิอนจิรัฐบุรุษอาวุโสตัดสินใจเลือก พลเรือเอกเซอิโต มะโกะโตะ ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการเข้ามามีอำนาจในการปกครองแบบเผด็จการทหาร นอกจากนี้ผู้นำพรรคการเมืองต่างๆ ก็ถูกปฏิเสธไม่ให้เข้าร่วมคณะรัฐบาล¹ เท่ากับว่าเป็นการลดความสำคัญของพรรคการเมือง และมีผลให้กลุ่มทหารเป็นกลุ่มอิทธิพลที่มีอำนาจมากที่สุดในวงการรัฐบาล และเหตุการณ์ในวันที่ 26 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1936 ถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกครั้ง กล่าวคือแม้กลุ่มทหารหนุ่มหัวรุนแรงจะปฏิบัติการล้มเหลวไม่สามารถกำจัดทหารกลุ่มควบคุมได้ แต่ก็ส่งผลให้ฝ่ายทหารอาวุโสในกองทัพได้รับเอาอุดมการณ์รุนแรงของพวกทหารหนุ่มเหล่านี้เข้ามา จนกล่าวได้ว่าเหตุการณ์รัฐประหาร ค.ศ. 1936 เป็นการยุติยุค “ขบวนการฟาสซิสต์จากเบื้องล่าง” โดยสิ้นเชิง และญี่ปุ่นก็เข้าสู่ “ระบบฟาสซิสต์จากเบื้องบน”² ดังนั้นเมื่อญี่ปุ่นเริ่มทำสงครามกับจีนใน ค.ศ. 1937 ซึ่งสงครามครั้งนี้ได้กลายเป็นเป้าหมายสูงสุดของประเทศ ทำให้ภายในประเทศต้องมีการเปลี่ยนแปลง ภายใต้การชี้นำของทหารทั้งด้านการปกครอง เศรษฐกิจ และอุดมการณ์

2.1 ด้านการปกครอง

ขั้นตอนแรกของการดำเนินนโยบายใหม่คือ การปรับปรุงรัฐบาลด้วยการแต่งตั้งบุคคลที่เชื่อฟังกลุ่มผู้นำทหารบกให้เข้ามารับตำแหน่งสำคัญในคณะรัฐมนตรีชุดแรกของโคะโนะเอะในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1937 และหลังจากอำนาจการปกครองตกอยู่ในมือของคณะรัฐมนตรีและกองทัพแล้ว ได้มีการจัดตั้งหน่วยงานเพื่อสนับสนุนกิจกรรมของทหาร ได้แก่

¹อิวัจ บอร์ดัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 446.

²ประเสริฐ จิตติวัฒน์พงศ์. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 78.

หน่วยงานแรก คือ การจัดตั้งกองบัญชาการจักรวรรดิญี่ปุ่นในต้นเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1937 เพื่อเป็นศูนย์กลางการประสานงานวางแผนและปฏิบัติการระหว่างกองทัพบก และกองทัพเรือ ในการขยายอิทธิพลทางทหารในจีน กองบัญชาการจักรวรรดิญี่ปุ่นจะมีพระจักรพรรดิทรงเป็นผู้บัญชาการทหารสูงสุด ผู้นำทางทหารสามารถทูลเกล้าถวายรายงานต่อพระองค์ได้โดยตรงหากจำเป็น ดังนั้นผู้นำทางทหารจึงอาจไม่ให้ความสำคัญกับนโยบายและไม่ทำตามความประสงค์ของรัฐบาลได้ ทำให้กลุ่มทหารมีบทบาทและอิทธิพลเพิ่มขึ้นต่อปัญหาสำคัญทุกกรณี และเป็นผู้นำเกี่ยวกับการสงครามในจีนโดยผ่านกองบัญชาการจักรวรรดิ¹

หน่วยงานที่สอง คือ การตั้งคณะมนตรีประสานงานในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1937 เพื่อวางนโยบายต่างๆ ของประเทศ คณะมนตรีประกอบด้วย นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีกองทัพทั้งสอง รัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศ เสนาธิการกองทัพบกและกองทัพเรือ และบางครั้งอาจจะมีรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทยและรัฐมนตรีกระทรวงการคลังด้วย คณะมนตรีประสานงานเป็นองค์กรที่ตัดสินนโยบายที่สำคัญที่สุดของรัฐบาล และการตัดสินนโยบายที่สำคัญที่สุดของคณะมนตรีนี้จะต้องได้รับการรับรองจากที่ประชุมพระจักรพรรดิ²

หน่วยงานที่สาม คือ การตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาของรัฐบาลในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1937 เพื่อใกล้เคียงความแตกแยกภายในประเทศ คณะกรรมการชุดนี้ประกอบด้วยผู้แทนจากพรรคการเมืองที่สำคัญๆ แม้ว่าส่วนใหญ่จะเป็นเพียงที่ปรึกษา แต่ก็ถูกนำเข้ามาเพื่อเข้าร่วมอภิปรายกับคณะรัฐมนตรีสำหรับการวางแผนในเรื่องสำคัญๆ ของประเทศที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ในจีน และคณะกรรมการชุดนี้มีการประชุมทุกครึ่งสัปดาห์

หน่วยงานที่สี่ คือ การจัดตั้งสมาพันธ์กลางเพื่อระดมพลังทางจิตใจแห่งชาติในปลาย ค.ศ. 1938 ประกอบด้วยองค์การย่อยถึง 94 องค์การ เช่น สมาคมทหารผ่านศึกของพระจักรพรรดิ องค์การนายกเทศมนตรีแห่งชาติ และสหภาพภาพแรงงานญี่ปุ่น เป็นต้น จุดมุ่งหมายดั้งเดิมของสมาพันธ์กลางก็คือ การประสานงานทางการโฆษณาชวนเชื่อ และส่งเสริมกิจกรรมทางชาตินิยมและศาสนาชินโต ต่อมาได้ขยายงานออกไปรับหน้าที่รักษาความปลอดภัยของชุมชน ขยายพันธบัตรสงคราม³

หน่วยงานที่ห้า คือ การจัดตั้งสมาคมช่วยการปกครองของพระจักรพรรดิซึ่งก่อตั้งขึ้นในวันที่ 12 ตุลาคม ค.ศ. 1940 (Imperial Role Assistance Association ,IRAA) ในสมัยของรัฐบาลโคะโนะเอะซุคิที่สอง (22 กรกฎาคม ค.ศ. 1940 - 8 กรกฎาคม ค.ศ. 1941) จุดประสงค์เพื่อต้องการระดมพลังจากสมาคมชาตินิยมต่างๆ เพื่อให้การสนับสนุนนโยบายของรัฐ⁴ โดยที่สมาคมต่างๆ ถูก

¹ ฮิวจ์ บอร์ดัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 468.

² จอห์น เค. แพร่ แบงก์; เอ็ดวิน โอ. ไรเซาเออร์; และแอลเบิร์ต เอ็ม. เกรก. (2520). *เล่มเดิม*. หน้า 755.

³ *เล่มเดิม*. หน้า 756.

⁴ Ben-Ami Shillony. (1981). *Politics and Culture in Wartime Japan*. p. 3.

นำมารวมเข้ากับสมาคมช่วยการปกครองของพระจักรพรรดิ สมาคมนี้อาจจัดขึ้นตามแบบอย่าง “หนึ่งประเทศหนึ่งพรรค” ของพวกนาซี ทำให้พรรคการเมืองสำคัญของญี่ปุ่นทั้งหมดถูกยุบและนำเข้ามาอยู่ในสมาคมนี้ ซึ่งโคะโนะเอะหวังในตอนแรกที่เริ่มตั้งสมาคมนี้น่าจะสามารถใช้ถ่วงดุลอำนาจกองทัพบก แต่ผลปรากฏว่าสมาคมไม่มีพลังเหมือนพรรคการเมือง และนายกรัฐมนตรีโคะโนะเอะก็อยู่ในฐานะประธานของสมาคมเพียงแต่ทางทฤษฎีเท่านั้น แต่ในทางปฏิบัติอำนาจที่แท้จริงเป็นของคณะกรรมการบริหารซึ่งมาจากกลุ่มทหาร¹

2.2 ด้านเศรษฐกิจ

ในด้านเศรษฐกิจ หน่วยงานที่มีความสำคัญคือคณะกรรมการวางแผนซึ่งตั้งขึ้นก่อนรัฐบาลชุดโคะโนะเอะ ได้ขยายบทบาทมากขึ้นโดยรวมเอาการวางแผนการขยายเศรษฐกิจของญี่ปุ่นในสมัยสงครามเข้าไว้ด้วย และคณะกรรมการชุดนี้อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของนายกรัฐมนตรีโดยตรง โดยที่ประธานคณะกรรมการชุดนี้มีฐานะเทียบเท่ารัฐมนตรีคนหนึ่งในการะรัฐบาล โดยหลังจากเกิดสงครามกับจีนใน ค.ศ. 1937 แล้ว เมื่อรัฐบาลภายใต้อิทธิพลของทหารมีจุดมุ่งหมายที่จะชนะสงครามกับจีน ทำให้คณะกรรมการวางแผนชุดนี้ต้องดำเนินการระดมกำลังทางเศรษฐกิจเพื่อสนับสนุนนโยบายของกองทัพ ดังนั้นคณะกรรมการวางแผนจึงได้เร่งดำเนินการร่างกฎหมายการระดมกำลังทั่วประเทศ (National Mobilization Law) ซึ่งสำเร็จในเดือนเมษายน ค.ศ. 1938 โดยรัฐบาลกำหนดให้มีการควบคุมทรัพยากรแรงงาน วัสดุ การค้า ราคา ค่าแรง และการบริการ รวมทั้งให้ประชาชนออมทรัพย์ และมีการควบคุมหนังสือพิมพ์และสื่อมวลชนต่างๆ อย่างไรก็ตามรัฐบาลโคะโนะเอะสัญญาว่าจะไม่ใช้กฎหมายฉบับนี้ถ้าสงครามยังคงมีขอบเขตจำกัดอยู่เพียงในประเทศจีน แต่ต้นเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1938 ก็มีการออกกฎหมายที่ละเล็กทีละน้อย จนทำให้มีการควบคุมดังกล่าวขึ้น ทำให้เศรษฐกิจญี่ปุ่นอยู่ในภาวะเตรียมพร้อมสำหรับภาวะสงคราม การควบคุมเศรษฐกิจญี่ปุ่นของรัฐบาลสามารถแบ่งได้เป็น

ประการแรก คือ ด้านการผลิต รัฐบาลมีนโยบายเพิ่มการผลิตด้านอุตสาหกรรมทางทหารโดยเฉพาะอาวุธยุทโธปกรณ์ขนาดใหญ่ จึงให้การสนับสนุนอุตสาหกรรมทางทหารอย่างมาก ได้แก่ การเพิ่มงบประมาณทางการทหารใน ค.ศ. 1938 งบประมาณทางทหารเพิ่มขึ้นเป็น 10 เท่าตัวจาก ค.ศ. 1931 และคิดเป็นประมาณ 3 ใน 4 ของงบประมาณทั้งหมดของรัฐบาล นอกจากนี้ใน ค.ศ. 1939 รัฐบาลยังได้ออกกฎหมายเกณฑ์ประชาชนไปช่วยการผลิตในอุตสาหกรรมทางทหาร ส่วนในกลุ่มนักธุรกิจนั้นรัฐบาลได้เสนอเงื่อนไขผลประโยชน์ต่างๆ กับบริษัทขนาดใหญ่ เช่น การแต่งตั้งผู้นำของกลุ่มมิซุอิเป็นรัฐมนตรีกระทรวงการคลัง และให้ตัวแทนของกลุ่มชะอิบะสีเป็นคณะกรรมการทางเศรษฐกิจของรัฐบาล เป็นต้น พวกชะอิบะสีจึงได้ให้ความร่วมมือกับการผลิตทางทหาร แต่สำหรับบริษัทขนาดกลางและขนาดเล็ก รัฐบาลจะบังคับให้รวมตัวหรือเลิกการผลิตไป สำหรับการ

¹ Ibid.

เกษตรกรรมนั้นใน ค.ศ. 1940 รัฐบาลได้ออกกฎหมายบังคับให้มีการขายข้าวให้กับรัฐบาลเพื่อจะได้ทราบปริมาณข้าวที่แน่นอน และกฎหมายจำกัดการเก็บค่าเช่าที่ดินเพื่อคุ้มครองชาวนาที่เช่าที่ดิน¹

ประการที่สอง คือ ด้านวัตถุดิบ รัฐบาลต้องการระดมวัตถุดิบ โดยคณะกรรมการวางแผนได้พยายามเข้าควบคุมวัตถุดิบที่เป็นปัจจัยสำคัญด้านยุทธศาสตร์ เช่น น้ำมัน เหล็ก ไฟฟ้า เครื่องจักร แร่ธาตุต่างๆ เป็นต้น ด้วยวิธีการจัดตั้งบริษัทเพื่อลงทุนในอุตสาหกรรมเหล่านี้ แต่การดำเนินการประสบอุปสรรคเนื่องจากวัตถุดิบภายในประเทศมีอย่างจำกัด ดังนั้นรัฐบาลญี่ปุ่นจึงต้องให้การสนับสนุนด้านเงินกู้แก่บริษัทเอกชนในแมนจูเรีย และจีนภาคเหนือลงทุนในอุตสาหกรรมด้านยุทธศาสตร์ เพื่อเป็นแหล่งระดมวัตถุดิบให้แก่ญี่ปุ่น ซึ่งบริษัทเอกชนทั้งในแมนจูเรียและจีนภาคเหนือสามารถผลิตยุทธปัจจัยได้ตามความต้องการของญี่ปุ่น โดยใน ค.ศ.1940 แมนจูเรียสามารถผลิตถ่านหินได้ 21 ล้านตัน ส่วนจีนภาคเหนือผลิตได้ 18 ล้านตัน²

ประการสุดท้าย คือ ด้านการบริโภค หลังจากที่รัฐบาลได้ออกกฎหมายระดมกำลังทั่วประเทศแล้ว รัฐบาลยังได้พยายามส่งเสริมให้ประชาชนประหยัด ด้วยคำขวัญที่ว่า “ความฟุ่มเฟือยคือ ศัตรู” และเริ่มออกกฎหมายเพื่อควบคุมการบริโภคของประชาชน โดยใน ค.ศ. 1938 รัฐบาลได้ตั้งระบบราคาที่เป็นของทางการ และรัฐบาลเริ่มใช้ระบบปันส่วนในการผลิตจ่ายฝ้ายเพื่อจำกัดการผลิตสิ่งทอ รวมทั้งระบบคูปองสำหรับการใช้น้ำมันของประชาชน และใน ค.ศ. 1940 รัฐบาลนำระบบคูปองไปใช้สำหรับการใช้น้ำตาล ไม้ขีดไฟ ต่อมาใน ค.ศ. 1941 รัฐบาลได้ขยายระบบคูปองสำหรับข้าวและเครื่องนุ่งห่มด้วย ซึ่งจะเห็นได้ว่ารัฐบาลได้เข้าควบคุมสินค้าจำเป็นต่อการดำรงชีวิตอย่างเข้มงวดขึ้นทุกที³

2.3 ด้านสังคม

ในด้านสังคมนั้นรัฐบาลภายใต้การชี้นำของทหารได้ใช้มาตรการต่างๆ เพื่อส่งเสริมการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยมและการควบคุม รวมทั้งการจำกัดสิทธิเสรีภาพ เพื่อให้เกิดความมั่นคงกับการปกครองโดยลัทธิทหารนิยม

2.3.1 การเน้นถึงลัทธิชาตินิยมรุนแรง

ใน ค.ศ. 1937 กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดหนังสือเล่มใหม่เรื่อง *หลักพื้นฐานของเอกลักษณ์แห่งชาติ (Kokutai no Hongi)* เป็นตำราเรียนบังคับสำหรับวิชาหน้าที่พลเมือง เป็นหนังสือปลุกกระตือรือร้นให้นักเรียนเกิดอุดมการณ์ชาตินิยมรุนแรงจนทำให้เกิดเป็นการคลั่งชาติอันได้แก่

ประการแรก คือ การต่อต้านลัทธิเสรีนิยม การปฏิวัตินิยม ปัจเจกชนนิยมของตะวันตก หนังสือหลักพื้นฐานของเอกลักษณ์แห่งชาติ ได้ชี้ให้เห็นว่าการเสียสละเพื่อประเทศชาติเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิต และวัฒนธรรมต่างชาติเป็นความเลวร้าย โดยกล่าวว่า ความชั่ว

¹ คองคักดี สันติพิชญวงศ์. (2528). *เล่มเดิม*. หน้า 260-263.

² ฮิวจ์ บอร์ตัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 482.

³ คองคักดี สันติพิชญวงศ์. (2528). *เล่มเดิม*. หน้า 261-262.

ร้ายในสังคมและอุดมการณ์ต่างๆ ในสังคมญี่ปุ่นปัจจุบันเป็นผลมาจากการไม่เรียนรู้ในหลักพื้นฐาน และการขาดวิจาร์ณญาณที่มีเหตุผลและเป็นผลจากความล้มเหลวที่จะแยกแยะสิ่งต่างๆ ให้ถี่ถ้วน ทั้งนี้เพราะตั้งแต่สมัยเมจิเป็นต้นมา ญี่ปุ่นได้รับวัฒนธรรมยุโรปและอเมริกันมามากและเร็วเกินไป¹

ประการที่สอง คือ การขยายแสนยานุภาพทางทหาร ซึ่งหลักพื้นฐานของเอกลักษณ์แห่งชาติ สนับสนุนการทำสงครามของญี่ปุ่นว่าเป็นสิ่งถูกต้อง โดยกล่าวว่า "...เจตนารมณ์ที่เหมาะสมแก่การสงครามนี้ มิใช่เป็นเพื่อตัวเอง แต่ทว่าเพื่อสันติสุข และเป็นสิ่งที่เราอาจเรียกว่า เจตนารมณ์ที่เหมาะสมแก่การสงครามอันศักดิ์สิทธิ์ เจตนารมณ์ที่เหมาะสมแก่การสงครามของเรามีได้มีวัตถุประสงค์เพื่อจะฆ่าคนทั้งหลายเลย หากเพื่อให้ชีวิตแก่คนทั้งหลายต่างหาก"²

การที่อุดมการณ์ต่อต้านลัทธิเสรีนิยมตะวันตก และการขยายแสนยานุภาพเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะทำให้เกิดความรู้สึกชาตินิยมรุนแรง ดังนั้นเมื่อรัฐบาลนำอุดมการณ์เหล่านี้ปลุกฝังให้กับเยาวชนในขณะที่ประเทศกำลังอยู่ในภาวะสงคราม จึงไม่เป็นการยากที่เยาวชนญี่ปุ่นจะเกิดความรู้สึกชาตินิยมรุนแรงและคลั่งชาติไปที่สุดในที่สุด

ใน ค.ศ.1938 เมื่อพลเอกอะระกิ ซึ่งเป็นผู้นำที่เลื่อมใสในอุดมการณ์ของกลุ่มวิถีจักรวรรดิ ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ทำให้การปลุกฝังการคลั่งชาติได้กลายเป็นนโยบายหลักในโรงเรียนและในมหาวิทยาลัย ด้วยวิธีการบรรจุวิชาการฝึกทหารเป็นวิชาบังคับในหลักสูตรการศึกษา ซึ่งจะต้องใช้เวลาเรียนวันละ 1-3 ชั่วโมง รวมทั้งวิชาฝึกอบรมนักเรียนให้คลั่งไคล้ในการขยายแสนยานุภาพของญี่ปุ่น นอกจากนี้รัฐบาลยังได้ตรวจตราตามโรงเรียนต่างๆ เป็นประจำวันว่าได้ดำเนินการสอนไปตามที่ฝ่ายทหารต้องการหรือไม่ และเมื่อสงครามระหว่างจีนกับญี่ปุ่นยืดเยื้อขึ้นการปลุกฝังอุดมการณ์จักรพรรดินิยมยิ่งแพร่หลายมากขึ้น

¹ เพ็ญศรี กาญจนมัย. (2538). *เล่มเดิม*. หน้า 229.

² วิลเลียม เดอบาร์ ที่โอเดอร์. (2515). *เล่มเดิม*. หน้า 158.

ภาพประกอบ 16 ภาพการปลุกฝังความติดรัชาติในหมู่เด็กนักเรียนญี่ปุ่น ค.ศ 1937
ที่มา: Richard Sims. (1973). *op.cit.* p. 79.

2.3.2 การจำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชน

รัฐบาลได้มีการจำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งสิทธิและเสรีภาพเกี่ยวกับการพูด การเขียน การพิมพ์ การประชุม ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเมืองเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์การดำเนินงานของรัฐบาลในขณะนั้น โดยใช้ระบบตรวจสอบเป็นเครื่องมือที่สำคัญ เน้นการใช้นโยบายควบคุมสื่อสารมวลชนให้เสนอข่าวไปตามที่รัฐบาลต้องการด้วย เพื่อขจัดความคิดที่เป็นภัยหรือความคิดต่อต้านทหาร ทำให้ความรู้สึกรักชาติของญี่ปุ่นอยู่ในลักษณะหลงชาติ เช่น การตรวจตราควบคุมชาวต่างชาติในญี่ปุ่นอย่างกวดขัน การโต้แย้งวิธีอ่านหนังสือจากซ้ายไปขวา แบบสากล รวมทั้งกระทรวงต่างประเทศก็พยายามใช้คำว่า นิปปอน (Nippon) แทน เจแปน (Japan) ของชาวยุโรป และเอเชียตะวันออกแทนเอเชียตะวันออกไกล เป็นต้น

2.3.3 การสอดส่องความประพฤติ

รัฐบาลได้สอดส่องพฤติกรรมความเคลื่อนไหวของผู้ที่มีความคิดต่อต้านรัฐบาลโดยหน่วยสารวัตรทหาร (Kenpeitai หรือ Military Police) ซึ่งอยู่ภายใต้บังคับบัญชาของกระทรวงกิจการภายในประเทศ (Ministry of Home Affairs) ต่อมาในช่วงเกิดสงครามกับจีน ค.ศ. 1937 บทบาทของสารวัตรทหารมีมากขึ้น โดยจะมีอำนาจการตรวจสอบพฤติกรรมของทั้งทหาร และประชาชนทั่วไปไม่ให้ออกนอกกลุ่มนอกทางจากรัฐบาลภายใต้ลัทธิตหาร โดยเฉพาะพวกนิยมลัทธิคอมมิวนิสต์ จะถูกจับตามองเป็นพิเศษเพื่อไม่ให้เกิดการขยายตัวมากขึ้น ดังนั้นระบบสารวัตรทหารจึงเป็นเสมือนเครื่องมือตรวจสอบประชาชนของรัฐบาลภายใต้การบงการของทหาร

3. การดำเนินการทางทหารนิยมภายนอกประเทศ

การดำเนินการลัทธิตหารนิยมญี่ปุ่นภายนอกประเทศระหว่าง ค.ศ. 1937-1941 เป็นการแสดงออกถึงความสำเร็จของขบวนการชาตินิยมที่สามารถผลักดันให้กลุ่มทหารก้าวขึ้นมามีอำนาจในการควบคุมนโยบายต่างประเทศและให้ขยายอิทธิพลทางทหารออกนอกประเทศ ทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นภายใต้การควบคุมของกองทัพได้ทำสงครามกับประเทศจีนใน ค.ศ. 1937 และต่อมาสงครามบานปลายส่งผลให้ญี่ปุ่นขัดแย้งกับมหาอำนาจอื่นๆ โดยเฉพาะกับสหรัฐอเมริกา จนทำให้ญี่ปุ่นโจมตีอ่าวเพิร์ลของสหรัฐอเมริกาในวันที่ 7 ธันวาคม ค.ศ. 1941 ซึ่งสงครามครั้งนี้เป็นจุดเริ่มต้นของสงครามแปซิฟิกโดยถูกนำไปเชื่อมโยงกับสงครามโลกครั้งที่ 2

3.1 การทำสงครามกับจีน ค.ศ. 1937

นโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นที่มีต่อจีนภายหลังจากที่มีการสถาปนาประเทศแมนจูกว๋อใน ค.ศ. 1932 ถึงต้น ค.ศ. 1937 เป็นต้นมา คือ ญี่ปุ่นต้องการขยายอิทธิพลไปบริเวณจีนตอนเหนือ และบริเวณมองโกเลียทั้งหมด เพื่อสร้างแนวป้องกันอันตรายจากสหภาพโซเวียต โดยพยายามหลีกเลี่ยง

การเป็นศัตรูกับมหาอำนาจตะวันตก¹ ดังนั้นรัฐบาลญี่ปุ่นจึงใช้วิธีการเจรจากับจีน พร้อมทั้งกดดันทางเศรษฐกิจและการเมือง เพื่อให้จีนยอมรับความเป็นเอกราชของดินแดนจีนตอนเหนือและมองโกเลีย² แต่เจียงไคเช็คยังปฏิเสธและยืนยันว่าญี่ปุ่นควรเคารพในอธิปไตยของจีน

สถานการณ์ภายนอกประเทศที่เกิดขึ้นทำให้ญี่ปุ่นหวาดระแวงว่าจะกระทบต่อแผนการของญี่ปุ่นเพราะ ประการแรก คือ ภายในประเทศจีนเองก็มีการเคลื่อนไหวเพื่อการรวมประเทศให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวมากยิ่งขึ้น ภายหลังจากที่เจียงไคเช็คถูกจับลักพาตัวที่เมืองซีอาน (Xi'an) ในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1936 และถูกปล่อยตัวโดยการเข้าแทรกแซงของฝ่ายคอมมิวนิสต์จีน ทำให้รัฐบาลพรรคกัว๋อหมินดั่งที่ตั้งเมืองหลวงอยู่หนานจิง (Nanjing) กับพรรคคอมมิวนิสต์จีนที่มีเหมาเจ๋อตง (Mao Zedong) เป็นผู้นำได้ยุติการเผชิญหน้ากันเองและหันมาร่วมกันต่อต้านญี่ปุ่น ประการที่สอง คือ สหภาพโซเวียตได้ขัดขวางการขยายอิทธิพลของญี่ปุ่นในมองโกเลียด้วยการเซ็นสัญญาให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันกับมองโกเลีย

ส่วนภายในประเทศญี่ปุ่น บรรดานักการเมือง นักการเงิน ที่ปรึกษาของพระจักรพรรดิ และบรรดานายพลของกองทัพได้มีความเห็นแตกต่างกัน โดยพวกหัวรุนแรงเห็นว่าญี่ปุ่นควรตอบโต้จีนโดยไม่ต้องเกรงกลัวการเผชิญหน้ากับมหาอำนาจตะวันตก แต่พวกเดินสายกลางกับเห็นว่าญี่ปุ่นสามารถเป็นประเทศผู้นำในเอเชียตะวันออกได้โดยไม่ต้องตัดความสัมพันธ์กับสหรัฐอเมริกา อังกฤษ หรือ สหภาพโซเวียต อย่างไรก็ตามรัฐบาลยังคงดำเนินนโยบายต่างประเทศหลีกเลี่ยงการใช้กำลังกับจีนเพื่อป้องกันการขัดแย้งกับมหาอำนาจตะวันตก³

ต่อมาในวันที่ 7 กรกฎาคม ค.ศ. 1937 ได้เกิดการปะทะกันระหว่างทหารญี่ปุ่นกับทหารจีนบริเวณสะพานมาร์โคโพลโล (Marco Polo Bridge Incident) ชานเมืองเป่ย์จิงโดยที่ทหารญี่ปุ่นอ้างว่าทหารจีนยิงระดมใส่ทหารญี่ปุ่นที่รักษาการณ์อยู่ ณ บริเวณสะพานมาร์โคโพลโล รวมทั้งกล่าวหาว่ามีทหารญี่ปุ่นหายไปหนึ่งคน ซึ่งความจริงแล้วทหารญี่ปุ่นได้เป็นผู้ระดมยิงใส่ทหารจีนก่อน และไม่ได้มีทหารญี่ปุ่นคนใดหายไป การปะทะกันครั้งนี้กินเวลา 3 วัน จนกระทั่งวันที่ 11 กรกฎาคม ผู้บัญชาการทหารท้องถิ่นของจีนและญี่ปุ่นได้เจรจาพักรบกัน แต่ในระดับรัฐบาลของทั้งจีนและญี่ปุ่นยังคงมีความขัดแย้งกัน โดยภายในประเทศญี่ปุ่นนั้น กองบัญชาการเสนาธิการทหารบกมีความคิดเห็นเกี่ยวกับเหตุการณ์นี้แตกแยกออกเป็นสองกลุ่มคือ กลุ่มหนึ่งเสนอให้ถือโอกาสนี้โจมตีจีนให้ราบคาบก่อนถึงจะวางแผนทำสงครามกับสหภาพโซเวียต แต่อีกกลุ่มหนึ่งเสนอว่าไม่จำเป็นต้องตีจีนให้ราบคาบทั้งหมด เพียงแต่ระวังไม่ให้พรรคคอมมิวนิสต์จีนขึ้นมามีอำนาจทางการเมือง แล้วจึงวางแผนเพื่อทำสงครามกับสหภาพโซเวียตศัตรูเก่า⁴ ส่วนนายกรัฐมนตรีโคะโนะเอะเห็นด้วยกับนโยบายโจมตีจีนจึง

¹ ฮิวจ์ บอร์ตัน. (2526). เล่มเดิม. หน้า 458.

² จอห์น เค. แพร่ แบงก์; เอ็ดวิน โอ. โรเซาเออร์; และแอลเบิร์ต เอ็ม. เกรก. (2520). เล่มเดิม. หน้า 750.

³ ฮิวจ์ บอร์ตัน. (2526). เล่มเดิม. หน้า 462.

⁴ โอะซะกะ มะซะยะซุ. (2544). เล่มเดิม. หน้า 64.

ได้ประกาศในวันที่ 18 กรกฎาคม ว่าญี่ปุ่นจะส่งทหารเข้าไปในจีนเพิ่มให้จีนเตรียมพร้อมไว้ สำหรับประเทศจีน เจียงไคเช็คประกาศว่าเป่ย์จิงจะไม่แตกอย่างแน่นอน และได้ยื่นข้อเสนอตกลงสันติภาพ โดยให้ญี่ปุ่นถอยกลับออกไปให้หมด ไม่มีการละเมิดอธิปไตยของจีน รวมทั้งไม่ให้ปลดเจ้าหน้าที่ คณะกรรมการที่รัฐบาลหนานจิงเป็นผู้แต่งตั้งในมณฑลเหอเป่ย์และชาฮาร์ ทางรัฐบาลโคะโนะเอะ ปฏิเสธข้อเสนอของเจียงไคเช็ค เพราะเชื่อมั่นว่าญี่ปุ่นสามารถแก้ไขปัญหาค่าได้โดยใช้วิธีการสงคราม ดังนั้นในวันที่ 27 กรกฎาคม สงครามระหว่างจีนและญี่ปุ่นจึงเริ่มขึ้น¹

การสู้รบได้ขยายวงกว้างออกไปเมื่อกองทัพกวางตุ้งรุกเข้าไปทางตอนเหนือของจีน และรายล้อมตามแนวกำแพงเมืองจีนพร้อมทั้งแทรกซึมเข้ามามองโกเลียใน และทำการผนวกมณฑลเหอเป่ย์และมณฑลชาฮาร์ ญี่ปุ่นสามารถเข้าไปสู่จีนได้อย่างง่ายดายและรวดเร็ว ภายใน 2-3 วันกองทัพญี่ปุ่นได้เข้ายึดบริเวณเป่ย์จิง เทียนจิน(Tianjin) ญี่ปุ่นสามารถเข้ายึดซางไห่ในเดือนสิงหาคม และเดือนธันวาคมกรุงหนานจิงแตก เจียงไคเช็คต้องย้ายเมืองหลวงไปที่ฉงชิ่ง (Chongqing) เหตุการณ์การโจมตีหนานจิงนี้เป็นเหตุการณ์ได้รับการกล่าวถึงอย่างมาก เพราะทหารญี่ปุ่นเข้าปล้นฆ่า ข่มขืน ชาวหนานจิงอย่างตามใจชอบ ในขณะที่โคะโนะเอะกลับกล่าวถึงการที่เมืองหนานจิงแตกนั้นเป็นเพราะคุณความดี ความจงรักภักดีที่มีต่อพระจักรพรรดิ เป็นความกล้าหาญของบรรดานายทหารญี่ปุ่น และการที่รัฐบาลเจียงไคเช็คปฏิเสธต่อการเป็นมิตรกับญี่ปุ่น จึงทำให้ญี่ปุ่นต้องทำสงครามเพื่อป้องกันตนเอง² สำหรับจีนได้ร้องเรียนไปยังองค์การสันนิบาตชาติถึงการรุกรานของญี่ปุ่น แต่องค์การสันนิบาตชาติไม่สามารถทำอะไรได้ และประเทศมหาอำนาจตะวันตกเองในขณะนั้นต่างยุ่งอยู่กับปัญหาในยุโรปจึงไม่ได้สนใจกับปัญหาของประเทศจีนมากนัก จึงเป็นเหตุให้ญี่ปุ่นสามารถเข้ารุกรานแดนจีนตอนเหนือไว้ได้อย่างกว้างขวาง

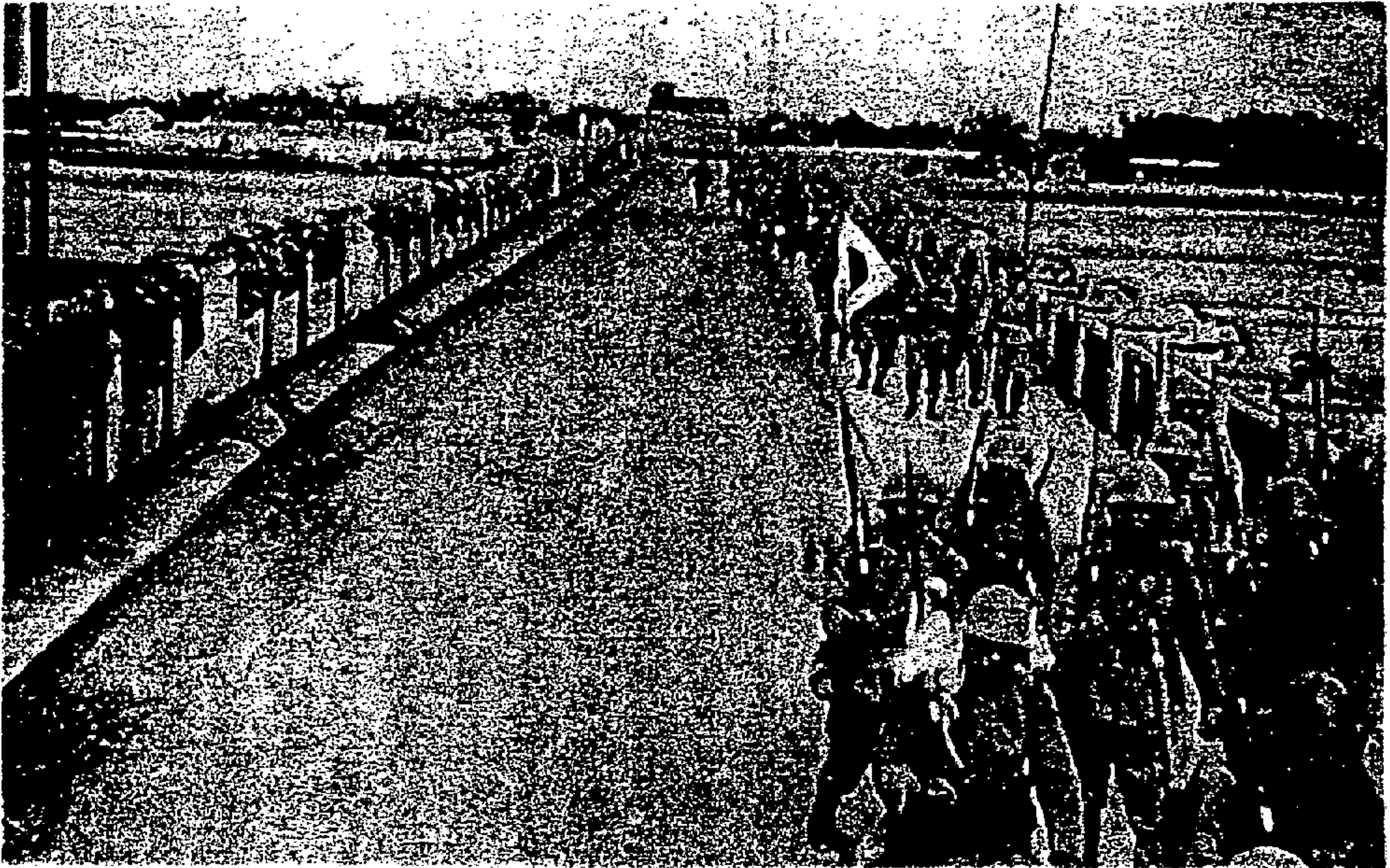
สงครามในจีนครั้งนี้ทำให้ความสัมพันธ์ของญี่ปุ่นและมหาอำนาจตะวันตกเสื่อมทรามลงตามลำดับ เพราะอำนาจเศรษฐกิจของญี่ปุ่นที่เพิ่มขึ้นในจีนกลับทำให้ผลประโยชน์ของมหาอำนาจตะวันตกที่เคยมีลดน้อยลง ทำให้ในกลางเดือนกรกฎาคมสหรัฐอเมริกาออกแถลงการณ์ตำหนิการใช้กำลังตัดสินความขัดแย้งระหว่างประเทศของญี่ปุ่น เป็นเหตุให้นายฮิโรตะ รัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศต้องออกมาปกป้องการกระทำดังกล่าว โดยปฏิเสธไม่ยอมรับการประท้วงใดๆ ที่เกี่ยวกับการรุกรานของญี่ปุ่น โดยอ้างว่าเพราะรัฐบาลเจียงไคเช็คปฏิเสธนโยบายที่จะเป็นมิตรกับตน และญี่ปุ่นถูกบีบให้ทำสงครามเพื่อป้องกันตัวเอง³

¹ ฮิวจ์ บอร์ดัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 465.

² *เล่มเดิม*. หน้า 467.

³ *เล่มเดิม*. หน้า 466.

ภาพประกอบ 17 ภาพเหตุการณ์สะพานมาร์โคโปโล ค.ศ. 1937
ที่มา: โฮะชะกะ มะชะยะซุ. (2544). เล่มเดิม. หน้า 64.

3.2 การประกาศนโยบายการจัดระเบียบใหม่ของญี่ปุ่น (New Order, ค.ศ. 1938)

เมื่อนายกรัฐมนตรี โคะโนะเอะ ฟุมิโระ ขึ้นมาบริหารประเทศในสมัยที่ 1 (4 มิถุนายน ค.ศ. 1937 – 5 มกราคม ค.ศ. 1939) สถานการณ์ในประเทศจีนยังคงรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ และไม่มีทีท่าว่าเจียงไคเช็คจะยอมจำนนต่อกองทัพญี่ปุ่น ทำให้คณะรัฐบาลโคะโนะเอะตัดสินใจออกร่างกฎหมายระดมกำลังทั่วประเทศใน ค.ศ. 1938 ดังได้กล่าวมาแล้ว เพื่อใช้ป้องกันประเทศในยามสงคราม ควบคุมราคาสินค้า การบริการ การเงิน และตรวจตราสื่อมวลชนอย่างเคร่งครัด แต่โคะโนะเอะประเมินความสามารถในการต่อต้านญี่ปุ่นของเจียงไคเช็คต่ำเกินไป จีนยังคงไม่ยอมจำนนต่อญี่ปุ่น ประกอบกับทหารญี่ปุ่นเองก็บาดเจ็บล้มตายเป็นจำนวนมากยิ่งขึ้น โคะโนะเอะจึงจำเป็นต้องหาแผนการใหม่เพื่อไม่ให้เจียงไคเช็คปฏิเสธการเป็นมิตรกับญี่ปุ่น และสงครามในประเทศจีนจะได้ไม่ยืดเยื้อไปมากกว่านี้ ดังนั้นในวันที่ 3 พฤศจิกายน ค.ศ. 1938 นายกรัฐมนตรีโคะโนะเอะจึงประกาศนโยบายการจัดระเบียบใหม่ในเอเชียตะวันออก

ในขั้นต้น แนวความคิดเกี่ยวกับนโยบายการจัดระเบียบใหม่ เป็นการรวมกลุ่มประเทศในเอเชียตะวันออกระหว่างญี่ปุ่น จีน และแมนจูว้อ แต่ภายหลังจึงได้รวมประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้ามาด้วย นโยบายการจัดระเบียบใหม่มีวัตถุประสงค์สำคัญ¹ ประการแรก คือ เพื่อสร้างความมั่นคงในประเทศเอเชียตะวันออก เนื่องจากการรุกรานของจักรวรรดินิยมตะวันตก ญี่ปุ่นจึงต้องการสนับสนุนให้ประเทศในเอเชียตะวันออกมีดินแดนที่เหมาะสมเป็นของตัวเอง เพื่อสร้างเสถียรภาพและความมั่นคง ประการที่สอง คือ เพื่อปลูกฝังความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจีน แมนจูว้อ และญี่ปุ่น ในการร่วมมือและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ประการที่สาม คือ เพื่อสร้างความร่วมมือกันต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ ประการที่สี่ คือ เพื่อให้เกิดความร่วมมือทางเศรษฐกิจและพัฒนาการค้าระหว่างประเทศในเอเชียตะวันออก ประการที่ห้า คือ เพื่อสร้างวัฒนธรรมเอเชียตะวันออกในแบบของตัวเองขึ้นมาแทนที่วัฒนธรรมตะวันตก ประการที่หก คือ เพื่อสนับสนุนการสร้างสันติภาพของโลก ความยุติธรรม และยุติสงคราม เพื่อรักษาความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับเอเชีย และเป็นวิธีเดียวที่จะกำจัดจักรวรรดินิยมตะวันตกออกไปให้พ้นจากเอเชียและเพื่อหลีกเลี่ยงการทำสงครามกับจีน

ต่อมาเมื่อโคะโนะเอะได้เป็นนายกรัฐมนตรีสมัยที่ 2 (22 กรกฎาคม ค.ศ. 1940 – 18 กรกฎาคม ค.ศ. 1941) รัฐบาลประกาศเจตจำนงที่จะขยายขอบเขตของนโยบายการจัดระเบียบใหม่ ออกไปอีกและยืนยันให้มีแผนทางเศรษฐกิจร่วมเข้าไปในนโยบายนี้ด้วย โดยถือเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาเป็นองค์ประกอบสำคัญสำหรับการวางแผนทางเศรษฐกิจ ดังนั้นในวันที่ 1 สิงหาคม ค.ศ. 1940 นายกรัฐมนตรีโคะโนะเอะ ได้ประกาศว่าประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะต้องถูกดึงเข้ามาอยู่ภายใต้ต้นนโยบายการจัดระเบียบใหม่นี้ด้วย และเพื่อให้นโยบายบรรลุผล ญี่ปุ่นจึงมีแนวความคิดว่าญี่ปุ่นควรลงนามในสนธิสัญญาร่วมเป็นพันธมิตรกับเยอรมนี และอิตาลี (Tripartite Pact) ซึ่งนอกจากจะตกลงให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันในทางการเมือง เศรษฐกิจ และ

¹จิตตจี อมรปาน. (2543). *เล่มเดิม*. หน้า 29-30.

การทหารแล้ว สนธิสัญญานี้ยังมีข้อความที่เน้นถึงการจัดตั้งระเบียบใหม่ในเอเชียกับยุโรป ได้แก่ ญีปุ่นยอมรับนับถือเยอรมนีและอิตาลีเป็นผู้นำต่อการจัดระเบียบใหม่ในยุโรป ทำนองเดียวกัน เยอรมนีและอิตาลีก็ให้การรับรองญีปุ่นเพื่อสถาปนาระเบียบใหม่ในเอเชีย¹

คณะรัฐบาลญีปุ่นพิจารณาเรื่องดังกล่าวถึง 75 ครั้งว่าสมควรเข้าร่วมลงนามหรือไม่ แต่ละครึ่งของการประชุมจะมีรัฐมนตรีกระทรวงทหารเรือไม่เห็นด้วย เพราะคิดว่า² ญีปุ่นควรวางตัวเป็นกลางมากกว่าเพื่อให้อังกฤษและฮอลแลนด์เห็นใจให้ญีปุ่นใช้ทรัพยากรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ แต่ทางกองทัพบกโดยเฉพาะพลเอกโทโจ กลับผลักดันให้มีการทำสนธิสัญญากับประเทศอักษะ โดยอ้างถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับอย่างมากมายที่สามารถสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่กองทัพญีปุ่น และสามารถยุติสงครามในประเทศจีนที่เกิดขึ้นได้ อย่างไรก็ตามความคิดเห็นของกองทัพบกได้รับเสียงสนับสนุนมากกว่า ดังนั้นในวันที่ 27 กันยายน ค.ศ. 1940 ญีปุ่นได้ลงนามในสนธิสัญญาไตรภาคีกับเยอรมนี และอิตาลี พร้อมทั้งเผยแพร่อุดมการณ์ของตัวเองไปทั่วเอเชียตะวันออก

สำหรับการดำเนินนโยบายการจัดระเบียบใหม่ในเอเชียตะวันออกนั้น ภายหลังจากประกาศนโยบายใน ค.ศ. 1940 แล้ว รัฐบาลโคะโนะเอะได้จัดตั้งรัฐบาลหุ่นขึ้นที่เมืองหนานจิง แทนรัฐบาลจีนคณะชาติที่ย้ายไปเมืองฉงชิ่ง รัฐบาลหุ่นชุดนี้มีหวางจิงเว่ย (Wang Jhingwei) เป็นผู้นำ และเป็นคนสำคัญคนหนึ่งในรัฐบาลจีนคณะชาติ ซึ่งมองเห็นว่าจีนไม่สามารถเอาชนะสงครามครั้งนี้ได้ และคิดว่าข้อเสนอของญีปุ่นในเรื่องระเบียบใหม่นี้จีนจะเสียผลประโยชน์น้อยกว่าจึงพยายามเกลี้ยกล่อมให้เจียงไคเช็คยอมรับ แต่เจียงไคเช็คปฏิเสธ และขับไล่หวางจิงเว่ยออกจากพรรคก๊กอวมินตัง ญีปุ่นได้ให้หวางจิงเว่ยเป็นหัวหน้าคณะรัฐบาลแห่งชาติ โดยลอกเลียนแบบรัฐบาลเดิมที่หนานจิงของเจียงไคเช็ค และนอกจากหวางจิงเว่ยแล้วยังมีกลุ่มที่เป็นปรปักษ์ต่อเจียงไคเช็ค ที่ได้ออกมาจากพรรคพร้อมกับหวางจิงเว่ย

ในเรื่องเกี่ยวกับการปกครองจีนผู้นำญีปุ่นมีความเห็นแตกแยกออกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายแรกประกอบด้วยนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีกระทรวงทหารบก ซึ่งพอใจที่จะสร้างความสัมพันธ์กับประเทศเยอรมนี และขับไล่อังกฤษออกไปให้พ้นจากเขตทางตอนเหนือของจีน และจัดตั้งรัฐบาลกลางชุดใหม่โดยมีนายหวางจิงเว่ยเป็นผู้นำ ส่วนฝ่ายที่สองประกอบด้วยรัฐมนตรีกระทรวงต่างประเทศ และกองทัพเรือซึ่งต่อต้านเรื่องการสร้างความสัมพันธ์กับประเทศฝ่ายอักษะ หรือแม้แต่ล่าวงล้ำสิทธิของอังกฤษตามข้อตกลงระหว่างประเทศ และเห็นว่ารัฐบาลญีปุ่นควรหาทางปรองดองกับเจียงไคเช็คจะดีกว่า เพราะอย่างไรข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นในอดีตญีปุ่นควรต้องยอมรับ แต่ความคิดของฝ่ายแรกได้รับเสียงสนับสนุนมากกว่า

อย่างไรก็ตาม การที่จะให้ชาวจีนยอมรับรัฐบาลหุ่นที่หนานจิงนั้นเป็นไปได้ยาก เนื่องจากวิธีการที่ญีปุ่นใช้ไม่ถูกต้อง และยังละเมิดข้อตกลงที่วอชิงตัน ทำให้เจียงไคเช็คได้หันไปขอความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกา และอังกฤษ และเป็นเหตุให้เจียงไคเช็คไม่ยอมจำนนต่อญีปุ่น เพราะมี

¹ แหล่งเดิม. หน้า 30.

² แหล่งเดิม. หน้า 32.

ประเทศมหาอำนาจตะวันตกคอยหนุนหลังอยู่ สำหรับสหรัฐอเมริกาไม่สามารถทำอะไรกับญี่ปุ่นได้มากนัก นอกจากการปกป้องสิทธิและผลประโยชน์ของตัวเองเท่านั้นในกรณีที่ญี่ปุ่นเข้ามาก้าวก้าว เพราะสหรัฐอเมริกายังคงยึดมั่นต่อนโยบายอยู่อย่างโดดเดี่ยว ส่วนอังกฤษยังคงเกี่ยวพันกับเหตุการณ์ในยุโรปอยู่ และไม่ต้องการประกาศสงครามกับญี่ปุ่นเพียงฝ่ายเดียวถ้าไม่มีสหรัฐอเมริการ่วมด้วย¹

3.3 การโจมตีเพิร์ลฮาร์เบอร์วันที่ 7 ธันวาคม ค.ศ. 1941

การโจมตีฐานทัพเรือของสหรัฐอเมริกาที่อ่าวเพิร์ลในมหาสมุทรแปซิฟิก เมื่อวันที่ 7 ธันวาคม ค.ศ. 1941 นับเป็นเหตุการณ์ที่แสดงว่าญี่ปุ่นได้ใช้ลัทธิทหารนิยมอย่างเต็มตัว กล่าวคือภายในประเทศก็ตกอยู่ภายใต้การชี้นำของฝ่ายกองทัพ โดยพลเอกโทโจ อิเตะกิผู้สนับสนุนการทำสงครามอย่างเบ็ดเสร็จได้ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีกระทรวงทหารบก และรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย ทำให้ฝ่ายนิยมสงครามได้เป็นผู้ตัดสินใจนโยบายของประเทศอย่างเด็ดขาด

การโจมตีอ่าวเพิร์ลของญี่ปุ่นในครั้งนี้สืบเนื่องจากการประกาศนโยบายจัดระเบียบใหม่ของญี่ปุ่นใน ค.ศ. 1938 ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิทธิประโยชน์ของชาติตะวันตกในจีน และต่อมาหลังจากที่ญี่ปุ่นทำสนธิสัญญาไตรภาคีกับเยอรมนีและอิตาลี รวมทั้งสนธิสัญญาไม่รุกรานกันระหว่างสหภาพโซเวียตแล้ว วันที่ 1 สิงหาคม ค.ศ. 1940 ญี่ปุ่นได้ขยายนโยบายจัดระเบียบใหม่โดยรวมประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้าไว้ในโครงการด้วย ภายใต้ชื่อ แผนวงศัไพบุลย์มหาเอเชียบูรพา (Greater East Asia Co-prosperity Sphere)² สิ่งสำคัญที่สุดในการตัดสินใจครั้งนี้คือ ญี่ปุ่นมีความจำเป็นทางยุทธปัจจัยและต้องการแข่งขันอำนาจกับประเทศมหาอำนาจตะวันตก ทั้งนี้เพราะประเทศมหาอำนาจตะวันตกได้ปิดล้อมทางเศรษฐกิจญี่ปุ่น³ ทำให้รัฐบาลโคะโนะเอะต้องใช้เรื่องทรัพยากรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาเป็นข้อต่อรองกับประเทศมหาอำนาจตะวันตก ถ้าสหรัฐอเมริกาไม่กดดันญี่ปุ่นในเรื่องของเศรษฐกิจและบีบบังคับให้ถอนกำลังทหารออกจากจีนและแมนจูเรียแล้ว ญี่ปุ่นก็จะไม่ขยายอำนาจลงไปสู่ทางใต้ แต่สหรัฐอเมริกาไม่ยอมรับเงื่อนไขใดๆ ของญี่ปุ่น

ญี่ปุ่นจึงตกอยู่ในภาวะคับขันเพราะขาดยุทธปัจจัยและถ้าจะขยายอิทธิพลลงใต้ก็ต้องเผชิญกับการตอบโต้จากสหรัฐอเมริกาอย่างแน่นอน ญี่ปุ่นจึงมีทางเลือกอยู่ 2 ทาง คือ จะต้องยุติสงครามกับจีนด้วยการเอาชนะโดยเร็ว หรือยอมยุติศึกในจีนตามข้อเรียกร้องของสหรัฐอเมริกาโดยยอมเสียผลประโยชน์ แล้วถอนทัพไปจากจีนหรือจะแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในขณะที่ยุ

¹ แหล่งเดิม. หน้า 29-34.

² W.G. Beasley. (1991). *op.cit.* p. 227.

³ สหรัฐอเมริกาได้มีมาตรการตอบโต้การรุกรานจีนของญี่ปุ่นด้วยการออกปฏิเสฐที่จะทำสนธิสัญญาการค้าใหม่กับญี่ปุ่นในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1939 เพราะสนธิสัญญาเก่าจะสิ้นสุดลงใน ค.ศ. 1940 นับว่าเป็นการบีบบังคับญี่ปุ่นทางเศรษฐกิจ ญี่ปุ่นไม่สามารถสั่งซื้อวัตถุดิบและเชื้อเพลิงมาใช้สำหรับอุตสาหกรรมหนัก และอุตสาหกรรมทางยุทธศาสตร์ของตนได้. (จิตตจี อมรปาน. (2543). *เล่มเดิม*. หน้า 30.)

ยุโรปเกิดสงคราม แต่ทางฝ่ายเสนาธิการทหารเชื่อมั่นว่าญี่ปุ่นจะต้องเป็นฝ่ายชนะหากเกิดสงครามกับสหรัฐอเมริกา จึงเป็นไปได้ที่ญี่ปุ่นจะยอมเสียหน้าถอนตัวออกจากแผ่นดินใหญ่ตามการเรียกร้องของสหรัฐอเมริกา ในวันที่ 6 กันยายน ค.ศ.1941 ผู้นำรัฐบาลและผู้นำทางทหารได้มีการประชุมกันต่อหน้าที่ประทับสมเด็จพระจักรพรรดิ และลงมติกันว่าถ้าการเจรจาทางการทูตต่อรองกับสหรัฐอเมริกาภายใน 10 วันแรกของเดือนตุลาคมไม่สำเร็จ ญี่ปุ่นจะทำสงครามกับ สหรัฐอเมริกา อังกฤษ และเนเธอร์แลนด์

นายกรัฐมนตรีโคะโนะเอะ ไม่ต้องการเป็นศัตรูและทำสงครามกับสหรัฐอเมริกา จึงเสนอให้มีการประชุมภาคพื้นแปซิฟิกระหว่างตัวเขากับประธานาธิบดีรูสเวลท์โดยตรง เพราะอาจจะหลีกเลี่ยงสงครามที่จะเกิดขึ้นได้¹ แต่กระทรวงต่างประเทศสหรัฐอเมริกากลับมีความเห็นว่า การพบปะเจรจากันระหว่างสองผู้นำเช่นนั้นจะเป็นการสนับสนุนนโยบายรุกรานของญี่ปุ่นยิ่งขึ้น ดังนั้นจึงยื่นเงื่อนไขให้ญี่ปุ่นจะต้องแก้ไขปัญหาพื้นฐานก่อน คือ การถอนกำลังออกจากจีนก่อนจะมีการเจรจากัน² เมื่อนายกรัฐมนตรีโคะโนะเอะไม่อาจเรียกร้องให้ประธานาธิบดี รูสเวลท์มาเจรจาดกลงกับเขาได้ ประกอบกับแรงกดดันจากฝ่ายที่ต้องการทำสงคราม ทำให้เขาตัดสินใจลาออกจากตำแหน่งในวันที่ 16 ตุลาคม ค.ศ. 1941 พลเอกโทโจ ฮิเดะกิ ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทนในวันที่ 18 เดือนเดียวกัน และเขาได้เปลี่ยนเส้นตายที่จะทำสงครามเป็นปลายเดือนพฤศจิกายน แต่ก็ต้องหลังจากการเจรจาขั้นแตกหักกับประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาเสียก่อน

นายพลโทโจ เป็นนายทหารที่นิยมอำนาจเด็ดขาดและแข็งกร้าว ซึ่งเป็นตัวแทนที่ฝ่ายบัญชาการทหารต้องการอย่างแท้จริง สมญานามของเขาคือ "มีดโกน" (Razor Sharp)³ อันแสดงถึงความแข็งแกร่งและไม่ยอมผ่อนปรนใดๆ เหมาะสมที่จะเป็นผู้นำประเทศเข้าสู่สงครามมากกว่าสันติภาพ ดังนั้นเมื่อเขาได้รับเลือกเป็นนายกรัฐมนตรีก็ทำให้ความหวังในสันติภาพของฝ่ายพลเรือนที่คิดว่าจะยังคงควบคุมฝ่ายทหารได้ต้องขาดลอยไป ทำให้ญี่ปุ่นเป็นเผด็จการทหารโดยสมบูรณ์และมุ่งทำสงครามเพื่อความยิ่งใหญ่ของตนเพียงประการเดียว

การดำเนินงานของญี่ปุ่นแบ่งแยกการปฏิบัติการเป็น 2 แนวทาง แนวทางแรก คือ การส่ง โนะมุระ ชิชะบุโร (Nomura Chisaburō, ค.ศ. 1877-1964) เอกอัครราชทูตไปเจรจาทิวอชิงตัน จุดมุ่งหมายของการเจรจาคืออย่างน้อยที่สุดเป็นการประวิงเวลาของการปะทะกันระหว่างญี่ปุ่นกับสหรัฐอเมริกาให้นานที่สุด แนวทางที่สองคือภายในประเทศนั้น กองทัพเรือได้มีการเตรียมวางแผนเกี่ยวกับแผนการบุกอ่าวเพิร์ล รวมทั้งมีการซ้อมอย่างเป็นความลับที่อะโอะชิมะ ซึ่งมีลักษณะชายหาดค่อนข้างจะใกล้เคียงกับฐานทัพที่ฮาวาย การวางแผนครั้งนี้รัฐมนตรีกระทรวงทหารบกและข้าราช

¹ เพ็ญศรี กาญจนมัย. (2538). *เล่มเดิม*. หน้า 243.

² อาร์เธอร์ อี. ไทด์แมน. (2522). *เล่มเดิม*. หน้า 313.

³ Mikiso Hane. (1986). *op. cit.* p. 290.

การในกระทรวงได้รับทราบแต่เพียงว่า ถ้าหากจะต้องทำสงครามกองทัพเรือก็มีแผนการไว้เรียบร้อยแล้ว¹

ในการเจรจาระหว่างญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา ข้อเรียกร้องของญี่ปุ่นแบ่งออกเป็น 2 ประการด้วยกัน ประการแรก คือ ต้องการให้สหรัฐอเมริกายอมรับชัยชนะของญี่ปุ่นในจีน และเลิกให้การช่วยเหลือเจียงไคเช็คและรัฐบาลคณะชาติ ประการที่สอง คือ การตกลงกันชั่วคราวในปัญหาเกี่ยวกับจีน ซึ่งจะต้องปล่อยให้ญี่ปุ่นและจีนแก้ไขกันเอง และสหรัฐอเมริกาจะต้องยอมให้ญี่ปุ่นได้ครอบครองน้ำมันในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่อไป เพื่อแลกกับการถอนทหารญี่ปุ่นออกจากอินโดจีนตอนใต้ แต่สหรัฐอเมริกาก็ปฏิเสธพร้อมทั้งยืนยันว่าการตกลงจะไม่ใช่ที่เรียบร้อยจนกว่าญี่ปุ่นจะถอนทหารออกจากจีน และยอมรับในโอกาสของความเสมอภาคทางเศรษฐกิจสำหรับทุกชาติในจีน รวมทั้งยกเลิกการเป็นพันธมิตรกับฝ่ายอักษะเสียก่อน² ระหว่างที่สหรัฐอเมริกากำลังรอคอยคำตอบขั้นสุดท้ายของญี่ปุ่น กองทัพญี่ปุ่นก็เปิดฉากทำสงครามโดยมิได้ประกาศล่วงหน้า ด้วยการโจมตีเพิร์ลฮาร์เบอร์ ซึ่งเป็นฐานทัพเรือที่ใหญ่ที่สุดของสหรัฐอเมริกานบนเกาะฮาวาย

ญี่ปุ่นคิดว่าสหรัฐอเมริกาคงจะไม่อยู่เฉยแน่เมื่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถูกรุกราน ดังนั้นกองทัพเรือสหรัฐอเมริกาในมหาสมุทรแปซิฟิก ซึ่งอยู่ในยุทธศาสตร์บนเส้นทางคมนาคมที่ไปยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของญี่ปุ่นจะต้องถูกทำลายเสียก่อน การโจมตีทางอากาศจึงต้องมุ่งทำลายฐานทัพเรือสหรัฐอเมริกาที่เพิร์ลฮาร์เบอร์

การที่ญี่ปุ่นส่งกำลังทางอากาศเข้าโจมตีฐานทัพเรือ ฐานทัพอากาศที่เพิร์ลฮาร์เบอร์ โดยไม่เปิดโอกาสให้ฝ่ายสหรัฐอเมริการู้ตัวก่อน ทำความเสียหายอย่างใหญ่หลวงให้แก่ฝ่ายอเมริกา เรือประจัญบาน 8 ลำ เรือชนิดอื่นอีก 10 ลำถูกจมหรือได้รับความเสียหายอย่างหนัก จากการโจมตีครั้งนี้ทำให้กำลังทางทะเลและอากาศของสหรัฐอเมริกาที่ประจำอยู่ที่หมู่เกาะฮาวายเสียหายไปถึงร้อยละ 90 ของกำลังทั้งหมด ในช่วงเวลาเดียวกันนั้นกองทัพเรือ บก อากาศของญี่ปุ่นก็เริ่มทำการโจมตีฟิลิปปินส์ พม่า มลายู เกาะกวม เกาะเวก เกาะมิดเว และ จุดยุทธศาสตร์ของอังกฤษที่ฮ่องกงและสิงคโปร์ สหรัฐอเมริกาจึงประกาศสงครามกับญี่ปุ่นในวันต่อมา และได้ประกาศสงครามกับกลุ่มประเทศอักษะในเวลาไล่เลี่ยกัน โดยมีอังกฤษ ฝรั่งเศส จีน และประเทศสัมพันธมิตรอื่นๆ ได้เข้าร่วมประกาศสงครามกับญี่ปุ่นด้วย³

การโจมตีครั้งนี้สร้างความงุนงงในหมู่ชาวอเมริกันแต่ ในขณะเดียวกันคนญี่ปุ่นกลับมีความรู้สึกผสมกันระหว่างตกใจ โส่งใจ และดีใจ และหลังจากที่ญี่ปุ่นประสบความสำเร็จด้วยดีแล้ว คนญี่ปุ่นต่างโห่ร้องแสดงความยินดี⁴ และความสำเร็จของญี่ปุ่นครั้งนี้มีผลให้ผู้นำทหารเชื่อว่าได้นำพาประเทศมาในทิศทางที่ถูกต้อง และจะบรรลุจุดมุ่งหมายคือการสร้างให้ประเทศญี่ปุ่นเป็นชาติที่ยิ่ง

¹ริชาร์ด สตอร์รี่. (2525). เล่มเดิม. หน้า 191.

²ฮิวจ์ บอร์ดัน. (2526). เล่มเดิม. หน้า 492.

³แหล่งเดิม. หน้า 499.

⁴ริชาร์ด สตอร์รี่. (2525). เล่มเดิม. หน้า 192.

ใหญ่ในโลกในที่สุด ขณะที่ประชาชนธรรมดาภายใต้การครอบงำของลัทธิทหารนิยมต่างชื่นชมกับความสำเร็จที่ได้มาในขณะนั้น และสถานการณ์ต่างๆก็ดูเหมือนจะไม่มีอะไรขัดขวางการเติบโตของลัทธิทหารนิยมของญี่ปุ่นได้ และญี่ปุ่นยังคงเดินหน้าทำสงครามเพื่อแสดงความยิ่งใหญ่ของจักรวรรดิของตนต่อไป

สรุป

การเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมนับตั้งแต่ ค.ศ. 1919-1941 และความกดดันที่ญี่ปุ่นได้รับจากรวงการระหว่างประเทศได้ส่งผลให้ญี่ปุ่นเข้าสู่ลัทธิทหารนิยมทั้งภายในและภายนอกประเทศ ภายในประเทศนั้น หลังจากเหตุการณ์ วันที่ 15 พฤษภาคม ค.ศ. 1932 ทหารได้เข้ามามีบทบาทในคณะรัฐบาลและหลังจากเหตุการณ์ วันที่ 26 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1936 ทหารก็เข้ามามีอำนาจในการปกครองประเทศแทนที่พรรคการเมือง และในขณะเกิดสงครามระหว่างญี่ปุ่นกับจีนใน ค.ศ. 1937 รัฐบาลได้มีการปรับเปลี่ยนนโยบายประเทศใหม่เพื่อการทำสงคราม เช่น การออกกฎหมายระดมกำลัง ค.ศ. 1938 และการจัดตั้งสมาคมช่วยการปกครองของพระจักรพรรดิใน ค.ศ. 1940 โดยที่พรรคการเมืองของญี่ปุ่นทั้งหมดได้ถูกยุบและนำเข้ามาในสมาคมนี้ นอกจากนี้รัฐบาลยังได้เน้นการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยมรุนแรงให้กับประชาชนญี่ปุ่น ทำให้บรรยากาศในประเทศเต็มไปด้วยอุดมการณ์คลั่งชาติของคนญี่ปุ่นโดยทั่วไป สำหรับภายนอกประเทศนั้น ญี่ปุ่นได้ใช้การขยายอำนาจทางทหารในต่างประเทศเป็นทางออกเพื่อลดความตึงเครียดภายในประเทศด้วยการทำสงครามกับจีนใน ค.ศ. 1937 ทำให้มหาอำนาจของประเทศตะวันตกที่เสียผลประโยชน์ในจีนไม่พอใจ โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาซึ่งมีปฏิริยาต่อต้านญี่ปุ่นอย่างเด่นชัด ความขัดแย้งรุนแรงจนในที่สุดเป็นเหตุให้ญี่ปุ่นโจมตีเพิร์ลฮาร์เบอร์ ฐานทัพเรือของสหรัฐอเมริกาในมหาสมุทรแปซิฟิกในวันที่ 7 ธันวาคม ค.ศ. 1941 ทำให้สงครามจีนกับญี่ปุ่นได้ขยายกลายเป็นสงครามแปซิฟิกซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสงครามโลกครั้งที่สอง

บทสรุป

ความเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมญี่ปุ่นที่นำไปสู่ลัทธิทหารนิยมระหว่าง ค.ศ.1919-1941 ถือเป็นเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่ เพราะความรุนแรงของเหตุการณ์สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแนวทางการพัฒนาการเมืองการปกครองของญี่ปุ่นอีกครั้งหนึ่งจากเดิมที่มีแนวโน้มว่าจะพัฒนาในรูปแบบเสรีนิยมประชาธิปไตยตะวันตกในทศวรรษ 1920 มาเป็นการที่ญี่ปุ่นถูกครอบงำด้วยลัทธิทหารนิยมในทศวรรษ 1930

ญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการปฏิรูปประเทศสมัยเมจิ จนทำให้ญี่ปุ่นก้าวเป็นชาติจักรวรรดินิยม มีผลให้แนวทางการพัฒนาประเทศในระยะต่อมาเป็นการลอกเลียนแบบชาติตะวันตกทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และนโยบายต่างประเทศ อย่างไรก็ตามนับตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 1 สิ้นสุดลง (ค.ศ. 1919) ญี่ปุ่นเริ่มประสบปัญหาต่างๆ ซึ่งปัญหาใหญ่ของประเทศ ได้แก่ ปัญหาเศรษฐกิจซบเซาและภาวะเงินเฟ้อที่เรื้อรังมาตลอดตั้งแต่การปฏิรูปประเทศสมัยเมจิ และรุนแรงขึ้นหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 1 และรัฐบาลที่มาจากระบบพรรคการเมืองไม่สามารถแก้ไขปัญหาให้บรรเทาลงได้ ทำให้นักชาตินิยมมองว่าเป็นความล้มเหลวของการปกครองระบอบเสรีนิยมประชาธิปไตย จึงได้รวมตัวทำการเรียกร้องให้ญี่ปุ่นฟื้นฟูประเทศใหม่ ดังนั้นกล่าวได้ว่าขบวนการชาตินิยมในสมัยนี้มีจุดมุ่งหมายที่แท้จริงเพื่อปลุกกระตมความรู้สึกชาตินิยมของชาวญี่ปุ่น เพื่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเพื่อการพัฒนาประเทศให้รอดพ้นจากปัญหาที่กำลังประสบอยู่ นักชาตินิยมได้เสนอหนทางของการแก้ไขปัญหาดังกล่าว คือ ญี่ปุ่นต้องใช้อุดมการณ์การสร้างจักรวรรดินิยมทางทหารภายนอกประเทศ ส่วนภายในประเทศญี่ปุ่นต้องมีการฟื้นฟูประเทศด้วยการล้มล้างรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตย และจัดตั้งรัฐบาลของกลุ่มทหารแทน ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะสามารถสำเร็จได้โดยการนำของกลุ่มทหารเท่านั้น เพราะทหารเป็นผู้มีความซื่อสัตย์ และความจงรักภักดีต่อชาติมากกว่ากลุ่มนักการเมือง ดังนั้นจึงเป็นการเปิดโอกาสให้กลุ่มทหารก้าวขึ้นมามีบทบาททางการเมืองเหนือกลุ่มนักการเมือง

การเติบโตของขบวนการชาตินิยมหัวรุนแรงในหมู่ทหารมีผลทำให้ทหารแตกแยกแบ่งออกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มแรก คือ กลุ่มวิถิจักรวรรดิ หมายถึงทหารหัวรุนแรงซึ่งได้กลายเป็นศูนย์กลางของปฏิบัติการต่างๆ ที่ต่อต้านรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตย ทำให้กลุ่มทหารหัวรุนแรงร่วมมือพลเรือนหัวรุนแรงพยายามก่อรัฐประหาร และลอบฆ่าบุคคลสำคัญ รวมทั้งสร้างสถานการณ์เพื่อให้เกิดการต่อสู้ระหว่างญี่ปุ่นกับจีน ซึ่งจะเป็นผลให้รัฐบาลญี่ปุ่นดำเนินนโยบายใช้กำลังกับประเทศจีนอย่างถึงที่สุด กลุ่มที่สอง คือ กลุ่มควบคุม หมายถึงกลุ่มทหารที่มีความคิดสุขุมและรอบคอบ จึงสามารถก้าวเข้ามามีบทบาทเหนือรัฐบาลพรรคการเมืองในฐานะเป็นผู้แก้ไข และควบคุมสถานการณ์ที่กลุ่มทหารหัวรุนแรงปฏิบัติการขึ้น

ขบวนการชาตินิยมได้ดำเนินการให้เกิดการร่วมมือระหว่างนักชาตินิยมฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน ซึ่งนำไปสู่การปฏิบัติการในทศวรรษ 1930 ได้แก่ การพยายามก่อรัฐประหาร หรือ การลอบ

ฆ่าบุคคลสำคัญในรัฐบาลและวงการธุรกิจ เช่น เหตุการณ์ วันที่ 15 พฤษภาคม ค.ศ. 1932 ซึ่งมีผลทำให้นายกรัฐมนตรีอินุกะอิถูกสังหาร เป็นต้น จากเหตุการณ์รุนแรงที่เกิดขึ้นโดยกลุ่มวิถิจักรวรรดิได้เอื้ออำนวยให้ทหารกลุ่มควบคุมเข้ามามีอำนาจเหนือรัฐบาลเพื่อที่จะสามารถควบคุมเหล่าทหารหนุ่มหัวรุนแรงไม่ให้ก่อเหตุการณ์รุนแรงขึ้นอีก และทหารกลุ่มควบคุมได้พยายามแก้ไขปัญหาของประเทศด้วยการกดดันให้รัฐบาลญี่ปุ่นดำเนินนโยบายขยายดินแดนระหว่าง ค.ศ. 1937-1941 ซึ่งทำให้ประชาชนหันมาให้ความศรัทธาต่อทหาร และพร้อมที่จะปฏิบัติตามนโยบายของประเทศที่มีทหารเป็นผู้นำ

ปัจจัยที่ทำให้ทหารก้าวขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองของประเทศญี่ปุ่นได้นั้น คือ ประการแรก คือ ทหารญี่ปุ่นเป็นองค์กรที่มีอำนาจอิสระจากการควบคุมของรัฐบาล เมื่อทหารไม่พอใจการดำเนินนโยบายอ่อนแอกับฝ่ายตะวันตกของรัฐบาลพลเรือน ทำให้ทหารพยายามเข้าแทรกทางการเมือง ประการที่สอง คือ ความอ่อนแอและความเสื่อมของรัฐบาล เนื่องจากรัฐบาลที่มาจากพรรคการเมืองไม่สามารถแก้ไขปัญหามันเมืองในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ได้ทำให้ประชาชนหมดศรัทธาในรัฐบาล ประกอบกับเกิดการแตกแยกแข่งขันกันเองในพรรคการเมือง และระหว่างพรรคต่างๆ ซึ่งผิดจากประเพณีนิยมของญี่ปุ่นที่ยึดถือความสามัคคี และการรวมกลุ่ม รวมทั้งประชาชนยังมองดูว่ารัฐบาลเป็นเครื่องมือของพวกนักธุรกิจโดยไม่คำนึงถึงสวัสดิการปากท้องของประชาชน ประกอบกับนโยบายอ่อนแอต่อจีนและต่างชาติทำให้ประเทศต้องสูญเสียผลประโยชน์ทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจที่ควรจะได้รับ ประการสุดท้าย คือ สัมพันธภาพระหว่างขบวนการขวาจัดกับทหาร ทำให้องค์กรและขบวนการฝ่ายขวาได้ช่วยส่งเสริมให้ทหารขึ้นมามีอำนาจ

ลักษณะการปกครองแบบลัทธิทหารนิยมของญี่ปุ่นนั้น มักมีผู้นำไปเปรียบเทียบกับเผด็จการของอิตาลี หรือ เยอรมนี และพบว่ามีความแตกต่างกันหลายประการ ประการแรก คือ ญี่ปุ่นไม่มีผู้นำเผด็จการที่แท้จริง เพราะไม่มีผู้นำคนใดที่มีอำนาจบุญบารมีอย่างแท้จริง ซึ่งต่างจากมุสโสลินี และฮิตเลอร์ ในญี่ปุ่นนั้นผู้นำจะมีอำนาจได้เพราะได้รับการสนับสนุนจากกองทัพและการยอมรับในแวดวงของรัฐบาลว่าเขาเป็นตัวแทนของกองทัพ แต่ไม่ใช่ได้รับการสนับสนุนจากมวลชน รวมทั้งตามค่านิยมของชาวญี่ปุ่นนั้นจะไม่ขึ้นชมระบบการมีอำนาจเผด็จการอยู่ในมือผู้ใดผู้หนึ่งเพียงคนเดียว ประการที่สอง คือ การปกครองแบบเผด็จการของญี่ปุ่นมิได้รุนแรงเหมือนดังเช่นเยอรมนี และอิตาลี ซึ่งมีการใช้อำนาจเผด็จการอย่างกว้างขวางด้วยการจับกุมผู้ที่ต่อต้านรัฐบาลเป็นจำนวนมาก แต่ลักษณะเผด็จการของญี่ปุ่นเกิดจากความรู้สึกนึกคิดของประชาชน ประการที่สาม คือ ลักษณะการเปลี่ยนตูลย์อำนาจระหว่างกลุ่มผู้นำและนโยบายของญี่ปุ่นก็อยู่ในกรอบของรัฐธรรมนูญ ค.ศ. 1889 โดยไม่มีการปฏิวัติหรือรัฐประหารที่สามารถเปลี่ยนระบบการเมืองแต่อย่างใด รัฐบาลทหารในปลายทศวรรษ 1930 เป็นรัฐบาลที่ถูกต้องตามรัฐธรรมนูญ เช่นเดียวกับรัฐบาลที่นำโดยรัฐสภาในทศวรรษ 1920

กล่าวได้ว่าขบวนการชาตินิยมญี่ปุ่นที่นำไปสู่ลัทธิทหารนิยม ได้ประสบความสำเร็จในการดำเนินการอย่างสมบูรณ์ใน ค.ศ. 1941 เพราะปีนี้เองที่พลเอกโทโจซึ่งเป็นตัวแทนของลัทธิทหารนิยมอย่างแท้จริงได้ก้าวขึ้นมากุมอำนาจบริหารประเทศ ทั้งในตำแหน่ง นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี

กระทรวงทหารบก และรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย บรรยายภาคภายในประเทศก็เต็มไปด้วยลัทธิชาตินิยมอย่างรุนแรง นอกจากนี้ญี่ปุ่นยังได้ตัดสินใจโจมตีเพิร์ลฮาร์เบอร์ของสหรัฐอเมริกาในปลาย ค.ศ. 1941 เพราะสหรัฐอเมริกาเป็นอุปสรรคสำคัญของการดำเนินนโยบายจักรวรรดินิยมทางทหารของญี่ปุ่นในครั้งนี้ ซึ่งส่งผลให้สหรัฐอเมริกาประกาศสงครามกับญี่ปุ่น และเป็นการเปิดฉากสงครามโลกครั้งที่ 2 ในฝั่งตะวันออก และความสำเร็จเบื้องต้นจากการโจมตีเพิร์ลฮาร์เบอร์ทำให้ผู้นำทหารญี่ปุ่นมั่นใจในนโยบายจักรวรรดินิยมทางทหาร จึงนำประเทศญี่ปุ่นเดินหน้าทำสงครามต่อไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

1.หนังสือ

คงศักดิ์ สันติพิททวงค์. (2528). *วิวัฒนาการทุนนิยมของญี่ปุ่น*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

จันทร์ฉาย ภัคอุทัย. (2538). *ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์.

ไชยวัฒน์ คำชู. (2523). ทหารกับการเมืองในญี่ปุ่น : การก้าวเข้าสู่อำนาจทางการเมืองก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง. ใน *ทหารกับการเมือง : วิเคราะห์เปรียบเทียบ*. บรรณาธิการโดย กนลา สุขพานิช; และวุฒิชัย มูลศิลป์. หน้า 297-312. กรุงเทพฯ: สมาคมนักสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

ทีโอดอร์ วิลเลียม เดอบารี. (2515). *บ่อเกิดลัทธิประเพณีญี่ปุ่น = Sources of Japanese Tradition* เล่ม 3 - 4. แปลโดย จำนง ทองประเสริฐ กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

โทดแมน, อาร์เธอร์ อี. (2522). *ประวัติศาสตร์และอารยธรรมญี่ปุ่น = An Introduction to Japanese Civilization*. แปลโดย เพ็ญศรี กาญจนมัย; และคนอื่นๆ. กรุงเทพฯ: วรุฒิการพิมพ์.

ธัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, ผู้แปล. (2528). *ปฏิวัติสีน้ำเงิน = Revolt in Japan*. กรุงเทพฯ: สมพันธ์.

นอร์แมน, อี. เอช. (2526). *ญี่ปุ่น : การก่อตัวเป็นชาติสมัยใหม่ = Japan's Emergence As a Modern State*. แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

บอร์ตัน, ฮิวจ์. (2526). *ศตวรรษใหม่ของญี่ปุ่นจากเปอริรี่ถึงปัจจุบัน = Japan's Modern Century : From Perry to : 1970*. บรรณาธิการแปลโดย วุฒิชัย มูลศิลป์; และสุภัทรา นิลวัชระ. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

บิสลีย์, ดับเบิลยู จี. (2543). *ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่ = The Modern History of Japan*. แปลโดย ทองสุข เกตุโรจน์. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.

ประชิด ณ บางช้าง. (2522). *การเมืองและการปกครองญี่ปุ่นเบื้องต้น*. กรุงเทพฯ: โครงการผลิตตำราคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์. (2526). *ญี่ปุ่น : การแสวงหาฐานะเท่าเทียม*. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาสน์การพิมพ์.

พิพาดา ยังเจริญ. (2535). *ประวัติอารยธรรมญี่ปุ่น*. กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เพ็ญศรี กาญจนมัย. (2538). *ญี่ปุ่นสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ: เนติกุลการพิมพ์.

- ไพล์, เคนเนธ บี. (2528). *สร้างตนสร้างชาติ : สไตส์ญี่ปุ่น = The Making of Modern Japan*. แปลโดย ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- แฟร์ แบงก์; จอห์น เค; และเกรก, แอลเบิร์ต เอ็ม. (2520). *เอเชียตะวันออกเฉียงยุคใหม่ = East Asia : The Modern Transformation เล่ม 2*. แปลโดย ศรีสุข ทวีธาประสิทธิ์. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- _____. (2520). *เอเชียตะวันออกเฉียงยุคใหม่ = East Asia : The Modern Transformation เล่ม 3*. แปลโดย กุสุมา สนิทวงศ์ฯ; และชัยโชค จุลศิริวงศ์. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- _____. (2520). *เอเชียตะวันออกเฉียงยุคใหม่ = East Asia : The Modern Transformation เล่ม 4*. แปลโดย กุสุมา สนิทวงศ์ฯ; และชัยโชค จุลศิริวงศ์. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- มะชะยะซุ โชะชะกะ. (2544). *ญี่ปุ่นสมัยโชวะ : ประวัติศาสตร์บอกเล่าจากพ่อสู่ลูก = Chichi ga Ko Ki Kataru Shiwashi*. แปลโดย สร้อยสุดา ณ ระนอง; และปราณี จงสุจริตธรรม. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- มาลินี ประเสริฐธรรม. (2538). *ญี่ปุ่นสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ไรเซาเออร์, เอ็ดวิน โอ. (2524). *ญี่ปุ่น = The Japanese*. บรรณาธิการแปลโดย วุฒิชัย มูลศิลป์; และคนอื่นๆ. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- _____. (2524). *นี่คือญี่ปุ่น = Japan : The Story of a Nation*. แปลโดย ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์. กรุงเทพฯ: กราฟฟิคอาร์ต.
- สตอร์รี, ริชาร์ด. (2525). *ญี่ปุ่นกับความเสื่อมของจักรวรรดินิยมตะวันตกในเอเชีย 1894-1943*. บรรณาธิการแปลโดย วุฒิชัย มูลศิลป์; และสุภัทรา นิลวัชระ. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- สุรางค์ศรี ดันเสียงสม. (2543). *ญี่ปุ่น : บนเส้นทางมหาอำนาจทางทหารสู่มหาอำนาจทางเศรษฐกิจ ทศวรรษที่ 1860 - 1990*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

2.วารสาร

- ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์. (2520, มกราคม-เมษายน). นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นในระยะ "รัฐบาลกลุ่ม เกนโร". *วารสารประวัติศาสตร์*. 2(1) : 36-37.
- _____. (2520, พฤษภาคม-สิงหาคม). นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นในระยะ "พรรคการเมือง". *วารสารประวัติศาสตร์*. 2(2) : 19-23.
- _____. (2523, มกราคม-มีนาคม). ประชาธิปไตยในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น. *วารสารประวัติศาสตร์*. 1(2) : 46-47.
- พรชัย คุณศรีรักษสกุล. (2523, มกราคม-มีนาคม). การฟื้นฟูเมจิและนโยบายเศรษฐกิจสมัยเมจิ. *เอเชียปริทัศน์*. 1(2) : 1-22.

3.วิทยานิพนธ์

จิตตจี อมรปาน. (2543). *นโยบายการจัดระเบียบใหม่ของญี่ปุ่นที่มีต่อเอเชีย ค.ศ. 1938-1945*. สารนิพนธ์ ศศ.ม.(ประวัติศาสตร์เอเชีย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร.

ชูเกียรติ บัณฑวงศ์. (2517). *การดำเนินนโยบายต่างประเทศญี่ปุ่น*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.(รัฐศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.

ละเวง ปราบราย. (2546). *ญี่ปุ่น : การทำให้บรรลุเป้าหมาย "ประเทศมั่งคั่งและการทหารเข้มแข็งในสมัยเมจิ (ค.ศ. 1868 -1912)*. สารนิพนธ์ ศศ.ม.(ประวัติศาสตร์เอเชีย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร.

ภาษาอังกฤษ

Beasley, W.G. (1991). *Japanese Imperialism 1894-1945*. London Oxford University Press.

Bergamini, David M. (1971). *Japan's Imperial Conspiracy*. London: William Heinemann.

Brown, Delmer M. (1955). *Nationalism in Japan : An Introductory Historical Analysis*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

Hane, Mikiso. (1986). *Modern Japan*. Boulder and London: Westview Press.

Hunter, Janet. (1984). *Concise Dictionary of Modern Japanese History*. Tokyo: Kodansha International.

Hyo, Murakami. (1982). *Japan : The Years of Trial, 1919-52*. Tokyo: Japan Culture Institute.

Japan : An Illustrated Encyclopedia v.1, A-L. (1993). Tokyo: Kodansha International.

_____. *V.2, M-Z*. (1993). Tokyo: Kodansha International.

Maruyama, Masao. (1969). *Thought and Behavior in Modern Japanese Politics*. Edited by Ivan Morris. London: Oxford University Press.

Mitchell, Richard H. (1976). *Thought Control in Prewar Japan*. New York: Cornell University Press.

Modern Japan : An Encyclopedia of History, Culture, and Nationalism. (1998). New York: Garland .

- Morley, James W. (1974). *Dilemmas of Growth in Prewar Japan*. 2 nd ed. New Jersey: Princeton University Press.
- Nayata, Tetsuo. (1974). *Japan*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Scalapino, Robert A. (1975). *Democracy and The Party Movement in Prewar*. California: University of California Press.
- Shillony, Ben-Ami. (1981). *Politics and Culture in Wartime Japan*. London: Oxford University Press.
- Sims, Richard. (1973). *Modern Japan*. London: The Bodly Head.
- Story, Richard. (1973). *The Double Patriots*. Connecticut: Greenwood Press.
- The Cambridge History of Japan v.6*. (1988). New York: Cambridge University Press.
- Young, A Morgan. (1973). *Japan in Recent Times 1912-1926*. Connecticut: Greenwood Press.
- _____. (1974). *Imperial Japan 1926-1974*. Connecticut: Greenwood Press.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

พระบรมราชโองการที่ประธานแก่ทหารบกและทหารเรือใน ค.ศ. 1882

(Rescript to Soldiers and Sailors)

“ เราได้ขึ้นครองราชสมบัติตั้งแต่เมื่อเรายังเป็นเด็ก โชกุนได้มอบอำนาจบริหารคืนให้เรา และพวกเจ้าขุนมูลนายทั้งหมดก็คืนเขตปกครองของตนๆ ให้เราตั้งนั้นในช่วงระยะเวลาไม่กี่ปี อาณาจักรของเราทั้งหมดก็รวมกันได้เป็นปีกแผ่นและก็ได้นำเอาระบอบการปกครองแบบโบราณมาใช้อีก ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากการประกอบคุณงามความดีของพวกข้าราชการที่จงรักภักดีและที่ปรึกษาที่เฉลียวฉลาด ทั้งฝ่ายพลเรือนและทหารของเรา และเนื่องมาจากอิทธิพลแห่งคุณธรรมแห่งราชบรรพบุรุษ และบรรพสตรีของเราที่ทรงมีเมตตากรุณาต่อปวงชน ทั้งยังต้องถือว่าเนื่องมาจากความรู้สึกจงรักภักดีแห่งพสกนิกรของเรา และการที่พวกเขาตระหนักถึงความสำคัญแห่ง “ความชอบธรรมที่ยิ่งใหญ่” ... บรรดาทหารบกและทหารเรือทั้งหลาย เราเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดของพวกเจ้า ความสัมพันธ์ที่เรามีต่อพวกเจ้าจะมีความเป็นกันเองให้มากที่สุด ในเมื่อเราต้องพึ่งพาอาศัยพวกเจ้าดุจตั้งเป็นมือและเท้าของเรา และพวกเจ้าก็จะมองดูเราดุจเราเป็นศีรษะของพวกเจ้า ไม่ว่าเราจะสามารถรักษาจักรวรรดิของเรา ซึ่งก็จะเท่ากับเป็นการพิสูจน์ให้เห็นว่าเราเป็นผู้มีค่าควรแก่พรสวรรค์ และทดแทนคุณงามความดีแห่งราชบุรุษของเราได้หรือไม่ก็ตามนั้นขึ้นอยู่กับว่าพวกเจ้า ได้ทำหน้าที่เป็นทหารบกทหารเรือด้วยความซื่อสัตย์สุจริตหรือเปล่า ถ้าความสูงศักดิ์และอำนาจแห่งจักรวรรดิของเราต้องถูกทำให้เสียไปแล้วพวกเจ้าก็ต้องมีส่วนเสียใจร่วมกับเรา ถ้าความรุ่งโรจน์แห่งกองทัพเราฉายแสงให้เห็นอย่างเจิดจ้า เราก็จะมีส่วนร่วมในเกียรติกับพวกเจ้าด้วย ถ้าพวกเจ้าปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าจริง และมีเจตนารมณ์ตรงกันกับเรา โดยการทำหน้าที่คุ้มครองบ้านเมืองให้ดีที่สุดแล้ว ประชาชนของเราจะมีความชื่นชมยินดีในสันติสุขเป็นเวลาอันยาวนาน ศักดิ์ศรีและเกียรติฐานะของจักรวรรดิก็จะส่องแสงเจิดจ้าไปทั่วโลก โดยเหตุที่เราหวังว่าพวกเจ้าคงจะเป็นเช่นนั้นเราจึงขอให้โองการแก่พวกเจ้าผู้เป็นทหารบกและทหารเรือทั้งหลายดังนี้

1. ทั้งทหารบกและทหารเรือจะต้องเห็นว่าความจงรักภักดีเป็นหน้าที่ที่สำคัญยิ่งของตน ใครเล่าที่เกิดในแผ่นดินนี้จะไม่มีความเจตนาที่ จะรับใช้แผ่นดินด้วยความกตัญญูกตเวที ? โดยเฉพาะย่อมไม่มีทหารบกทหารเรือคนใด ที่เราจะพิจารณาเห็นว่าเป็นคนที่มีความสามารถ นอกจากว่าเขา มีความเจตนาอยู่ในจิตใจเท่านั้น แต่ทหารบกทหารเรือที่มีความเจตนาไม่แรงกล้า แต่มีความชำนาญในศิลปะ หรือมีความสามารถทางด้านวิทยาศาสตร์ ก็เป็นเพียงหุ่นกระดาษเท่านั้น และร่างกายของทหารบกทหารเรือที่ขาดความจงรักภักดี ไม่ว่าเขาจะมีระเบียบวินัยแค่ไหนเพียงใดก็ตาม ถ้าหากเกิดภาวะฉุกเฉินขึ้นมา เขาก็ไม่ดีกว่าคนธรรมดาสามัญอะไรเลย จึงกำหนดจดจำได้ว่า โดยเหตุที่การคุ้มครองบ้านเมือง และการธำรงรักษาอำนาจของบ้านเมืองได้ขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งของอาวุธ ความเจริญเติบโตและความเสื่อมแห่งความเข้มแข็งนี้ จะต้องมีผลดีหรือร้ายต่อจุดหมายปลายทางแห่งชาติด้วย ดังนั้นจงอย่าให้ความเห็นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน หรือการเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการ

บ้านการเมือง ทำให้ต้องออกนอกกลุ่มออกไป แต่จงบำเพ็ญหน้าที่ ที่สำคัญของเจ้า ให้บริบูรณ์ด้วยจิตใจที่แน่วแน่ และคำนึงอยู่เสมอว่า หน้าที่หนักกว่าภูเขา ส่วนความตายนั้นเบากว่าขนนก ข้อบกพร่องในหลักการทางด้านศีลธรรมไม่เคยทำให้เจ้าต้องอับอายขายหน้าและไม่เคยนำความอับอายอดสูมาสู่ชื่อเสียงของเจ้าเลย

พระบรมราโชวาทข้อสองเกี่ยวกับการที่ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาจะต้องเคารพผู้บังคับบัญชา และผู้บังคับบัญชาจะต้องพิจารณาความดีความชอบของผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา

3. ทหารบกและทหารเรือควรยกย่องความกล้าหาญให้มาก...การถูกยุให้ทำอะไรที่รุนแรงโดยไม่ไตร่ตรองให้รอบคอบเสียก่อนนั้น ไม่อาจเรียกว่า “ความกล้าหาญ” ได้ ทหารบกและทหารเรือควรมีความพินิจพิเคราะห์ว่าอะไรดีอะไรชั่วให้ดี ควรรู้จักควบคุมสติตนเอง และรู้จักวางแผนอย่างรอบคอบ จะต้องไม่ดูหมิ่นศัตรูที่ด้อยกว่าหรือกลัวศัตรูที่เหนือกว่า แต่จะทำหน้าที่อย่างชายชาติทหาร...นี่คือความกล้าที่แท้จริงดังนั้นผู้ที่ชอบความกล้าหาญที่แท้จริงนั้น ในเวลาที่ต้องติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่นเป็นประจำวันก็ควรจะมีสภาพอ่อนโยนเป็นประการแรก และตั้งเป้าหมายที่จะทำให้คนอื่นรักและนับถือตนเป็นประการต่อมา ถ้าหากพวกเจ้าชอบความกล้าหาญ และชอบทำอะไรอย่างรุนแรงแล้ว ในที่สุดชาวโลกก็จะเกลียดชังพวกเจ้า และเห็นพวกเจ้าเป็นสัตว์ป่าที่ดุร้ายไป พวกเจ้าจะต้องคำนึงถึงข้อนี้ให้มาก

4. ทั้งทหารบกและทหารเรือควรตีราคาความซื่อสัตย์และความเที่ยงธรรมให้สูง...ความซื่อสัตย์บ่งบอกถึงการรักษาคำพูดคำมั่นสัญญา และความเที่ยงธรรมหมายถึงการปฏิบัติหน้าที่ให้ครบถ้วน ถ้าหากพวกเจ้าปรารถนาจะเป็นคนซื่อสัตย์ และเที่ยงธรรมไม่ว่าจะในสิ่งใดก็ตาม พวกเจ้าจะต้องพิจารณาให้รอบคอบเสียตั้งแต่ต้น ว่าจะสามารถปฏิบัติได้ครบถ้วนหรือไม่ ถ้าพวกเจ้าตกลงว่าจะทำอะไรที่มีลักษณะคลุมเครือและเอาตัวไปผูกมัดกับพันธกรณีที่ไม่น่าจะพลาดเสียเลยโดยมิได้คิดให้ดีเสียก่อนแล้วพยายามพิสูจน์ว่าตัวเองเป็นผู้ที่ซื่อสัตย์และ เที่ยงธรรมละก็ พวกเจ้าอาจพบว่าตนเองตกอยู่ในสถานะที่จนตรอกอย่างแน่นอน...นับตั้งแต่โบราณกาลมาแล้วที่ได้เคยมีตัวอย่างบุคคลสำคัญๆ และวีรบุรุษซึ่งต้องรับเคราะห์กรรมอย่างหนักจนต้องสูญเสียชีวิตไป และทิ้งชื่อที่มีหมองไว้เบื้องหลัง ทั้งนี้ก็เพราะพวกเขาพยายามจะเป็นคนซื่อสัตย์ในเรื่องเล็กๆ น้อยๆ โดยมองไม่เห็นว่ามีผิดหรือถูกในเมื่อเอาไปเทียบกับหลักฐานที่เป็นพื้นฐาน หรือเพราะไม่รู้จักวิถีทางที่ถูกต้องแห่งการที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่เพื่อมหาชน พวกเขามีความศรัทธาในความสัมพันธ์ส่วนตัว พวกเจ้าควรนำตัวอย่างเหล่านี้มาเป็นเครื่องเตือนใจตัวให้มาก

5. ทั้งทหารบกและทหารเรือควรระวังจุดประสงค์ของตนไว้อย่างง่าย ๆ ถ้าหากพวกเจ้าไม่ระวังจุดประสงค์ได้อย่างง่าย ๆ แล้ว พวกเจ้าก็จะกลายเป็นผู้ที่อ่อนแอจุดผู้หญิง และเป็นคนที่ทำอะไรจริงจัง (จับจด) และชอบแต่ทางสุรุ่ยสุร่ายและความฟุ่มเฟือย ในที่สุดพวกเจ้าก็จะกลายเป็นคนที่เห็นแก่ตัวและชั่วช้าเลวทรามและดิ่งลงสู่กันบึงแห่งความชั่วช้า ดังนั้นทั้งความจงรักภักดีและความกล้าก็จะช่วยให้เจ้าพ้นจากการถูกชาวโลกดูถูกดูหมิ่นไม่ได้

โอวาททั้ง 5 ข้อนี้ไม่ควรที่ทหารบกทหารเรือจะเพิกเฉย แม้ชั่วขณะหนึ่งในการที่จะนำเอาโอวาทเหล่านี้ไปประพฤติปฏิบัติ สิ่งที่น่าจะสำคัญยิ่งกว่าอะไรทั้งหมดคือความจริงใจ โอวาททั้ง 5 ข้อนี้ นับว่าเป็นดวงวิญญาณของทั้งทหารบกและทหารเรือทั้งหลาย และความจริงใจเป็นดวงวิญญาณของสิ่งเหล่านี้ ถ้าหากหัวใจไม่มีความจริงใจ ไม่ว่าจะคำพูดและการกระทำจะดีเพียงใดก็ตาม ก็ย่อมเป็นจุดดำมืดโรยหน้า และไม่ได้ให้อะไรเลย ถ้าหากหัวใจมีความจริงใจอย่างเดียวนั้น ก็อาจทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างประสบความสำเร็จได้หมด อนึ่งโอวาททั้ง 5 ข้อนี้เป็น “วิถีทางที่สำคัญ” ของฟ้าและดิน และเป็นกฎทั่วไปแห่งมนุษยธรรม ง่ายต่อการที่จะรักษาและปฏิบัติตาม ถ้าหากพวกเจ้าผู้เป็นทหารบกและทหารเรือทั้งหลายเชื่อฟังคำสั่งของเรา ก็คงจะรักษาและปฏิบัติตามหลักการเหล่านี้ และบำเพ็ญหน้าที่ที่ตนจะต้องรับใช้ประเทศชาติด้วยความกตัญญูกตเวทียอย่างแนบเนียน ซึ่งนับว่าเป็นบ่อเกิดแห่งความปิติสุข ไม่เฉพาะแก่ตัวเราเท่านั้น แต่ยังต่อประชาชนทุกคนในประเทศญี่ปุ่นด้วย”

ที่มา: วิลเลียม เดอบารี, ทีโอดอร์. (2515). *บ่อเกิดลัทธิประเพณีญี่ปุ่น = Sources of Japanese Tradition* เล่ม 3. แปลโดย จำนง ทองประเสริฐ. หน้า 547 –551.

ภาคผนวก ข
พระราชดำรัสการศึกษา ค.ศ. 1890
(Imperial Rescript on Education)

ราชบรรพบุรุษของเราได้ทรงสร้างจักรวรรดิของเราบนรากฐานที่กว้างใหญ่ไพศาลและจีรังยั่งยืน และได้ทรงหว่านคุณธรรมความดีได้อย่างลึกซึ้งและมั่นคง พสกนิกรของเราซึ่งเคยยึดมั่นอยู่ในความจงรักภักดีและมีความกตัญญูกตเวทีย่างมั่นคงมาหลายชั่วอายุคนแล้ว ย่อมแสดงให้เห็นภาพความงามแห่งคุณธรรมเหล่านี้ได้เป็นอย่างดี ข้อนี้นับว่าเป็นความรุ่งโรจน์แห่งลักษณะภาพที่เป็นพื้นฐานแห่งจักรวรรดิของเรา และการศึกษาของเราก็มีแหล่งกำเนิดอยู่ในลักษณะภาพนี้เอง ขอพสกนิกรทั้งหลายจงมีความกตัญญูกตเวทีย่ต่อบิดา มารดา จงมีความรักพี่รักน้อง ของให้สามีภรรยาจงมีความสมัครสมานน้ำใจกัน ขอให้มิตรสหายจงซื่อสัตย์ต่อกัน ขอให้พวกท่านทั้งหลายจงมีความสงบเสงี่ยม และรู้จักความพอดี จงแผ่ความรักไปยังสรรพสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง จงพยายามศึกษาเล่าเรียนและแสวงหาศิลปวิทยาต่างๆ ซึ่งจะทำให้พวกท่านมีความสามารถในด้านสติปัญญาและมีพลังทางด้านศีลธรรมที่สมบูรณ์ อนึ่ง จงพยายามทำให้ความดีงามของมหาชนทวีมากยิ่งขึ้น และจงส่งเสริมผลประโยชน์ร่วมกันของสังคมให้มากขึ้น จงเคารพรัฐธรรมนูญ และประพฤติปฏิบัติตามด้วยทกกฎหมายอย่างเคร่งครัด ถ้าหากบ้านเมืองเกิดภาวะฉุกเฉินขึ้นมา ก็จงอุทิศชีวิตให้แก่บ้านเมืองด้วยความกล้าหาญเถิด และตั้งมั่นก็เชื่อว่าท่านได้คุ้มครอง และธำรงรักษาไว้ซึ่งความรุ่งเรืองแห่งราชบัลลังก์ของเราให้ดำรงอยู่ตลอดไปชั่วฟ้าดินสลาย ถ้าหากพวกท่านทำได้ดังนั้น ท่านมิเป็นเพียงพสกนิกรที่ดีและมีความซื่อสัตย์สุจริตของเราเท่านั้น แต่จะเท่ากับว่าพวกท่านได้แสดงให้เห็นภาพปรีชาประเพณีที่ดีที่สุดของเราอีกด้วย

วิถีทางที่กล่าวได้ ณ ที่นี้ ความจริงก็เป็นคำสอนที่ราชบรรพบุรุษของเราได้ยกให้เป็นมรดกแก่พวกเรา ที่ทั้งทายาทของราชบรรพบุรุษเหล่านั้นและพสกนิกรทั้งหลาย จะต้องปฏิบัติตามเช่นเดียวกันนับว่าเป็นวิถีทางที่ไม่ผิด และเป็นวิถีทางที่แท้ไม่ว่าจะในกาลใดหรือในเทศกาลใดๆ ทั้งสิ้น เราปรารถนาที่จะให้ทั้งตัวเราและพวกท่านซึ่งเป็นพสกนิกรของเรารำลึกถึงทางนี้ด้วยความเคารพอย่างที่สุด ซึ่งจะเป็นเหตุให้พวกเราทั้งปวงบรรลุถึงคุณงามความดีอย่าเดียวกัน

ที่มา: แหล่งเดิม. หน้า 417 –418.

ภาคผนวก ค

แนวทางการปฏิรูปญี่ปุ่นโดยทั่วไป

(จากหนังสือเรื่องแนวทางการปฏิรูปญี่ปุ่นโดยทั่วไป หน้า 6 -14

An Outline Plan for the Reconstruction of the Japanese State โดย คิตะ อิกกิ)

ในปัจจุบันนี้ได้เผชิญกับวิกฤติการณ์แห่งชาติที่ในประวัติศาสตร์ไม่มีสมัยใดเปรียบปานได้เลย ญี่ปุ่นได้ประสบปัญหายุ่งยากเสมือนตกอยู่ในระหว่างเขาควางทั้งในบ้านเมืองและในต่างประเทศ ส่วนประชาชนส่วนใหญ่รู้สึกว่าคุณไม่มีความปลอดภัยในด้านการครองชีวิต และกำลังอยู่ ณ จุดที่ต้องรับบทเรียนมาจากความหายนะของสังคมยุโรป ส่วนพวกที่ผูกขาดอำนาจทางการเมือง การทหารและการเศรษฐกิจเพียงแต่ซ่อนตัวอยู่ และพยายามธำรงรักษาตำแหน่งฐานะอันไม่ยุติธรรมของตนเองไว้ อย่างตัวสั้นนั่งงกเพราะความหวาดกลัว ในต่างประเทศ อังกฤษ อเมริกา เยอรมนี และรัสเซีย ไม่มีใครรักษาคำพูดเลย และแม้แต่จีนซึ่งเป็นประเทศเพื่อนบ้านของเราที่ได้รับประโยชน์จากความคุ้มครองที่เราอำนวยความสะดวกให้เพราะสงครามรัสเซียกับญี่ปุ่นนั้น นอกจากจะไม่ตอบแทนบุญคุณเราแล้ว แถมยังชิงชังเราอีกด้วย เราเป็นเกาะเล็กๆ ที่อยู่โดดเดี่ยวในทะเลตะวันออกจริงๆ ถ้าก้าวไปผิดเพียงก้าวเดียว ชาติของเราก็จะตกลงไปสู่สถานะอันวิกฤติอย่างร้ายแรง นั่นคือปัญหายุ่งยากเสมือนตกอยู่ในระหว่างเขาควางทั้งในบ้านเมืองของเราเองและในต่างประเทศ ซึ่งนับเป็นเครื่องหมายบอกยุคก่อนและหลังสมัยการฟื้นฟูประเทศในรัชสมัยสมเด็จพระจักรพรรดิเมจิ

มีอยู่สิ่งเดียวเท่านั้นที่จะทำให้ภาพสดใสขึ้น นั่นก็คือเพื่อนร่วมชาติ 60 ล้านคนที่เราพร้อมสุขร่วมทุกข์กันมา ประชาชนชาวญี่ปุ่นจะต้องพัฒนาสติปัญญาอันลึกซึ้งที่จะใช้พิจารณาเหตุผลถึงสาเหตุที่สำคัญแห่งความดำรงอยู่แห่งชาติ และสิทธิเสมอภาคของประชาชน และพวกเขาต้องการความยึดมั่นความสับสนแห่งความคิดทั้งในบ้านเมืองและของต่างชาติ ที่สามารถทำให้รู้ถึงความแตกต่าง และที่ถูกต้องไม่มีอะไรบกพร่อง มหาสงครามในยุโรปซึ่งก็คล้ายๆ กับน้ำท่วมโลกสมัยโนอาห์ นั่นคือเป็นการที่สวรรค์ลงโทษเขาเหล่านั้น ที่ดำเนินตามวิถีทางที่ผิดๆ และที่เป็นขบถ แน่ละนี่เป็นเรื่องธรรมดาสัจธรรมที่เราไม่สามารถมองดูชาวยุโรปผู้ที่มีจิตใจเลื่อนลอยไม่อยู่กับเนื้อกับตัว เพราะต้องประสบกับการทำลายล้างครั้งใหญ่ได้ ทั้งนี้ก็เพื่อรายละเอียดอย่างสมบูรณ์ของแผนการณ์ต่างๆ แต่ที่นับว่าแตกต่างจากญี่ปุ่นก็ตรงที่ในระยะเวลา 5 ปีที่ประเทศเหล่านั้นตกอยู่ในความพินาศ ญี่ปุ่นกลับเป็น 5 ปีแห่งความสำเร็จผลสมดังที่มุ่งหมายไว้ ยุโรปต้องการพูดถึงเรื่องการสร้างบ้านเมืองขึ้นมาใหม่ แต่ญี่ปุ่นจะต้องเคลื่อนไหวต่อไปเพื่อจัดประเทศใหม่ ประชาชนชาวญี่ปุ่นทั้งมวลซึ่งคิดคำนึงจากความหวังนี้อันเป็นผลลัพธ์เนื่องมาจากสวรรค์ประทานรางวัลและทรงลงโทษนั้น ในเวลาที่วางโครงการหาวิธีที่จะจัดจักรวรรดิญี่ปุ่นที่ยิ่งใหญ่ขึ้นมาใหม่ ควรจะอ่อนน้อมเพื่อให้มีการสำแดงเอกลักษณ์ขององสมเด็จพระจักรพรรดิที่จะทรงสถาปนา “ ความเห็นแห่งชาติที่จะไม่ให้ได้ยินเสียงคัดค้าน

โดยการจัดตั้งมหาสมาคมแห่งประชาชนชาวญี่ปุ่นขึ้น” ดังนั้นโดยอาศัยการเคารพบนอบต่อองค์สมเด็จพระจักรพรรดิ เราก็อาจตั้งมูลฐานแห่งการรวบรวมหรือการปรับปรุงชาติขึ้นมาใหม่ได้

ความจริงพี่น้องของเราในประเทศจีนและอินเดียราว 700 ล้านคนไม่มีวิถีทางที่เป็นอิสระใดๆ ยิ่งไปกว่าวิถีทางที่การนำทางและการคุ้มครองของเราจะมอบให้เลย และสำหรับประเทศญี่ปุ่นของเราซึ่งในระยะเวลาที่ผ่านมาชั่ว 50 ปีนี้ได้มีพลเมืองเพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่า ซึ่งมีผืนแผ่นดินใหญ่ที่เพียงพอที่จะเลี้ยงดูประชาชนอย่างน้อย 240 หรือ 250 ล้านคนก็จะนับว่าจำเป็นจริงๆ สำหรับระยะเวลาตั้งแต่บัดนี้ไป 100 ปี หนึ่งร้อยปีสำหรับประเทศชาตินั้นก็คล้าย ๆ กับร้อยวัยของปัจเจกบุคคลนั่นเอง พวกที่มีความกระตือรือร้นเกี่ยวกับพัฒนาการที่หลีกเลี่ยงไม่ได้เหล่านี้ หรือพวกที่เศร้าสลดใจต่อภาวะที่ทำให้หมอดหวังของประเทศบ้านใกล้เรือนเคียงนั้น จะสามารถหาเครื่องบรรเทาทุกข์ในลัทธิไฝ่สันติที่อ่อนปวกเปียกของลัทธิสังคมนิยมตามตำราได้อย่างไร? ไม่จำเป็นที่ข้าพเจ้าจะตัดความก้าวหน้าทางสังคมออกไปโดยวิธีการต่อสู้แบบชนชั้นเลย แต่ว่าศาสตร์ชนิดใดเล่าที่จะปิดหูปิดตาไม่สนใจต่อการแข่งขันระหว่างประชาชนและประชาชาติต่างๆ ที่มีอยู่ทั่วไปตลอดประวัติศาสตร์แห่งมนุษยชาติทั้งสิ้น? ในเวลาที่พวกเจ้าพนักงานในลัทธิปฏิวัติของยุโรปและอเมริกาได้พบว่าเป็นไปไม่ได้อย่างสิ้นเชิงในอันที่จะเข้าใจ “พระวรสารแห่งดาบ” เพราะปรัชญาที่ตื้นๆ ของตน ประเทศกรีซที่ประเสริฐแห่งวัฒนธรรมเอเชีย (หมายถึงญี่ปุ่น - ผู้แปล) จะต้องทำให้การรวบรวมหรือปรับปรุงชาติของตนใหม่ให้สมบูรณ์แบบ โดยถือนโยบายแห่งชาติของตนเป็นหลัก พร้อมกันนั้น ก็ปล่อยให้เธอยกป้ายแห่งคุณธรรมของกลุ่มเอเชียขึ้น และเป็นผู้นำในสัมพันธโลกที่จะเกิดขึ้น ในการทำเช่นนั้นก็ต้องยอมให้เธอประกาศวิถีทางแห่งสวรรค์ ซึ่งทุกคนในสวรรค์นั้นล้วนเป็นลูกของพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น ให้ปรากฏแก่ชาวโลก และปล่อยให้เธอทำตัวให้เป็นแบบอย่างของโลกจะต้องเจริญรอยตาม ดังนั้นมโนคติของประชาชนอย่างพวกที่คัดค้านการสร้างกำลังรบนั้นจึงดูคล้ายๆ เด็กๆ ไป

ตอนที่ 1 : จักรพรรดิของปวงชน

การงดใช้รัฐธรรมนูญ เพื่อที่สมเด็จพระจักรพรรดิและประชาชนชาวญี่ปุ่นทั้งสิ้นจะได้สถาปนามูลฐานที่มั่นคงเพื่อการปรับปรุงชาติขึ้นมาใหม่ ด้วยการใช้ออกสิทธิ์ของพระองค์ สมเด็จพระจักรพรรดิก็จะทรงงดใช้รัฐธรรมนูญเป็นเวลา 3 ปีจะทรงยุบรัฐสภาคือทั้งสภาล่างและสภาขุนนาง และจะประกาศใช้กฎอัยการศึกทั้งประเทศ

(หมายเหตุที่ 1 : ในสมัยที่ออกจะผิดปรกติธรรมดานี้ เจ้าหน้าที่บ้านเมืองควรจะเพิกเฉยต่อความคิดเห็นที่รุนแรงและเรื่องคะแนนเสียง การถือว่ารัฐธรรมนูญหรือรัฐสภาใดๆ เป็นอำนาจสูงสุดเป็นการเลียนแบบ *ประชาธิปไตย* กึ่งศักดิ์สิทธิ์ของอังกฤษและอเมริกาโดยตรง ผู้ที่ทำเช่นนั้นถือว่าเป็นพวกหัวอนุรักษ์นิยมที่ตื้อดิ่งที่ซ่อนความหมายที่แท้จริงของ *ประชาธิปไตย* ไว้ พวกเขาเป็นพวกที่น่าขันเหมือนพวกที่พยายามให้เหตุผลเกี่ยวกับแผนการปกครองหรือนโยบายแห่งชาติ โดยถือเอาที่ราบสูงแห่งสวรรค์ (ตามเทพนิยายของชินโต) เป็นหลัก เรามีอาจถือว่า ในการอภิปรายกันถึงเรื่องแผนการขยายกองทัพเรื่อนั้น คะแนนเสียงของนายพลคะแนนเดียวไม่มีค่ามากไปกว่า 3

คะแนนเสียงที่สมาชิกรัฐสภาที่น่าสังเวชเลย...เลย ผลแห่งการปกครองโดยอาศัยคะแนนเสียงที่นิยมใช้กันโดยทั่วไปจนกระทั่งถึงบัดนี้นั้น ความจริงก็ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่าการธำรงรักษาระเบียบที่ถือกันมาเป็นปรัมปราเลย การปกครองโดยอาศัยคะแนนเสียง ย่อมเน้นในเรื่องจำนวนอย่างเด็ดขาดและไม่คำนึงถึงพวกที่ตั้งราคาคุณภาพไว้เสียสูงส่งเลย)

(หมายเหตุที่ 2 : พวกที่มองเห็นการทำรัฐประหารเป็นการใช้อำนาจอย่างผิดๆ ในนามของอรรถาธิปไตยแบบอนุรักษนิยม ที่ไม่คำนึงถึงประวัติศาสตร์ใดๆ ทั้งสิ้น การที่นโปเลียนทำรัฐประหารโดยการไม่ยอมให้ความร่วมมือแก่พวกที่มีหัวถอยหลังเข้าคลอง ได้ก่อให้เกิดการปฏิวัติในสมัยที่รัฐสภาและหนังสือพิมพ์เข้ากันกับพวกนิยมกษัตริย์ และแม้ว่าในการปฏิวัติรัสเซีย เราก็จะเห็นอุบัติการณ์ที่เลนินใช้ปืนกลยุบรัฐสภา ซึ่งเต็มไปด้วยพวกบ่อนทำลายนั้น มหาชนก็ยังคงมีทัศนะอยู่ว่า รัฐประหารเป็นการกระทำแบบถอยหลังเข้าคลอง)

(หมายเหตุที่ 3 : ควรจะถือว่าการทำรัฐประหารเป็นการสำแดงออกซึ่งหน้าที่ของประชาชน นั่นคือ ของเจตจำนงแห่งสังคมโดยตรง พวกผู้นำหัวก้าวหน้าล้วนแต่เกิดมาจากกลุ่มประชาชนนั่นเอง พวกเขาเกิดขึ้นมาเพราะเอาอย่างพวกผู้นำทางการเมือง เช่น นโปเลียนและเลนิน ในการจัดประเทศญี่ปุ่นใหม่นั้น จะต้องมีสำแดงอำนาจที่แฝงอยู่ในการรวมประชาชนกับ กษัตริย์ หรือ สมเด็จพระจักรพรรดิเข้าด้วยกัน)

(หมายเหตุที่ 4 : เหตุผลที่ว่าทำไมไม่ต้องยุบรัฐสภาด้วยก็มีอยู่ว่า พวกผู้ดีและพวกมั่งมีที่รัฐสภาต้องพึ่งพาอาศัยนั้น ไม่มีวิสัยความสามารถที่จะยืนเคียงบ่าเคียงไหล่กับสมเด็จพระจักรพรรดิและประชาชนในเรื่องการจัดประเทศใหม่ได้ ความจำเป็นที่จะต้องงดใช้รัฐธรรมนูญเป็นการชั่วคราวก็คือว่าประชาชนแสวงหาความคุ้มครองในประมวลกฎหมายที่ประกาศใช้ภายใต้อำนาจรัฐธรรมนูญนั้น เหตุผลที่ประกาศใช้กฎอัยการศึก ก็คือว่ามันเป็นสาระสำคัญเกี่ยวกับเสรีภาพแห่งชาติที่จะต้องงดเว้นไม่มีการปราบฝ่ายตรงข้ามที่อาจมาจากกลุ่มเบื่องบน

อย่างไรก็ดีนับว่าจำเป็นที่จะต้องปราบปรามพวกที่โฆษณาการแปลลัทธิทำการปฏิวัติภายนอกประเทศที่ไม่มีความหมาย และที่ตนเข้าใจบ้างไม่เข้าใจบ้างว่าเป็นตัวแทนการปรับปรุงประเทศใหม่ด้วยเช่นกัน

ความสำคัญที่แท้จริงของสมเด็จพระจักรพรรดิ ลัทธิที่เป็นพื้นฐานที่ว่าสมเด็จพระจักรพรรดิทรงเป็นตัวแทนของประชาชน และทรงเป็นจุดเสาเชื่อมแห่งชาตินั้นจะต้องมีการประกาศเปิดเผยให้แจ่มแจ้ง

เพื่อที่จะทำเรื่องนี้ให้แจ่มแจ้ง ก็จำเป็นจะต้องดำเนินการปฏิรูปราชสำนักอย่างสิ้นเชิงตามพระราชนิยมของสมเด็จพระจักรพรรดิจิมมูในการทรงสร้างรัฐ และตามพระราชนิยมของสมเด็จพระ

จักรพรรดิเมจิ จะต้องรู้คณะกรรมการชุดปัจจุบันและข้าราชการอื่นๆ ออกจากตำแหน่งให้หมด และจะต้องแสวงหาบุคคลที่เปรี๊ยะปรัตมีวิสัย สามารถที่จะช่วยเหลือสมเด็จพระจักรพรรดิได้ทั่วทั้งอาณาจักรมาดำรงตำแหน่งแทน

จะต้องตั้งสภาที่ปรึกษา (โคโมะเน็น) ขึ้นช่วยเหลือสมเด็จพระจักรพรรดิ สมเด็จพระจักรพรรดิจะทรงแต่งตั้งสมาชิกสภาที่ปรึกษาขึ้น 50 คนด้วยกัน

สมาชิกสภาที่ปรึกษาจะต้องถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งทันที ถ้าหากคณะเสนาบดีมีความเห็นขัดแย้งกับตน หรือเมื่อรัฐสภาผ่านกฎหมายแสดงความไม่ไว้วางใจ อย่างไรก็ตาม สภาที่ปรึกษาไม่ต้องรับผิดชอบต่อคณะเสนาบดีหรือต่อรัฐสภาแต่อย่างใดเลย

(หมายเหตุที่ 1 : แผนปกครองแห่งชาติได้วิวัฒนาการมาเป็นขั้นๆ รวม 3 ขั้นด้วยกัน และความหมายของคำว่าจักรพรรดิได้วิวัฒนาการมาเป็นขั้นๆ รวม 3 ขั้นเช่นกัน ขั้นแรก จากสมัยฟูจิวาระมาถึงสมัยไทระ นับว่าเป็นขั้นที่มีการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในขั้นนี้ตามทฤษฎีแล้วสมเด็จพระจักรพรรดิทรงมีแผ่นดินและประชาชนเป็นสมบัติส่วนพระองค์ทั้งหมด และพระองค์ทรงมีพระราชอำนาจเหนือชีวิตและความตายของประชาชนทั้งปวง ขั้นที่ 2 จากสมัยมินาโมะโตะ มาถึงสมัยโทกูงะวะ นับว่าเป็นขั้นที่มีการปกครองแบบอำมาตยาธิปไตย ในยุคนี้พวกผู้นำทางทหารและพวกผู้ดีจะเอาที่ดินและประชาชนในถิ่นของตนมาไว้ในครอบครองเป็นเสมือนสมบัติส่วนตัว พวกเขาจะทำการสู้รบในสงครามและทำสัญญาเป็นพันธมิตรกันในกลุ่มพวกเขาเอง ในฐานะที่เป็นกษัตริย์ประเทศเล็กๆ ดังนั้นความสำคัญของสมเด็จพระจักรพรรดิจึงแตกต่างไปจากสมัยก่อนๆ บัดนี้พระองค์ก็ทรงคล้ายๆ ไปของพวกโรมัน คือ จะประทานเกียรติยศให้แก่ มะกุฟุ คือหัวหน้าของพวกเจ้าชายย่อยๆ ที่ไม่สำคัญอะไร และแสดงพระองค์เป็นศูนย์กลางแห่งศรัทธาของชาติตามปริมปราประเพณี เราอาจเอาพัฒนาการเช่นนั้น มาเปรียบเทียบกับบทบาทของไปของพวกโรมันในการสวมมงกุฎให้แก่จักรพรรดิแห่งอาณาจักรโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นผู้นำของพวกเจ้าขุนมูลนายต่างๆ ในยุโรปสมัยกลาง ขั้นที่ 3 เป็นยุคที่บ้านเมืองปกครองตามระบอบประชาธิปไตย เริ่มด้วยการปฏิวัติในรัชสมัยสมเด็จพระจักรพรรดิเมจิที่ได้ทรงปลดปล่อยพวกซามูไรและสามัญชนทั้งหลายให้เป็นอิสระ ปลุกให้เขาตื่นขึ้นมาใหม่ให้พ้นจากฐานะที่เป็นเพียงสมบัติส่วนตัวของพวกเขาโชกุนและเจ้าขุนมูลนาย นับแต่นั้นมาสมเด็จพระจักรพรรดิก็ทรงมีความสำคัญอย่างใหม่ในฐานะทรงเป็นศูนย์กลางที่แท้จริงของการปกครองและการเมือง นับแต่นั้นมา สมเด็จพระจักรพรรดิในฐานะที่ทรงเป็นผู้บัญชาการในขบวนการแห่งชาติ และเป็นตัวแทนที่สมบูรณ์แบบแห่งประเทศประชาธิปไตยสมัยใหม่ พระองค์ก็ทรงกลายเป็นผู้แทนแห่งชาติไป อีกประการหนึ่งนับตั้งแต่การปฏิวัติในสมัยสมเด็จพระจักรพรรดิเมจิเป็นต้นมา ญี่ปุ่นได้กลายเป็นรัฐประชาธิปไตยสมัยใหม่ โดยมีสมเด็จพระจักรพรรดิทรงเป็นแกนกลางทางการเมือง ยังจะมีความต้องการอะไรที่เราจะต้องสั่ง "ประชาธิปไตย" ฉบับแปลโดยตรงของชาติอื่นมา ดูจะดังว่าเราขาดอะไรบางอย่างอยู่อีกหรือ? การต่อสู้ระหว่างพวกที่พูดถึงแผนการปกครองแห่งชาติอย่างดื้อตันทุ้งกับพวกที่หลงไหลอยู่กับยุโรปและอเมริกา ซึ่งทั้งสองพวกนี้มีได้ยึดถือภูมิหลังของปัจจุบันเลยนั้น นับว่าเป็นกลางที่อาจก่อให้เกิดการระเบิดขึ้นมาในระหว่างสมเด็จพระจักรพรรดิกับประชาชนได้ ทั้งสองฝ่ายจะต้องได้รับคำตักเตือนไม่ให้โง่ไปตาม)

(หมายเหตุที่ 2 : ไม่มีมูลฐานทางวิชาการใดๆ ที่จะทำให้เชื่อว่าการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นรัฐที่มีการปกครองโดยผู้แทนราษฎรที่ประชาชนเลือกตั้งเข้ามานั้นจะพิเศษกว่ารัฐที่มีระบบการปกครองโดยบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะ ทุกๆ ชาติย่อมมีเจตนารมณ์และประวัติศาสตร์แห่งชาติของตนเอง เราไม่อาจยืนยันอย่างที่ว่าผู้ประกาศสนับสนุนทฤษฎีนี้ยืนยันไว้ว่าในระหว่างแปดปีแรกแห่งการปกครองตามระบอบสาธารณรัฐ จีนเป็นพวกนิยมเหตุผลมากกว่าเบลเยียม ซึ่งยังคงปกครองโดยบุคคลคนเดียวอยู่ การปกครองระบอบประชาธิปไตยของอเมริกาก็มาจากทฤษฎีที่บริสุทธิ์มากของสมัยที่ถือว่าสังคมเกิดมาจากสัญญาที่เกิดด้วยความสมัครใจซึ่งถือเจตจำนงเสรีของปัจเจกบุคคลเป็นหลัก ประชาชนเหล่านี้ที่อพยพมาจากประเทศต่างๆ ในยุโรปเป็นส่วนบุคคล ได้สร้างประชาคมต่างๆ ขึ้นและได้สร้างชาติขึ้นมาชาติหนึ่ง แต่ทฤษฎีของพวกเขาที่เกี่ยวกับทิวทัศน์ของผู้ออกเสียงลงคะแนนนั้น เป็นปรัชญาที่รู้ครึ่งไม่รู้ครึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นมาคัดค้านทฤษฎีทิวทัศน์ของกษัตริย์ในสมัยนั้น บัดนี้ญี่ปุ่นมิได้ถูกสร้างขึ้นโดยวิธีทางนี้ และก็ไม่เคยมียุคสมัยใดที่ปรัชญาแบบรู้ครึ่งไม่รู้ครึ่งจะครอบงำญี่ปุ่นได้ นับว่าเป็นการเพียงพอที่จะกล่าววาระบบที่ประมุขแห่งรัฐ จะต้องใช้ต่อสู้อเพื่อการเลือกตั้งโดยการโฆษณาตัวเองที่วากวนอยู่นาน และโดยการแสดงตัวเองให้เห็นเป็นที่น่าขันคล้ายนักแสดงชั้นต่ำที่ดูเหมือนจะเป็นประเพณีที่แปลกมาก สำหรับประชาชนชาวญี่ปุ่นที่เจริญเติบโตขึ้นมาในท่ามกลางความเชื่อถือว่า หนึ่งเสียตำลึงทอง และที่ว่า ความสงบเสงี่ยมเป็นคุณธรรมอย่างหนึ่ง)

(หมายเหตุที่ 3 : ราชสำนักของสมเด็จพระจักรพรรดิทุกวันนี้ได้ฟื้นฟูจารีตประเพณีที่ผิดๆ ของสมัยกลางขึ้นมาใหม่ และยิ่งได้เพิ่มจารีตประเพณีอื่นๆ ที่ยังมีหลงเหลืออยู่ในราชสำนักยุโรปเข้ามาอีก จึงนับว่าห่างเหินจากเจตนารมณ์ของผู้สถาปนาประเทศชาติขึ้นมา คือผู้ที่เป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดของประชาชนที่เท่าเทียมกัน การปฏิวัติภายใต้การนำของสมเด็จพระจักรพรรดิเมจิที่ยิ่งใหญ่ได้ทรงฟื้นฟูและทำเจตนารมณ์นี้ให้ทันสมัย ดังนั้นในสมัยนั้นจึงได้ทรงดำเนินการเพื่อให้ราชสำนักมีความสะอาดหมดจด ความจำเป็นที่จะต้องทำอย่างนี้เป็นครั้งที่สอง ก็คือว่าเมื่อโครงสร้างแห่งชาติทั้งสิ้น ได้ถูกปรับปรุงพื้นฐานใหม่ เราก็ไม่อาจทอดทิ้งโครงสร้างแห่งราชสำนักได้ในฐานะที่จะต้องซ่อมแซมใหม่ได้)

(หมายเหตุที่ 4 : เงื่อนไขที่คณะเสนาบดีและรัฐสภาจะเซนเซอร์ สมาชิกที่ปรึกษานั้นนับว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่สมควรในทัศนะเกี่ยวกับสถานการณ์ปัจจุบันที่คนจำนวนมากทำตามที่ใจตนปรารถนาจะทำ โดยกล่าวแก้ตัวว่า พวกเขามีหน้าที่ผูกพันอยู่ในอันที่จะช่วยเหลือสมเด็จพระจักรพรรดิ ความดีอันและความหยิ่งยโสของสมาชิกสภาองคมนตรี มิได้แตกต่างไปจากความดีอันและความหยิ่งยโสของพวกราชสำนักในรัสเซียก่อนที่จะมีการปฏิวัติมากนักเลย พวกที่ทำให้สมเด็จพระจักรพรรดิทรงเดือดร้อนก็คือบุคคลประเภทนี้แหละ)

การยกเลิกระบบขุนนาง ระบบขุนนางจะต้องถูกยกเลิกและจะต้องประกาศเจตนารมณ์แห่งการฟื้นฟูในรัชสมัยสมเด็จพระจักรพรรดิเมจิให้แจ่มแจ้งโดยการขจัดเครื่องกีดกันซึ่งมีอยู่ในระหว่างสมเด็จพระจักรพรรดิกับประชาชนนี้ให้หมดไป

จะต้องยกเลิกสภาขุนนาง แล้วตั้งสภาที่ปรึกษา (ชินงิอิน) ขึ้นแทน ซึ่งสภานี้จะพิจารณาการกระทำของสภาผู้แทนราษฎร สภาที่ปรึกษาจะมีอำนาจที่จะไม่ยอมรับการตัดสินใจของสภาผู้แทนราษฎรได้เพียงครั้งเดียว สมาชิกของที่ปรึกษาจะประกอบด้วยบุคคลที่มีชื่อเสียงในกิจกรรมหลาย ๆ ฝ่ายด้วยกันซึ่งแต่ละคนจะเลือกกันเองขึ้นมา แล้วสมเด็จพระจักรพรรดิจะทรงเป็นผู้แต่งตั้ง

(หมายเหตุที่ 1 : การปฏิวัติเพื่อฟื้นฟูประเทศ ซึ่งทำลายการปกครองระบอบมาตยาธิปไตยลงได้ดำเนินไปอย่างแน่วแน่เพราะในการปฏิวัตินี้ได้ยึดทรัพย์สินสมบัติของพวกขุนนางทั้งหลายด้วยการปฏิวัตินี้ได้ไปไกลเกินกว่าที่ประเทศต่าง ๆ ในยุโรปได้ทำกันเสียอีก ทั้งนี้เพราะยกเว้นฝรั่งเศสเพียงประเทศเดียว นอกนั้นล้วนไม่สามารถกำจัดทรัพย์สินสมบัติสมัยกลางของยุคก่อน ๆ ให้หมดไปได้ แต่ด้วยการตายของบุคคลต่าง ๆ เช่น ไชโง ผู้ยิ่งใหญ่ผู้ที่ได้สร้างเจตนารมณ์แห่งการปฏิวัติให้เกิดมีขึ้น บุคคลต่าง ๆ เช่น อิโต อิโระบุมิ ซึ่งไม่มีความเข้าใจเกี่ยวกับความเจริญก้าวหน้าของเราเลย และบุคคลต่าง ๆ นี้เพียงปฏิบัติจุดดั่งว่าได้เป็นผู้เข้าร่วมในการปฏิวัติ ได้เลียนแบบและได้ยกย้ายเอกลักษณ์สมัยกลางของพวกขุนนางที่เป็นแบบที่ล้าหลังซึ่งยังมีหลงเหลืออยู่ในประเทศต่าง ๆ ทางตะวันตกมาใช้ การยกเลิกระบบขุนนาง ก็คือการยกเลิกระบบที่แปลมาจากยุโรปโดยตรงและหันกลับไปหาการปฏิวัติในรัชสมัยสมเด็จพระจักรพรรดิเมจินั่นเอง จงอย่ากระโดดเข้าไปหาบทสรุปที่ว่า นี่เป็นการเดินทางลัดที่เราหาทางที่จะแก้ไขให้ถูกต้อง เราได้ก้าวหน้าไปไกลกว่าประเทศอื่น ๆ ในฐานะเป็นประเทศประชาธิปไตยประเทศหนึ่ง)

(หมายเหตุที่ 2 : เหตุผลที่ระบบสองสภามีความผิดพลาดน้อยกว่าสภาเดียวก็คือว่า ในหลายกรณีด้วยกันที่มติมหาชนขึ้นอยู่กับอารมณ์ ขาดการดิ้นรน และเปลี่ยนแปลงได้ เพราะเหตุผลข้อนี้เอง จึงจำเป็นต้องมีสภาสูง ซึ่งประกอบด้วยบุคคลที่มีชื่อเสียงในกิจกรรมสาขาต่าง ๆ หลายสาขาด้วยกันขึ้นมาแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์สมัยกลาง คือ สภาขุนนาง)

สิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎร ผู้ชายทุกคนที่มีอายุครบ 25 ปี โดยอาศัยสิทธิที่เป็นประชาชนของประเทศญี่ปุ่นที่เกรียงไกรย่อมจะมีสิทธิอย่างเสรีและเท่าเทียมกันในอันที่จะสมัครเข้ารับเลือกตั้งและจะต้องมีการเลือกสภาปกครองตนเองในส่วนภูมิภาคเช่นเดียวกันด้วย

พวกผู้หญิงไม่มีสิทธิที่จะเข้าร่วมในวงการเมือง

(หมายเหตุที่ 1 : แม้ว่าคุณสมบัติเกี่ยวกับเรื่องการเสียภาษีจะได้นำมาใช้เป็นหลักตัดสินสิทธิในการออกเสียงลงคะแนนในประเทศอื่น ๆ และระบบนี้ได้เกิดขึ้นในประเทศอังกฤษเป็นครั้งแรก ในประเทศอังกฤษนั้น เดิมทีได้ตั้งสภาผู้แทนราษฎรขึ้นมาเพื่อควบคุมดูแลเงินภาษีอากรที่กษัตริย์ได้

ทรงเก็บไป (แต่) ในประเทศญี่ปุ่นเราจะต้องตั้งระบบนี้ขึ้นมาให้เป็นหลักการพื้นฐานที่สิทธิการออกเสียงลงคะแนนเป็นสิทธิที่ประชาชนมีมาแต่กำเนิด จะต้องไม่ตีความสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎร เป็นการทำให้คุณสมบัติเกี่ยวกับการเสียภาษีอากรต่ำลง โดยให้เหตุผลว่า อย่างน้อยที่สุดคนทั้งปวงจะต้องเสียภาษีโดยอ้อม สิทธิออกเสียงลงคะแนนเป็น “หน้าที่ของประชาชน” ในทำนองเดียวกับที่ การเข้ารับราชการทหารเป็น “หน้าที่ของประชาชน” เช่นกัน)

หมายเหตุที่ 2 : หน้าที่ของประชาชนที่จะป้องกันประเทศไม่อาจแยกออกจากหน้าที่ของเขาที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองได้ นี่เป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานของประชาชนชาวญี่ปุ่น ไม่มีเหตุผลใดๆ ที่ว่าทำไมญี่ปุ่นจึงควรเป็นเสมือนทาสในจักรวรรดิโรมันหรือเหมือนอย่างข้าที่ถูกรับออกไปจากประตูพระราชวังในสมัยราชาธิปไตย.....คือ สมัยที่ปกครองโดยถือหลักว่ามีชีวิตและตายอยู่ภายใต้ระเบียบที่ออกมาจากชนชั้นปกครองเลย ไม่มีสิ่งใดที่จะละเมิดสิทธิและหน้าที่เกี่ยวกับสิทธิในการออกเสียงลงคะแนนได้ ไม่ว่าจะในสถานการณ์ใดๆ ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น ข้าราชการพลเรือนและทหารที่ปฏิบัติหน้าที่อย่างแข็งขัน แม้ว่าจะอยู่โพ้นทะเล ก็ควรจะได้ใช้สิทธิเลือกตั้ง และได้รับเลือกตั้งโดยไม่มีอะไรมาจำกัดสิทธิทั้งสิ้น)

(หมายเหตุที่ 3 : เหตุผลสำหรับข้อความที่กล่าวได้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้งว่า สตรีไม่ควรมีส่วนร่วมในการเมืองนั้น ก็คือว่าสตรีญี่ปุ่นทุกวันนี้ยังไม่ตื่นตัว ในขณะที่ประมวลจรรยาบรรณของอัศวินในสมัยกลางได้เรียกร้องให้เกียรติสตรี และได้รับความชื่นชมยินดีจากสตรีนั้น ในญี่ปุ่นสมัยกลาง พวกซามูไรได้ยกย่องและเห็นคุณค่าของสตรีพอๆ กับที่พวกเขาให้เกียรติตัวเอง แต่กลายเป็นว่าที่ได้ยอมรับนับถือประมวลกฎหมายเกี่ยวกับสตรีนั้นก็เพื่อให้เกียรติผู้ชาย และได้รับความชื่นชมยินดีจากผู้ชาย ความแตกต่างตรงกันข้ามในพัฒนาการอย่างสมบูรณ์แบบนี้ ได้แทรกซึมเข้าไปในสังคมและการครองชีวิตทั้งปวง และยังคงมีอยู่เรื่อยมาในประวัติศาสตร์ปัจจุบัน คือ ในต่างประเทศพวกผู้หญิงมีความเด่นชัดในเรื่องเกี่ยวกับสิทธิออกเสียงลงคะแนน ส่วนในประเทศของเราพวกผู้หญิงยังอุทิศตนรับภาระเป็นภรรยาที่ดีและเป็นมารดาที่เฉลียวฉลาด การเมืองเป็นกิจกรรมส่วนน้อยของมนุษย์ ปัญหาเกี่ยวกับฐานะของสตรีในญี่ปุ่น จะได้รับการแก้ไขให้เป็นที่น่าพึงพอใจได้ ถ้าหากเรามีการปรับปรุงแก้ไขใหม่ตามระบอบประชาธิปไตยที่รับประกันว่าจะให้ความคุ้มครองสิทธิของสตรีที่จะเป็น “มารดาของชาติและภรรยาของชาติ” การทำให้สตรีคุ้นกับสวัสดิภาพแต่เพียงคำพูดก็คือการละเมิดความเหมาะสมตามธรรมชาติของพวกเธอ นับว่าเป็นสิ่งที่น่าสะพึงกลัวยิ่งกว่าการใช้สตรีให้ไปทำหน้าที่ในแนวรบเสียอีก ไครๆ ก็ตามที่สังเกตดูการช่างพูดอย่างโง่ๆ ของพวกสตรีในตะวันตกหรือการทะเลาะวิวาทกันอย่างถึงพริกถึงขิงของหญิงจีนแล้วก็ต้องขอบคุณที่สตรีญี่ปุ่น ยังคงดำเนินตามวิถีทางที่ถูกต้องอยู่พวกที่ได้พัฒนาแนวโน้มที่ดีก็ควรเปิดโอกาสให้คนอื่น ๆ ที่ได้พัฒนาแนวโน้มที่เลวได้ศึกษาจากตนบ้าง เพราะเหตุผลข้อนี้แหละ เราจึงพูดถึงสมัยนิยมของอารยธรรมตะวันตกและตะวันตกในทุกวันนี้แต่ความน่าเกลียดที่เนื่องมาจากการยืมมาโดยตรงและไม่พินิจพิเคราะห์ให้ดีเสียก่อน เราจะเห็นได้ดีก็ในเรื่องที่สตรีควรจะมีสิทธิออกเสียงลงคะแนนนี้แหละ)

การทำให้ประชาชนกลับมามีเสรีภาพอย่างเดิม กฎหมายต่างๆ ที่จำกัดเสรีภาพของประชาชน และทำลายเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญในอดีต นั่นคือพระบรมราชโองการเกี่ยวกับการแต่งตั้งข้าราชการพลเรือน กฎหมายตำรวจเกี่ยวกับการพิทักษ์สันติราษฎร์ กฎหมายเกี่ยวกับหนังสือพิมพ์ กฎหมายเกี่ยวกับการตีพิมพ์ และมาตรการต่างๆ ในทำนองเดียวกัน ควรยกเลิกให้หมด

(หมายเหตุ : นี่นับว่าเป็นสิทธิที่เห็นได้อย่างประจักษ์แจ้งกฎหมายเหล่านี้ทำหน้าที่เพื่อธำรงรักษาหมู่คณะต่างๆ นั้นเอง)

คณะเสนาบดีชุดปรับปรุงใหม่แห่งชาติ คณะเสนาบดีชุดปรับปรุงใหม่ที่จะจัดตั้งขึ้นในขณะที่ยังมีการประกาศใช้กฎอัยการศึกอยู่ นอกจากกระทรวงต่างๆ ในปัจจุบันแล้ว ก็จะมีกระทรวงอุตสาหกรรม และเสนาบดีล่อยอีกหลายตำแหน่ง สมาชิกแห่งคณะเสนาบดีชุดปรับปรุงใหม่แห่งชาติจะไม่เลือกจากพวกทหาร พวกข้าราชการ พวกนักการคลัง และพวกพรรคต่างๆ ในปัจจุบันภาระนี้จะมอบให้แก่ปัจเจกบุคคลที่ดีเด่นที่คัดเลือกมาจากทั่วทั้งประเทศ

บรรดาผู้ว่าราชการจังหวัดต่างๆ ในปัจจุบัน จะต้องปลดออกจากตำแหน่งให้หมด และจะต้องแต่งตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดชุดปรับปรุงใหม่แห่งชาติ โดยวิธีเดียวกับการคัดเลือกที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

(หมายเหตุ : ข้อนี้ นับว่าจำเป็น ก็ด้วยเหตุผลอย่างเดียวกันที่ว่า การฟื้นฟูในรัชสมัยสมเด็จพระจักรพรรดิเมจิ นั้นไม่ควรที่โชกุนโทกุงะวะและบริวารทั้งหลายจะรับมาดำเนินการต่อไป แต่ก็ไม่จำเป็นที่จะตีค่าการปฏิวัติไปตามการหลังเลียดชะโลมดิน ทั้งเป็นไปไม่ได้ที่จะพูดถึงการดำเนินการแบบผ่าตัดครั้งหนึ่งว่า ยังไม่สมบูรณ์ถูกต้องเพราะมีการหลังเลียดน้อยมาก ทั้งหมดนี้ขึ้นอยู่กับความชำนาญของศัลยแพทย์และลักษณะร่างกายของคนไข้ที่จะถูกผ่าตัดด้วย ญี่ปุ่นทุกวันนี้ก็เหมือนชายหนุ่มที่มีสุขภาพดี ประเทศต่างๆ เช่น รัสเซียและจีน ก็คล้ายๆ คนไข้ผู้สูงอายุ ซึ่งมีร่างกายชำรุดทรุดโทรมมากแล้ว เพราะฉะนั้น ถ้าหากจะมีนายช่างเทคนิคสักคนหนึ่งที่มองเห็นการณ์ไกลเกี่ยวกับเรื่องอดีตและปัจจุบันและพิจารณาตะวันออกและตะวันตกอย่างยุติธรรมแล้ว เราก็อาจปรับปรุงประเทศญี่ปุ่นเสียใหม่ได้อย่างสมบูรณ์ในระหว่างที่พูดคุยกันอย่างสนุกสนานได้)

รัฐสภาชุดปรับปรุงใหม่แห่งชาติ : รัฐสภาชุดปรับปรุงใหม่แห่งชาติซึ่งได้เลือกตั้งขึ้นมาในการเลือกตั้งทั่วไป และได้ประชุมกันในระหว่างสมัยที่มีประกาศใช้กฎอัยการศึกนั้นจะได้พิจารณาเสียงมาตรการต่างๆ ในอันที่จะเอามาใช้ปรับปรุงประเทศอย่างรอบคอบ

รัฐสภาชุดปรับปรุงใหม่แห่งชาติไม่มีสิทธิที่จะพิจารณานโยบายขั้นมูลฐานเกี่ยวกับการปรับปรุงแห่งชาติที่สมเด็จพระจักรพรรดิทรงประกาศใช้แล้ว

(หมายเหตุที่ 1 : โดยเหตุที่ว่าตามวิถีทางนี้ ประชาชนก็จะกลายเป็นกำลังที่ยิ่งใหญ่ และสมเด็จพระจักรพรรดิก็จะทรงเป็นผู้บังคับบัญชา การรัฐประหารนี้ก็จะไม่เป็นการเอาอำนาจมาใช้ อย่างผิดๆ แต่หากจะเป็นการตัดสินใจแห่งชาติโดยสมเด็จพระจักรพรรดิและประชาชน)

(หมายเหตุที่ 2 : ข้อนี้มีได้เป็นปัญหาเกี่ยวกับปรัชญาทางกฎหมาย หากเป็นปัญหาเกี่ยวกับลัทธิสังคมนิยม มิได้เป็นการให้เหตุผลตามแบบวิชาการที่ว่าสมเด็จพระจักรพรรดิแห่งรัสเซียและเยอรมนีทรงมีพระราชอำนาจเช่นนั้นหรือไม่ แต่หากเป็นศรัทธาที่ประชาชนมีต่อสมเด็จพระจักรพรรดิแห่งญี่ปุ่นเท่านั้นเอง)

(หมายเหตุที่ 3 : ถ้าหากจะมีการเลือกตั้งทั่วไปในสังคมเมืองหลวงที่มีอำนาจทุกอย่างและแห่งระบบข้าราชการที่มีอำนาจสมบูรณ์แบบในปัจจุบันนี้ละก็ ผู้ชายส่วนใหญ่ที่รับเลือกเข้าสู่รัฐสภา ก็คงจะเป็นผู้คัดค้านการปรับปรุงบ้านเมืองใหม่ หรือมิเช่นนั้นก็คงรับเงินที่ใช้จ่ายไปในการเลือกตั้งจากบุคคลที่คัดค้านการปรับปรุงบ้านเมืองเป็นแน่ แต่โดยเหตุที่จะมีการเลือกตั้งทั่วไป และรัฐสภาก็ได้ประชุมกันภายใต้กฎอัยการศึก ก็เป็นที่แน่นอนว่าอาจมีการจำกัดสิทธิของผู้สมัครเข้าแข่งขันและพวกผู้แทนตัวฉกาจๆ เสีย)

(หมายเหตุที่ 4 : เพียงเพราะว่ามีสมเด็จพระจักรพรรดิเช่นนั้นแหละ ทั้งๆ ที่ข้อเท็จจริงมีอยู่ว่า การปฏิวัติเพื่อปรับปรุงประเทศได้ดำเนินไปโดยถูกต้องยิ่งกว่าการปฏิวัติฝรั่งเศส แต่ก็ไม่มี ความทุกข์ความเดือดร้อนและความยุ่งเหยิงปราศจากระเบียบเลย นี่ก็น่าจะต้องขอบพระเดชพระคุณ ที่เรามีสมเด็จพระจักรพรรดิผู้ทรงเป็นดุษฎีเทพเจ้า การปรับปรุงแก้ไขใหม่แห่งชาติของญี่ปุ่นจะประสบความสำเร็จเป็นครั้งที่ 2 ในลักษณะการที่ระเบียบ ซึ่งหลีกเลี่ยงทั้งการสังหารหมู่และความโหดร้ายทารุณอย่างการปฏิวัติรัสเซีย และการก้าวหน้าแบบหอยทาก (คือเชื่องช้า) ของเยอรมนี)

ที่มา: เดอบารี่ วิลเลียม, ทีโอดอร์. (2515). *บ่อเกิดลัทธิประเพณีญี่ปุ่น = Sources of Japanese Tradition เล่ม 4*. แปลโดย จำนง ทองประเสริฐ. หน้า 126 -143.

ภาคผนวก ง

ช่องโหว่ระหว่างชนชั้นอภิสิทธิ์กับสามัญชน

(จากหนังสือหลักการแห่งประชาชนที่ปกครองตนเอง

People's Guide to Self – rule หน้า 185 –188 โดย กนโด เซเกียว)

ในระหว่างยุคนี้แหละ (คือ ราวกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19) ที่ได้มีการรวบรวมกฎหมายแพ่ง และกฎหมายอาญาขึ้น ได้นำเอาระบบว่าด้วยนคร เมือง และหมู่บ้านมาใช้ และได้ให้ความคุ้มครอง ทรัพย์สินสมบัติส่วนตัวจริงๆ ตามหลักการว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สิน ข้อนี้ทำให้พวกที่ได้ผลกำไรโดยที่มิ ได้ทำงานและพวกสมาชิกชนชั้นอภิสิทธิ์เป็นคนโปรดที่ได้รับการเอาอกเอาใจของรัฐ ข้าราชการ “ อะ อิบะลี” และทหาร ได้กลายเป็นสามเส้าที่สนับสนุนรัฐ พรรคการเมืองก็ต้องพึ่งพาอาศัยพวกสามเส้านี้ แหละ และพวกบัณฑิตทั้งหลายก็ต้องประจบประแจงบุคคลทั้งสามพวกนี้ บุคคลทั้งสามกลุ่มนี้ได้ผูก สัมพันธ์ไมตรีกันโดยการแต่งงาน แล้วก็เลยรวมกันเป็นคนกลุ่มเดียว ในประเทศที่มีการปกครองเป็น ระเบียบเรียบร้อยเช่นนั้น ย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า ไม่ว่าในอนาคตภายภาคหน้าจะเป็นอย่างไรก็ ตาม การทหารของชาติจะได้รับการสนับสนุนจากพวกชนชั้นทหารที่เป็นอภิสิทธิ์ชนเพียงพวกเดียว ไม่ได้ ข้าพเจ้ามิได้พูดสนับสนุนให้มีการปลดอาวุธ หรือมิใช่ข้าพเจ้ามีความรู้สึกสงสัยเกี่ยวกับระบบ การเตรียมการทางทหารในปัจจุบัน ข้าพเจ้าขอพักการที่จะอภิปรายเรื่องนี้อย่างละเอียดไว้ชั่วคราว ก่อน ณ ที่นี้ข้าพเจ้าจะพูดถึงว่าแม้ข้าพเจ้าจะฝึกฝนทหารเป็นล้านๆ คน ทหารที่เข้าแถวอยู่ก็จะไม่ ผิดอะไรกับหุ่น นอกเสียจากว่าเราจะสามารถผลิตอาวุธและยุทธปัจจัยที่จำเป็นได้มากมายเท่านั้น เป็นที่ทราบกันเป็นอย่างดีว่า สมาชิกที่เรามีสำรองไว้ชุดที่หนึ่งและชุดที่สอง และวิสัยความสามารถที่เราจะ ฝึกฝนกองทหารและหาวัสดุมาใช้สอยนั้นถือว่าเป็นความลับทางทหาร และไม่มีประโยชน์ใดๆ ที่จะ พยายามพูดถึงบุคคลเหล่านี้ให้เฉพาจะเจาะจงลงไป แต่ความจริงแล้วนับว่าเป็นภารกิจที่น่าเสียดาย อย่างหนึ่ง สถานการณ์ที่เกิดขึ้นในยุคหลังสงครามระหว่างรัสเซียกับญี่ปุ่น ในเมื่อพวกหนึ่งได้เพิ่มให้ แก่ประชาชนเป็นจำนวนมากที่ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการจัดสรรของกองทัพบก เพื่อเพิ่มศักดิ์ศรีให้แก่ พวกทหาร

ความเปลี่ยนแปลงทางด้านอารมณ์ของประชาชนในชาติทั้งปวง ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผลเนื่องมาจากทฤษฎีทางการเมืองที่ได้มีผลสะท้อนเป็นความเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ในประเทศนี้ด้วย อนึ่ง พร้อมกับการเกิดการปฏิวัติในรัสเซีย ความวุ่นวายบนผืน แผ่นดินใหญ่ของจีน กระแสขุ่นลงของความคิดทั้งเก่าและใหม่ทั้งของตะวันออกและตะวันตก ส่วน หนึ่งก็เพื่อตอบสนองความกดดันทางเศรษฐกิจ และอีกส่วนหนึ่งก็เป็นการตอบสนองความก้าวหน้า ในทางวิทยาศาสตร์ มโนคติแห่งลัทธิชาตินิยมทางทหารของรัสเซียได้เสื่อมลง สถานะแห่งความ เสื่อมที่รวดเร็วซึ่งแม้แต่สุนัขก็ไม่กิน ถ้าหากญี่ปุ่นเพียงทำความเพียรพยายามให้สอดคล้องกับเจตนา รมณ์ของกาลสมัยเท่านั้น ญี่ปุ่นจะไม่สามารถดำรงตำแหน่งโต๊ะการพนันของโลกเชียวหรือ? แต่ก็ดู เหมือนจะมีอะไรบางอย่างที่ทำให้การบริหารแบบทหารบางชนิดต้องออกสิ้นขวัญแว่นไปบ้างไม่มาก

ก็น้อย ขอให้ข้าพเจ้าอธิบายต่อไป ทำที่แบบที่ไร้สาระแห่งความเข้มแข็งที่กำลังลดลงโดย 4 แผนนี้ก็ยังคงดำเนินการต่อไป ทั้งๆ ที่การจัดสรรทางด้านการทหารนี้มิได้ถูกลดลงแม้แต่น้อยเลย ไม่มีอะไรที่จะรับประกันเกี่ยวกับการจัดสรรก็อย่างไม่รอบคอบเช่นนั้นในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างฉุกฉลุนที่เต็มไปด้วยอันตราย และ ในสมัยที่เกิดมีแผ่นดินไหวและไฟไหม้ (เมื่อ ค.ศ. 1923) นี้เลย

ในรัฐต่างๆ ที่ทหารปกครอง ไม่ว่าจะเป็ในสมัยแรกๆ หรือในสมัยเมื่อไม่ช้าไม่นานมานี้ก็ตาม พวกคนมั่งมีมักจะดำรงตำแหน่งสูงๆ อยู่ในวงการปกครองเสมอ เมื่อพวกมั่งมีสมคบกันกับพวกที่มีอำนาจในทางการเมือง แหล่งทรัพยากรของประชาชนก็ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของบุคคลเหล่านั้นก่อนที่ใครจะมีโอกาสทราบว่าจะไรกำลังจะเกิดขึ้นเสียแล้ว พวกเขาจะต้องประสบกับความหนาวเย็นและความหิวโหยอีก และถ้าหากพวกเขาไม่ทำงานด้วยน้ำตาอาบหน้าในฐานะที่เป็นเครื่องมือของพวกมั่งมีและพวกมีอำนาจในทางการเมืองแล้ว พวกเขา ก็จะเอาชีวิตไม่รอด เมื่อประชาชนถูกความหิวโหยเข้าครอบงำ และต้องทำงานเพียงให้พอประทังชีวิตไปวันหนึ่งๆ ด้วยน้ำตาอาบหน้าเช่นนี้ แล้วท่านคิดว่ายังมีสิทธิมนุษยชนอะไรเหลืออยู่อีกหรือ? แหล่งทรัพยากรที่เป็นมูลฐานแห่งประเทศ คือ ที่ดิน วัตถุดิบ เครื่องจักรกลเกี่ยวกับการขนส่งและการคลัง เหมืองแร่ แหล่งการประมง เป็นต้น ส่วนใหญ่กลายเป็นทรัพย์สินส่วนตัวของพวกนายทุนผู้มีอำนาจกลุ่มเล็กๆ ในข้อนี้ย่อมก่อให้เกิดกรณีพิพาทในเรื่องแรงงานและปัญหาเกี่ยวกับพวกชาวไร่ชาวนาขึ้น แต่โดยเหตุที่ฐานะของพวกนี้มันคงขึ้นกว่าเดิม และโดยเหตุที่คนพวกนี้ได้มีความสัมพันธ์กับส่วนต่างๆ แห่งสังคมยุโรปใกล้ชิดยิ่งขึ้น พวกเขาจึงเป็นพวกที่เมื่อได้มีการเน้นในด้านการปฏิบัติทางแรงงานในยุโรปก็ได้ตั้งสถาบันต่างๆ ขึ้นมาเพื่อให้มีการปรับตัวให้เหมาะสมอย่างละมุนละม่อมขึ้น แล้วพวกเหล่านี้ก็กลายเป็นส่วนหนึ่งแห่งนโยบายทางสังคมต่างๆ ไป และรัฐบาลก็ได้เริ่มต้นตั้งองค์การที่คล้ายคลึงกันขึ้นบ้างเป็นขั้นๆ พวกเขาได้พูดถึงเรื่องการปฏิรูป องค์การทางสังคมใหม่ๆ ของรัฐบาล และ การจัดให้มีข้าราชการที่ทำงานเกี่ยวกับการเช่าที่ดิน ล้วนแต่เป็นรายการที่มีค่าทั้งนั้น การทำให้พวกนายทุนกับกรรมกรปรองดองกันโดยวิธีเช่นนี้ในตอนนี้ ก็มีลักษณะคล้ายกับการปีนต้นไม้ไปหาปลาอย่างที่เดียว ในสมัยที่บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ นโยบายทางสังคมของบิสมาร์คอาจเอามาใช้ได้บ้างในตอนที่ยุโรปนี้มีความสงบสุขชั่วระยะหนึ่ง แต่บัดนี้ ไม่เพียงพวกกรรมกรและพวกเช่าที่ดินเองจะช่วยเหลือพวกนายทุนและนักการเมืองเท่านั้น แต่ความรู้้อย่างมากมายที่การศึกษาค้นคว้าของพวกนักปราชญ์และการศึกษาแบบปฏิบัตินิยมสร้างขึ้นมามีแนวโน้มไปในทางให้ความสนับสนุนพวกกรรมกรและพวกเช่าที่ดินนั้น ความจริงมีมากเกินความรู้ของพวกนักปราชญ์ที่เป็นลูกมือของพวกนายทุนหรือที่ประกอบเป็นสิ่งที่ไร้ค่าในวงราชการ ถ้าหากเพียงพวกเขาสามารถทำงานโดยมีกฎหมายหนุนหลังเท่านั้น เขาย่อมสามารถนำเอามาตรการที่โอ้อ้อถ่วงเวลาบางอย่างของพวกมีอำนาจมาใช้ได้ แต่ความจริงแล้วการที่จะหวังให้เกิดมีการร่วมมือกันหรือการปฏิรูปนั้นจะเป็นจริงขึ้นมาไม่ได้เลย

โดยเหตุที่เงื่อนไขต่างๆ ตามที่ประชาชนเชื่อถือปฏิบัติอยู่นั้นความจริงก็ดังที่ข้าพเจ้าได้เคยกล่าวมาแล้วนั่นเอง พื้นฐานแห่งระบอบการปกครองโดยทหารจึงไม่อาจที่จะปลอดภัยได้ จงแน่ใจได้ว่า พวกนายทหารซึ่งเป็นผู้ดำรงตำแหน่งอยู่ตลอดชั่วชีวิตได้รับการรับรองว่าจะดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างเพียงพอตลอดไป และพวกเขาก็มีความจงรักภักดีกล้าหาญ และประเสริฐอย่างเห็นได้ชัดจริงๆ

และพวกเขาก็เป็นเช่นนั้นจริงๆ แต่พวกทหารที่ต้องหลังเลือดตามหน้าที่นั้นล้วนเป็นบุตรและพี่น้องของสามัญชนทั้งหลาย ทหารเหล่านี้ส่วนใหญ่จึงเกิดมาเป็นตนยากจนและทุกข์ยากมาก พวกเขาได้เข้ามาสู่กรมกองทหาร แล้วก็ต้องเชื่อฟังคำสั่งของผู้บังคับบัญชาในฐานะที่เป็นบุตรและพี่น้องของสามัญชนทั้งหลาย ไม่ว่าจะตกอยู่ในสถานการณ์ใดๆ พวกเขาจะไม่ลืมว่าพวกเขาเองก็เป็นสามัญชนเหมือนกัน ถ้าหากเราจะอนุมานเอาว่าเขาคิดอย่างไร และนำเอาปัญหาเกี่ยวกับสภาพของสามัญชนและชนชั้นอภิสิทธิ์มาเป็นอัตราส่วน แล้วคิดถึงความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในหัวใจของคนทั้งหลาย นึกย้อนหลังไปหาปัญหาเกี่ยวกับพวกกรรมกรและพวกที่ต้องเช่าที่ดิน จากความเดือดร้อนก็มาถึงการต่อสู้ดิ้นรน แล้วจากการต่อสู้ดิ้นรนแล้ว อะไรจะเกิดขึ้นต่อไปเล่า? เราขอยอมรับว่ากองทัพบกมีหน้าที่ธำรงไว้ซึ่งสันติสุขและความเป็นระเบียบเรียบร้อยแต่ทหารที่ดีและอยู่ในโอวาท ซึ่งดำรงตำแหน่งต่างๆ ที่ทำนเป็นผู้นำเขาอยู่นั้นส่วนใหญ่เป็นบุตรและพี่น้องของสามัญชนที่ยากจน พวกเขาไม่ใช่ประชาชนที่จะมารับใช้ทำหน้าที่สังหารสามัญชนด้วยกัน ไม่ใช่, พวกเขาเป็นบุคคลที่ได้อุทิศชีวิตและเลือดเนื้อเพื่อศีลธรรมอันดีงามของประชาชนโดยส่วนรวม

ที่มา: แหล่งเดิม. หน้า 116 – 121.

ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์

ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์

ชื่อ นางสาวไพรินทร์ กนกกิจเจริญพร
วันเดือนปีเกิด 22 สิงหาคม พ.ศ. 2517
สถานที่เกิด กรุงเทพมหานคร
สถานที่อยู่ปัจจุบัน 19/307 หมู่ที่ 4 ซอยพระรามสอง 88 แขวงแสมดำ
เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร 10150

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2535 มัธยมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนบางปะกอกวิทยาคม
พ.ศ. 2539 ศศ.บ. (ประวัติศาสตร์) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
พ.ศ. 2547 ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์เอเชีย) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ